

Doktori disszertáció

Beregszászi Anikó

Magyar nyelvi tervezés Kárpátalján

Célok, problémák és feladatok

Témavezető:

Kiss Jenő

egyetemi tanár

2002

Tartalom

Táblázatok jegyzéke	3
Ábrák jegyzéke	5
Térképek jegyzéke	9
Mellékletek jegyzéke	10
I. Bevezetés	11
1. A munka tárgya és célja	11
2. Köszönetnyilvánítás	14
II. A nyelvi tervezés fogalma, szerepe a kisebbségi közösségek nyelvmegtartási törekvéseiben	15
III. A kárpátaljai magyar nyelvi tervezés kezdeti lépései	27
1. Óvatos lépések a magyar nyelv státusának emelésére	27
1.1. A látszólagos szabadság korszaka	27
1.2. A kárpátaljai magyar irodalom nyelv- és identitásörző szerepe a közösség életében	30
1.3. A Beadványok története és céljai	36
2. A kárpátaljai magyar korpusztervezés történetéből	41
2.1. Magyar nyelvművelés Kárpátalján	41
2.2. A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadása	44
2.3. A magyar helységnevek kérdése Kárpátalján a nyelvi tervezés tükrében	45
2.4. Az ukrain földrajzi nevek magyarra történő átírása	52
2.5. A kárpátaljai magyar személynevek kérdése (a család- és utónevek átírása, az asszonynevek és az apai név)	55
3. Korpusztervezés és kodifikáció: kárpátaljai szavak a Magyar Értelmező Kéziszótárban	60
IV. A tudatos és összehangolt lépések első korszaka?	64
1. A kárpátaljai magyar nyelvi tervezés intézményei	64
2. Az önálló magyar tankerület koncepciója	67
3. A Tisza-melléki járás gondolata	69
V. A kárpátaljai magyar nyelvi tervezés főbb feladatai	84
1. A nyelvek szerepe az egységesülő Európában	84
2. A kárpátaljai magyar közösség önképe	86
3. A közösség nyelvtudásáról	92
4. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés hatékonyságáról	98
4.1. A vizsgált típusváltozók leírása	100

4.2. A vizsgálat eredményeiről	109
4.3. Következtetések az anyanyelvi oktatás hatékonyságával kapcsolatban	137
V. A közösség nyelvi céljai	140
1. A célok	140
2. A választott módszerek	141
2.1. A kétnyelvűség típusairól	141
2.2. A kétnyelvűség kialakítása az oktatás révén	145
2.3. Választás a típusok és modellek közül	150
3. Gyakorlati lépések a magyar nyelv ügyében	151
4. Gyakorlati lépések az ukrán nyelv vonatkozásában	164
5. Feladataink az idegennyelv-oktatás területén	169
6. A számítógép és az Internet nyújtotta lehetőségek	171
VI. Összefoglalás	176
Jegyzetek	180
Mellékletek	183
1. A kárpátaljai magyarlakta települések névmutatója	183
2. Ukrainian–English Transliteration table	212
3. Ukrajnai hivatalos útlevelkérő űrlap	214
4. Egy magyar igazolvány első lapja	215
5. A KMKSZ választási szóróanyaga	216
6. Kétnyelvű feliratok a hivatalokban	217
7. Egy ukrajnai személyigazolvány első két lapja	218
8. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola hivatalos leckekönyvének néhány lapja	219
Irodalom	220

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat. Felsőöri férfiak és nők nyelvválasztása (Gal 1991: 70)
2. táblázat. Ukrajna lakossága 1989-ben nemzetiség és anyanyelv szerint
3. táblázat. Kárpátalja lakossága 1989-ben
4. táblázat. A kárpátaljai magyarság megoszlása járásokként (1989)
5. táblázat. A kárpátaljai magyar lakosság járásokként 1989-ben (Ungvárt és Munkácsot kiemelve)
6. táblázat. A kárpátaljai magyarok anyanyelvi mutatói járásokként (1989)
7. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a suksükölesre vonatkozó feladatokban (N=626)
8. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a szukszükölesre vonatkozó feladatokban (N=626)
9. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (suksük) vonatkozó feladatokban (N=626)
10. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (szukszük) vonatkozó feladatokban (N=626)
11. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a nákozásra vonatkozó feladatokban (N=626)
12. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya az *-e* kérdőszó szórendi helyére vonatkozó feladatokban (N=626)
13. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya az *inessivusi -bV-ra* vonatkozó feladatokban (N=626)
14. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt *-bVn-ra* vonatkozó feladatokban (N=626)
15. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a *kell lesz* állítmányra vonatkozó feladatokban (N=626)
16. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a *nálunk/hozzánk* használatára vonatkozó feladatokban (N=626)
17. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a hasonlítás kifejezésére vonatkozó feladatokban (N=626)

18. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a vonzat használatára vonatkozó feladatokban (N=626)
19. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a lexikai kölcsönzésekre vonatkozó feladatokban (N=626)
20. táblázat. Az egyéni kétnyelvűség vizsgálatának pszichológiai dimenziói Bartha (1999: 195) alapján
21. táblázat. A kárpátaljai magyar szórványok anyanyelvi oktatásának helyzete (Orosz 2001 alapján)
22. táblázat. Az ukrán nyelv és irodalom tárgyak a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra. A nyelvcsere folyamata Kiss (1995: 196) alapján
2. ábra. A nyelvcsere egydimenziós modellje Hamers és Blanc (1989) alapján
3. ábra. A magyar és az angol nyelv használata amerikai magyarok három generációjánál (Bartha 1993: 79)
4. ábra. A kárpátaljai magyarság megoszlása járásokként %-os bontásban (1989)
5. ábra. A kárpátaljai magyar nemzetiségűek megoszlása járásokként (1989) (részletezve)
6. ábra. A clusterelemzés eredményeként kapott településcsoportok ábrázolása a magyar anyanyelvűek százalékaránya (vízszintes tengely) és a magyar lakosság településen belüli lélekszáma (függőleges tengely, logaritmikus skála) koordinátarendszerben. Az egyes településeket négyyszögek jelölik, a csoportokat vastagított vonalak választják el.
7. ábra. A különböző településcsoportokban élő magyar lakosság aránya
8. ábra. A kárpátaljai magyarság nemzeti önképe (N=303). Gereben (1999) alapján
9. ábra. A magyarokra jellemző tulajdonságok a kárpátaljai magyar középiskolások (N=595) szerint.
10. ábra. Az ukránokra jellemző tulajdonságok a kárpátaljai magyar középiskolások (N=595) szerint.
11. ábra. Az ukránokra és a magyarokra egyformán jellemzőnek vagy nem jellemzőnek tartott tulajdonságok a kárpátaljai magyar középiskolások (N=595) szerint.
12. ábra. Kárpátaljai magyar középiskolások véleménye az ukránokról és a magyarokról.
13. ábra Kárpátaljai magyarok ukrán és orosz nyelvtudása önértékelés alapján (1996 N=144, 2000 N= 595)
14. ábra. Egyes idegen nyelvek ismerete az egyes régiókban önbevallás alapján (Gereben 1999: 46 alapján)
15. ábra. Kárpát-medencei magyarok idegennyelv-tudása önbevallás alapján
16. ábra. Kárpát-medencei magyarok idegennyelv-tudásának átlaga önbevallás alapján

17. ábra. A nem-standard válaszok aránya a suksükölő feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
18. ábra. A nem-standard válaszok aránya a szukszükölő feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
19. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (suksük) vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
20. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (szukszük) vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
21. ábra. A nem-standard válaszok aránya a nákozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
22. ábra. A nem-standard válaszok aránya az *-e* kérdőszó szórendi helye feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
23. ábra. A nem-standard válaszok aránya az inessivusi *-bV*-ra vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
24. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt *-bVn*-ra vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
25. ábra. A nem-standard válaszok aránya a *kell lesz* állítmányra vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
26. ábra. A nem-standard válaszok aránya a *nálunk/hozzánk* használatára vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
27. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hasonlítás kifejezésére vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
28. ábra. A nem-standard válaszok aránya a vonzat használatára vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
29. ábra. A nem-standard válaszok aránya a lexikai kölesönzésekre vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)
30. ábra. A nem-standard válaszok aránya a suksükölő feladatoknál osztályzatonként (N=626)
31. ábra. A nem-standard válaszok aránya a szukszükölő feladatoknál osztályzatonként (N=626)
32. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (suksük) vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)
33. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (szukszük) vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)

34. A nem-standard válaszok aránya a nákozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)
35. ábra. A nem-standard válaszok aránya az *-e* kérdőszó szórendi helye feladatoknál osztályzatonként (N=626)
36. ábra. A nem-standard válaszok aránya az inessivusi *-bVn*-ra vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)
37. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt *-bVn*-ra vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)
38. ábra. A nem-standard válaszok aránya a *kell lesz* állítmányra vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)
39. ábra. A nem-standard válaszok aránya a *nálunk/hozzánk* használatára vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)
40. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hasonlítás kifejezésére vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)
41. ábra. A nem-standard válaszok aránya a vonat használatára vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)
42. ábra. A nem-standard válaszok aránya a lexikai kölcsönzésekre vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)
43. ábra. A nem-standard válaszok aránya a suksükölő feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
44. ábra. A nem-standard válaszok aránya a szukszükölő feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
45. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (suksük) vonatkozó feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
46. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (szukszük) vonatkozó feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
47. A nem-standard válaszok aránya a nákozó feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
48. ábra. A nem-standard válaszok aránya az *-e* kérdőszó szórendi helye feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

49. ábra. A nem-standard válaszok aránya az inessivusi *-bV*-ra vonatkozó feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
50. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt *-bVn*-ra vonatkozó feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
51. ábra. A nem-standard válaszok aránya a *kell lesz* állítmányra vonatkozó feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
52. ábra. A nem-standard válaszok aránya a *nálunk/hozzánk* használatára vonatkozó feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
53. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hasonlítás kifejezésére vonatkozó feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
54. ábra. A nem-standard válaszok aránya a vonzat használatára vonatkozó feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
55. ábra. A nem-standard válaszok aránya a lexikai kölcsönzésekre vonatkozó feladatoknál a magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)
56. ábra. 500 15 és 29 év közötti kárpátaljai magyar fiatal válasza a *Hol használ számítógépet és internetet?* kérdésre
57. ábra. Mire használja elsősorban és másodsorban a számítógépet?

TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

1. térkép. Kárpátalja földrajzi helyzete
2. térkép. Kárpátalja etnikai térképe
3. térkép. A magyarok településterülete Kárpátalján
4. térkép. Jelentősebb magyar települések Kárpátalján
5. térkép. Kárpátalja magyar iskoláinak területi elhelyezkedése
6. térkép. A történelmi egyházak magyar gyülekezeteinek elhelyezkedése Kárpátalján

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. A kárpátaljai magyarlakta települések névmutatója
2. Ukrainian–English Transliteration table
3. Ukrajnai hivatalos útlevélkérő űrlap
4. Egy magyarigazolvány első lapja
5. A KMKSZ választási szóróanyaga
6. Kétnyelvű feliratok a hivatalokon
7. Egy ukrajnai személyigazolvány első két lapja
8. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola hivatalos leckekönyvének néhány lapja

I. BEVEZETÉS

1. A munka tárgya és célja

A kárpátaljai magyarság napjainkban gyakorlatilag harmadik kisebbségi korszakát éli. A történelmi távlatokban mérve rövid csehszlovák időszak (1919-1939) kevés volt, a sebek pedig túlságosan frissek ahhoz, hogy a közösség megszervezhesse önmagát, és kialakíthassa a kisebbségi túléléséhez szükséges intézményi és szellemi kereteket. A második kisebbségi korszak, az 1944 és 1991 közötti szovjet fennhatóság időszaka a kommunista diktatúra uralma alatt telt, amikor az internacionalista ideológia nevében minden elkülönülő nemzetiségi mozgalom, törekvés osztály- és pártellenesnek minősült. Ez a periódus sem kedvezett tehát a kisebbségi önszerveződésnek. Mindössze arról lehetett szó, hogy a közösség átmentse azokat az intézményeket és értékeket, amelyek a későbbiekben alapjaivá válhattak a tudatos nyelv- és közösségmegtartó tevékenység kibontakoztatásának.

A harmadik kisebbségi korszak 1991-ben, Ukrajna függetlenné válásával kezdődött a kárpátaljai magyarság történetében. Az 1991-es és az ezt megelőző három-négy év tekinthető a kárpátaljai magyar közösség nemzeti ébredésének. Ettől kezdve beszélhetünk a kárpátaljai magyarságról mint önmagát megszervezni képes és ezt akaró, saját véleményét kinyilvánítani szándékozó és tudó, érdekeit megjelenítő közösségről.

Jelen munkában azokról a gondokról, elméleti és gyakorlati problémákról készülök a *nyelvi tervezés* elméleti háttérét felhasználva összefoglalást nyújtani, amelyek a kárpátaljai magyarság eme harmadik kisebbségi korszakában úgymond menet közben merültek fel, és amelyek átgondolása, megoldása létkérdés a közösség megmaradása szempontjából. Mivel a tárgyalt nemzetiségi kisebbség tevékenységi köre rendkívül szerteágazó, dolgozatomban csupán azokat a problémákat tárgyalom részletesen, amelyek szoros összefüggésben vannak a nyelvvel, illetve a nyelvi tervezés oktatástervezési ágával. Ezt különösképpen az indokolja, hogy az 1996-ban alakult Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, az első önálló államilag akkreditált határon túli magyar felsőoktatási intézmény Nyelvészeti Tanszékének és LIMES Társadalomkutató Intézetének munkatársaként részese

vagyok az intézmény oktatástervezési stratégiája tervezésének és alakításának, valamint az, hogy a KMTF lehet (illetve máris az) az egyik olyan intézmény, amely a kárpátaljai magyar nyelvi tervezés, ezen belül az oktatástervezés sikerességének nélkülözhetetlen intézményi kereteit biztosít(hat)ja. Munkám tárgyául tehát *a kárpátaljai magyarság nyelvi tervezési problémáinak, céljainak megfogalmazását és a megoldási lehetőségek áttekintését* választottam.

Munkám célja, hogy bemutassa: milyen szerepe lehet egy európai őshonos kisebbségi közösség megmaradási törekvéseiben, döntéseiben és azok végrehajtásában a nyelvi tervezésnek, valamint hogy beszámoljon arról, milyen úton és milyen célok irányába halad a kárpátaljai magyarság.

Egy ilyen vagy ehhez hasonló dolgozat elkészítése csak most, tíz(egynéhány) évvel Ukrajna függetlenné válása után kezd időszerűvé válni. Elsősorban azért, mert mindeddig hiányzott az a történelmi perspektíva, amelyből vissza lehet tekinteni az elmúlt évekre, értékelni lehet a közelmúlt eseményeit. Másodsorban azért, mert korábban hiányoztak azok a tudományosan megalapozott, ellenőrizhető, a nemzetközi kutatások módszertanának megfelelően végzett alapkutatások, amelyekre a közösség hivatásos politikusai, oktatási szakemberei, nyelvészei, vagy úgy is mondhatjuk: nyelvi tervezői alapozhatták volna koncepcióikat. El kellett telnie néhány évnek ahhoz is, hogy a kezdeti, a hozzáértést inkább lelkesedéssel pótoló kapkodást felváltsa az elméletileg megalapozott, többé-kevésbé összehangolt, a valóban lényeges kérdéseket felszínre hozó döntés-előkészítés, vagy éppen a célok megfogalmazása, kijelölése. Végül pedig azért, mert a kárpátaljai magyarság története folyamán most először került olyan helyzetbe, hogy tevékenyen részt vehessen saját sorsának alakításában, s ehhez immár megvannak a szükséges intézményi, politikai, társadalmi keretek, és megfelelő pályázati eszközök bevonásával, anyaországi segítséggel talán az anyagi források is megteremthetők egy középtávú nyelvi tervezési program megfogalmazásához és beindításhoz, a folyamatban lévők folytatásához.

A munka célja továbbá, hogy ráirányítsa a magyar nemzeti nyelvpolitika, nyelvi tervezés szükségességére a figyelmet, illetve megismertesse a kárpátaljai magyarság nyelvi, nyelvhasználati gondjaival a magyar(országi) szakmai közvéleményt.

Kárpátaljai magyarság alatt Csernicskó (1999a: 9-10) nyomán „azt a magyar nemzetiségű és/vagy anyanyelvű személyek alkotta őshonos közösséget értem, amely Kárpátalján él. Kárpátaljának a mai Ukrajna Kárpátontúli területeként (ukránul Закарпатська область) számon tartott 12.800 km²-nyi régiót tekintjük, amelyet északról Lengyelország, Ukrajna Lembergi (Lvivi), keletről Ivano-Frankivszki területe, délről Románia, délnyugatról Magyarország, nyugatról pedig Szlovákia határol. Mintegy természetese határként keletről a Kárpátok, délről pedig az államhatár mentén kanyargó Tisza folyó öleli körül” (lásd 1. térkép).

1. térkép. Kárpátalja földrajzi helyzete

2. Köszönetnyilvánítás

Mielőtt rátérnék a munka tulajdonképpeni tárgyára, meg kell említenem mindazokat, akik nélkül nem készülhetett volna el.

Elsőként Magyarország Oktatási Minisztériumának ösztöndíját kell megköszönnöm, amely lehetővé tette számomra az ELTE BTK Magyar nyelvészeti PhD-programjában való részvételt. Köszönettel tartozom továbbá szakmai és emberi tanácsaiért Kontra Miklósnak, Kiss Jenőnek, Balogh Lajosnak, Sándor Klárának, Borbély Annának, Bartha Csillának és az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya valamennyi munkatársának.

Köszönet illeti továbbá a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolát, amely már pusztán léteivel nagyban hozzájárult ahhoz, hogy egy ilyen munka megszülethessen, valamint annak Nyelvészeti tanszékét, valamennyi munkatársával és hallgatójával egyetemben. Hálával tartozom továbbá a LIMES Társadalomkutató Intézetnek, amely szakmai műhelyként biztosított háttérrel munkámhoz, illetve Hires Kornéliának, Márku Anitának és Karmacsi Zoltánnak technikai segítségükért.

Szeretnék köszönetet mondani türelmükért és segítőkészségükért szüleimnek, s végül, de elsősorban férjemnek, akik nélkül ez a munka sohasem születhetett volna meg.

II. A NYELVI TERVEZÉS FOGALMA, SZEREPE A KISEBBSÉGI KÖZÖSSÉGEK NYELVMEGTARTÁSI TÖREKVÉSEIBEN

Azon (viszonylag) kevés magyar nyelvészek nagy többsége, akiket valamilyen okból és módon foglalkoztat a határon túl élő magyarok helyzete, egyetértenek abban, hogy (bár a nyelvcsere nem feltétlenül jár együtt identitásváltással; lásd például az íreket, a skótokat stb.) a Kárpát-medencei kisebbségi magyarok esetében a nyelvmeztartás egyet jelent a nemzeti megmaradással. Sebestyén Árpád írta a kárpátaljai magyarság nyelvi helyzetét elemző kéziratot tanulmányában: „Látni kell: a magyar nemzetiség sorsa jelentős mértékben a magyar nyelv sorsa a területen”.

Azok a nyelvészek, akik nem(csak) érzelmi alapon, hanem tudományos szempontból is véleményt nyilvánítottak a határon túli magyarok nyelvi jövőjével kapcsolatosan, egymástól függetlenül arra a következtetésre jutottak, hogy a nyelvmeztartás nagyban függ a nyelv társadalomba ágyazottságától, vagyis attól, hogy a magyar nyelv az adott területen milyen nyelvkörnyezeti helyzetben van, illetve attól, hogy milyen nyelvpolitikai, nyelvtervezési döntések születnek ezen a téren.

Herman József és Imre Samu írta 1987-ben a kisebbségi magyarság nyelvi helyzete kapcsán: „A magyar nyelv funkciói körének csökkenését ezeknél a nemzetiségi csoportoknál olyan intézkedések állíthatják csak meg, a csökkenési folyamatot olyan lépések fordíthatják vissza, amelyek az illető ország jogi, politikai kompetenciájába tartoznak ugyan, mégis meg kell jegyezni, hogy ezeknek a jelentős számú népességcsoportoknak a magyar ajkúak közösségéből való kiszakadása a magyar kultúrának, a magyar nyelv nemzetközi tekintélyének és használhatóságának súlyos károkat okozna, nem is beszélve arról az érzelmi kárról és negatív politikai visszahatásról, amelyet legerősebben Magyarországon keltene ez a folyamat” (Herman – Imre 1987: 529).

Tolcsvai Nagy Gábor (1994: 74) véleménye ehhez hasonló: „A magyar nyelv ügye a határon túl ma alapvetően nyelvpolitikai kérdés. Azaz kívül esik a nyelvmeztartás területén. A nyelvi tervezésén nem, ám a nyelvi tervezési döntések (pl. a nyelv, itt a magyar nyelv jogi státusa ügyében) a többségi, nem

a magyar anyanyelvű hatalom kezében vannak a határon túl. A tisztán politikai jellegű döntések következményeit nem lehet tisztán nyelvművelő módszerekkel elhárítani”.

Kontra Miklós (1994: 72) írja a következőket: „Szomorú valóság: a magyarok egyharmada Magyarországon kívül él, magyarságuk megtartása csak nyelvük megtartásával lehetséges, de nincs semmilyen magyar nyelvi tervezés, nincs állami nyelvpolitika sem. A magyar tudomány adósa nemzetének, a politikusok pedig sötétben tapogatóznak”.

A magyarral mint anyanyelvvel kapcsolatos teendők áttekintése során Kiss Jenő a következő megállapításokra jut: „Más nyelvi tervezési feladatokat jelent (...) az anyaországi és mást a kisebbségi, a kétnyelvűségtől befolyásolt magyar nyelvhasználat. Minthogy a magyarság közel harmada él kisebbségi körülmények között, a magyar kisebbségekre vonatkozó nyelvi tervezés kiemelt fontosságú, egyszerismind sürgető feladat. Az adósságok ezen a téren igen nagyok” (Kiss 1995: 245).

Nincs tehát magyar nyelvi tervezési koncepció, a határon túl élő magyarok nyelve nem része a nemzeti magyar nyelvstratégiának, ami egyelőre nem is létezik. Balázs Géza, aki a *Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai Kutatások a Magyar Tudományos Akadémián* sorozatban megjelentetett, *Magyar nyelvstratégia* című könyvében felvázolja, hogy szerinte milyennek is kellene lennie a magyar nyelvstratégiának, a külhoni magyar nyelvstratégiáról ennyit jegyez meg: „Magyarországnak a határokon túli magyar nemzetiség (sic!) miatt szerepet kell vállalnia az európai nyelvpolitikai feladatokban” (Balázs 2001: 186).

Kiefer Ferenc is kiemeli a határon túli nyelvi tervezés fontosságát, miközben elismeri, hogy ennek szervezett kutatási formájáról egyelőre nem beszélhetünk: „A határon túli magyarság helyzete különleges hangsúlyt kölcsönöz a nyelvpolitika, a nyelvi tervezés, és a két- és többnyelvűség társadalmi-szociológiai vetülete vizsgálatának. Ezen a téren együttműködés alakult ki a magyarországi alkalmazott nyelvészek és a szomszédos országok szakemberei között. Ennek a kutatásnak egyelőre nincs szervezett központja” (Kiefer 2001: 16).

Az egész közép- és kelet-európai térségben bekövetkezett rendszerváltások, illetve a határon túli magyar közösségek politikai súlyának

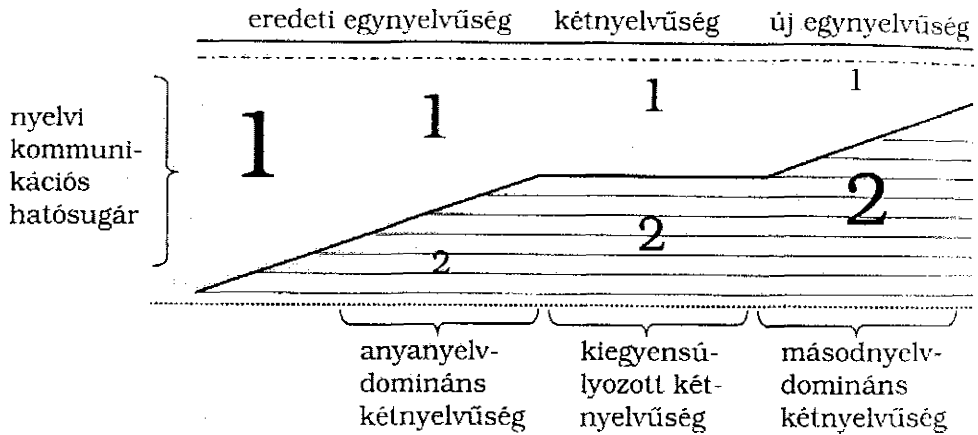
növekedése¹ nyomán a magyar nyelv határon túli helyzetének befolyásolhatóságára jóval több lehetőség kínálkozik, mint korábban bármikor. Ezért a fentieket figyelembe véve láttuk úgy, hogy célszerű összefoglalni azokat a tapasztalatainkat, amelyeket a kárpátaljai magyar nyelvi tervezés, vagy ha úgy tetszik: nyelvstratégia kidolgozása, feladataink számba vétele során szereztünk; s ezzel talán hozzájárulhatunk ahhoz is, hogy legyen nemzeti magyar nyelvstratégia, amelyben a valós tényekből és igényekből kiindulva helyet kap a határon túli magyarság is.

Nyelvi tervezési koncepciónk jobb áttekinthetősége érdekében célszerű megismernednünk néhány olyan fogalommal, amelyekre óhatatlanul utalunk a munka folyamán.

A kisebbségi nyelvek helyzetét lehetetlen a nyelv társadalmi beágyazottsága nélkül vizsgálni. Egy nyelv vagy nyelvváltozat és az azt beszélő közösség jövőjét ugyanis számos társadalmi, politikai, gazdasági és természetesen nyelvi tényező befolyásolja, határozza meg. Ezeket a faktorokat Haugen (1972: 325) nyomán összefoglaló néven nyelvökológiai vagy nyelvkörnyezettani tényezőknek nevezzük. A társadalmi, gazdasági, politikai és nyelvi tényezők együttesen határozzák meg, hogy bekövetkezik-e a nyelvcsere, vagy pedig a nyelvmegtartás jellemzi majd a közösség és nyelve jövőjét.

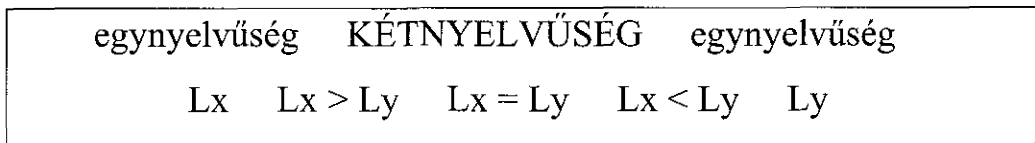
A nyelvcsere és a nyelvmegtartás ugyanannak a kontinuumnak a két végpontja (lásd Bartha 1999: 123). A nyelvcsere folyamatát Kiss Jenő (1995: 196) egyetemi tankönyvében szintén kontinuumként ábrázolja, melynek két végpontja egynyelvűség a kisebbségi nyelven, majd a kétnyelvűség állapotán keresztül egynyelvűség a másik (rendszerint a többségi) nyelven.

1. ábra. A nyelvcsere folyamata Kiss (1995: 196) alapján

Borbély Anna (2001: 34) *Nyelvcsere* című könyvében megállapítja, hogy a nyelvcsere egy-egy kisebbségi közösség tagjai esetében sem képzelhető el egységesen, mert maga a közösség sem homogén. A folyamatot Hamers és Blanc (1989) alapján a következőképpen szemlélteti (Borbély 2001: 34).

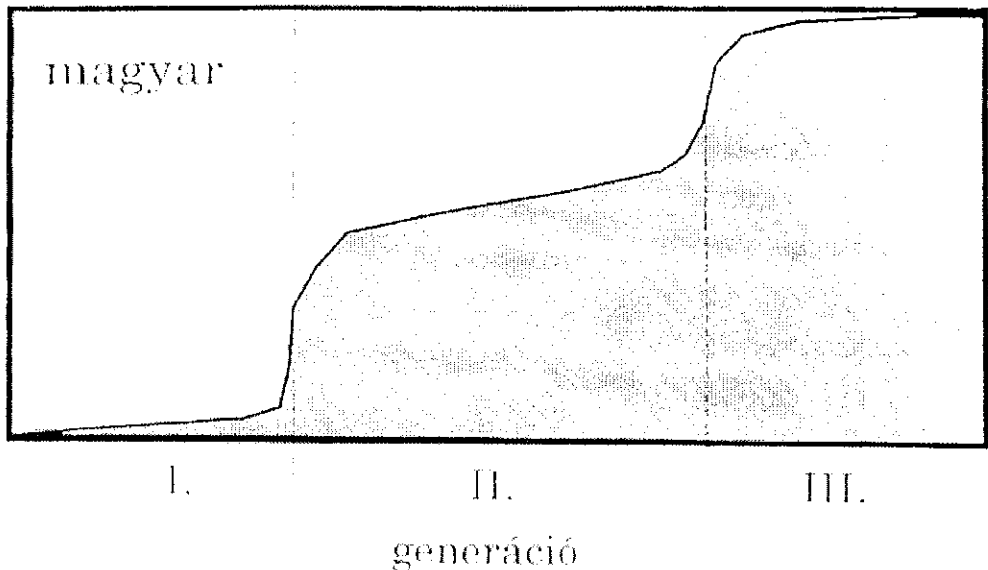
2. ábra. A nyelvcsere egydimenziós modellje Hamers és Blanc (1989) alapján

Bartha Csilla (1993: 79) pedig egy amerikai magyar közösségben három nemzedék alatt végbemenő nyelvcserefolyamatot ábrázolta az alábbi, 3. számú ábrával.

**3. ábra. A magyar és az angol nyelv használata amerikai magyarok
három generációjánál (Bartha 1993: 79)**

Nyelvhasználat

Mind a nyelvcsere, mind a nyelvmegtartásnak számos meghatározása és megközelítési módja ismert a szakirodalomban. Lássuk, hogyan definiálja a nyelvcsere Peter Trudgill (1997: 55): „A nyelvmegtartás ellentéte. Az a folyamat, amelyben egy közösség (gyakran nyelvi kisebbség) fokozatosan elhagyja nyelvét, és a kétnyelvűség (néha hosszantartó) állapotán keresztül egy másik nyelvre tér át. (...) A csere a leggyakrabban fokozatosan és nyelvi tartományról tartományra haladva játszódik le, úgy, hogy az eredeti nyelv az informális, családi használatban marad meg a legtovább”.

A nyelvcsere szinterről szintérre és generációról generációra történő előrehaladását kitűnően példázza a nyelvcsere-kutatás klasszikusának, Susan Galnak a burgenlandi (felsőöri) magyar közösségben végzett vizsgálata alapján készített táblázata (1. táblázat).

1. táblázat. Felsőöri férfiak és nők nyelvválasztása (Gal 1991: 70)

Beszé- lők	Élet- kor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
A	14	H	GH		G	G	G			G		G
B	15	H	GH		G	G	G			G		G
C	17	H	GH		G	G	G			G		G
D	25	H	GH	GH	GH	G	G	G	G	G		G
E	27	H	H		GH	G	G			G		G
F	25	H	H		GH	G	G			G		G
G	42		H		GH	G	G	G	G	G		G
H	17	H	H		H	GH	G			G		G
I	20	H	H	H	H	GH	G	G	G	G		G
J	39	H	H		H	GH	GH			G		G
K	22	H	H		H	GH	GH			G		G
L	23	H	H		H	GH	H		GH	G		G
M	40	H	H		H	GH		GH	G	G		G
N	52	H	H	H	GH	H		GH	G	G	G	G
O	62	H	H	H	H	H	H	GH	GH	GH	G	G
P	40	H	H	H	H	H	H	GH	GH	GH		G
Q	63	H	H		H	H	H	H		GH		G
R	64	H	H	H	H	H	H	H	GH	GH		G
S	43	H	H		H	H	H	H	G	H		G
T	35	H	H	H	H	H	H	H	GH	H		G
U	41	H	H	H	H	H	H	H	GH	H		H
V	61	H	HH		H	H	H	H	GH	H		G
W	54	H	H		H	H	H	H	H	H		G
X	50	H	H	H	H	H	H	H	H	H		G
Y	63	H	H	H	H	H	H	H	H	H	GH	G
Z	61	H	H		H	H	H	H	H	G	GH	G
A1	74	H	H		H	H	H	H	H	H	GH	H
B1	54	H	H		H	H	H	H	H	H	GH	H
C1	63	H	H	H	H	H	H	H	H	H	GH	H
D1	58	G	H		H	H	H	H	H	H		H
E1	64	H	H		H	H	H	H	H	H	H	H
F1	59	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H

Az adatok interjúkból származnak. Az üres helyek hiányzó adatokat jelölnek ott, ahol a kérdés irreleváns (pl. egy 14 éves adatközlőnek még nincs házastársa).

Beszédpartnerek: 1. Isten, 2. nagyszülők és a velük egyidősek, 3. feketepiaci kapcsolatok, 4. szülők és a velük egyidősek, 5. barátok (kollégák), azonos korú szomszédok, 6. testvérek, 7. házastárs, 8. gyerekek és a velük azonos korúak, 9. állami tisztviselők, 10. unokák és a velük azonos korúak, 11. orvos.

Scalability = 97%. Beszélők száma = 32 (férfiak és nők). G = német, H = magyar.

A szerző (Gal 1991: 69) így magyarázza adatait: „A táblázat egy implikációs skálát mutat, amit megfigyelések és azokat követő szisztematikus rákérdezés alapján állítottam össze. Függetlenül a beszélők vannak feltüntetve, nagyjából életkor szerint, vízszintesen pedig a beszédpartnerek,

kategóriák szerint, például: a beszélők szülei, gyerekei, hivatalnokok. Így leolvasható a táblázatról, hogy melyik nyelvet használja valaki melyik beszédpartnerrel. Megfigyelhetjük, hogy minél fiatalabb a beszélő, annál több beszédpartnerrel használja a németet. De a beszédpartnereket is sorba lehet állítani. Az a kategória, ami szimbolikusan a német világhoz kötődik, inkább a jobb oldalon látható. Ezekkel a beszédpartnerekkel többen beszélnek németül. Fontos, hogy a református istentisztelet áll a legmesszebb a német világtól. Ha most ezt a képet nem csak életkor szerinti leírásnak tekintjük, hanem elfogadjuk, hogy az öregek nyelvhasználata régebbi mintát követ a fiatalokénál, ahogy ezt a nyelvre vonatkozó történelmi adatok sugallják, akkor a táblázat világosan bemutatja, hogyan jött használatba a német nyelv fokozatosan és szituáció szerint; hogyan szorítja ki a magyart, szinte szabályszerűen.”

Mint a fogalom Trudgilltól idézett definíciójából láthattuk, a nyelvcserét együtt említi Trudgill a nyelvmegtartással, ami szerinte „A nyelvcsérének és a nyelvhalálnak az ellentéte: azt jelöli, hogy a beszélőközösség továbbra is saját, eredeti nyelvét beszéli, nem tér át más nyelv használatára. A kifejezést leginkább a nyelvi kisebbségekre vonatkoztatva alkalmazzák, mert ezek esetében a legnagyobb a nyelvcsere lehetősége” (Trudgill 1997: 61).

A nyelvcsere és a nyelvmegtartás mellett gyakran említik továbbá a kutatók a kisebbségi közösségekkel kapcsolatosan (is) a nyelvi tervezés terminust. „Sok kisebbségi nyelvet beszélő közösség törekszik arra, hogy nyelvtervezéssel biztosítsa a nyelv megmaradásának lehetőségét, például úgy, hogy igyekszik a kisebbségi nyelvnek az oktatásban szerepet kivívni” – írja például Trudgill (1997: 61). Borbély Anna (2001: 20) pedig így fogalmaz: „A nyelvmegtartást segíti elő többek között a nyelvtervezés, mely egyrészt irányulhat egy-egy nyelv vagy nyelvi változat belső fejlesztésére (korpusztervezés), másrészt vonatkozhat egy-egy funkcióinak és használati jogainak megváltoztatására (státusztervezés)”.

Ebből is láthatjuk, hogy a nyelvi tervezés nagyban befolyásolhatja egy-egy nyelv vagy nyelvváltozat jövőjét. De mi is tulajdonképpen a nyelvi tervezés?

Einar Haugen (1972), akinek a szakirodalom a fogalom elnevezését tulajdonítja, a következőket írja: „A tervezés egy probléma megoldásának szükségességéből eredő emberi tevékenység. Lehet teljesen informális és ad hoc, de lehet szervezett és szándékolt is. (...) Ha a tervezést jól végzik, az tartalmazza a kiterjedt tényfeltárást, alternatív cselekvési tervek mérlegelését, a határozathozatalt és mindezeknek meghatározott módokon való kivitelezését. (...) E javasolt modell a nyelvi tervezésre is alkalmazható.” Vagyis a nyelvi tervezés nem más, mint „szándékos beavatkozási kísérlet egy nyelvbe vagy egy nyelvi változatba” (Wardhaugh 1995: 312).

Ahogy a legtöbb tudományos alapfogalomnak, a nyelvi tervezésnek is számos megközelítési és értelmezési módja, s ebből eredően több definíciója létezik. A Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztette *Nyelvi tervezés* (1998) című tanulmánykötetből – amely csokorba gyűjti a nyelvi tervezésről írott legjelentősebb munkákat, különös tekintettel a vonatkozó nemzetközi szakirodalomra – látható, milyen szerteágazó tevékenységről van szó a nyelvi tervezés esetében. „Hatókörébe tartozhatnak olyan tevékenységek, mint a nyelvművelés, az egyes nyelvek sztenderdizációja (vö. pl. Garvin 1998) vagy a kihalással fenyegetett nyelvek újraélesztése is” (Bartha 1999: 198). Ebből kiindulva jelen munkában nem foglalkozunk a nyelvi tervezés elvi, fogalmi kérdéseivel. Tisztázzuk viszont, hogy a nyelvi tervezési tevékenységeket általában két csoportba szokták sorolni, megkülönböztetve státustervezést (vagy helyzettervezést) és korpusztervezést (vagy állapottervezést) (lásd pl. Wardhaugh 1995, Bartha 1999). A státustervezéssel megváltoztatható egy nyelv vagy nyelvváltozat funkciója, s ezzel együtt beszélőinek jogai is. Jellegzetesen státustervezési feladat például a hivatalos nyelv(ek) kiválasztása egy adott közösségben vagy régióban. A nyelvi tervezés státustervezési ágát, mivel e tevékenységkör elsősorban nem szoros értelemben vett nyelvészeti lépéseket takar, nehéz különválasztani a politikától, különösen annak nyelvpolitikai ágától. Egyes értelmezések szerint a nyelvi tervezés státustervezési ága és a nyelvpolitika ugyanazon tevékenységi kört jelöli, s mint ilyen, szinonim fogalomként értendő (vö. pl. Kiss 1995: 247, Szépe 2001: 12). A státustervezési (vagy nyelvpolitikai) döntések nagyon nagy szerepet játszanak abban, hogy mi történik egy kisebbségi nyelvvel vagy nyelvekkel egy adott országban (vö. Cobarrubias 1983).

A korpusztervezés a nyelv vagy nyelvváltozat belső állapotára irányuló, főként nyelvészeti tevékenység. Ide tartoznak a standardizációs eljárások, a különböző nyelvújítási mozgalmak, a helyesírást érintő reformok, a nyelvvédelem, vagyis minden olyanfajta tevékenység, amely egy adott nyelv vagy változat struktúráját, lexikáját vagy helyesírását érinti, vagy érinteni kívánja (vö. Haugen 1959, Wardhaugh 1995, Bartha 1999). A nyelvi tervezés korpusztervezési ágának része tehát a magyar nyelvészetben hagyományosan nyelvművelésnek nevezett tevékenység is. Trudgill (1997: 62) nyelvművelésről adott meghatározása szerint „jelentése megközelítőleg azt fedi, amit a nyelvfejlesztés és a korpusztervezés, azzal a különbséggel, hogy azokkal ellentétben például a nyelvhelyességgel vagy a szépirodalmi stílussal kapcsolatos megfontolások is föllelhetők benne.”

„A kilencvenes évek második felében az erős történelmi és kulturális hagyományokkal rendelkező magyar nyelvművelés modernizációját egyre inkább a nyelvi tervezés korszerűbb elmélete és módszertana alapján kívánják meghatározni” – írja Bartha Csilla (1999:198), hivatkozva Tolcsvai Nagy Gábor (1998) *Lehetőségek és kötelességek a magyar nyelvi tervezésben* című tanulmányára, melyben többek között az olvasható, hogy „A magyar nyelvművelésnek át kell alakulnia nyelvi tervezéssé, vagyis olyan nyelvművelő tevékenységgé, amely szélesebb horizont figyelembevételével olyan szempont- és kategóriarendszert dolgoz ki vagy alkalmaz, amely figyelembe veszi a nyelvi és társadalmi, ill. politikai, etnikai és kulturális folyamatok kölcsönhatását, s mindezt nem csupán egy pillanatnyi látószögéből teszi, hanem a történelmi folyamatok részeként értelmezi” (Tolcsvai Nagy 1998: 262). A modern nyelvművelésnek tehát a nyelvi tervezés részeként fel kell hagynia a korábbi előíró természetével, az értékelés helyett sokkal inkább a tájékoztatásra, az ismeretterjesztésre helyezve a hangsúlyt.

A státustervezés és a korpusztervezés kettősét, melyek számos ponton összefüggenek egymással, kiegészíti még egy harmadik nyelvi tervezési tevékenységforma, az *oktatástervezés* vagy *elsajátítás-tervezés* (vö. Cooper 1989), amit azért is célszerű a nyelvi tervezés harmadik ágaként értelmezni, mert az eddig említett kettő egyikébe sem sorolható teljes egészében, ugyanis az oktatástervezés folyamata státustervezési és korpusztervezési döntéseket egyaránt megkíván. Elsajátítás-tervezés esetén „annak szabályozásáról van szó,

Fig. 1. Oktatás terén milyen nyelvet/nyelveket milyen nyelvhasználói csoportoknak tanítsanak és hogyan” (Bartha 1999: 198). Az oktatástervezésnek, a különböző oktatási stratégiáknak különösen hangsúlyos szerepe van a kisebbségi közösségek életében, ugyanis „A kisebbségi oktatás olyan társadalmilag időszerű és politikailag ellentmondásos téma, amely a világ legtöbb államában sürgető fontossággal bír” (Skutnabb-Kangas 1997: 5).

Az oktatástervezés az egyik legcélravezetőbb „járható útja” annak, hogy a státustervezés és a korpusztervezés során megfogalmazott (leginkább politikai, hatalmi) célok belátható időn belül a közösség minél szélesebb rétegére kiterjesztve, az oktatási folyamat úgynevezett rejtett tantervébe beépítve, tervszerűen megvalósuljanak (vö. Skutnabb-Kangas 1997). „A nyelv, az oktatás és az emberi jogok szorosan összefüggenek egymással” – írja Kontra Miklós (2001: 125), majd megfogalmazza, hogy a többnyelvű országokban az egyes (többségi, illetve kisebbségi) közösségek oktatáspolitikusainak sokféle, és igen eltérő, az adott közösségek jövőjét (ezen belül nyelvének jövőjét) meghatározó céljaik lehetnek. Így válhat az oktatás például egyes közösségek asszimilációjának vagy megtartásának, elnyomásának vagy támogatásának eszközévé. (lásd pl. Skutnabb-Kangas 1997, Kontra 2001).

A nyelvi tervezés a nyelvészet olyan területe, amely (bár nem tartozik az úgynevezett kötőjeles tudományok közé, mint például a szocio- vagy pszicholingvisztika) mindenképpen rászorul más tudományok és tudományterületek eredményeinek felhasználására. Nyelvi tervezési koncepció, hatékony nyelvi stratégia kidolgozása lehetetlen anélkül, hogy ismerjük a célközösség társadalmi, politikai, gazdasági, demográfiai helyzetét, nyelvi folyamatait.

A nyelvi tervezéssel foglalkozó kutatók egyetértenek abban, hogy eredményes nyelvi tervezéshez előbb empirikus kutatások kelljenek, majd ezeket figyelembe véve kerülhet sor a kívánt nyelvi tervezési stratégia és a hozzá tartozó módszertan kidolgozására. Szükséges továbbá egy olyan intézményi háttér, amely a kijelölt feladatokat képes végrehajtani (vö. Wardhaugh 1995, Tolcsavai Nagy 1998).

A kárpátaljai magyar közösség nyelvkörnyezettani tényezőinek számbavétele megtörtént (lásd Cserniczkó 1998, 1999), többek között azzal a céllal, hogy a leírás alapjául szolgáljon a későbbi nyelvi tervezési döntésekhez:

„Az adatközlés, helyzetjelentés mellett a munka célja egy olyan átfogó nyelvkörnyezettani, nyelvökológiai és kontaktusnyelvészeti áttekintés elkészítése és közzététele, amely a jövőben kiindulópontja lehet a magyar nyelv és a nyelvet használó közösség helyzetében mutatkozó változások feltárásának. (...) A nyelv és a társadalom szoros viszonyából következően a nyelvkörnyezettani leírás nagyban hozzájárulhat a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban zajló folyamatok megértéséhez, a változási folyamatok felméréséhez, a jövőbeni nyelvi tervezési döntésekhez szükséges ismeretek megteremtéséhez” – írja PhD-értekezése bevezetőjében Csermicskó István (1999: 9), majd Bartha Csillát (1999: 151) idézi: „csak megbízható tudományos információk birtokában lehet a kisebbségi nyelvek valós helyzetére építő körültekintő, hatékonyan támogató nyelvpolitikát kialakítani”. Az alapokat tehát lerakták. A jelen munkában azt kell bemutatnunk, *hogyan használható fel a nyelvi tervezés elméleti háttere a kárpátaljai magyar közösség konkrét problémáinak megoldásában*. Közben pedig „nem szabad azt sem elfelejtenünk, hogy a nyelvtervezés során nem lehet figyelmen kívül hagyni az emberek azzal kapcsolatos érzéseit, hogy kik ők, mit beszélnek, és milyen jogaiknak kell lenniük” (Wardhaugh 1995: 315).

Megjelent Kárpátalján már az a szemlélet is, amely a közösség nyelvi céljainak érdekében megpróbálja hasznosítani, összehangolni a különböző társadalomtudományok eredményeit. „Az őshonos kisebbségek meg- és fennmaradásáért folytatott mindennapi küzdelemben három, egymással szorosan összefonódó, ám egyenként is kulcsfontosságú tényező játszik döntő szerepet: a nyelv, az oktatás és a politika.

A nyelv megőrzése gyakorlatilag egyet jelent a közösség megmaradásával, az asszimiláció elkerülésével. A nyelv az, ami szerencsés körülmények között nemcsak a kommunikáció eszköze és a nemzeti identitás, a közösségi összetartozás szimbóluma, hanem olyan erőforrás is egyben, amely könnyen konvertálható materiális javakra, hozzájárulva ezzel a közösség gazdasági túléléshez is.

Az oktatásnak, az anyanyelvi iskoláztatásnak meghatározó szerepe van a nyelvmegtartásban, továbbá abban is, hogy a felnövekvő nemzedékek a nyelvcseré és a beolvadás, vagy pedig a nemzeti értékek megőrzése és továbbadása mellett döntenek.

A politika pedig az a szükséges rossz, ami nélkül nem beszélhetünk kisebbségről mint közösségről. A politika az, ami meghatározza, milyen nyelvi jogai vannak a közösségnek, illetve a politika dönt abban is: milyen szinten lehet jelen az oktatásban a kisebbség nyelve, és hogy az iskola rejtett tantervei révén milyen társadalmi célok érdekében használja fel a nyelvet és az oktatást” – olvashatjuk a *Nyelv, oktatás, politika* (Beregszászi – Csernicskó – Orosz 2001) című kötet előszavában.

III. A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVI TERVEZÉS

KEZDETI LÉPÉSEI

1. Óvatos lépések a magyar nyelv státusának emelésére

(1945-1989)

1.1. A látszólagos szabadság korszaka

Miután az 1945. január 20-án megkötött magyar–szovjet fegyverszüneti egyezmény az 1937. december 31-i határokat tekintette érvényesnek, Magyarország hivatalosan is elismerte, hogy a mai Kárpátalját a Szovjetunió mint Csehszlovákia részét szabadította fel. Az 1945. június 29-én aláírt szovjet–csehszlovák szerződés 1. cikke értelmében a terület az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (USZSZK) részévé vált. Ettől a naptól kezdve a kárpátaljai magyarság egyike a Szovjetunió internacionalista barátságban élő többszáz nemzetiségének, amelynek életét Moszkvából irányítják. A pártbizottság döntött arról, mikor és hol nyíljon magyar tannyelvű középiskola, mikortól legyen egyetemi szintű magyarszakos tanárképzés, hol és mikor jelenjen meg magyar nyelvű napilap stb. Az elvi szinten alkotmányosan garantált nyelvi egyenlőség (lásd *A Szovjet Szocialista Köztársaság Szövetségének Alkotmánya (Alaptörvénye)*, 14-15. old.) valójában csupán kirakat-egyenlőségnek bizonyult, ami a külföldnek szólt. Befelé azonban egyértelműsítették, mit is kell érteni a nyelvek és nemzetiségek egyenlősége alatt. *A Szovjetunió Kommunista Pártjának Programja* (89-90. old.), amelyet a XXVII. kongresszuson fogadtak el 1985-ben, így fogalmazott: „A jövőben is biztosítani fogjuk a Szovjetunió minden állampolgára számára anyanyelvük szabad fejlesztését és egyenjogú használatát. Ugyanakkor, tekintve, hogy az orosz nyelvet a szovjet emberek önkéntesen elfogadták a nemzetek közötti érintkezés eszközeként, ennek a nyelvnek az elsajátítása a nemzeti nyelv mellett mindenki számára hozzáférhetőbbé teszi a tudomány és a technika, a hazai és a világkultúra eredményeit.” Világosabban: „A nyelvek egyenlősége nem abban áll, hogy mechanikusan azonos funkcionális kötelezettségekkel terheljük őket. (...) A nyelvek egyenlősége nem más, mint minden nemzeti nyelv számára biztosítani az egyenlő jogi feltételeket a szabad fejlődéshez”

(Hazanarov 1982: 111-112). Ebben a nyelvi egyenjogúságban a nemzetiségi nyelvek szerepe arra korlátozódott, hogy minden nemzetiséghez eljuttathatók legyenek a központi párthatározatok és közlemények (vö. Hazanarov 1982: 23, Kótyuk 1995: 13; lásd még Cserniczkó 1998: 145-146).

A kárpátaljai magyar értelmiség azonban a XX. pártkongresszus utáni enyhülés szeleit érezve, néhány intézmény szellemi kisugárzásától felbátorodva mégis folyamatosan próbálkozott a lehetetlennel: a magyar nyelv és közösség helyzetének javításával, az alapvető nyelvi emberi jogok kivívásával.

Az első lépések egyéni próbálkozások formájában valósultak meg. Néhány naiv kárpátaljai magyar értelmiségi ugyanis úgy vélte, hogy a magyar kisebbséget sújtó törvénytelenések csak azért történhetnek meg, mert a központi vezetés, amely a lenini nemzetiségi politika alapján kormányozza az országot, nem tud arról, mi folyik a végeken. Ezért a felmerülő kérdésekkel központi intézményekhez, szervekhez fordultak jogorvoslatért.

Egyik tanulságos példája ennek, amikor a 60-as évek közepén a magyar tannyelvű Csapi 2. Sz. Középiskola egyik tanára az Ukrán Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetéhez fordult azzal a kérdéssel, hogy miért nem lehet a kárpátaljai helységneveket magyarul használni a magyar sajtóban. Kérdésére azt a választ kapta, hogy az államon belül egységes névhasználatnak kell lennie. A döntő érv pedig az volt, hogy a Magyarországon megjelent *Új Magyar Lexikon* szintén *Uzsgorod*, *Mukacsevo*, *Beregovo* stb. alakban használja a kárpátaljai települések nevét...² Az *Új Magyar Lexikon* kötetei az *Ungvár*, *Munkács* stb. szócikknél valóban az *Uzsgorod*, *Mukacsevo* alakhoz utalják az olvasót (lásd pl. *Új Magyar Lexikon* 5. Mf–R, 61. old., illetve *Új Magyar Lexikon* 6. S–Z, 557. old.).

Az említett pedagógus a tanárok keleti szláv szokás szerinti, *utónév + apai név* szerkezettel való megszólítása ügyében is felsőbb szakmai szervekhez fordult. Az ukrán oktatásügyi minisztérium határozott elutasítása nyomán a *Lityerturnaja Gazeta* szerkesztőségéhez intézte a kérdést: megengedhető-e, hogy a magyar iskolákban oktatókat a gyerekek *tanító elvtársnak* szólítsák (az *utónév + apai név* szerkezet, pl. *Fedor Kálmánovics* helyett). Onnan is nemleges válasz érkezett, de hősünk még ekkor sem adta fel: a moszkvai akadémiai nyelvtudományi intézethez fordult, ahol az ügyben Klara Majtinszkaja, a magyarul is beszélő, a magyar nyelvvel is foglalkozó tudós

mondott véleményt. Válaszában rámutatott, hogy az ország számos népénél nem keleti szláv mintára szólítják a pedagógusokat, ugyanakkor a nyelvtudományi intézet oktatáspolitikai vonatkozású kérdésekben nem foglalhat állást, ez a nemzetiségi oktatási ügyek intézetének kompetenciája. Ez utóbbi intézményből végre kedvező válasz érkezett: hasonló esetekben főleg a szláv megszólítási szokások erőltetése.

A látszólagos győzelem után azonban a gyakorlat maradt a régiben. A KGB megfigyelése alá vonta a fiatal tanárt, később munkájában is egyre több kivetnivalót találtak felettesei, s végül áttelepült Magyarországra. Jelenleg is Budapesten él nyugdíjasként.³

Az egyéni kezdeményezések sikertelensége után a közösség – még mindig abból a naiv elképzelésből kiindulva, hogy ha Moszkva tudomást szerez a magyarság sérelmeiről, javul a helyzet – spontán módon szervezni kezdte önmagát.

„Abban az országban, ahol politikai alapon is csupán az SZKP egyeduralma volt elképzelhető, a hatalom minden nemzetiségi, etnikai vagy nyelvi alapon szerveződő mozgalmat csírájában fojtott el. Az adott körülmények között a kulturális törekvések politikai többletjelentéssel telítődtek” – írta Csernicskó (1998: 62) a Szovjetunióról. Éppen ezek a fokozatosan létrejövő művelődési, irodalmi és más körök, egyesületek rakták le a kárpátaljai magyar érdekvédelem alapjait, s ezek révén jöhettek létre azok az intézmények, amelyekre a modern értelemben vett nyelvi tervezés ma támaszkodhat.

Az ungvári egyetemi magyar tagozat 1963-as, majd a tanszék 1965-ös kialakulásával jött létre az első olyan intézmény Kárpátalján, ahol a magyar értelmiség szervezett keretek között gyűlhetett össze. Bármennyire is internacionalista szellemben, kommunista ideológiai alapon folyt – sokáig csak így folyhatott – az oktatás a tanszéken, a nemzeti irodalommal, nyelvvel való ismerkedés, találkozás pozitívan hatott a hallgatókra. „A magyar kultúra kárpátaljai fejlődése és az autonómia megteremtésére irányuló törekvés szempontjából rendkívüli jelentősége volt az ungvári egyetemen meginduló magyar filológiai oktatásnak. Az ide jelentkező fiatalok olyan szellemi műhely alakítottak ki, amely már az önképzőkört is kinőve, a kárpátaljai magyarság életének tanulmányozása mellett a kisebbségi lét problémáival is azonosult, és

a megfogalmazott kérdéseikre keresték a választ, informatív keretek között akarták felvállalni kezdetben a kulturális érdekvédelmet, majd kisebbségi jogi követeléseknek is hangot adtak vitáiraikban” – írja Dupka György (2002: 38).

1.2. A kárpátaljai magyar irodalom nyelv- és identitásőrző szerepe a közösség életében

A kárpátaljai magyarság érdekeinek felvállalását, a nemzettudat erősítését, a magyar történelmi múlt felelevenítését, amely a szovjet internacionalizmus és kultúrpolitika árnyékában nem volt egyszerű és kockázatmentes feladat, érdekvédelmi szervezetek hiányában évtizedeken keresztül, az 1960-as évek elejétől az 1980-as évek végéig leginkább a helyi magyar költők és írók vállalták magukra. M. Takács Lajos így írt 1988-ban a kárpátaljai magyar irodalom társadalmi szerepéről: „Pusztá létezésével, az anyanyelven szóló vers erejével már ma is hat ez a fiatal költészet; de még inkább kell hogy hasson a jövőben, kell hogy szívós munkával egyre táguló körökben felnőtt olvasóvá nevelje 'nyelvtársait'. Segítséget, biztatást nyújthat ez a költészet a nemzetiségi sorsproblémák felelősségteljesen körültekintő, de valóságghú, pontos feltárásával; a viszonylag kisszámú, immár szóródni is kezdő, több irányban kötött és kötődő magyar ajkú közösség tűzhelyét fegyelmezett lelkesedéssel szító-tápláló küzdelmével, a magyar nyelv és irodalom egysége szellemének ápolásával; az anyanyelvi tudat, a legerősebb történelmi-kulturális kapocs erősítésével; Ukrajna mai magyarjai mindennapi életének, munkájának a költészet általi formálásával” (M. Takács szerk. 1990: 588-589).

„A hagyományok kérdésének ott és akkor fokozottabb a jelentősége, ahol és amikor ezektől a hagyományoktól mesterségesen kívántak eltávolítani valamely nemzeti vagy nemzetiségi közösséget” – írja Balla D. Károly (2000: 201) a kárpátaljai magyar irodalmat elemző egyik írásában. Megállapítja továbbá, hogy az 1945-öt követő csaknem tizenöt évben a kollektív bűnösséggel vádolt kárpátaljai magyarság kulturális öröksége kiirtásra váró burzsoá csökevénynek számított. A magyar kultúra nagyjai közül csak azoknak volt létjogosultsága, akiket (vagy legalább munkásságuk egy kiemelt részét) forradalminak lehetett nevezni.⁴ A hivatalos, a nemzeti sajtóosságokat, az

irodalom identitásörző szerepét eljelentékteleníteni szándékozó ideológia szerint Kárpátalján nem magyarok, hanem *szovjet magyarok* éltek, akik formájában nemzeti, de tartalmában szocialista irodalmat kellett, hogy műveljenek. Így példaképeiket sem a magyar irodalom klasszikusai, hanem a moszkvai magyar emigráció alkotói között kellett keresniük. Ezen időszak kárpátaljai magyar irodalom tankönyveiben így kapott túlzott hangsúlyt Zalka Máté⁵, Hidas Antal vagy Illés Béla munkássága (lásd Fedinec 2001). Az ungvári egyetem magyar filológiai tanszéke által szerkesztett Sugaras utakon című, 1985-ben megjelent antológia utószavában olvashatjuk az alábbiakat: „...a Szovjetunióban megszűnt a magyar nemzetiségű író, költő és közönség úgynevezett kisebbségi helyzete. Ez a polgári demokráciából származó kategória egyes irodalomkritikusok rólunk szóló munkáiban elő-előbukkan ma is. Szerencsére azonban már csak igénytelen szóhasználat, vagy a marxista metodológiai szempontok mellőzésének bizonyítéka. A valóságban, amelyet e terület új irodalma tükröz, már nem található. Helyét elfoglalta a nagy közösséghez, a szovjet néphez tartozás felemelő tudata. (...)

A tehetséges kárpátontúli magyar írók, költők tartalmában szocialista, formájában nemzeti kultúrát művelnek a Szovjetunió népeinek testvéri családjában. Alkotásaiknak jellemző vonása a szoros kapcsolat a többi nemzetiséggel a szebb, a teljesebb, a boldogabb életért vívott harcban; a realizmus, a népiség és pártosság elemeinek összefonódása, a demokratizmus, a hazaszeretet; az orosz, az ukrán és más szovjet irodalmak haladó hagyományainak felhasználása” (Lizanec – Gortvay – Vaszócsik 1985: 310-311).

Ám ez a „szellemi-genetikai erőszaktétel” (Balla 2000: 202) hosszú távon megbukott, sőt már a hatvanas években kiváltotta „ellenzéki” írói csoportok létrejöttét. Elsőként az egyetem főként magyar szakos hallgatóiból Fodó Sándor tanár irányításával létrehozott művelődési csoport próbálkozott új hangok megütésével, de ezt gyorsan feloszlatta az egyetemi vezetés, nacionalista mozgolódást gyanítva a háttérben.

A magyar szakos diákok ezután 1966-ban létrehozták az *Együtt* című gépiratos irodalmi folyóiratot (vö. KISz 1967. május 31.). A szamizdat legnagyobb példányszáma is mindössze 36 volt, ám a szerkesztésében részt

vállaló hallgatókat ideológiai bírálatok érték, majd két évfolyam után betiltották a lapot (Botlik – Dupka 1991: 99, Tóth 1991: 136).

Szintén a magyar szakosok alapították meg a Kárpáton túli Ifjúság című megyei lap szerkesztőségének védnöksége alatt a *Forrás Ifjúsági Stúdiót* (Botlik – Dupka 1991: 99), amely, elsősorban Kovács Vilmos költészetének hatására, az eddigiekhez képest más tájékozódási pontokat keresett. A lobogó vörös zászló és a ragyogó ötágú csillag helyett felfedezték a vidék folklórkincsét, tanulmányozták történelmét. Az elsősorban irodalmi műhelynek induló Forrást azonban néhány év sikeres működés után megszüntették, mert felvállalta a kárpátaljai magyarság nemzetiségi érdekeinek megjelenítését a területi pártbizottság előtt (vö. Csernicskó 1998: 63). „De a genus locit többé nem lehetett semmilyen palackba bezárni: megtermékenyítette (...) műveiket, beépült világnézetükbe” (Balla 2000: 202).

A hetvenes években a kárpátaljai magyar alkotókat még két, egymással szemben álló táborban (a volt Forrásosok és az 1971-ben a Forrás ellentételezésére alakult stúdió alkotói, a József Attilások), ellenzékiként vagy a hatalom elvárásainak megfelelni akaróként találjuk, a nyolcvanas években azonban kiegyenlítődés, konszolidáció figyelhető meg. „Az ellenzéki magatartásúak elhagyják radikalizmusukat, a pártosak pedig a kötelező penzum mellett igyekeznek őszintébb hangot megütni. Eközben mit sem változik íróink elkötelezettsége, mindannyian a közösség szolgálatában állnak, a különbség lassan már csak annyi, hogy egyesek eleinte inkább a szovjet nép részeként kezelik a kárpátaljai magyarságot, mások ellenben inkább a magyar nemzethez való tartozását látják fontosnak” (Balla 2000: 203).

A nyolcvanas években a nagyszámú író-olvasó találkozik, a helyi költőknek, íróknak a Kárpáti Kiadónál megjelenő versesfüzetei, az Évgyűrűk című antológia a magyarságtudat élesztgetésének és ébren tartásának fontos eszközei. Ezen időszak alkotóit egyfajta elkötelezettség jellemezte, melynek fontos alkotóeleme, hogy a költő a közössége nevében és érdekében szól (vö. Dupka 2002: 40-41, Balla szerk 1994.). A korszak szépirodalmi alkotásainak főbb jellemzői:

- a népi témák és képvilág,
- a történelmi hagyományok felelevenítése, a történelmi múlt felvállalása,

- a szülőföld iránti hűség, a helyi tájélmények,
- a magyar szó erejének fontossága, sokszor egyfajta nyelvművelő szándékkal,
- az identitásformáló akarat, a nemzetmentő elhivatottság.

Nem utolsósorban jegyezzük meg azt is, hogy ezen költők és írók (főként a 80-as években megszorodó) magyarországi publikációi egyfajta összekötő szereppel bírtak Kárpátalja és az anyaország között. Hírt adnak rólunk Magyarország felé, ahol az itt élő töredék nemzettest politikai helyzete és speciális körülmények között fejlődő kultúrája évtizedekig kerülendő témának számított. A magyarországi hivatalos irodalomkritika is csupán a hatvanas, de még inkább a hetvenes évektől vehetett tudomást Kárpátalja irodalmi életéről, akkor is leginkább csak két alkotó, a pártos Balla László és az ellenzékieknek számító Kovács Vilmos munkásságáról (vö. Balla 2000). A Magyarországon megjelenő és a helyi magyar irodalomról szóló kisebb-nagyobb tudósítások, közlemények lehetőséget teremtettek arra, hogy a szerző néhány szóban jelezze: a Szovjetunió nyugati csücskében többtízezer magyar él. Kovács Vilmos és S. Benedek András 1970-ben a szegedi Tiszatáj című folyóiratban közöltek hosszabb tanulmányt a kárpátaljai magyar irodalomról. A tanulmány első részének bevezetőjében röviden áttekintették a közösség 20. századi történetét, és szóltak gondjairól, problémáiról is (Kovács – Benedek 1970).

Mindez együttéve rendkívül fontos volt az adott körülmények között. Részben, mert tulajdonképpen évtizedekig a szépirodalom volt Kárpátalján az egyetlen olyan nyelvhasználati szintér, ahol az anyanyelv kiemelt presztízsű változata hivatalosan használható volt. Másrészt azért, mert szervezetek és hivatalos érdekképviselet hiányában az irodalom volt az, amely felvállalta a kárpátaljai magyarság (legfőképpen kisebbségi helyzetéből adódó) problémáinak megjelenítését. Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című kultuszregényének szépirodalmi értéke például a mai napig kevesebbszer kerül szóba, mint az, hogy e könyv mert elsőként szólni a szocialista társadalom fonákságairól, a kárpátaljai magyarság kiszolgáltatottságáról, a deportálásokról, a kommunista ideológia mindent átható nyomasztó erejéről. Már a könyv 1965-ös megjelenését is hosszas hivatalos huzavona előzte meg,

majd rövid idő múlva betiltották, és csak 1989-ben jelenhetett meg ismét (vö. M. Takács 1989).

A kárpátaljai magyar irodalomban mindig kiemelt szerepe volt az anyanyelvnek, ezen belül is a magyar nyelv elvesztése fölött érzett aggodalom kérdéskörének. A 70-es, 80-as években a szinte nem létező nyelvművelés helyett az irodalom vállalta magára annak feladatait. Veszélyesen lavírozva a hivatalos politikai elvárások (internacionalizmus) és az anyanyelv védelme (nemzetféltség) között, íróink/költőink folyamatosan napirenden tartották a magyar nyelv ügyét. Megjelenik a nyelv kérdése a divatos internacionalizmussal vegyítve is („*vállaljuk egymást, nem hervadó anyanyelvünket, és mert van, ami teljesen ÖSSZEKÖT, MEGKÜLÖNBÖZTET*”⁶), de a leghangsúlyosabb motívum a nyelv elvesztése fölötti aggodalom („*egyetlen hazám van: anyanyelvem, benne kell halálig kitelelnem.*”⁷, „*idegen szavú papagájok verik ki fejedből a legszebb álmot*”⁸, „*nyelvünk lassan elveszítjük, fogy szánkról az ének, öklünk rázzuk a regének, a rusnya reménynek.*”⁹, „*anyanyelv, édes, maradj velem, hogy lehessen még szavak embere.*”¹⁰ stb). Vári Fábrián László Illyés Gyula fejfája előtt című alkotása pedig a nyolcvanas évek óta a kárpátaljai magyarság egyik kultuszverse, nemzeti ünnepek, anyanyelvi vetélkedők, szavalóversenyek vissza-visszatérő mottója:

*„... ezerszer jaj
a nyelvehagyottnak,
mert biccen a szó már
a száj szögletén. (...)*

*Eleitől fogva
génjeinkben hordva:
anyaország, anyaöl,
anyatej, anyanyelv. (...)*

*Makacs szánkra fegyelmet
izzó jogarral égess,
csak őrizz meg bennünket, édes,
édes anyanyelv!”*

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a Szovjetunió fennállásának évtizedeiben úgymond a „hozzáértő” szakembereket, a nyelvészeket „helyettesítve” figyeltek fel a helyi magyar irodalmárok a kisebbségi körülmények közé kényszerült közösség nyelvállapotának sajátosságaira, ismerték fel az idegen nyelvi környezet hatását a nyelvcsere folyamatában. Saját eszközeikkel folyamatosan érveltek a nyelv megtartó ereje mellett, igyekeztek erősíteni az anyanyelvhez fűződő érzelmi kötődéseket, sokszor a beolvadás és a nyelvcsere rémképét idézve. A költészet azt üzenete, hogy az anyanyelvért való áldozathozatal az egyik legszentebb dolog az életben, annak megtagadása pedig az egyik legsúlyosabb bűn:

*„s lesz barát, ki elhagy majd gyarlón,
kinek mennybe szédül a lelke,
de maradok én, hogy Krisztusként
feszüljek föl a nyelvkeresztre.”¹¹*

*„Dögölj meg, te állat,
ki odadobtad anyádat
mindenféle jöttmentnek,
pártos érdeknek,
janicsárnak,
magad is megfizetett
utcalány vagy,
s ezerszer átkozott,
mert striciknek felkínáltad
szegény anyádat –
az anyanyelvet.”¹²*

Az irodalmi szerveződések jelentőségét mutatja, hogy 1988-89 után, amikor megkezdődhetett végre a közösség társadalmi-politikai-kulturális önszerveződése, a fentebb tárgyalt időszak alkotói közül sokan (Vári Fábián László, Dupka György, Horváth Sándor, Kőszeghy Elemér stb.) egy időre (részben vagy teljesen) felhagytak az irodalmi tevékenységgel, és politikai szerepet vállaltak, ami jelentőségüknek és hitelességüknek is bizonyítéka, illetve igazolja az irodalom és a közösségi szerepvállalás közötti szoros kapcsolatot.

A kárpátaljai magyar irodalom helyzetét és fejlődését, az utóbbi tízegy-néhány év politikai változásainak ellenére is, a mai napig meghatározza a kisebbségi lét, annak velejárói, kulturális és világnézeti hatásai. Amint azt Balla D. Károly (2000) a beszédes című *Töredék hazácska* (Berniczky szerk.1994) című antológia (mely a kárpátaljai magyar költők utóbbi években keletkezett szülőföld-anyanyelv-magyarság témakörhöz kapcsolható verseit tartalmazza) elemzésekor megállapítja: „...a hitvallások és tanúságtételek ezen sokasága nemcsak megrendítő, hanem így, egymásra halmozódva egyszersmind riasztó is. (...) a versekből nem annyira a haza pozitív értelmezése, hanem a haza kínzó hiánya, nem annyira a szülőföld éltető ereje, hanem a szülőföld elvesztésének a rémképe, nem annyira az anyanyelv vagy a nemzeti értékek birtoklásának felemelő érzése, hanem inkább ezek megtartásának lehetetlensége sugárzik égető intenzitással” (Balla 2000: 169., lásd még Böhm 1995). Balla értelmezésében a kárpátaljai magyar irodalom a hatalanság metaforáinak kifejezője, mely részben alkotóink azon törekvéséből fakad, hogy a kisebbségi léteket intellektuálisan és esztétikailag feldolgozzák, másrészt (mivel évtizedeken keresztül egyedül ők voltak a helyi magyar kisebbség „szószólói”, érdekeinek felvállalói) úgy érzik, ezt várják tőlük olvasóik.¹³ Végezetül le kell szögeznünk azt is, hogy – mint azt a kárpátaljai magyar irodalom fejlődési folyamatait nyomon követő értelmezők sokszor megfogalmazták – a Szovjetunió felbomlása után, a kilencvenes években és azóta ez az évtizedeken keresztül rutinná vált kisebbségi írói sorsszerep a politikai változások miatt túlhaladottá vált, s napjainkban inkább gátolja, semmint segíti a régió irodalmának kibontakozását, illetve betagozódását az egyetemes magyar irodalomba.

1.3. A Beadványok története és céljai

A kulturális élet fokozatos kibontakozása, az értelmiségi fiatalok rendszeressé váló találkozási a továbblépés lehetőségét is előrevetítették. Az ébredező nemzeti-nemzetiségi öntudat, a kialakuló kisebbségi identitás, az együttgondolkodás, illetve a magyarországi kulturális folyóiratokból, valamint a magyar televízió és rádió adásaiból, a személyes találkozásokról kiérzett

anyaországi szabadabbság nyomán a helyi igények is egyre nagyobbak, határozottabbak lettek.

A felozlatott Forrás tagjai 1971 őszén egy 16 oldalas *Beadvány* juttattak el a területi pártbizottsághoz, az ukrainai írószövetség kárpátaljai szervezetének titkárához, a Kárpáti Igaz Szó és Kárpátontúli Ifjúság c. lapok szerkesztőségéhez (vö. I. Beadvány). Az írógéppel készített dokumentum indigóval sokszorosítva terjedt Kárpátalja-szerte.

A Beadvány két részre osztható: az elsőben a Forrást ért ideológiai vádakat utasítja vissza, második részében viszont a kárpátaljai magyarság problémáit veti fel. Megfogalmazói szót emelnek az anyanyelvi oktatás féloldalúsága ellen, a kárpátaljai magyar nyelvű könyvkiadás, a nyelvhasználat terén tapasztalható negatív diszkrimináció, a magyarokat és a németeket sújtó „kollektív bűnösség” bélyege ellen. A Beadvány legtöbbet idézett része így foglalja ezt össze:

„A szovjethatalom évei alatt megoldódtak területünk magyar lakosságának alapvető szocialista életfeltételei is. Emellett szellemi területen a felgyülemlett mulasztások súlyos, megoldatlan problémákat szültek. Gondjaink nyilván nem abból adódnak, hogy kevesen vagyunk (így fel sem vetődhet a kérdés!), hanem abból, hogy specifikus, kisebbségi helyzetben vagyunk. Csekély létszámú lakosság és nemzeti kisebbség nem egy és ugyanaz, ezek lényegében különböző kategóriák.

Mert igaz ugyan, hogy az alkotmány szerint a többi szovjet állampolgárral együtt mi is egyenjogúak vagyunk, de mi történik akkor, ha (...) alkotmányos jogainkat és érdekeinket megsértik?” – olvashatjuk a dokumentumban.

Ekkor, ebben a dokumentumban vetik fel először nyíltan a kárpátaljai magyar értelmiségiek egy magyar érdekvédelmi szervezet létrehozásának gondolatát a kulturális érdekek megjelenítésére: “Nem volna-e jobb, célravezetőbb, a megoldás járható útja egy olyan testület létrehozása, amely mondjuk kulturális területen meglévő és jelentkező problémáinkat, ügyeinket átnézné, érdekeinket képviselné, tudván, hogy másfajta, nem különálló érdekek ezek, csupán specifikusak”. A Beadvány aláírói a dokumentum végén kilátásba helyezik, hogy amennyiben nem kapnak helyben választ, a megfelelő felsőbb szervekhez fordulnak. A Beadvány nem érte el a remélt hatást, bár a hatalmi

szervek nem hagyták válasz nélkül a kísérletet: zaklatással, fenyegetésekkel válaszoltak, valóságos hajsza indult a szervezők és aláírók ellen, mert a kisebbségi sérelmek felsorolását a magyar burzsoá nacionalizmus megnyilvánulásaként értékelték (vö. Tóth 1991: 137, Csernicskó 1998: 63, Olasz 2002).

Mivel nem érkezett érdemi válasz, 1972 tavaszán újabb Beadvány készült, egy kicsit átgondoltabban, a lenini nemzetiségi politika elveire való hivatkozással, melyet több mint 1600 aláírással (egyes visszaemlékezések szerint több mint 2000 aláírással) az SZKP KB Politikai Bizottságának és az SZSZKSZ legfelsőbb Tanácsa elnökségének címezték. (vö. Olasz 2002)

A II. sz. *Beadvány* – bemutatva a magyar közösséget ért méltánytalanságokat – röviden összefoglalva a következőket kéri:

1. a magyarság kollektív bűnösségéről szóló, 1944-ben elfogadott határozat visszavonását;
2. az anyanyelvi oktatás kiterjesztését az óvodai, szak- és felsőoktatásra is, az általános és középfokú magyar iskolák számának növelését a magyar többségű területeken;
3. a magyar történelem oktatásának engedélyezését a magyar tannyelvű oktatási intézményekben;
4. a magyarság kulturális igényeinek kielégítését (magyar nyelvű szépirodalmi folyóirat létrehozása, a könyvkiadás támogatása stb.);
5. a nyelvhasználati problémák orvoslását;
6. a nemzetiség arányos képviseletét a döntéshozó és végrehajtó szervezetben.

(vö. Csernicskó 1999)

A Beadványt megtorlások követték. A volt Forrás Stúdió vezetőit meghurcolták (vö. Botlik – Dupka 1991: 100, Tóth 1991: 138), többen később áttelepültek Magyarországra. Nem mondhatjuk azonban, hogy a magyar nyelv státusának emelésére, illetve a magyar közösség helyzetének rendezésére tett eme kísérlet teljesen eredménytelenül múlt volna el. Idővel engedélyezték a magyar iskolát végzettek anyanyelven történő egyetemi felvételizését, a területi filharmóniában létrehozták a Magyar Melódiák együttest, amely egy a pártbizottság által jóváhagyott műsorral járta a terület magyar falvait és iskoláit, melynek keretében elsősorban magyar klasszikusokat és magyar

népzenét játszottak. Sőt, a többségében magyarok lakta Beregszászi járás pártbizottságának élére is magyar ember került (vö. Olasz 2002).

Az 1972-től az 1980-as évek elejéig terjedő időszakban a kárpátaljai magyarság politikai életét a csendes semmittevés jellemzi. Ez a brezsnyevi pangás korszaka. A Beadványt követő retorziók fokozták a pártbizottság éberségét, és bénítólag hatottak az önszerveződési törekvésekre is. A korszak meghatározó értelmiségi csoportosulása a József Attila Irodalmi Stúdió, mely a Forrással ellentétben nem önálló kezdeményezés eredményeképpen, hanem a pártbizottság javaslatára a Kárpáti Igaz Szó égisze alatt éppen a „megbízhatatlan” Forrás helyett alakult, s mindvégi szoros ideológiai felügyelet alatt állt. A 80-as évek elejétől a Stúdió tagjai vidéki író-olvasó találkozókat szerveztek Kárpátalja szerte, melyek során ismerkedni kezdtek a kárpátaljai magyar közösség valós helyzetével, s innentől újabb lendületet vesznek a nemzetiségi szervezetek létrehozását célzó törekvések. Ez azonban egyelőre még mindig nem jelent többet sorra alakuló kulturális egyleteknél, kluboknál, mint például a Drávai Gizella kör vagy a Tisza népi együttes (vö. Botlik – Dupka 1991: 102–105).

A nyolcvanas évek végén, a gorbacsovi peresztrojka és glasznosztj korszakában a József Attila Irodalmi Stúdió is felszabadul a korábban ránehezedő ideológiai nyomás alól, így 1988-ban átalakulhat József Attila Alkotóközösséggé, s ezáltal soraiba hívhatja a nem írással foglalkozó helyi magyar értelmiséget is. (vö. Évgyűrűk'89: 118)

1988. június 29-én az SZKP KB plénumán elhangzik az a Gorbacsov-beszéd, melyre alapozva a kárpátaljai magyar értelmiség is megkezdheti végre önszervezését. Eme ominózus beszédben esett szó először arról, hogy azon népek számára, amelyek saját anyaországuktól elszakítva élnek, alapvető fontosságú a nemzeti-kulturális egységük fejlődését biztosító törvényes garanciák megléte és kiterjesztése (vö. Siselina 1992: 169). Ebből kiindulva kárpátaljai magyar értelmiségiek egy csoportja megfogalmazza, hogy a számos már meglévő és működő kisebb kulturális egyletből egy, a kárpátaljai magyarságot tömörítő és érdekeit képviselő csúcsszervezet kell létrehozni. Ennek érdekében nyolc kulturális tömörülés nevében beadvánnyal fordulnak az Ukrajnai Kommunista Párt Központi Bizottságához és a Kárpátaljai területi Pártbizottsághoz, melyben “kérik az Ukrajnai Magyarok Kulturális

Szövetségének a megalakítását Ungvár központtal, az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának felügyeletével” (idézi Móricz 1989: 19).

Végül – ugyan nem állami támogatással – 1989. február 26-án Ungváron megalakul a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), amely máig a régió legnagyobb magyar érdekvédelmi szervezete. „Öntevékenyen, alulról jövő kezdeményezésre, minden állami támogatás nélkül. Kis túlzással: annak ellenére. Az első olyan alakulat szűkebb pátriánkban, amely egy leendő tömegszervezet igényével lép fel, s amely alapítólevelében leszögezi: az anyanyelv mind szélesebb körű használatáért, a nemzeti hagyományok teljes felvállalásáért száll síkra, s ezen túl: az ezzel kapcsolatos érdekek védelméért.” (Balla 1993: 41). Ma legitimitását közel 30 ezres tagsága, az egész magyar településterületet lefedő alapszervezetei, valamint a támogatásával megválasztott parlamenti és számos megyei, járási és helyi önkormányzati képviselő igazolja. A KMKSZ létrejötte óta a kárpátaljai magyarság szervezett közösségként léphet fel érdekei megjelenítésében. Az intézményteremtés, önmegszervezés korszaka vette kezdetét a KMKSZ 1989-es megalakulásakor. Azóta a közösség számos politikai érdekvédelmi, szakmai, gazdasági, kulturális és oktatási intézményt hozott létre, amelyek összességében biztos alapot teremtenek a szükséges nyelvi tervezési lépések kivitelezéséhez.

A fent röviden ismertetett esetek egyike sem számít tulajdonképpen szervezett nyelvi tervezési lépésnek vagy próbálkozásnak, ám jelzik a szándékot. Azt a közösségi törekvést, amely a totalitárius diktatúra idején is vállalta a nacionalizmus bélyegének kockázatát a magyar nyelvhasználat kiterjesztése, a közösség (nyelvi) helyzetének javítása érdekében. Ez a háttér biztos alapjául szolgálhat a mai, megalapozott nyelvi tervezéshez.

2. A kárpátaljai magyar korpusztervezés történetéből

A magyar nyelv státusának emeléséért folytatott politikai próbálkozások mellett a kárpátaljai magyarság életében kezdettől fogva jelen van a nyelv állagáért való aggodalom is.

2.1. Magyar nyelvűvelés Kárpátalján

„Aligha szorul bizonyításra, hogy a kisebbségi sorban élő, tehát többé vagy kevésbé veszélyeztetett nyelvekkel való törődés természetes joga, magától értetődő reflexe a mindenkori kisebbségnek” (Kiss 1994: 104). A Kárpátalján, kisebbségi helyzetben, idegen nyelvi környezetben beszélt és írott magyar nyelvváltozatok állapota iránt érzett aggodalom a központosító, mindennemű nemzetiségi megnyilvánulást nacionalista szemmel néző kommunista diktatúrában gyakorlatilag csupán a hagyományos értelemben vett nyelvűvelő tevékenységben nyilvánulhatott meg. Tegyük azonban gyorsan hozzá: nyilvánulhatott *volna*. Ugyanis annak ellenére, hogy a tradicionális magyar nyelvűvelésnek Szlovákiában, Romániában és Jugoszláviában nagy hagyományai vannak, Kárpátalján markáns nyelvűvédő tevékenység nem folyt és nem folyik. Sem az Ungvári Állami Egyetemen 1963 óta létező Magyar Filológiai Tanszék, sem az Ungvári Rádió és Televízió magyar szerkesztősége, sem a tankönyvkiadó magyar szerkesztői, sem a Kárpáti Igaz Szó újságírói, de még a pedagógusok között sem akadt olyan személyiség, aki az erdélyi nyelvűvelőkhöz, a felvidéki Jakab Istvánhoz vagy a vajdasági Kossa Jánoshoz hasonlóan rendszeresen jelentkezett volna nyelvűvelő írásokkal. Kárpátalján nem beszélhetünk olyan szervezett, a nyelvűvelés intézményei közé sorolható nagy múltú rendezvényekről sem, amelyek más határon túli magyar közösségek esetében meghatározóak, mint például az adai *Szarvas Gábor Napok*, a kassai *Kazinczy Napok* vagy a marosvásárhelyi *Erdélyi Nyelvűvelő Napok*. Nem véletlen tehát, hogy például amikor Kiss Jenő (1994) könyvében sorra veszi azokat a határon túli magyar nyelvészeket, akik életüket az anyanyelvért való munkálkodásnak szentelték, a felsorolásában nincs egyetlen kárpátaljai név sem. Itt ugyanis még a kisebb, népszerűsítő, tájékoztató jellegű írások száma is meglehetősen alacsony. Az 1980–90-es

évek helyi magyar nyelvű sajtóját alaposan áttanulmányozva alig néhány nyelvűvelő tárgyú publikációt találhatunk. Amelyek pedig megjelentek, azok szinte kivétel nélkül a magyarországi import jegyeit hordozzák, vagyis az anyaországban „divatos” nyelvűvelő témákat érintik: a helyesírási problémákat, az idegen szavak elleni küzdelmet (de nem a szláv kölcsönzések ellenit!). Ezek szerzőit név szerint is könnyű számba venni: Horváth Katalin, az ungvári egyetem magyar tanszékének docense, a tanszék magyarországi vendégtanárai (Kozma Endre, Balogh Lajos) és egy-két újságíró (Móricz Kálmán, Lajos Mihály, Horváth Sándor). Korábban, a 60-as, 70-es években Drávai Gizella magyartanár közölt néhány sajátosan kárpátaljai témájú nyelvűvelő írást a Kárpáti Kalendárium hasábjain. Például az 1969. évi számban *Nyelvrosta. Így mondjuk, de mondjuk így* címmel közölt közel száz mondatba foglalt orosz és ukrán kölcsönzót magyar standardbeli megfelelőjükkel szembeállítva.

Vagyis a szovjet korszak kárpátaljai magyar nyelvűveléséről összefoglalóan annyit mondhatunk, hogy enyhén szólva fejletlen volt, nyelvi tervezési tevékenységnek pedig még a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető. Ehhez ugyanis hiányzott minden alapvető feltétel: a tudományos megalapozottság, a célok megfogalmazása és a tervszerűség. Sem hivatalos személy(ek), sem intézmény nem állt a szórványos nyelvűvelő cikkek mögött, így a nyelvűvelés sem válhatott a szó szoros értelmében vett tevékenységgé vagy mozgalommá. Az az intézmény, amelynek erre lehetősége lett volna, az egyetemi magyar tanszék nem vállalta fel ezt a feladatot. Kozma Endre (1993: 12), aki az ungvári egyetem magyar tanszékének magyarországi vendégoktatója volt négy éven át, a helyzetet jól ismerő kívülállóként a következőképpen fogalmazott erről: „A tanszék [az egyetemi magyar tanszékről van szó] kezenyomát viseli a kárpátaljai egyetemi és iskolai oktatás magyar nyelvűsége, amelynek hatásától csak az idősebb korosztály mentes. No meg a szórványvidék magyarsága, és azok, akiket nem magyar iskolába járatnak. Róluk és számukra a tanszéknek soha semmi mondanivalója nem volt. (...) A megnevezésben rögzített szűk profilhoz való merev ragaszkodás miatt¹⁴ nincs gazdája a nem magyar szakos tanárjelöltek anyanyelvű szakmai képzésének”.

A már idézett Kozma (1993: 12) így jellemezte a korszak kárpátaljai magyar nyelv művelését: [Kárpátalján] „nem a sajátosan kárpátaljai problémákra irányul a jószándékú nyelv művelés, hanem magyarországi divatos témákat ismételve. A nyelv ápolás és -fejlesztés helyett gyakran olyan nyelvi változatok válnak a nyelvtisztító igyekezet célpontjává, amelyek nyelvjárási eredetűek, és nem mondanak ellent nyelvünk szerkezeti rendjének” (Kozma 1993: 12).

A helyi jellegzetességekkel nem számoló, a kétnyelvűség következményeit figyelmen kívül hagyó egynormájú szemlélet az anyanyelvi oktatás rendszerében és a helyi tankönyvírásban is megfigyelhető. Egy 1996 tanulmány, mely a kárpátaljai iskolák akkor használatban lévő magyarnyelv-tankönyveinek elemzésével foglalkozik, megállapítja, hogy „A tantervek is a tájnyelv és a tájszók másodlagosságát, ill. helytelenségét sugallják”, továbbá „még a nyelv művelő célzatú gyakorlatokban sem kapott helyet néhány olyan feladat, amely felhívna a figyelmet a kétnyelvűségi hatásokra, s amely tudatosítaná azok regionális jellegét, kijelölné használati körét”. Összességében pedig megállapítja, hogy „a kárpátaljai magyarnyelv-tankönyveknek kevés közülük van a nyelvi valósághoz”, mert „a helyi sajátosságokról elfeledkezve képmutató álszeméremmel hallgatnak tankönyveink a kétnyelvűségi hatásokról és a nyelvjárási jelenségekről, amelyek a tanulók nyelvhasználatában is kétségkívül jelentkeznek” (vö. Beregszászi – Csernicskó 1996: 29-37).

Csernicskó István a kárpátaljai magyarság nyelvi helyzetét összefoglaló monográfiájában ugyancsak hasonlóan vélekedik a helyi nyelvi tervezésről, illetve annak hiányáról: „A kárpátaljai magyar közösség vonatkozásában tudatos nyelvtervezési tevékenységről nem számolhatunk be. (...) Nem tekinthetjük ugyanis a meglehetősen vérszegény helyi magyar nyelv művelő irodalmat nyelvtervezésnek” (Csernicskó 1998: 142). A helyzet jószereivel a Szovjetunió széthullása után sem változott. Nem szaporodtak meg a nyelv művelő cikkek, nem kerültek elő az asztalfiókból nyelv védő kötetek.

Az egyetlen nyelv művelő kötetnek tekinthető kiadvány a régióban Kótyuk István *A magyar nyelv peremén* című munkája (Kótyuk 1995), amely nyelvjárási tárgyú tanulmányok mellett azt a tízegynéhány nyelv művelő cikket gyűjti csokorba, amelyeket a szerző közel 40 éves pályája alatt publikált lapokban, folyóiratokban, konferencia-kötetekben. Ennek első részében a

szerző a kárpátaljai magyar köznyelviséggel, másodikban a nyelvműveléssel, a harmadikban pedig az ungi nyelvjárás sajátosságaival foglalkozik. A nyelvművelő írások egy része helyi nyelvhasználati jelenségekről szól, mint a kárpátaljai magyar településnevek raghasználatára (*Népszavazás Beregszászon?*) vagy a tükörfordítások kérdése (*Becszengetni – helyesen!*).

A rendszerváltás, Ukrajna függetlenné válása sem lendített sokat a helyzeten. Az 1991 óta megjelenő *Közoktatás* című, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség által és a helyi magyar pedagógusok számára kiadott negyedévenként megjelenő folyóirat szinte minden számában közöl valamilyen nyelvészeti tárgyú írást, ám ezek inkább szaktanulmányok vagy ismeretterjesztő cikkek, nem hagyományos értelemben vett nyelvművelő munkák (lásd pl. Csernicskó 1999b, 1999c, Tóth 1999 stb.).

A kárpátaljai magyar nyelvművelésnek mint intézményes nyelvvédő tevékenységformának a hiányát mi sem igazolja jobban, mint az, hogy az 1990-es években zajló, a határon túli magyar nyelvhasználat körül kibontakozott, a szomszédos országokban élő magyar közösségek nyelvi helyzetéről és jövőjéről szóló, erős érzelmi töltettel is bíró hatalmas nyelvészeti polémia egyik egyetlen kárpátaljai résztvevője sem volt. A vitát összefoglaló 457 oldalas kötetben (Kontra és Saly szerk. 1998) nincs Kárpátaljáról szóló vagy kárpátaljai szerző tollából származó írás. Nem véletlenül jegyzi meg a határon túli magyar nyelvművelés kapcsán Balázs Géza (2001: 86), hogy „A legkevesebb nyelvművelő írás Ukrajnában (Kárpátalja), Horvátországban, Ausztriában és Szlovéniában jelenik meg”.

Tudatos, összehangolt nyelvi tervezésről tehát nem szólhatunk, mint ahogyan virágzó nyelvművelésről sem. Ám – amint azt Csernicskó is számba veszi (1998: 142) – néhány olyan dologról mégis beszámolhatunk, amelyek tudatosnak és megtervezettnek ugyan nem, de nem kis jóindulattal nyelvi tervezési lépésnek tekinthetők.

2.2. A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadása

Bár a magyar helyesírás szabályai országhatároktól függetlenül egyformán érvényesek valamennyi magyarul író számára, egy rövid ideig — a „kárpátaljai fél jóvoltából” — némi eltérés volt a kárpátaljai és a magyarországi magyar

helyesírás között. *A magyar helyesírás szabályai* című akadémiai kiadvány legújabb, 11. átdolgozott változata 1984-ben lépett érvénybe. A szabályzat 11. kiadásában bevezetett újítások egyike arról rendelkezett, hogy a *nagy októberi szocialista forradalom* és a *nagy honvédő háború* nem írható többé nagy kezdőbetűvel. A módosítás hátterében természetesen az ekkorra már enyhülő politikai nyomás áll, de az sem mellékes, hogy a történelmi eseményeket a magyar helyesírási hagyomány szerint nem írjuk nagy kezdőbetűvel. A két említett esemény helyesírása mindaddig kivételnek számított. Kárpátalján azonban még egy ideig kivétel is maradt. A pártbizottság ugyanis nem engedhette, hogy a helyi magyar sajtó „önkéntesen” áttérjen az új helyesírási szabályzat használatára, különös tekintettel a fent említett történelmi események nevének esetében. Összeült hát egy helyi bizottság (az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke, a kárpátaljai magyar lapok szerkesztőségei és a kommunista párt területi bizottsága képviselői), s úgy döntött, hogy Kárpátalján a *nagy októberi szocialista forradalom* és a *nagy honvédő háború* nagy kezdőbetűt érdemlő, kiemelkedő jelentőségű történelmi esemény volt és marad (vö. Balla 1993: 39, Csernicskó – Beregszászi 1994, Csernicskó 1998: 142-143). A magyarországi és a helyi helyesírási normák között fennálló eme apró különbség azonban hamarosan — ahogy Kárpátalján is csökkent a kommunista párt befolyása — mindenféle külön bizottsága határozat nélkül eltűnt, és helyreállt az egység.

Ez az esemény természetesen korántsem a helyi magyar értelmiség „alulról jövő” nyelvi tervezési törekvésének megnyilvánulásaként értelmezendő, csupán egy jellegzetes példája annak, hogy a politikai akarat a kárpátaljai intézmények asszisztálása mellett hogyan avatkozhat bizonyos nyelvi, nyelvészeti kérdések „rendezésébe”.

2.3. A magyar helységnevek kérdése Kárpátalján a nyelvi tervezés tükrében

A kárpátaljai helységnevek a XX. század folyamán többször változtak mesterségesen. Az első helységnévreformra az 1898–1912 között lezajlott országos helynévrendezéskor került sor. Sok egyelemű helységnevével — a több azonos település egyértelmű azonosítása végett — ekkor kapott meg-

különböztető előtagot, mint például *Déda–Beregdeda*, *Salamon–Tizasalamon* stb.

A második névváltoztatás a trianoni békeszerződést követően, a csehszlovák fennhatóság éveiben zajlott. Ekkortól eredeztethető pl. *Beregszász Berehovo*-ként való emlegetése.

1939-ben, amikor az első bécsi döntés értelmében Kárpátalja ismét Magyarországhoz került, természetesen újabb helynévváltoztatásokra került sor. Ekkor elvben a települések visszakapták a községnev rendezés előtti nevüket, de a gyakorlat néhol mesterséges beavatkozást, helynévmódosítást is eredményezett (vö. Földi 1993: 106-108).

A második világháború után 1944-45 folyamán már a negyedik tömeges helységnevéreform következett, amit az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának döntése véglegesített 1946. június 25-én, amikor is jóváhagyta és hivatalossá tette az oroszosított, majd a későbbiekben ukrán változattal is ellátott kárpátaljai város és faluneveket. Ekkor lett *Bátyú*-ból oroszosítva *Uzlovoje*, ukránosítva *Vuzlove*, *Botfalva*-ból *Prikordonnoje*, illetve *Prikordonne*, *Bené*-ből *Dobroszelje*, ill. *Dobroszilja* stb. ettől fogva a sajtóban és minden más formális szintéren az orosz névformák használata volt a kötelező. Sőt, ha a helyi magyar nyelvű rádió vagy televízió interjút készített egy kárpátaljai magyarral, a felvétel előtt a riporter rendszerint figyelmeztette az interjúalanyt arra, hogy pl. *Beregovó*-t mondjon, ne pedig *Beregszász*-t (vö. Balla 1993: 22). Ez a helynévváltoztatás nemcsak a magyar falvakat érintette, sok ukrán/ruszin falu neve is megváltozott. Így lett például *Volové*-ből *Mezsgorje*, illetve *Mizshirja*. Sorrendben az ötödik, tulajdonképpen azóta folyamatosan folyamatban lévő helységnevéreform 1988-ban kezdődött.

Ahogy általában, úgy ezt a névváltoztatást is politikai változások előzték meg. A gorbacsovi szabadabbság szellemétől felbátorodott helyi magyar nyelvű sajtó 1988-ban magyar nyelven kezdte használni a kárpátaljai magyar helységneveket. „Ez azonban nem oldotta meg a problémát, hiszen hivatalosan továbbra is az 1946-ban jóváhagyott elnevezések maradtak meg” (Lizanec 1991: 4). Ezt támasztja alá a Móricz Kálmántól (1990:3) származó alábbi idézet is: „Újságírók, kiadói szerkesztők, korrektorok, tanárok és általában az anyanyelv igényes, tudatos használói gyakran álltak meg egy-egy magyar helységnev leírásakor: hogy is van ez? Melyik is a helyes alak? Milyen

végződést kapcsolják a község vagy a város nevéhez? Ez a tanácstalanság abból adódott, hogy az utóbbi évtizedek folyamán ezek a helységnevek kikoptak az írott nyelvből. Ha a mindennapi beszédben használtuk is őket, ott könnyen átsiklottunk az esetleges hibás vagy hibásnak vélt alakok fölött, mivel nem volt hol utánanézni a helyes változatnak, hiszen ezeket semmilyen szótár, helységnévtár nem rögzítette”.

Vagyis valamit tenni kellett. A feladat kettős volt. Egyrészt (státusztervezés keretében) legálissá kellett tenni a kárpátaljai helységnevek magyar nyelvű írásos használatát, másrészt (korpusztervezésként) kodifikációs feladatokat is el kellett látni, azaz választani kellett a szóban használatos változatok közül.

A kárpátaljai magyar helységnevek ügyével először egy 1988-ban összeült helyesírási bizottság foglalkozott, melyben az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke, a Szovjet Hungarológiai Központ, a kiadók és a magyar lapok szerkesztői és természetesen a pártbizottság képviseltették magukat. A bizottság ellentmondásos határozatot hozott a kárpátaljai helységnevek magyar nyelvű használatát illetően. Úgy döntött ugyanis, hogy a magyar falvak neve használható magyarul, továbbra is *Uzsgorod, Mukacsevo, Beregovo* és *Vinogradov* marad azonban *Ungvár, Munkács, Beregszász* és *Nagyszőlős* (vö. Balla 1993:39).

Nyilvánvaló, hogy ezzel a döntéssel sem rendeződött a kárpátaljai magyar helységnevek magyar nyelvű használata körüli zűrzavar. 1989-ben a helyi magyar nyelvű sajtóban már gyakran két alakváltozatban szerepelnek a településnevek: a magyar név után zárójelben tüntetik fel az orosz névalakot.

Ezek után természetesnek kell tartanunk, hogy az 1989-ben megalakult Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), mint a régió magyarságának legnagyobb érdekvédelmi szervezete, szintén fontosnak tartotta a településnevek kérdésének rendezését. E célból a KMKSZ Anyanyelvi és Nyelvpolitikai Bizottsága 1990. szeptember 25-én levélben fordult az MTA Nyelvtudományi Intézetéhez, melyben az intézet állásfoglalását kéri az alábbi négy fő kérdésben:

1. A történelmileg többtagú (pl. *Som-Beregsom*), ám a beszélt nyelvben általában a rövidebb formájában használt helynevek melyik változata ajánlott a hivatalos nyelvhasználatban?

2. Helyes-e a magyar elnevezés használata azokban a községekben, ahol nem él magyar lakosság, vagy a száma elenyésző?
3. A többféle helyesírású helységnevek (pl. *Borzsova-Borzava*) melyik változata részesítendő előnyben?
4. Ha egyes helységnevekhez egyaránt járulhat bel- és külviszonyrag (pl. *Csapra-Csapba*), melyik változatot kell támogatni?

A Nyelvtudományi Intézet állásfoglalása hamarosan meg is érkezett, s nyelvészeti vonatkozásban a kárpátaljai magyar helységneveknek a magyar helyesírás szabályai szerinti írását javasolja. A megkülönböztető előtaggal ellátott egyelemű nevek esetében a hosszabb névváltozatot ajánlja. A második pontra reagálva természetesnek tartja a magyar név hivatalos névként való használatát olyan községek esetében, ahol számottevő magyar ajkú lakosság él. „A magyar nyelvű sajtóban és a szóbeli kommunikáció során azonban nem hivatalos névként ajánlatos a jelentős történelmi múltra visszatekintő magyar név megőrzése akkor is, ha a településnek a hivatalos közigazgatási neve nem magyar (pl. *Ökörmező*). Ilyen szempontból elfogadhatónak tartjuk, hogy a *Csinagyijevo, Uszty-Csorna* hivatalos név mellett a magyarok ezeket a falvakat *Szentmiklós, Királymező* néven emlegetik” - olvasható a Nyelvtudományi Intézet állásfoglalásában, amelyet Balogh Lajos, az Intézet Élőnyelvi Osztályának munkatársa készített (vö. Móricz 1990).

A harmadik pont esetében a történelmi íráshagyomány figyelembevételét javasolja az intézet, a viszonyragok használatának kérdésében pedig egyik változatot sem tartja normán kívülinek, s a helyi nyelvhasználatot tekinti döntő érvényűnek. Az állásfoglalás szükségesnek tartja továbbá a kárpátaljai magyar településnevek, hegy- és víznevek textatív listájának elkészítését is.

Ezután, mint ahogy Móricz Kálmán (1990: 3) írja, „a KMKSZ Anyanyelvi és Nyelvpolitikai Bizottsága azonnal hozzálátott a Kárpátalja magyar földrajzi neveit tartalmazó jegyzék összeállításához, s a szövetség azt hamarosan szeretné megjelentetni, hogy az érdeklődőknek támpontul szolgálhasson a helyes nyelvhasználathoz.”

Ezek után azt hihetnénk, hogy miután a KMKSZ fent említett bizottsága összeállította s publikálta a beígért helységnevmutatót, a helységnevek kérdése megoldódott, és egyúttal a kárpátaljai magyarság végre megtalálta azt az intézményt, amely a nyelvi törvényhozó szerepét magára

vállalva a továbbiakban is sikeresen birkózhat meg az ilyen és ehhez hasonló regionális kodifikációs feladatokkal. Ám a fentiekkel csaknem egyidőben, 1990. december 6-án a Népképviselők Területi Tanácsának elnökhelyettese levelet intézett az akkor még Szovjet Hungarológiai Központ néven tevékenykedő Ungvári Hungarológiai Intézethez, amelyben a beregszászi járás 19 településének magyar nevérol kért állásfoglalást (vö. Lizanec 1990). A Hungarológiai Intézet sok tekintetben vitatható álláspontot alakított ki a kérdéssel kapcsolatban, majd további hivatalos felkérésnek eleget téve „elkészítették a terület minden egyes településéről azt a kimutatást, amely alapján a területi tanács bizottsága elbírálhatta (jóváhagyhatta) a visszaállítandó történelmi neveket” (Bíró 1993: 138).

Ettől kezdve Kárpátalján egyszerre két intézmény foglalkozott a kárpátaljai magyar helységnevek jegyzékének összeállításával (vö. Beregszászi 1995-1996, 1997a). Ez azonban nem volt könnyű feladat. Olyan, egyáltalában nem jelentéktelen kérdések merültek fel a munka során, mint pl. az, hogy mi számít történelmi névnek, mi az, hogy hivatalos név, mely állapotot kell kiindulási pontnak tekinteni a mai hivatalos név megállapításakor, ki jogosult a hivatalos magyar név megállapítására: a lakosság, a hatóság, esetleg valamely tudományos testület? (vö. Móricz 1991:4). Tovább bonyolította a helyzetet, hogy a két nevezett intézmény nem képviselt azonos álláspontot. Például mindkét intézmény hangsúlyozta, hogy a történelmi nevek visszaállítása a fő feladat, másként értelmezték azonban a történelmi név fogalmát. A Hungarológiai Intézet állásfoglalásának lényeges pontja, hogy a magyar helységnevek ukrán, illetve orosz nyelvre való átírásakor figyelembe kell venni az illető nyelvek fonetikai és morfológiai szabályait (pl. *Barkaszó-Баркасцобе*), (*Bökény-Бекень*), valamint az, hogy a több elemű helységnevek esetében a jelzős köznévi előtag lefordítandó, akár magyar, akár ukrán helynévről van szó.

A KMKSZ a kettős névalakok használatában látta a megoldást. Azaz minden településnek legyen egy hivatalos államnyelvi és egy hivatalos magyar megnevezése. Az elképzelést egyébként a SZU Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézete is támogatta (vö. KISZ 1991). Ezt azonban az akkor (1991-ben) hatályos ukrán törvények nem tették lehetővé. Az már más kérdés, hogy tulajdonképpen akkor is két hivatalos neve volt minden kárpátaljai

településnek, egy orosz és egy ukrán nyelvű. Igaz, ezek gyakran csak egyetlen betűben különböztek egymástól. (Pl. *Mukacsevo-Mukacseve*).

A vitás kérdések tisztázása, az álláspontok közelítése céljából hívta össze a KMKSZ, a Szovjet Hungarológiai Központ és a Magyarorsággutató Intézet 1991. május 11-ére Ungvárra azt a tanácskozást, amelyet teljes egészében a magyar helynevek kérdésének szenteltek. A tanácskozás eredménye egy nyolc pontos állásfoglalás lett (vö. Kárpátalja 1991:4), melynek tételeihez a résztvevők szándékaik szerint a későbbiekben is tartják magukat. Az állásfoglalás kívánatosnak tartja a hivatalos nevek több nyelven történő párhuzamos használatát, valamint azt, hogy az adott településen belüli kisebbség hivatalosan használhassa saját névformáját, ha részarányuk eléri az 5%-ot, vagy az 1000 főt. A hivatalossá tett neveket minden nyelv a maga tulajdonnév-alkotási szabályai szerint alakíthatja ki. Kívánatosnak tartja a tanácskozás továbbá, hogy elkészüljön Kárpátalja helységneveinek történeti névtára.

A nézetkülönbségek egy része tanácskozás után is fennmaradt, s a helységnevek történeti névtára sem látott napvilágot.

Megjelent viszont a Botlik József – Dupka György szerzőpáros által összeállított *Ez hát a hon...* és a *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján* című kötetekben egy *Kárpátaljai magyar helységnevszótár*, ill. egy *Helységnevezonosító*, melyek a magyar változatok mellett az orosz és ukrán nyelvű névalakokat is feltüntetik (vö. Botlik – Dupka 1991: 261-66 és Botlik – Dupka 1993: 326-41). Előbbi az 1946-ban szentesített orosz és ukrán névalakokat és azok magyar megfelelőit közli, utóbbi a Kárpátaljai Területi Tanács hivatalos kiadványát vette alapul, ami az 1993-as állapotot tükrözi, valamint azokat a hivatalos rendeleteket, amelyek egyes magyarlakta falvak eredeti nevének visszaállítására vonatkoznak.

A fentiek ellenére a magyar helységek hagyományos nevének visszaállítása és hivatalos rangra emelése azóta is vontatottan halad. Az ukrán parlament még 1991-ben visszaállította két magyar falu, Eszeny és Tiszaásvány történeti magyar nevét a Javorovo és Minyeralsoje helyett. A kárpátaljai megyei tanács 1992. december 22-i rendeletében további néhány magyarlakta település nevének visszaállításáról határozott, ugyanakkor az Ukrán Legfelsőbb Tanács csak 1995 márciusában hagyta jóvá 27 kárpátaljai,

köztük 23 magyarlakta település történeti nevének visszaállítását (vö. Köszegehy 1995). De a fentiekben vázolt elvek és álláspontok ezekben az esetekben sem mindig érvényesültek következetesen. Például míg *Szürte*, *Téglás*, *Bátfa* stb. visszakapta eredeti nevét, addig *Bátyú* továbbra is *Batyovoként* szerepel a hivatalos iratokban. Hogy a helyzet a laikus utazó számára még bonyolultabb legyen, a falu határát jelző magyar nyelvű helységnévtáblákon a *Bátyú* felirat olvasható, az ukrán nyelvűeken viszont – attól függően, mely irányból közelítjük meg a települést – a *Batyovo*, *Batyove* felirat egyaránt olvasható.

Jogilag továbbra is tisztázatlan maradt *Beregszász* hivatalos nevének kérdése, annak ellenére, hogy 1990. november 25-én népszavazást is tartottak az ügyben Kárpátalja egyetlen magyar többségű városában, s 14.478 szavazó közül 12.457-en a Beregszász név mellett voksoltak a *Beregovo* ellenében (vö. Dupka – Horváth – Móricz 1990: 128).

A helységnevek problémája a kilencvenes években folyamatosan napirenden volt a legtöbb járási, megyei, országos és kormányközi fórumon, pl. a Nemzeti Kisebbségek Jogainak Biztosításával Foglalkozó Ukrán–Magyar Vegyes Bizottság ülésein (vö. Kárpáti Igaz Szó 1995: 2). Ennek ellenére még mindig számos település van Kárpátalján, amely a régi, oroszosított, ill. ukránosított nevének szerepel a hivatalos okmányokban. A névváltoztatást a jelenleg hatályos ukrán törvények lehetővé teszik, a kezdeményezés joga a községi tanácsok kezében van. A helynevek ügye tehát egyaránt függvénye egyéni-közösségi indítványoknak és a politikának. „A nyolcvanas évek vége óta folyik változó intenzitással és váltakozó sikerrel a harc a történelmi magyar helységnevek visszaállításáért és használatáért, hogy a magyarlakta települések határában megjelenhessenek a magyar feliratú helységnévtáblák. Ez utóbbi törekvések tekintetében jobbra annyit sikerült elérni, hogy több helyen is alig látható és olvasható feliratú aprócska táblákat helyeztek el az eredeti ukrán nyelvű felirat mellett” (Kacsur 1999: 14) – olvasható a Kárpátalja Szemlében a kilencvenes évek legvégén.

A KMTF LIMES Társadalomkutató Intézete figyelembe véve a fentieket, 2002-ben elkészítette a kárpátaljai magyarlakta települések névmutatóját (1. számú melléklet). Magyarlakta településnek azokat a falvakat és városokat tekintettük, amelyek összlakosságának legalább tíz százalékát

magyarok alkotják, vagy ha az adott településen a magyar anyanyelvűek száma meghaladja a százat. Ennek a kritériumnak Kárpátalján 116 település felel meg.

A kataszterben nemcsak a település magyar és ukrán nevét tüntettük fel, hanem azt is, ha egyes települések neve rövidebb formában is használatos. A lista tartalmazza továbbá azt is, hogy az egyes települések nevéhez milyen (az irányhármasságot kifejező) ragot kapcsolunk. Nem tüntettük fel viszont a településnevek tőtípusainak változását. Nem jelöltük tehát, ha a tövégi magánhangzó megnyúlik a rag előtt: pl. *Csepe*, de *Csepébe*.

Készített a LIMES továbbá egy magyar-ukrán, illetve ukrán-magyar helységnév-azonosító szótárt is, mely a fentiekkel együtt az intézet honlapján az érdeklődők rendelkezésére áll. (Lásd: <http://hhrf.org/kmtf>).

2.4. Az ukrainai földrajzi nevek magyarra történő átírása

1991-ig, a független Ukrajna megalakulásáig a volt Szovjetunió valamennyi földrajzi nevét (néhány hagyományos kivételtől eltekintve, pl. Lemberg) az oroszról írtuk át magyarra a *A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása* (SzlÁt.) című, 1984-ben megjelent kiadvány alapján, amelyhez *A magyar helyesírás szabályai* 220. pontja így utalja a nyelvhasználókat: „Az egyes nem latin betűs nyelvekre vonatkozó magyar átírás szabályait a következő akadémiai kiadványok tartalmazzák: Keleti nevek magyar helyesírása. Budapest, 1981. A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása. Budapest, 1984.”

„A földrajzi nevekkal kapcsolatosan meg kell említeni azt a szabályt, hogy a soknemzetiségű Szovjetunió összes nem latin betűs nyelvének földrajzi neveit — a hagyományos névalakok kivételével — az oroszról kell átírni” — olvashatjuk a kézikönyvben (SzlÁt., 35. old.). A 77. oldalon konkrétan az ukrainai helynevekről a következőket találjuk: „az Ukrán SZSZK földrajzi neveit orosz alakjukból kiindulva kell magyarra átírni. Ezért példatárunkban ukrán földrajzi nevek nem szerepelnek.”

Ukrajna azonban 1989-ben elfogadta nyelvtörvényét, amelynek 38. (A toponímiák és térképészeti kiadványok nyelve) cikkelye kimondja: „Az Ukrán SZSZK-ban a toponímiák (a települések, közigazgatási-territoriális egységek, utcák, terek, folyók stb. nevei) ukránul szerepelnek. A toponímiák ezenkívül

lefordíthatók az adott vidéken élő lakosság kisebbségének anyanyelvére is. Az ukrán toponímiák más nyelvekre való átültetése transzkripció¹⁵ módon történik.”

Az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága és a Földrajzinév-bizottság már 1992-ben figyelembe vette a Magyarország közvetlen szomszédságában végbement politikai változásokat, és határozott a volt szovjetunióbeli nem latin betűs nyelvek, így az ukrán földrajzi neveinek átírásáról. A Földrajzinév-bizottság Földi Ervin betérjesztése nyomán 1992. október 28-i ülésén — amint arról az ülésről készített jegyzőkönyv 3. napirendi pontról készített része megjegyzi, az MTA Magyar Nyelvi Bizottságával egyetértésben — a 161. sz. határozatban következőket mondta ki: „a bizottság a közvetlen átírás mellett foglal állást, egyidejűleg valamennyi korábbi (nem Oroszország területére vonatkozó) orosz átírási alakot exonimává minősít, majd ezek szűrésével alakul ki a szükséges hagyományos kivételek köre.” A bizottság ülésére készített betérjesztésében Földi Ervin ilyen hagyományos kivételnek tekintette például a következő földrajzi neveket: *Kijev*, *Dnyeper*, *Dnyeszter*, *Odessza* stb.¹⁶ A bizottság üléséről Mikesy Gábor (1996: 35) így számol be a Névtani Értesítőben: „A volt Szovjetunió területén alakult, nem latin betűs országok egyéb neveivel kapcsolatban a bizottság a közvetlen, tehát a nem oroszból való átírás mellett foglalt állást, egyidejűleg — amíg ez az országonként ezres nagyságrendű névmennyiséget érintő folyamat lezajlik —, a korábbi orosz átírási alakot exonimává minősíti, és ezek szűrésével alakítja ki a szükséges és hagyományos kivételek körét. Ilyen kivétel marad pl. *Kijev* a *Kiiv*-vel szemben. Abban viszont, hogy az orosz *Lvov* név helyett nem az ukrán *Lviv*-et alkalmazzuk, hanem magyar exonimaként a német *Lemberg*-et, a kárpátaljai magyarok mai névhasználata volt a perdöntő”.

Ezek után joggal hihetnők azt, hogy ezzel a fennálló nyelvi tervezési probléma megoldást nyert, hiszen a magyar helyesírás utolérte a politikai változásokat és az ukrainai nyelvtörvényt. Ám ez nem egészen így van. A Földrajzinév-bizottság ezen határozata ugyanis nemhogy Kárpátalján, hanem Magyarországon sem vált közzismertté. Erre úgy derült fény, hogy az ukrainai tankönyvkiadó ungvári magyar szerkesztősége — mivel nem talált Kárpátalján olyan kompetens szervet, intézményt, amely magára vállalhatná a regionális kodifikációs feladatokat — 1995-ben az Anyanyelvápolók Szövetségéhez

fordult azzal a kérdéssel, hogy mi módon kell átírni magyarra az ukrainai földrajzi neveket a készülő kárpátaljai földrajz-tankönyvekben. A budapesti székhelyű szövetség ügyvezető elnöke, Grétsy László hivatalos levelében (amely a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség folyóiratának, a Közoktatásnak az 1996/2. száma 26. lapján meg is jelent) a következőket javasolta a kárpátaljai magyar nyelvhasználóknak: az ukrainai földrajzi nevek magyar nyelvre való átírásában „egységesen a Magyarországon használatos írásformákhoz kellene igazodni”, ami azt jelenti, hogy „mindig a név orosz változatát írjuk át, nem az ukránt”.

Ezzel a Kárpátalján közhírré tett levéllel a nyelvművelő egyesület — átlépve kompetenciája határait — azt érte el, hogy a kárpátaljai magyar tollforgatók máig vegyesen, hol az oroszról, hol pedig az ukránból írják át az ukrainai földrajzi neveket. Például mind a Kárpáti Igaz Szó, mind pedig a Kárpátalja vagy a BeregInfo című lap következtlen ezen toponímák használatában. Ezt könnyű ellenőrizni, ha tüzetesen megnézzük az ezen újságok honlapján található írásokat (www.bereinfo.ua és www.karphetlap.ua).

Az olvasóban joggal merülhet fel a kérdés: és miért nem teszik közzé a Földrajzinév-bizottság határozatát, összhangba hozva ezzel az ukrainai nyelvtörvény és a magyarországi illetékes testület döntését a helyi magyar nyelvhasználattal. A válasz valószínűleg a kárpátaljai magyar nyelvi tervezés mint olyan hiányában keresendő.

A helyzet azonban ennél is bonyolultabb. Ukrajna Hivatalos Terminológiai Bizottsága (Ukrainian Legal Terminology Commission) 1996. április 19-i ülésének 9. határozata kidolgozta a hivatalos ukrán–angol transliterációs rendszert. Az átírási rendszer Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának Internetes honlapján (alpha.rada.kiev.ua) is hozzáférhető. Ez a transliterációs táblázat az ukránról angolra történő átírásra vonatkozik ugyan, de a nyelvtörvény említett passzusa azt mondja, hogy minden latin betűs nyelvre transliterációval kell átírni az ukrán földrajzi neveket, és ez az egyetlen hivatalos olyan transliterációs rendszer, amely ukránról egy latin betűs nyelvre vonatkozik. Az ábécé példatárában pedig elsősorban településnevek találhatók. Ez az átírási rendszer például Kijev átírására a *Kyiv* alakot írja elő, a Dnyepert pedig *Dnipro*-ként ajánlja. (Lásd a 2. sz. melléklet!)

A magyar(országi) nyelvészeknek a probléma iránti érzéketlenségét és tájékozatlanságát jól példázza az alábbi, egy 2000-ben megjelent, a kárpátaljai magyar tulajdonnevek használatáról szóló tanulmányból származó idézet is: „A többi [ukrajnai – B. A.] helynév *a megszokott transliterációval használatos* (Kijev, Csernobil stb.), bár ezek *viszonylag ritkán fordulnak elő* [az én kiemeléseim – B. A.], mert a magyar nyelvű lapok újságírói szűkebb páttriájuk, Kárpátalja eseményeivel, gondjaival foglalkoznak” (P. Csige 2000: 397). Ez esetben a szerző által említett *megszokott* átírás azt jelenti, hogy az oroszról történik, hiszen sem Kijev, sem Csernobil ilyenén transliterálása nem felel meg az ukránból való átírás szabályainak (előbbi *Kyiv*, utóbbi *Csornobil* lenne), ami a Kijev írásmódnál (a Földrajzinév-bizottság állásfoglalása értelmében) elfogadható, de az atomerőművében bekövetkezett balesetéről elhíresült város nevével már nem biztos.

2.5. A kárpátaljai magyar személynevek kérdése (a család- és utónevek átírása, az asszonynevek és az apai név)¹⁷

A kárpátaljai magyar személynevek kérdése is jelentős korpusztervezési probléma. Ezen belül alapvetően három dologgal kell foglalkoznunk:

- (1) a család- és utónevek cirillre történő átírása,
- (2) az apai név (otcsestv, po bátykovi) használata, ill. magyar változatának esetleges kodifikálása,
- (3) valamint az asszonynevek kérdése.

Státustervezési szempontból pedig az számít alapvető kérdésnek, hogy hivatalossá tehetők-e a cirill írásrendszert használó Ukrajnában a hagyományos magyar nevek latin betűs eredeti alakjai.

2.5.1. A nevek átírása

Csernicskó PhD-értekezésében (1999: 266) összefoglalja azokat az ukrajnai dokumentumokat, rendeleteket, amelyek az állampolgárok névhasználatát szabályozzák. „Az ukrán nyelvtörvény 39. cikkelye biztosítja Ukrajna állampolgárai számára a jogot, hogy személyneveiket nemzeti hagyományaiknak megfelelően válasszák és használják. A nemzetiségi kisebbségekről szóló törvény 12. cikkelye rögzíti, hogy Ukrajna minden állampolgárának joga van arra, hogy saját nemzeti nyelvén használja család-,

utó- és atyai nevét. Azoknak az állampolgároknak, akiknek nemzeti hagyományaikhoz nem tartozik az atyai név használata, joguk van arra, hogy a személyazonossági igazolványba csak vezeték- és utónevüket írássák be. A törvény biztosítja továbbá a jogot arra, hogy a korábban oroszított vagy ukránosított utóneveket egyéni kérelem alapján a nemzeti névhasználati szokásoknak megfelelően változtassák meg. A *Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén* 9. cikkelye szintén elismeri a nemzeti utó- és családnevek használatának jogát. Ennek ellenére a kárpátaljai magyar nevek hivatalos használatának terén máig problémák vannak.”

A személynévhasználat azáltal válik nyelvtervezési problémává, hogy a kárpátaljai magyar nevek az ukrán írásrendszernek megfelelően cirill betűkkel szerepelnek minden személyes okmányban. A magyar nemzetiségű ukrán állampolgárok azonban a hagyományos, magyar nyelvű névformával azonosítják magukat. A terület Szovjetunióhoz csatolását követően azonban a magyar neveket átírták oroszra, ill. ukránra, mégpedig rendszerint az érintettek megkérdezése nélkül, minden nyelvészeti ismeret, illetve bármilyen következetesség nélkül. Ez egyrészt nyelvi emberi jogi kérdés, amelyet azzal lehet orvosolni, hogy érvényt szerzünk jogainknak, másrészt azonban nyelvészeti kérdés. Nem egyszerű ugyanis például eldönteni, hogy az, aki a személyi igazolványában *Гаїау* néven szerepel, az valójában a *Gallyas, Hájás* vagy éppen a *Hajas* család sarja-e.

Az ukrán állampolgároknak van egy olyan okmányuk, amelyben nevük nemcsak cirill, hanem latin betűkkel is szerepel: az útlevél. Az útlevélkérdő űrlapon azonban nincs olyan rovat, amelyen a kérelmező feltüntethetné, hogyan írja latin betűkkel a nevét (3. sz. melléklet). Így az útlevélosztály munkatársai teljesen önkényesen és véletlenszerűen írják át cirillről latinra a kárpátaljai magyar neveket. „Olyan is előfordul — írja például Cserniczkó (1999: 267) —, hogy egyazon személy neve különböző irataiban eltérően van feltüntetve. Például *Cserniczkó István* néven azonosítom magam (s Magyarországon is ilyen formában használom a nevemet), személyi okmányaimban *Черничко Степан Степанович* vagyok. 1993-ban kiállított útlevelemben *Chernichko Stefan* formában jegyezték be a nevemet, 1997-ben kiadott új útlevelemben viszont már mint *Chernychko Stepan* szerepelek. Ez az

akaratomon kívül végrehajtott névváltoztatás több adminisztratív kellemetlenség mellett törvénysértő is. Hogy a Majakovszkij által is megénekelt legfontosabb okmányomban nevem cirill és latin betűs torzítása mellett az általam használt formában is szerepeljen, a tulajdonos aláírásának fenntartott rovatba teljesen kiírtam a nevemet, természetesen úgy, ahogyan én használom. Ilyenformán aztán ugyanabban a hivatalos okmányomban egyetlen oldalon három különböző formában szerepel a nevem. S hogy ez nem egyedi eset, bizonyítja a Kárpáti Igaz Szó újságírójának, Kőszeghy Elemérnek *Csakazértis* című cikke. Szovjet útlevelében nevének latin betűs változata *Kevsegi Elemir*-ként, ukrán útiokmányában pedig *Kevsehi Elemyr* formában szerepelt. Ezt ellensúlyozandó az újságíró sajátkezű aláírásának helyére magyarul írta ki nevét.”

Ez a gyakorlat ismételten számos jogi és nyelvészeti kérdést vet fel. Vajon Magyarországon, illetve a magyar nyelvhasználatban hivatalos lehet-e az önazonosító névforma, vagy pedig csak a cirillikával anyakönyvezett, esetleg szlávósított változat lehet hivatalos? Jogsértést követ-e el az a kárpátaljai magyar, aki például Magyarországon nem az útlevelében szereplő *Bahu Vaszil*, hanem az általa megszokott *Bagu László* nevet írja be egy hivatalos űrlap megfelelő helyére? Ezek nyilván olyan kérdések, amelyek mielőbb megnyugtató rendezést sürgetnek. Nekünk, nyelvészeknek fel kell vetnünk a problémákat, és ha a politika igényt tart rá, készen kell állnunk arra is, hogy megoldást javasoljunk.¹⁸ Előrelépést jelent a kérdésben a magyar státustörvény alkalmazása. A kárpátaljai magyarok által igényelt magyarigazolvány ugyanis tartalmazza tulajdonosának nevét a személyi igazolvány, illetve az útlevél szerinti hivatalos, illetve a viselője által használt, megszokott (és magyarul hangzó és kinéző) formában is. (Lásd. 4. sz. melléklet)

2.5.2. Az *asszonynevek használatáról*

Amint azt a Debreceni – Balogh (1995) szerzőpáros, illetve Csermicskó (1999: 267–270) bemutatták, a magyarországi és a kárpátaljai magyar asszonynev-használati szokások nem azonosak. A különbség oka egyrészt az, hogy a Magyarországon leggyakoribbnak tartott *-né* képzős forma Ukrajnában nem anyakönyvezhető, tehát nem hivatalos.¹⁹ Ugyanakkor azonban a

Kárpátalján leggyakoribb asszonynévforma (a feleség felveszi a férj családnevét és megtartja saját utónevét) a magyarországi nyelvújító irodalomban erősen stigmatizált. „Ez a forma főként a szomszédos országok magyarságának körében lett szokásos – részben idegen hatásra –, de nálunk is egyre jobban terjed. (...) Ez más nyelvekben helyes, természetes, a magyarban azonban mindenképpen zavaró, félreértéseket okozó forma” — olvashatjuk a Nyelvújító kézikönyvben (NyKk. I: 248), s a továbbiakban a *magyartalan*, *nemkívánatos* jelzők is előfordulnak e névtípus kapcsán az idézett helyen. Kálmán Béla is *főlöszleges*-nek titulálja ezt a névformát népszerű kötetében (Kálmán 1989: 73–74), Ferenczy Géza pedig *előkelősködés*-nek és *magyartalan*-nak tartja használatát (Ferenczy 1972: 171).²⁰

Felmerülhet a kérdés: mi köze van mindennek a nyelvtervezéshez? A válaszom az, hogy igen sok. Köztudott, hogy az egyén nyelvhasználatának megbélyegzése milyen negatív mentális hatásokkal járhat. Gondoljunk arra, milyen hatással lehet a kárpátaljai magyar asszonyokra az, hogy nagytekintélyű, tanult magyarországi nyelvészek a nevüket magyartalannak, nemkívánatosnak tartják! Nem beszélve arról, hogy milyen jogon mond valaki ítéletet más nevééről.

Meggyőződésem: a nyelvi tervezésnek nemcsak a nyelvhasználók vonatkozásában van számos sürgős tennivalója, hanem a nyelvészek körében is: a nyelvújítás stigmatizáló beidegződését mihamarabb fel kell váltania egy befogadó, toleráns nyelvszemléletnek, amely nem süti rá a szégyen, idegenség bélyegét arra a határon túli magyar asszonyra, aki közössége hagyományait, szokásait követi.

2.5.3. Az apai nevek kérdéséről

Szorosan ide kapcsolódik az apai nevek használatának kérdése is.

A kárpátaljai magyarok neve keleti szláv szokás szerint háromeleműként van anyakönyvezve: családnév + utónév + az apai (utó)név.²¹ A nőknél ilyenkor az *-ivna/-jivna*, a férfiaknál az *-ovics/-jevics* utal a nemre.

A magyar nyelvhasználatban ezek a háromelemű névformák idegenül csengenek. Ezért a helyi nyelvhasználat mintegy magyarosította őket, megteremtve ezzel a patronimikonok egy jellegzetes típusát, s kialakítva a *Nagy Béla Sándoré* típusú neveket. Ezek a névformák formális

bemutatkozáskor és a kárpátaljai magyar sajtóban is megjelennek, sőt: a nemzetiség jelölésére is alkalmasak. Csernicskó (1999: 271) idézi az Ungvidéki Hírek című járási lap 1994. július 2-i számából az alábbi részletet:

„A területi tanács képviselője lett: a csapi választókerületben – Halász József, apja neve József, a nagydobronyiban – Orosz Ildikó, apja Imre, a homokiban – Curkó János, apja Imre, a szerednyeiben – Fedikovics Pavlo Antonovics.”

Itt a helyi magyar olvasó számára egyértelmű, hogy ki magyar az említett személyek közül, s ki nem az.

Ezek a névformák Kárpátalján gyakorlatilag hivatalossá, kodifikálttá váltak. Erre utal, hogy a sajtóban is megjelenhetnek, illetve hogy a hivatalos magyar nyelvű választócédulákon, választási névjegyzékekben is ilyen formában szerepel a magyar nemzetiségű jelöltek, szavazók neve. A 5. sz. mellékletben közöljük a KMKSZ választási szóróanyagának egyik oldalát, rajta a KMKSZ elnökének nevével.²²

Ugyanakkor itt is hasonlóról kell beszámolnunk, mint az asszonynevek kapcsán. Egyes magyarországi nyelvvelők „magyarított szörnyszülött”-nek nevezik az ilyen típusú névváltozatokat (Kozma 1995: 209).

3. Korpusztervezés és kodifikáció: kárpátaljai szavak a Magyar Értelmező Kéziszótárban

A kilencvenes évek közepén a magyar nyelv határon túli standard elemei kodifikálásának kérdése „hivatalos” szakmai szinten is felmerült. Ugyanez időben hosszas vita zajlott a magyar nyelvtudományban arról, hogy többközpontú-e a magyar nyelv, illetve hogy szükség van-e a határon túli magyar nyelvváltozatok közötti különbség elismerésére, ezek standardhoz tartozó rétegének kodifikálására (vö. pl. Benkő 1996, Deme 1995, Lanstyák 1995a, b, c, Beregszászi 1997b, összefoglalva Kontra – Saly 1998).

1994. augusztus 23-26-án, Egerben került megrendezésre a magyar nyelvészek VI. nemzetközi kongresszusa, melynek témája *A lexikológia és a lexikográfia elmélete és módszertana* volt (vö. MNy. XC 386. old.). A magyar nyelvtudomány e reprezentatív seregszemléjén hangzott el Pusztai Ferenc *Leíró lexikográfiánk változó és változatlan feladatai* című előadása (Pusztai 1994), amelyben a következő kérdés is megfogalmazódott: „a magyar értelmező szótárak valóban a magyar nyelv értelmező szótárai; nemcsak magyarországiak?” (Pusztai 1994: 417).

Pusztai Ferenc, a kéziszótár átdolgozási munkálatainak irányítója szerint „értelmező szótárainknak is a teljes magyar nyelvterület léptékében kell elkészülniük” (Pusztai 1994: 418). Vagyis: mivel „a nem magyar államnyelvek szerint más-más kétnyelvű anyanyelvváltozatot beszél a magyarok országhatárainkon kívül élő egyharmada” (Pusztai 1994: 418), az ő választékos nyelvhasználatuk elemeinek is helye van a magyar nyelvet reprezentáló szótárakban, így a kéziszótárban is. S hogy milyen elvek alapján nem kerülhetnek, illetve kerülhetnek az értelmező kéziszótár új kiadásába a határon túli nyelvváltozatok elemei? A kevert nyelvi elemeket egy magyar értelmező szótárból ki kell hagyni, „Bővebben (akár minősítéssel megkülönböztetve) indokolt azonban bemutatni a magyar nyelvi regionalizmusokat; főként az irodalmi alkotások vagy az igényes publicisztika által kedvelt, terjesztett, sajátos stílusértékűvé tett változataikat” (Pusztai 1994: 418).

Pusztai Ferenc megnyitja ezzel az utat a határon túli magyar nyelvváltozatok standard elemei előtt, azonban elképzelhetetlenek, vállalhatatlannak tartja,

„hogy a Kéziszótár most készülõ fölfrissített változatába sietve, tóvel-heggyel egybegereblyézett mutatványadatokat sodorjunk be” (Pusztai 1994: 418), s teljes joggal szólít a határon túli magyar nyelvváltozatok tudományos feltérképezésére. „S csak ezután kerülhet sor a hiányolt regionalizmusok felvételére a magyar értelmezõ szótárba” (Pusztai 1994: 418).

Szintén az egri nyelvészkongresszuson hangzott el Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella *A szlovákiai magyar nyelvváltozatok szókincsének standard és köznyelvi elemei* címû előadása (bővítve lásd Lanstyák-Szabó Mihály 1994). Az előadók leszögezik, hogy „A magyar nyelv standard változatán hagyományosan a »magyarországi nyelv« standard változatát értik; ennek hatókörét azonban az egész magyar nyelvterületre kiterjesztik” (Lanstyák-Szabó Mihály 1994), pedig az eltérõ politikai, gazdasági, kulturális stb. viszonyok az egyes államokban élõ magyarok nyelvhasználatában szükségszerûen kisebb-nagyobb eltéréseket eredményeznek. Így a magyar nyelv Szlovákiában használt változataiban vannak olyan, a mai magyarországi nyelvhasználatban nem eleven elemek, melyekre teljes mértékben érvényesek a standard jellemzői: formális helyzetekben használatosak, főleg az írott nyelvben, az adott magyar közösségen belül regionálisan nem kötöttek, a beszélők által társadalmi korlátozás nélkül elfogadottak (vö. Lanstyák – Szabó Mihály 1994). A szerzők szerint ezeket az elemeket szükség volna a Magyar Értelmezõ Kéziszótár készülõ új kiadásába felvenni, mert „Ha nem a magyar nyelv értelmezõ szótára szorít nekik helyet, akkor vajon milyen nyelvû szótárba kell õket utasítani?” (Lanstyák – Szabó Mihály 1994). Ez a „kiáltó szó” az MTA Nyelvtudományi Intézete vezetőségénél meghallgatásra talált, és 1994. október 11-i keltezéssel Dr. Bakró-Nagy Marianne, az Intézet akkori igazgatóhelyettese levélben fordult néhány határon túli magyar nyelvészhez (Ágoston Mihály – Jugoszlávia, Csernicsek István – Ukrajna, Lanstyák István – Szlovákia, Péntek János és Szilágyi N. Sándor – Románia), melyben javaslatukat kéri arra nézvést, hogy „a határainkon túli területekrõl, azaz a szlovákiai, kárpátaljai, erdélyi és vajdasági magyar nyelvváltozatokból milyen, széles körben vagy általánosan elterjedt címszavak, szócikkek, szójelentések kerüljenek be a szótárba”, annak érdekében, hogy – egyelőre legalábbis kisebb mértékben – „az átdolgozott kiadás ne csak a magyarországi magyar nyelvet reprezentálja”.

Ezután 1995. január 11-i keltezéssel az említett határon túli magyar nyelvészek megkapták Pusztai Ferenc levelét, melyben összefoglalja azokat az elveket, amelyek alapján a határon túli magyar szóanyag gyűjtése folyik.

1. Csupán erősen megrostált mintaanyag kerül a szótár jelenlegi változatába, a határokon túli magyar nyelvváltozatokat kb. 500, max. 1000 címszó, adat reprezentálhatja.
2. A szótárba nem kerülhetnek be kevert nyelvi elemek (direkt kölcsönzések, tükörszavak, -kifejezések, -jelentések).
3. A mintaanyagba mindenekeelőtt az általános használatú, széles körben elterjedt, az igényes publicisztikában, a szakmai írásbeliségben rendre alkalmazott, a szépirodalomban stíluseszközként több szerzőnél is felbukkanó, a beszélt nyelvben, levélstílusban sűrűn használt szavak, frazeológiai egységek, jelentések kerülhetnek.
4. A magyarországi standardhoz mérve dokumentálni kell:
 - a) a magyarországi nyelvhasználatban nem élő szavakat;
 - b) az ún. lexikai negatívumokat;
 - c) a magyarországi standardban nem élő jelentéseket.
5. Dokumentálni kell a frazeológiai kapcsolatokban megmutatkozó sajátosságokat.
6. A csak fordításból adatható elemeket figyelmen kívül kell hagyni.
7. Az ÉKSZ minősítései szerint megnevezve elsősorban azokat az elemeket kell felvenni a mintába, amelyek:
 - a) a regionális változatnak általánosan használt elemei;
 - b) elterjedt beszélt nyelvi (köznyelvi, kollokvialis) elemei.
8. Az anyaggyűjtés forrásait a fenti elvek figyelembevételével mindenki maga választhatja meg,

Ezen szempontok alapján készítette el Csernicskó István azt a rostálásra, illetve bővítésre váró mintaanyagot, amely a kárpátaljai magyar nyelvváltozat standard elemeit hivatott reprezentálni a Magyar Értelmező Kéziszótárban (lásd Csernicskó 1997c).

Az ily módon elkészült szójegyzéket az különbözteti meg attól a néhány, elsősorban magyarországi nyelvész által gyűjtött kárpátaljai szóanyagtól (lásd például Sebestyén, i.m., Pete 1988, Balogh 1993a), hogy:

- a) csak a szókészletet és frazeológiát érinti;

- b) explicite megfogalmazott elvek alapján és
- c) tudatosan kodifikáció céljából készült.

Nem tér el viszont abban, hogy szintén a formális szóbeli nyelvhasználat, és az eredeti, nem fordításos sajtó nyelve szolgált elsődleges forrásul a már meglévő szólisták és a szépirodalmi stílus mellett. (Hasonló szójegyzékek készültek Szlovákiában, Romániában és Jugoszláviában is.)

Csernicskónak (1998) *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)* című monográfiájában olvasható, hogy egy nagyszabású 1996-os nyelvhasználati vizsgálat keretében kérdőív segítségével a szójegyzék egy részét is tesztelték. A 144 adatközlő többsége formális teszthelyzetben (nyelvhasználati kérdőív írásbeli kitöltése során) is helyesnek fogadta el (nem javította) a szójegyzék szavait tartalmazó mondatokat, ami arra utal, hogy a beszélők sem érzik szubstandard vagy nyelvjárási jelenségnek ezeket az elemeket, azaz a gyakorlati nyelvhasználat igazolja az elméletet (vö. Csernicskó 1998, Beregszászi 1997b).

A nyelvi tervezés szemszögéből a fenti lépések státusz- és korpusztervezési szempontból egyaránt jelentősek. Ezzel azonban a határon túli magyar nyelvváltozatok standard elemeinek kodifikációja korántsem ért véget, sőt, inkább csak elkezdődött. Az elkészült szójegyzékek nem reprezentálják, csupán képviselik a magyar nyelv Magyarországon kívüli változatait, mintaanyagként szerepelnek. A kodifikáció nyelvtervezési jelentősége azonban így is jelentős: elismerte a magyar nyelv határon túli standard változatainak létét, a sajátosan kárpátaljai, erdélyi stb. szavakat, jelentéseket beemelte az egyetemes magyar standardba, így a megjelenés alatt álló új *Értelmező Kéziszótár* már a magyar nyelv szótára lehet. Meg kell jegyeznünk még, hogy a Csernicskó (1997c) által előzetesen ajánlott szóanyag nem teljes egészében, hanem több fordulás „válogatás” után részeiben kerül(t) be a szótárba.

IV. A TUDATOS ÉS ÖSSZEHANGOLT LÉPÉSEK ELSŐ KORSZAKA?

1. A kárpátaljai magyar nyelvi tervezés intézményei

A nyelvi tervezés definícióinak legnagyobb részében szerepel egy olyan kitétel, mely szerint a tevékenységet nagy társadalmi presztízzsel rendelkező intézmények, szervezetek és (esetleg) személyek irányítják, végzik (vö. Haugen 1972, Wardhaugh 1995, Bartha 1999). A kárpátaljai magyar közösség vonatkozásában is lényeges szempont az intézményi háttér, amely biztosítja a nyelvi tervezés társadalmi elfogadottságát. Az alábbiakban röviden ismertetjük, melyek azok a szervezetek és intézmények, amelyek révén megvalósíthatónak tűnik az a nyelvi tervezési program, amelyet a jelen munkában felvázolunk.

A státustervezési lépések, tervek politikai érdekképviselet nélkül kivitelezhetetlenek. Ezen a területen — amint azt az ukrainai parlamenti és helyhatósági választásokon 1992 óta igazolta — a 30.000-nél több tagot számláló Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) az a legitim, a megyében valós politikai súllyal bíró magyar szervezet, amely képes lehet a (nyelv)politikai célok terén eredményeket elérni. Az 1989-ben alakult KMKSZ a legnagyobb magyar érdekvédelmi szervezet, amely helyi, járási, megyei és országos szinten is indít, illetve támogat jelölteket a választásokon, az általa támogatott jelöltek jelen vannak a megyei közigazgatásban, a járási és helyi önkormányzatokban.

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) a legnagyobb magyar szakmai-érdekvédelmi szövetség, amely a kárpátaljai magyar értelmiség legnagyobb rétegét, a pedagógusokat képviseli. Nemcsak nagyszámú tagsága, hanem az oktatás terén kifejtett szervezői, érdekvédelmi tevékenysége, módszertani, szakmai kérdésekben megnyilvánuló tekintélye révén is alkalmas arra, hogy részt vállaljon a nyelvi és társadalmi célok megvalósításában. A KMPSZ jelenteti meg a Közoktatás című pedagógiai szakfolyóiratot, amely révén számos szakmai ismeret, információ és újítás juttatható el az iskolákba. Ezen kívül a szövetség politikai síkon is hallatja a hangját, állást foglal valamennyi, a kárpátaljai magyar oktatást érintő kérdésben.

Jelentős szerep jut a kárpátaljai magyar nyelvi tervezésben a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolának (KMTF) is. A KMTF az egyetlen magyar felsőfokú oktatási intézmény egész Ukrajnában. Szerepe egyrészt abban nyilvánul meg, hogy kitágította a magyar fiatalok előtt a felsőoktatásban való részvétel lehetőségének kapuját. Másrészt pedig mint elsősorban pedagógusképző intézmény nagy hatást gyakorolhat a jövő iskolájára. Ez az az intézmény, ahol meg lehet alapozni a korszerű óvodai és iskolai anyanyelv-, másodnyelv-, valamint idegennyelv-oktatást, ahol ki lehet alakítani a hallgatókban (a leendő tanítóknak, tanároknak) a tudományos alapokon nyugvó, toleranciára építő nyelvszemléletet. Mint felsőoktatási intézmény presztízsével is meghatározó szerepre tehet szert, s nyelvi, nyelvhasználati kérdésekben állást foglalva támogatást nyújthat akár a (nyelv)politikai döntéseknek, törekvéseknek is.

Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke 1963 óta képez magyartanárokat a megye iskolái számára, de hagyomány, hogy az újságok, kiadók szerkesztőségeiben is a tanszéken végzett munkatársak vannak a legtöbben. Ezt figyelembe véve a tanszéknek nagy szerepe lehet a nyelvi tervezési tevékenység során. Ugyanakkor ahhoz, hogy a magyar tanszék valóban pozitív és vezető szerepet játszasson ebben a munkában, elengedhetetlenül szükséges a szakmai megújulás. A magyar nyelvű egyetemi oktatás fellelőként számon tartott tanszéken ugyanis mindmáig szinte kizárólag csak a klasszikus leíró nyelvészeti irányzatok kapnak teret, s a tanárjelölteket továbbra is a tradicionális nyelvszemléletre nevelik, amit azok természetesen az iskolába, szerkesztőségbe stb. is magukkal visznek. A tanszék tanárai közül kerültek ki évtizedeken át az anyanyelvi tankönyvek szerzői, szerkesztői, s szemléletük gyakorlatilag semmit sem változott. A tanszéken folyó nyelvészeti képzésről, illetve kutatómunkáról Sebestyén Árpád (i.m.), Kozma Endre (1993), Kobály József (2000) és Csernicskó István (1999) is kritikus jellemzést adott.

Az Ungvári Nemzeti Egyetem Hungarológiai Intézetére szintén igaz az, amit a magyar tanszék vonatkozásában említettünk. Ez korántsem véletlen, hiszen az intézet és a tanszék élén ugyanaz a személy áll, illetve nagyrészt a tanszék munkatársai dolgoznak az intézetben is. A tanszéken és a Hungarológiai Intézetben folyó kutatások összemosódnak, maguk a tanárok és

kutatók is egyszer mint a tanszék, másszor mint az intézet kiadványait, kutatásait mutatják be munkájuk eredményeit. Ez még természetesen nem lenne baj, ám az már annál inkább, hogy mindkét intézmény csupán a nyelvjáráskutatás területén mutathat fel eredményeket, amelyek gyakorlatilag csupán *A magyar nyelvjárások atlaszának* köteteiben, illetve *A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára* publikálásának megkezdésében mutathatók ki. Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a nevezett két intézményben nem folyt és nem folyik olyan kutatás, amelynek eredményeire alapozni lehetne a nyelvi tervezési döntéseket. A nagy mennyiségű felhalmozódott nyelvjárási anyag publikálása is csak most van folyamatban, így ezen a területen is vannak még pótolandó hiányok.

A KMTF-en 1999-ben jött létre a LIMES Társadalomkutató Intézet, amelyben számos olyan kutatási program futott és van éppen folyamatban, amelyek jó szakmai háttért jelenthetnek a nyelvi tervezés során. A kutatóintézet munkatársai a közösséget leginkább érintő nyelvi, nyelvhasználati kérdésekre irányítják figyelmüket. A kárpátaljai magyar kétnyelvűség politikai, nyelvkörnyezettani és kontaktusnyelvészeti problémáit éppúgy vizsgálják, mint például az anyanyelvi oktatás hatékonyságát, a magyarnyelv-tankönyvek nyelvszemléletét, vagy éppen az ifjúság nyelvhasználatát. Ezen kívül Kárpátalján egyedülállóan olyan szociológiai felméréseket is végeznek (pl. háztartáskutatás, identitáskutatás, a középiskolások továbbtanulási szándékainak és irányainak felmérése), amelyek kiegészítő információkkal szolgálnak a közösségben zajló folyamatok feltáráshoz, jobb megértéséhez, a különböző elképzelések és lépések megtervezéséhez. A LIMES kutatói szorosan együttműködnek az MTA Nyelvtudományi és Kisebbségkutató Intézetével, az ELTE magyar nyelvészeti tanszékeivel, rendszeresen publikálják kutatásaik eredményeit, s ezáltal alakítói a helyi magyar tudományos életnek, illetve a szakmai kapcsolatok révén kitekintéssel rendelkeznek a magyarországi nyelvészeti kutatásokra is.

Ennek az intézetnek a keretein belül fogalmazták meg a kárpátaljai magyar nyelvi tervezés koncepcióját, a közösség nyelvi céljait, s ez a dolgozat is a KMTF LIMES Társadalomkutató Intézetének támogatásával, szakmai háttérének felhasználásával készült.

2. Az önálló magyar tankerület koncepciója

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség megalakulása óta az anyanyelvű oktatás fejlesztésén és kiterjesztésén fáradozik. A szervezet már a 90-es évek elején előállt egy önálló nemzetiségi oktatási rendszer létrehozásának a koncepciójával (vö. Gulácsi 1995). Az így felvázolt rendszer gyakorlati alapjait a már meglévő és működő nemzetiségi oktatási intézmények képeznék, elvi alapjai pedig a nemzetiségek belső önrendelkezésének követelményéből fakadnak. „Esetünkben ez az jelenti, hogy a nemzetiségi oktatási intézményeket és azok rendszerét a nemzetiségi lakosság által legitimnek elfogadott vezetőknek, illetve testületeknek, a nemzetiség szellemiségének és hagyományainak megfelelően kell működtetniük, s ami a lényeg: irányítaniuk. Mindez az állam belső szuverenitásának bizonyos értelemben vett korlátozását jelenti az adott nemzetiség javára” (Gulácsi 1995: 66). Az így létrejövő konstrukciónak, valamint az oktatás tartalmának és minőségének illeszkednie kell az állami oktatás rendszerébe.

A nemzetiségi oktatási rendszer megszervezése felé tett első lépés a nemzetiségi pedagógusok önszerveződése, mely a KMPSZ megalakulásával megtörtént. A koncepció szerint rendkívül fontos továbbá a nemzetiségi oktatási intézmények szellemi termékekkel (tankönyvekkel, munkafüzetekkel, szótárakkal stb.) való ellátása. Nem véletlen tehát, hogy a KMPSZ (majd később a KMTF is) foglalkozik könyvkiadással, a szövetség felügyelete alatt jött létre és működik a Kárpátaljai Magyar Tankönyv- és Taneszköz Tanács, mely lehetőségeihez mérten hiányzó tankönyvekkel, ábécéskönyvekkel, munkafüzetekkel, szöveggyűjteményekkel igyekszik ellátni a helyi magyar iskolákat. Különösen nagy szerepe volt ennek a 90-es évek közepén, amikor az állami Kárpáti Könyvkiadó magyar szerkesztősége pénzhiány miatt egy időre szinte megszűnt működni.

A koncepció a továbbiakban leszögezi, hogy mivel a kárpátaljai magyarság jól körülhatárolható viszonylag kis területen lokalizálható, első lépésben egy önálló oktatásirányítási szerv nem országosan, hanem az adott adminisztratív egység szintjén hozható létre. Ebben az esetben kétféle elkülönülés lehetséges. Az egyik esetben egy önálló területi szintű irányítás jönne létre, mely a helyi általános irányításnak nincs alárendelve, csak a

megfelelő minisztériumnak. A másik esetben az adott nemzetiség oktatását felügyelő és irányító szerv a megfelelő általános szerv alárendelt részlege lenne (vö. Gulácsi 1995).

A fentebb vázolt elvek alapján működő önálló magyar tankerület a mai napig nem jött létre Kárpátalján. Megoldást jelenthetne a problémára a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségnek az a kísérlete, mely egy önálló magyar többségű adminisztratív egység, az ún. Tisza-melléki járás kialakítására irányul.

3. A Tisza-melléki járás gondolata

Kloss (1967: 15) a kisebbségi nyelvek státusát öt fokozatba sorolja:

1. A kisebbségi nyelv országos méretekben hivatalos nyelv.
2. A nemzetiség nyelve egy nagyobb regionális vagy közigazgatási egység (pl. országrész, tartomány, autonóm terület, megye) hivatalos nyelve.
3. A kisebbségi nyelv használatát hatóságilag engedélyezik a közoktatásban, nyilvános hirdetésekben, bár a nyelvnek nincs hivatalos státusa.
4. Tolerancia a nyelvvel szemben a privát szférában (a sajtóban, egyházi és magániskolákban stb.).
5. A nyelv betiltása (lásd még Hoffmann 1991: 208-209).

Csernicskó István (1998: 151, 1999: 155-156) elemzése szerint Ukrajnán belül Kárpátalján a magyar nyelv státusa a 3. fokozatnak felel meg. Státusán elsősorban azáltal lehetne a legegyszerűbben és leginkább hatékony módon emelni (s azt *de jure* is rögzíteni), ha helyzete a 2. fokozatban foglaltaknak felelne meg, vagyis egy jól körülírható közigazgatási egység határain belül lenne az államnyelvvvel párhuzamosan használt hivatalos nyelv. Ennél többre (országos méretekben hivatalos nyelv) a közösség Ukrajnán belüli területi elhelyezkedése és számaránya alapján nincs lehetőség és szükség sem.

A régóta áhított önrendelkezés, a területi autonómia kivívása (lásd erről Csernicskó 1998: 68-77) máig nem sikerült. Ám Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 1999 utolsó munkanapján ratifikálta az ország által már 1996-ban aláírt A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját. (Igaz azonban, hogy hatályba léptetését az elfogadás ügyrendjének alkotmányellenességére való hivatkozással fel is függesztették.)

A Charta *a la carte* rendszerben (vagyis választhatóan) konkrét fokozatokat sorol fel többek között a kisebbségek nyelvének használatáról a közigazgatásban, az oktatásban stb.

A dokumentum 10. cikke (Közigazgatási hatóságok és közszolgálati szervek) az alábbi fokozatokat ajánlja az államoknak:

„1. Az állam azon közigazgatási területein, ahol a regionális vagy kisebbségi nyelvet használó személyek száma az alábbi intézkedéseket indokolja, a Felek a nyelvek mindegyike helyzetének megfelelően, abban a mértékben, ahogy az ésszerűen lehetséges, vállalják, hogy

- i. gondoskodnak arról, hogy a közigazgatási hatóságok a regionális vagy kisebbségi nyelveket használják, vagy
- ii. gondoskodnak arról, hogy a közösséggel kapcsolatban álló tisztviselők a regionális vagy kisebbségi nyelveket használják azokkal a személyekkel fennálló kapcsolataikban, akik hozzájuk ezeken a nyelveken fordulnak, vagy
- iii. gondoskodnak arról, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók írásbeli és szóbeli kérelmeket ezeken a nyelveken nyújthassanak be, vagy
- iv. gondoskodnak arról, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók jogérvényesen nyújthassanak be ilyen nyelvű dokumentumot.”

A Charta rendelkezései közül a legtöbb kérdéskörben a legtoleránsabb normákat választották az ukrán honatyák, ám meghatározták, hogy ezek a rendelkezések csak azokon a területeken alkalmazhatók a törvény szerint, ahol a kisebbségi lakosság aránya eléri a 20 százalékot. A kisebbségek által 10–19%-ban lakott területeken enyhébb vállalásokat fogalmaztak meg, s még alacsonyabb követelmények érvényesek, ha a nemzetiség aránya 10% alatti (lásd Gulácsy 2000).²³

A legutóbbi hozzáférhető népszámlálás (az 1989. évi) adatai alapján vizsgáljuk meg, mely nemzetiségeket érintik ezek a jogok országos és megyei szinten, illetve Kárpátalján belül. (2001 telén (a független Ukrajnában először) zajlott ugyan újabb népszámlálás, de annak eredményei még feldolgozás alatt állnak, a részeredmények sem hozzáférhetők.)

1989-ben Ukrajna lakosságának 27,3%-a nem volt ukrán nemzetiségű. Ám országos szinten csak egyetlen nemzetiség képviselői érik el a 20 %-os küszöböt: az oroszok (lásd 2. táblázat).

2. táblázat. Ukrajna lakossága 1989-ben nemzetiség és anyanyelv szerint

Nemzetiség	Száma	%-ban
Ukrán	37419053	72,7
Orosz	11355582	22,1
Zsidó	486326	0,9
Belorusz	440045	0,9
Moldáv	324525	0,6
Bolgár	233800	0,5
Lengyel	219179	0,4
Magyar	163111	0,3
Román	134825	0,3
Egyéb	675588	1,3
Összesen	51452034	100

A Бюллетень Статистики 1990/10, 76–79. alapján.

Ha az ukrainai megyéket vesszük figyelembe, azt találjuk, hogy ismét csak az oroszokon kívül egyetlen olyan nemzetiség sincs, amely Ukrajna valamely megyéjében 20% fölötti arányban élne. Az oroszok kilenc megyében és Kijevben érik el a 20%-os arányt (vö. Tur 1996).

Kárpátalján egyetlen kisebbségi közösség aránya sem éri el az összes lakos egyötödének arányát (lásd 3. táblázat).

3. táblázat. Kárpátalja lakossága 1989-ben

Nemzetiség	Száma	%-ban
Ukrán	976749	78,41
Magyar	155711	12,50
Orosz	49458	3,97
Cigány	12131	0,98
Román	29485	2,36
Szlovák	7329	0,58
Német	3478	0,27
Zsidó	2639	0,21
Egyéb	8638	0,69
Összesen	1245618	100

Forrás: Статистичний збірник. Населення Закарпатської області за даними всесоюзного перепису населення 1989 року. Ужгород, 1990, 1–16.

Vö. még Botlik – Dupka 1993: 284.

Ha az egyes járások nemzetiségi összetételét vesszük figyelembe, kiderül, hogy az 1989. évi népszámlálás adatai szerint a Beregszászi és a

2. táblázat. Ukrajna lakossága 1989-ben nemzetiség és anyanyelv szerint

Nemzetiség	Száma	%-ban
Ukrán	37419053	72,7
Orosz	11355582	22,1
Zsidó	486326	0,9
Belorusz	440045	0,9
Moldáv	324525	0,6
Bolgár	233800	0,5
Lengyel	219179	0,4
Magyar	163111	0,3
Román	134825	0,3
Egyéb	675588	1,3
Összesen	51452034	100

А Бюллетень Статистики 1990/10, 76–79. alapján.

Ha az ukrainai megyéket vesszük figyelembe, azt találjuk, hogy ismét csak az oroszokon kívül egyetlen olyan nemzetiség sincs, amely Ukrajna valamely megyéjében 20% fölötti arányban élne. Az oroszok kilenc megyében és Kijevben érik el a 20%-os arányt (vö. Tur 1996).

Kárpátalján egyetlen kisebbségi közösség aránya sem éri el az összes lakos egyötödének arányát (lásd 3. táblázat).

3. táblázat. Kárpátalja lakossága 1989-ben

Nemzetiség	Száma	%-ban
Ukrán	976749	78,41
Magyar	155711	12,50
Orosz	49458	3,97
Cigány	12131	0,98
Román	29485	2,36
Szlovák	7329	0,58
Német	3478	0,27
Zsidó	2639	0,21
Egyéb	8638	0,69
Összesen	1245618	100

Forrás: *Статистичний збірник. Населення Закарпатської області за даними всесоюзного перепису населення 1989 року.* Ужгород, 1990, 1–16.

Vö. még Botlik – Dupka 1993: 284.

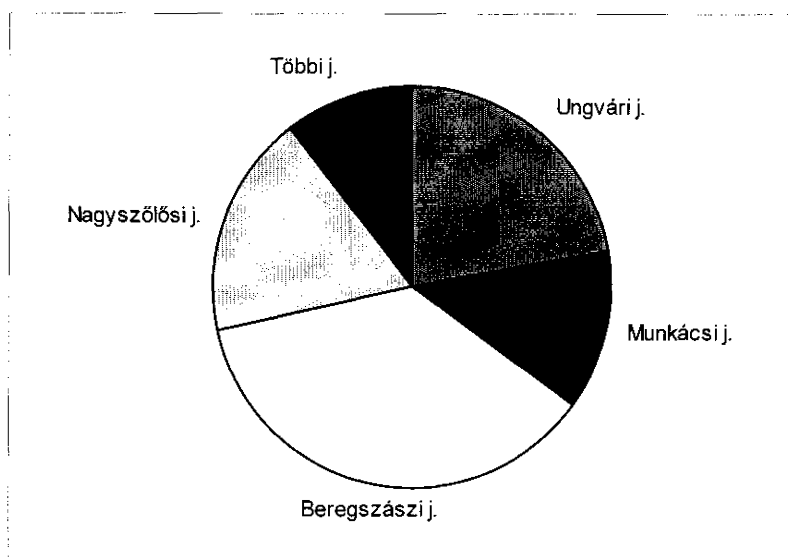
Ha az egyes járások nemzetiségi összetételét vesszük figyelembe, kiderül, hogy az 1989. évi népszámlálás adatai szerint a Beregszászi és a

Nagyszőlősi járásban haladja meg a magyarok aránya a 20%-ot (lásd 4. táblázat és 4. ábra).

4. táblázat. A kárpátaljai magyarság megoszlása járásonként (1989)

Járás	Összes lakos	Ebből magyar	A magyarok aránya a járáson belül (%-ban)	Az összes magyar %-ában
Ungvári	189407	34720	18,3	22,3
Munkácsi	188134	19610	10,4	12,6
Beregszászi	85115	56971	67,0	36,6
Nagyszőlősi	112611	27896	24,7	17,9
A többi 9 járás	670351	16514	2,4	10,6
Kárpátalja összesen	1245618	155711	12,5	100

4. ábra. A kárpátaljai magyarság megoszlása járásonként %-os bontásban (1989)

A 4. táblázat szerint négy járásban (Ungvári, Munkácsi, Beregszászi, Nagyszőlősi) él a kárpátaljai magyarság 89%-a. (Az Ukrajnában élő magyaroknak pedig 85%-a él ebben a négy járásban.) Ez a négy járás (amellett, hogy egymással is szomszédos) közvetlenül az ukrán-magyar államhatár mentén terül el. A régió egyetlen abszolút magyar többségű járása a Beregszászi járás.

Az említett négy járás összlakossága 575.267 fő, ebből 139.197 fő (24,2%) magyar nemzetiségű. Amíg tehát Kárpátalján a magyarság aránya

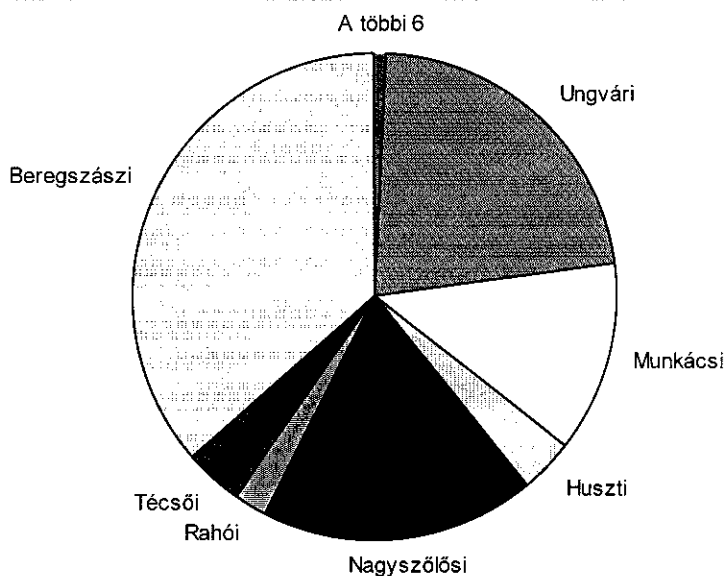
12,5%-os, ebben a négy járásban csaknem minden negyedik ember magyar. Vagyis ha a kárpátaljai tömbmagyarságnak otthont adó négy járást összefüggő területként kezeljük, a magyar nemzetiségű lakosság aránya megközelítőleg 24%.

A 5. táblázatban úgy foglaltuk össze a kárpátaljai magyarok járásonkénti megoszlását, hogy Ungvár és Munkács külön szerepel, illetve feltüntettük azt a további három járást is, ahol jelentősebb számban élnek magyarok.

**5. táblázat. A kárpátaljai magyar lakosság járásonként 1989-ben
(Ungvárt és Munkácsot kiemelve)**

Járás	Összes lakos	Ebből magyar	A magyarok aránya (%-ban)	A kárpátaljai magyarok %-ában
Ungvár	116.101	9.179	7,9	5,9
Ungvári járás	73.306	25.541	34,8	16,4
Munkács	83.308	6.713	8,0	4,3
Munkácsi járás	104.826	12.897	12,3	8,3
Beregszász	29.221	15.125	51,7	9,7
Beregszászi járás	55.894	41.846	74,9	26,9
Nagyszőlősi járás	112.611	27.896	24,7	17,9
Husztai járás	126.348	5.747	4,6	3,7
Rahói járás	85.624	3.511	4,1	2,3
Técsői járás	165.057	6.156	3,7	3,9
A többi 6 járás	290.170	1.100	0,4	0,7
Kárpátalja összesen	1.245.618	155.711	12,5	100

**5. ábra. A kárpátaljai magyar nemzetiségűek megoszlása járásonként
(1989, részletezve)**

Ha az Ungvári járásból kiemeljük Ungvár várost, akkor láthatjuk, hogy a járás lakosságának valamivel több, mint egyharmada magyar nemzetiségű. Az Ungvári, Munkácsi, Beregszászi és Nagyszőlősi járás összlakossága a két megyei jogú város, Ungvár és Munkács nélkül 375.858 fő, amiből 123.305 fő (32,8%) magyar nemzetiségű. A két kárpátaljai nagyváros nélkül tehát a négy járás lakosságának megközelítőleg egyharmada magyar nemzetiségű. Ez a 123.305 magyar nemzetiségű személy az ukrainai magyarság 75,6%-a, a Kárpátalján élő magyaroknak pedig 79,2%-a. Az országban élő magyarok háromnegyede, a Kárpátalján élőknek pedig csaknem négyötöde tehát egy tömbben él.

Kocsis és Kocsis-Hodosi (1998: 95) szerint az 1989-es adatok alapján a kárpátaljai magyarok 71,8%-a él olyan településen, ahol abszolút többséget alkotnak a magyarok, 56,8%-uk pedig olyan helységben él, ahol a magyarok aránya meghaladja a 75%-ot; s mindössze 16,1%-uk él olyan településen, ahol 25% alatti a magyarok aránya.

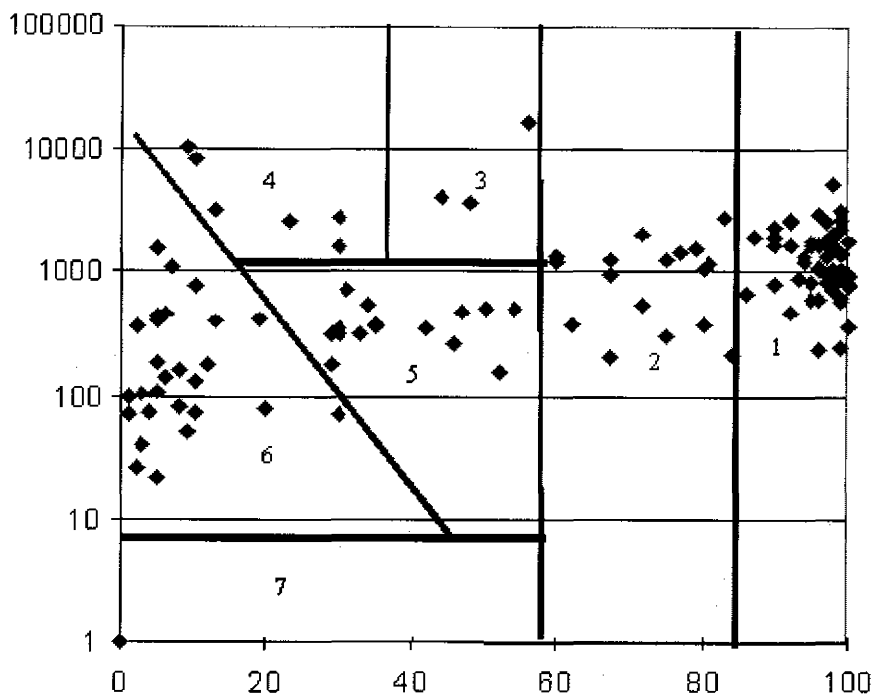
Molnár József és Molnár D. István (2002) Kárpátalja településeit objektív típusképző módszer, a clusteranalízis segítségével csoportosította. A clusteranalízis lényege abban áll, hogy a különböző, a vizsgálat tárgyát képező objektumokat azok hasonlósága és közös tulajdonságai alapján csoportosítja. Ez tulajdonképpen egy kódolási művelet, amikor a több jellemzővel leírt

objektumot egyetlen számmal, csoportjának kódjával (clusterének számával) jellemezzik.

Több csoportosítási kísérletet elvégezve a legjobb eredményeket a települések magyar anyanyelvű lakosságának százalékaránya és az ott élő magyarság lélekszámának tízes alapú logaritmusára alapján végzett clusteranalízis szolgáltatotta. Hasonlósági mérőszámként az euklideszi metrikát alkalmazták. Az első lépésben a metrika által legközelebbinek ítélt két települést egy csoportba vonták össze. A következő lépésben ismét a legközelebbi településeket (csoportokat) egyesítették. Az összevonásokat lépésenként addig folytatták, amíg az összevonandók távolsága hirtelen megnőtt, ami azt jelentette, hogy ezek a clusterek kevésbé hasonlóak, és további egyesítésük már erőltetett. Az összevonások hét csoportot eredményeztek.

1. Majdnem tisztán magyarul lakta települések.
2. Magyar többségű, de jelentős más nemzetiséggel rendelkező települések.
3. Közel felerészben magyarul lakta nagy települések.
4. Kis arányú magyarsággal rendelkező nagy települések.
5. Közel felerészben magyarok által lakott kis települések.
6. Kis létszámú, illetve szórvány magyarsággal rendelkező települések.
7. Magyar közösséggel nem rendelkező települések.

6. ábra. A clusterelemzés eredményeként kapott településcsoportok ábrázolása a magyar anyanyelvűek százalékaránya (vízszintes tengely) és a magyar lakosság településen belüli lélekszáma (függőleges tengely, logaritmikus skála) koordinátarendszerben. Az egyes településeket négyzetek jelölik, a csoportokat vastagított vonalak választják el.

Az első csoport a majdnem tisztán magyarlakta településekből áll. Itt a magyarok az összlakosság több mint 85%-át teszik ki. Kárpátalján 59 ilyen település volt, melyekben 82.584 magyar élt, azaz a kárpátaljai magyarság 48,8%-a (5. ábra). Ezek mindegyike falu, és a síkvidéki járásokban (Ungvári, Munkácsi, Beregszászi, Nagyszőlősi) található.

A második csoport tagjai döntően magyar többségűek, de más nemzetiségek is élnek a településen. Olyan helységek tartoznak ebbe a csoportba, mint Bátyú, Tiszaújlak, Szürte, stb. Számuk Kárpátalján 17, magyar összlakosságuk 18.299. Az ezeken a településeken élő magyarok a kárpátaljai magyarság 10,8%-át teszik ki. Az első és második csoportba tartozó településeken a magyaroknak mind az aránya, mind a lélekszáma viszonylag magas, a települések többnyire rendelkeznek nemzetiségi intézményekkel, mint például magyar tannyelvű iskolával.

A harmadik csoportba azok a népesebb települések kerültek, melyek lakosságának közel felét magyar nemzetiségűek alkották. Három ilyen

település volt Kárpátalján: Beregszász, Csap és Visk. Ezen a három településen 24.945 magyar élt, ami a Kárpátalján élő magyarság 14,8%-a.

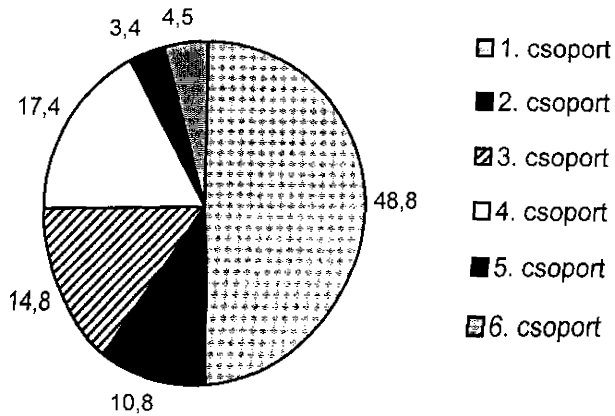
A negyedik csoportba szintén nagy települések kerültek, de ezekben a magyarok aránya jóval alacsonyabb volt, kevesebb, mint 35%. Hat helység alkotja ezt a csoportot: Ungvár, Munkács, Nagyszőlős, Beregrákos, Técső és Aknaszlatina. Ezen települések mindegyikében több mint 1.500, együttevén 29.397 magyar élt, akik a kárpátaljai magyarság 17,4%-át alkották. A harmadik és negyedik csoportba tartozó településeken a magyarok aránya kisebb, de összlétszámuk nagy. Így a magyarok szintén képesek arra, hogy nemzetiségi intézményeket tartsanak fenn, olyanokat is, amelyek jelentősége túlterjed a településhatárokon. A helységek vegyes nemzeti összetétele ugyan elősegíti az asszimilációt, viszont azok nagyobb mérete a fejlődés és az infrastruktúra szempontjából kedvező.

Az ötödik csoportban kisebb települések találhatók, melyek közel felelérésben magyarok által lakottak. Számuk 15, magyar népességük 5.787 fő. A kárpátaljai magyarság 3,4%-a él ilyen helységben. Ebbe a kategóriába tartozik többek között Nagybakta, Tekeháza, Feketeadó stb.

A hatodik csoportba olyan települések kerültek, amelyekben a magyarok kis létszámban, szórványként éltek. 28 ilyen település volt Kárpátalján, a magyarok száma itt 7.658, és a kárpátaljai magyar lakosság 4,5%-át foglalták magukba. A településtípuson élő magyarság az asszimiláció szempontjából a legveszélyeztetettebb. Általában nincsenek magyar nyelvű intézményeik, és az anyanyelvhasználat szórványhelyzetből adódó visszaszorulása előrehaladott állapotban van.

A hetedik csoportot azok a települések alkotják, melyekben a magyarok aránya nem érte el a település összlakosságának 1%-át. Összesen 471 ilyen helység van Kárpátalján.

7. ábra. A különböző településcsoportokban élő kárpátaljai magyar lakosság aránya

Ezeket az adatokat figyelembe véve mindenképpen megfontolt az a javaslat, amellyel a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) fordult Leonyid Kucsamához nyílt levelében. A KMKSZ azt javasolta a köztársasági elnöknek, hogy járuljon hozzá Kárpátalja adminisztratív-területi összetételének oly módon történő módosításához, amely szerint a kárpátaljai magyarok nagy részének otthont adó négy járást (Beregszászi, Ungvári, Munkácsi, Nagyszőlősi) egyetlen járásban egyesítse Tisza-menti járás néven Beregszász központtal (vö. Kárpáti Igaz Szó 2000. január 29., 2. lap). Ezáltal – áll a nyílt levélben – a kárpátaljai magyarok túlnyomó többsége egyetlen közigazgatási egység határain belülre kerülne. Így nagyban csökkennének a Charta rendelkezéseinek érvényesítése során felmerülő nehézségek, és a költségek is kisebbek lehetnek.

Ha a nemzetiségi adatok mellett az anyanyelvi mutatókat is figyelembe vesszük, akkor a fenti javaslat még inkább megalapozottnak tűnik (lásd 6. táblázat).

6. táblázat. A kárpátaljai magyarok anyanyelvi mutatói járásonként

(1989)

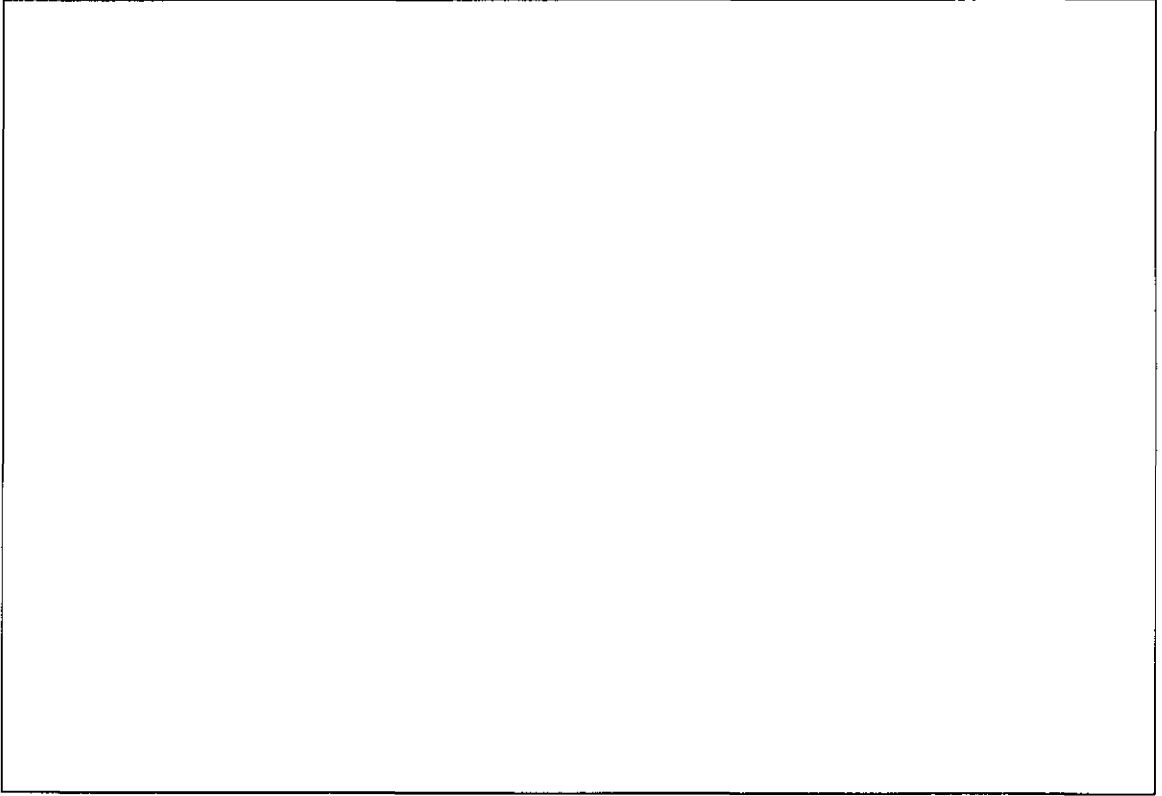
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ungvár	9.179	8.394	91,4	405	354	3.390	11.784	10,0
Munkács	6.713	6.069	90,4	450	142	3.211	9.280	11,1
Ungvári j.	25.541	25.301	99,1	126	102	2.423	27.724	37,8
Munkácsi j.	12.897	12.741	98,8	117	29	723	13.464	12,8
Nagyszőlősi j.	27.896	27.447	98,4	376	61	1.625	29.072	25,8
Beregszászi j.	56.971	56.710	99,5	124	134	3.319	60.029	70,5
Nagybereznai j.	40	29	72,5	8	3	33	62	0,2
Szolyvai j.	433	265	61,2	157	11	52	317	0,6
Técsői j.	6.156	5.837	94,8	249	53	256	6.093	3,7
Huszi j.	5.747	5.258	91,5	439	50	167	5.425	4,3
Volóci j.	55	42	76,4	9	4	0	42	0,1
Ilosvai j.	265	213	80,4	41	9	5	218	0,2
Ökörmezői j.	111	87	78,4	12	12	6	93	0,2
Perecsenyi j.	196	161	82,1	29	5	13	174	0,5
Rahói j.	3.511	2.830	80,6	658	22	93	2.923	3,4
Kárpátalja	155.711	151.384	97,2	3.200	991	15.316	166.700	13,4

1: Város, járás. 2: Magyar nemzetiségű. 3: Nemzetisége és anyanyelve magyar. 4: A magyarok %-ában. 5: Magyar nemzetiségű, de ukrán anyanyelvű. 6: Magyar nemzetiségű, de orosz anyanyelvű. 7: Más (nem magyar, orosz vagy ukrán) nemzetiségű, de magyar anyanyelvű. 8: Összesen magyar anyanyelvű. 9: A magyar anyanyelvűek aránya.

A 2-4. számú térképet megtekintve látható, hogy a kárpátaljai magyarság többségének egyetlen közigazgatási egységen belüli egyesítése nem mesterséges és erőszakolt, hiszen a magyar településterület többé-kevésbé máig természetes sávként alkot összefüggő területet.

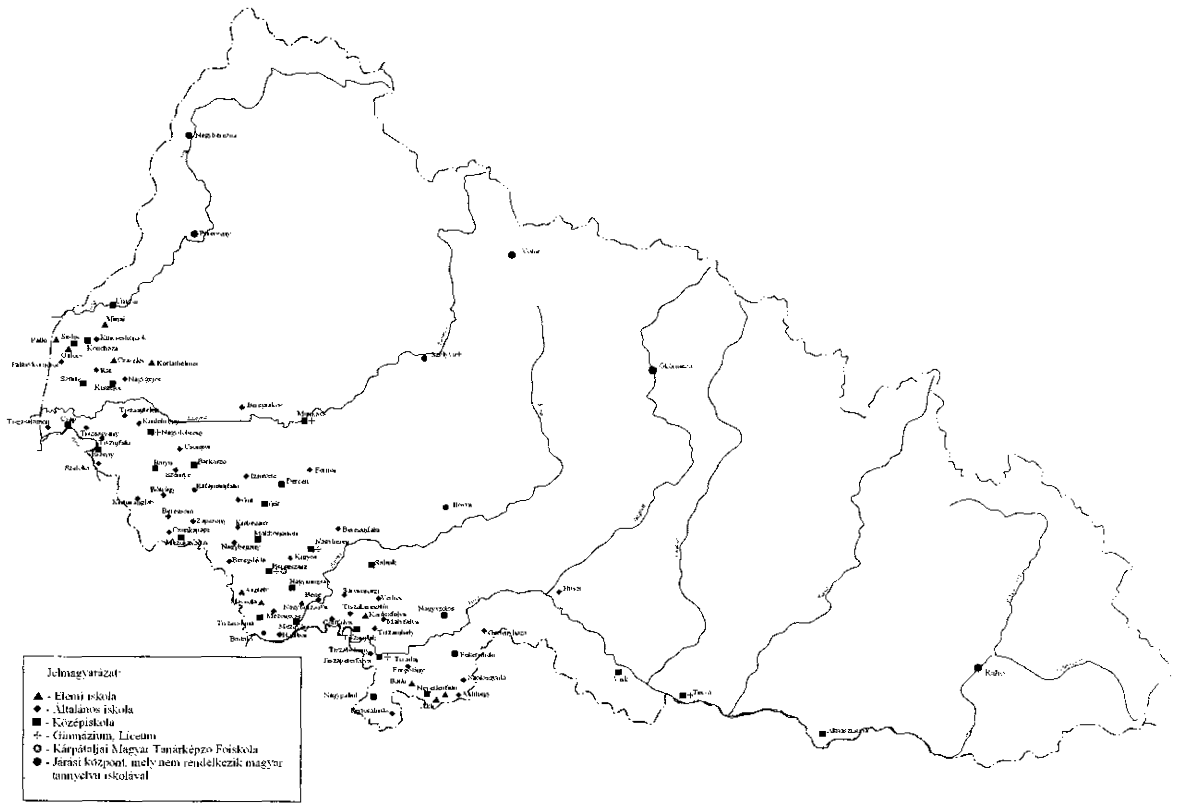
4. sz. térkép. Jelentősebb magyar települések Kárpátalján

(Molnár–Molnár 2002)

Az 5. és 6. számú térkép pedig azt mutatja meg, hogy a kárpátaljai magyar közösség talán legfontosabb intézményei természetes módon szintén abban a sávban találhatóak, amely nagyrészt egybeesik a tervezett Tisza-menti járás területével. Ez azt is jelenti, hogy a járás létrehozásával közös, egységes irányítás és finanszírozás alá kerülnének a közösség alapintézményei.

5. sz. térkép. Kárpátalja magyar iskoláinak területi elhelyezkedése

Ha létrejöhetne a nevezett, a KMKSZ által javasolt közigazgatási egység, akkor a magyar az adminisztratív egységen belül hivatalos nyelvként funkcionálhatna.

A Chartához fűzött általános magyarázó szövegben a következő olvasható: „az államoknak el kell ismerniük a regionális vagy kisebbségi nyelvek létét területükön. Tiszteletben kell tartaniuk a nyelv földrajzi körzetét, a közigazgatási felosztás nem akadályozhatja a nyelv használatát.”

A járás létrehozása mellett természetesen nemcsak demográfiai érvek, illetve az intézményhálózat területi elhelyezkedése szólnak, hanem történelmi, jogi és gazdasági szempontok is. Jogilag indokolja egy ilyen adminisztratív egység kialakítását az, hogy a kárpátaljai magyar közösség jogállása ezáltal rendezhető. Történelmileg sem példa nélküli, hogy egy kisebbség településterületének megfelelően közigazgatási egységet hoznak létre (gondoljunk csak a svájci kantonokra, Belgium kettéválasztására, a katalán vagy gallego körzetre Spanyolországban belül stb.). A régió hagyományaitól sem idegen egyfajta nemzetiségi autonóm körzet gondolata: a XX. század elején többször próbálkoztak a kialakításával, illetve az 1980-as évek végén, az

1990-es évek elején is számtalanszor felmerült ez a kérdés (Tóth 1991). Gazdasági szempontból pedig az egység kedvező geopolitikai helyzetéből kell kiindulni: (1) ez a terület Kárpátalja mezőgazdaságilag egyik legjobb helyzetben lévő területe; (2) három országgal (Magyarország, Szlovákia, Románia) határos, s hamarosan az Európai Unióval is közvetlen szomszédságba kerül; (3) a területén halad át két nemzetközi jelentőségű vasútvonal, amely Ukrajnát és rajta keresztül Oroszországot köti össze Közép- és Nyugat-Európával; (4) részben érinti a Kelet- és Nyugat-Európát összekapcsoló országút; (5) a járás területén folyik végig a Tisza folyó, melyen az ukrán és a magyar állam is kikötőt készülő kialakítani Csap térségében; (6) a járás része a Kárpátok-Eurórégióknak; (7) mindez egyértelműen kedvez a vámszabad területek és különleges gazdasági övezetek kialakításának.

6. sz. térkép. A történelmi egyházak magyar gyülekezeteinek területi elhelyezkedése Kárpátalján

V. A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVI TERVEZÉS FŐBB FELADATAI

1. A nyelvek szerepe az egységesülő Európában

A XXI. századi egységesülő Európában az integrációval párhuzamosan egyre nagyobb szerep jut a kisebb régióknak és a központok közötti kommunikációnak, kiemelt értéke van a regionális kultúrának, nyelvváltozatoknak, valamint a globális, integrációt, közeledést segítő nyelvi és kulturális erőforrásoknak.

Az érintkezés, kapcsolattartás eszköze a nyelv. Éppen ezért az utóbbi években tovább nőtt az idegennyelv-tudás piaci értéke. A magasan kvalifikált szakembereknél ma már alapkövetelmény legalább egy világnyelv (általában az angol) magas szintű ismerete.

Az újrastrukturálódó Európában különösen létfontosságú az Európai Unió tagállamaival fenntartott minél szorosabb kapcsolattartás a Magyarország határain kívül, elsősorban is a bővítésből kimaradó államokban élő magyar kisebbségi közösségek számára. A Kárpátalján élő magyar közösség olyan államban él (Ukrajna), amelynek a közeljövőben nincs reális esélye arra, hogy csatlakozhasson az Európai Unió tagállamaihoz. Nem engedhető azonban meg, hogy az ukrajnai magyar nemzetrészt számára az anyaország európai integrációja egy újabb vasfüggőnyt hozzon létre. A schengeni egyezmény Magyarországra való kiterjesztése ugyanis a gyakorlatban azt eredményezi hamarosan, hogy a fejlett Európa keleti határai egybeesnek Ukrajna, Kárpátalja nyugati végeivel.

Kárpátalja ugyanakkor földrajzi, kulturális, történeti és más szempontból is a nyugati kultúrkör része, ahhoz a világhoz kötődik, amelynek választóvonala valahol a Kárpátok gerincén húzódik. „Ha van egyetlen fogalom, amely Közép-Európát, mint a kontinens nyugati és keleti fele közötti érintkezési övet jellemzi, kifejezi, az a művelődésben megnyilvánuló kétoldalúság, illetve a kettő közötti határ. Európa két felének fejlődéstörténetében a nyugati kereszténység kultúrája, valamint a keleti és déli ortodoxia hagyományanyaga kitörölhetetlen, sajátos jegyeket hordoz. (...) Valószínű, hogy nemcsak a vallási különbség, de Európa két felének történelmi

fejlődése is hozzásegített annak az 'egyetemes' különbségnek a létrejöttéhez, amelyet nyugati és keleti kultúrának nevezünk” – olvashatjuk a Közép-Európa Atlaszban (Rónai szerk. 1945/1993: 184). Kárpátalján mind a nyugati, mind a keleti kultúrkör nyomai megtalálhatók, a régió történelmi, politikai, gazdasági, vallási és kulturális hagyományai azonban sokkal inkább kötődnek a nyugati kultúrkörhöz, mint a keletihez, és fokozottan érvényes ez a megállapítás a kárpátaljai magyar közösségre.

Ha a mindennapi, spontán (kárpátaljai) magyar – (magyarországi) magyar kapcsolatok Magyarország integrációja után megszakadnak, a kárpátaljai magyar közösség szempontjából ez szegregációhoz vezethet, ami végzetes is lehet: a nyugati orientáció a schengeni választóvonal miatt válik szinte lehetetlenné, a Kelet felé fordulást pedig a kulturális, szemléleti különbségek nehezítik, a teljes integráció végén pedig ott állhat az asszimiláció.

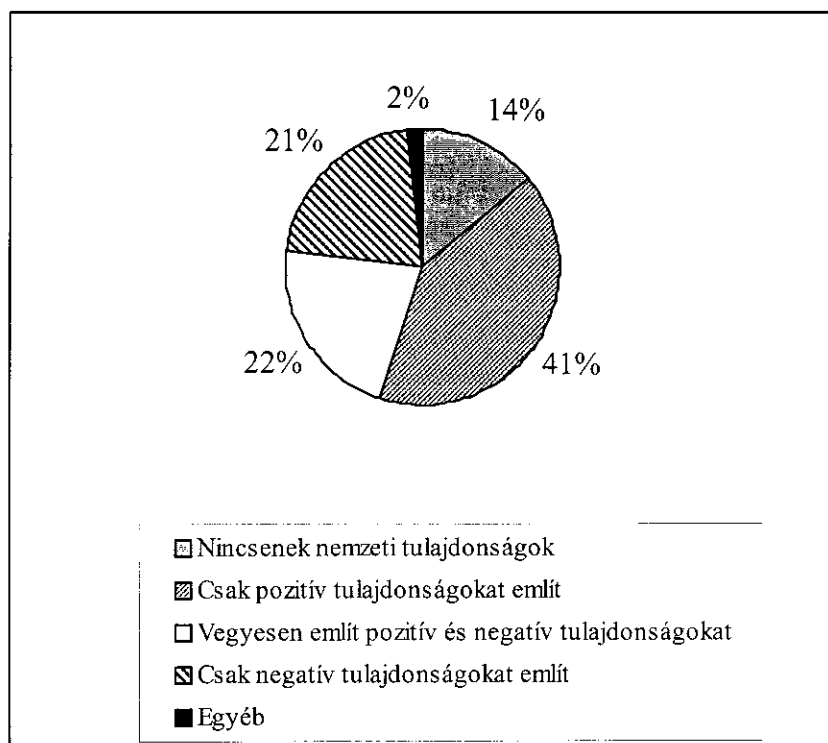
A kárpátaljai magyarság számára az egyetlen esélyt a „*Vigyázó szemetek (Budapestén át) Brüsszelre és Kijevre egyszerre vessétek!*” stratégia jelentheti. Vagyis az, ha az anyaországi kapcsolatok fenntartása és ezáltal az európai közösséggel való legalább közvetett kulturális és gazdasági érintkezés mellett a kárpátaljai magyarság képes az ukrain társadalmi életben való aktív részvételre is. Ha e két irányvonal közül bármelyik is megszakad, a kárpátaljai magyarság mint közösség csakhamar felmorzsolódhat. A szigorított határátlépés következtében a közvetlen megélhetést biztosító gazdasági turizmus megszűnésének reális veszélye, illetve természetesen a gazdasági helyzet miatt magas az áttelepülő kárpátaljai magyarok száma, és így fokozatosan csökken a közösség vitalitása. Az itthon maradókat pedig (talán az elitet kivéve) a belső szegregációból eredő hátrányok fenyegetik a többségi szláv lakosságánál is fokozottabb mértékben: az elsősorban agrárorientáltságú, a többséginél alacsonyabban képzett (vö. Csernicskó 1998: 114–115) magyarokat minden bizonnyal jobban sújtja a munkanélküliség.

Ahhoz azonban, hogy ez a modell működőképes legyen, sok minden szükségeltetik. A politikai, gazdasági nehézségek mellett többek között nyelvi akadályok is nehezítik a röviden felvázolt stratégia megvalósítását.

2. A kárpátaljai magyar közösség önképe

A Magyarországgal való kapcsolatok fenntartásában nagy előnyt jelent a magyar nemzethez, kultúrához és nyelvhez való erős kötődés. Ezzel — amint azt számos tudományos kutatás, szociológiai felmérés, pl. Botlik – Dupka 1991, 1993, Balla 1993, Cserniczkó 1998, Gereben 1999 stb. kimutatta — a Kárpátalján élő magyar közösségben nincs gond: a kárpátaljai magyarság a magyar nemzet szerves részének tekinti magát. Egy 1996-os felmérés szerint például a 144 megkérdezett 74,3 %-a érezte úgy, hogy nagyon erősen a magyar nemzethez tartozónak érzi magát, és mindössze az adatközlők 2,1 %-a vélte úgy, hogy a közepesnél kevésbé kötődik a magyar nemzethez (vö. Cserniczkó 1998: 136, 7.2. táblázat). A csoport önképe is pozitív. A Gereben (1999) alapján készült ábra arra mutat rá, hogy a vizsgálatba bevont 303 kárpátaljai adatközlő 41 %-a csak pozitív tulajdonságokat említett, amikor a magyar nemzeti sajátosságokról kérdezték.

8. ábra. A kárpátaljai magyarság nemzeti önképe (N=303). Gereben (1999) alapján

Egy 2000 tavaszán, a LIMES Társadalomkutató Intézet által a kárpátaljai magyar középiskolások 595 fős, reprezentatív mintáján végzett kérdőíves vizsgálat adatai szerint az érettségi előtt álló korosztály nemzeti

önképe is egyértelműen pozitív, saját közösségüket magasan az ukránok fölé helyezik (vö. Csernicskó 2001b).

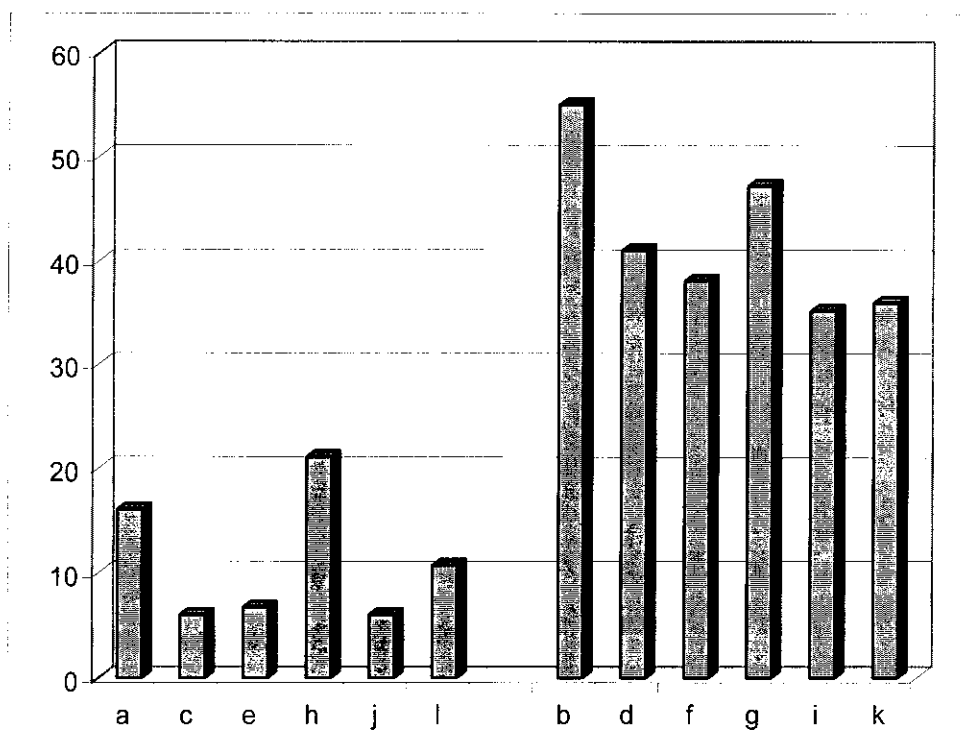
Csepeli György (1997: 479-480) kötetében összefoglalja a Le Vine és Campbell (1972) elkülönítette általános autosztereotípiákat, amelyeket a közösségek rendszerint saját magukról alkotnak, és az általános heterosztereotípiákat, amelyeket a szomszédos közösségekről alkotnak. A LIMES vizsgálatában felhasználta ezeket, ám vegyesen adta meg az auto- és heterosztereotípiákat, és a következőre kérte adatközlőit.

Az alábbi tulajdonságokat külföldiek mondták a magyarokra és az ukránokra, de sajnos összekeveredett, hogy mely tulajdonságokat tartották a magyarokra jellemzőnek, s melyeket az ukránokra jellemzőnek. Arra kérünk, hogy a tulajdonságok közül jelöld meg 1-gyel azokat, amelyeket jellemzőnek tartasz a magyarokra, 2-vel azokat, amelyek szerinted az ukránokra jellemzők, s tégy 3-ast azokhoz a tulajdonságokhoz, amelyek szerinted sem a magyarokra, sem az ukránokra nem jellemzőek, vagy pedig egyszerre jellemzőek az ukránokra és a magyarokra is! Tehát: 1 = a magyarokra jellemző, 2 = az ukránokra jellemző, 3 = egyikre sem vagy mindkettőre jellemző.

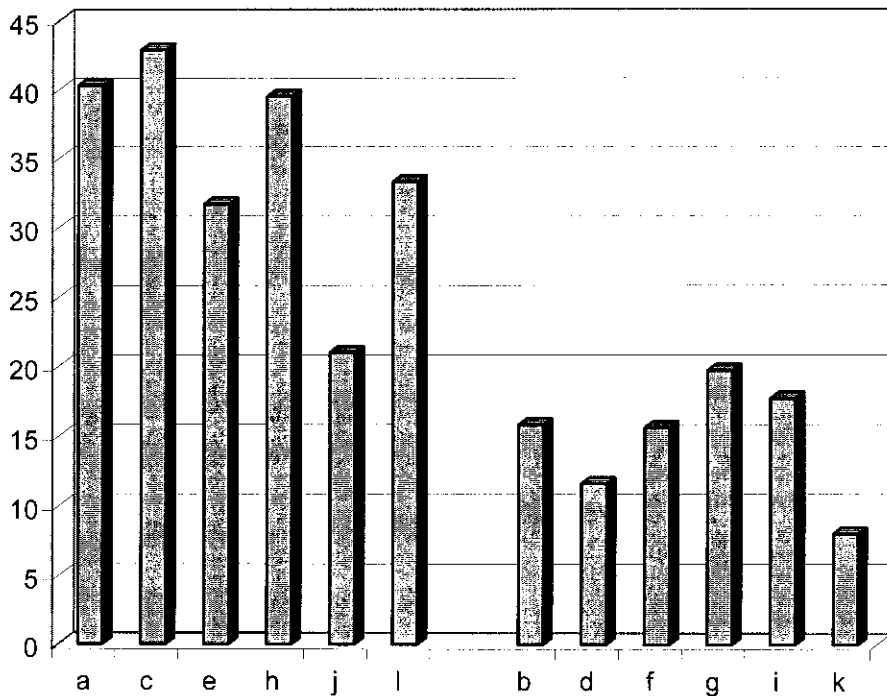
- a) Önzők, a saját fajtájukat mindennél előbbre tartják. _____
- b) Büszkék magukra, megbecsülik önmagukat és őseik hagyományait. _____
- c) Erőszakosak és terjeszkedők, a mások kárára akarnak előrehaladni. _____
- d) Hűségeselek. _____
- e) Becsapnak másokat, amint lehetőségük nyílik rá, nem becsületesek, nincs bennük erkölcsi határ, amikor másokról van szó. _____
- f) Becsületesek és megbízhatóak egymás között, de nem dőlnek be az idegenek mindenféle aljas trükkjeinek. _____
- g) Bátrak és haladó felfogásúak, felkelnek saját dolgaik védelmében, megvédik azt, ami az övék, és nem lehet őket kiforgatni abból, amit jogosan megszereztek. _____
- h) Összetartanak, másokat kirekesztenek maguk közül. _____
- i) Békeszeretőek, szeretik az embereket, csak az ellenségeikkel szemben él a szívükben gyűlölet. _____
- j) Erkölcstelenek és becstelének. _____
- k) Tisztességesek és becsületesek. _____
- l) Gyűlölködnek, különösen rosszindulatúak a nem hozzájuk tartozókkal szemben. _____

Az a), c), e), h), j) és l) betűvel jelölt tulajdonságok tartoznak a hetero-, a b), d), f), g), i) és k) pedig az autosztereotípiák közé (ezeket a 9–11. ábrán külön választva tüntettük fel). A vizsgálat hipotézise az volt, hogy szétválnak majd a sztereotípiák. Amint az a 9. és a 10. ábrán látható, az adatközlők jellemzőbbnek találták az autosztereotípiákat saját közösségükre, illetve a heterosztereotípiákat az ukránokra.

9. ábra. A magyarokra jellemző tulajdonságok a kárpátaljai magyar középiskolások (N=595) szerint

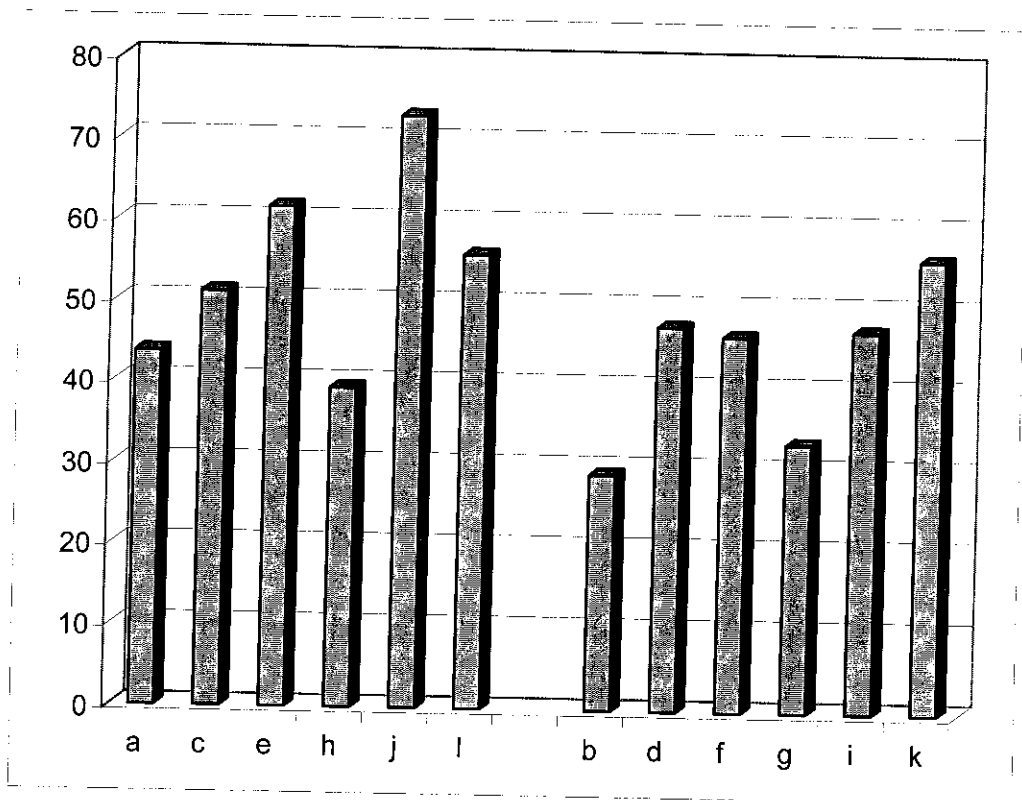
10. ábra. Az ukránokra jellemző tulajdonságok a kárpátaljai magyar középiskolások (N=595) szerint

Az adatközlők tehát úgy vélték, hogy az ukrán közösségre sokkal inkább jellemzők a heterosztereotípiák, mint a magyarokra. Az ukránokra jellemző tulajdonságokat bemutató második ábra szinte tükörképe az elsőnek: a heterosztereotípiákat a többség az ukránokra vonatkoztatja.

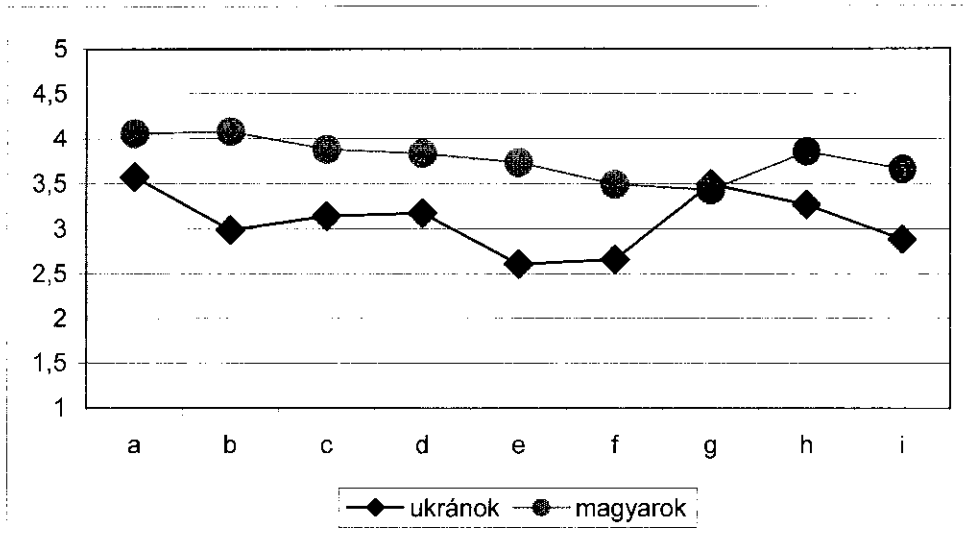
A tulajdonságok közül többet is semlegesnek (azaz egyik nemzetiségre sem vagy mindkettőre egyformán jellemzőnek) tartottak az adatközlők (11. ábra). A legtöbben a talán leginkább negatívnak tekinthető j)-vel jelölt tulajdonságot (*Erkölcstelenek és becstelenek.*) vélik semlegesnek.

11. ábra. Az ukránokra és a magyarokra egyformán jellemzőnek vagy nem jellemzőnek tartott tulajdonságok a kárpátaljai magyar középiskolások (N=595) szerint

Megkértük arra is adatközlőinket, hogy egy ötfokú skálán értékeljék előbb azt, mennyire jellemzők bizonyos tulajdonságok az ukránokra, majd azt, ugyanezek mennyire illenek a magyarokra. Az eredményekből átlagot számítottunk.

12. ábra. Kárpátaljai magyar középiskolások véleménye az ukránokról és a magyarokról (N=595)

Az átlagok azt mutatják, hogy a kárpátaljai magyarok a magyarságot (a) társasabbnak, (b) műveltebbnek, (c) érdeklődőbbnek, (d) barátságosabbnak, (e) békésebbnek, (f) megbocsátóbbnak, (h) vonzóbbnak és (i) gazdagabbnak tartják, mint az ukránságot, ám mindkét népcsoportot (g) egyformán erősnek vélik.

Vagyis a kárpátaljai magyar közösség önképe pozitív (lásd még Csernicskó – Soós 2002). Egyre több jel utal azonban arra, hogy az ukrainai nemzetiségi- és oktatáspolitikai a magyar nyelvű oktatási rendszer felszámolására törekszik (vö. Csernicskó 1998, Beregszászi – Csernicskó – Orosz 2001). Az anyanyelvi iskolahálózat felszámolása pedig amellet, hogy a magyar gyerekeket eleve hátrányos helyzetbe hozná a többségi tanulókkal szemben a továbbtanulásnál, jelentősen gyengítené a magyarsághoz, így a magyar nemzethez, kultúrához és nyelvhez való kötődést is.

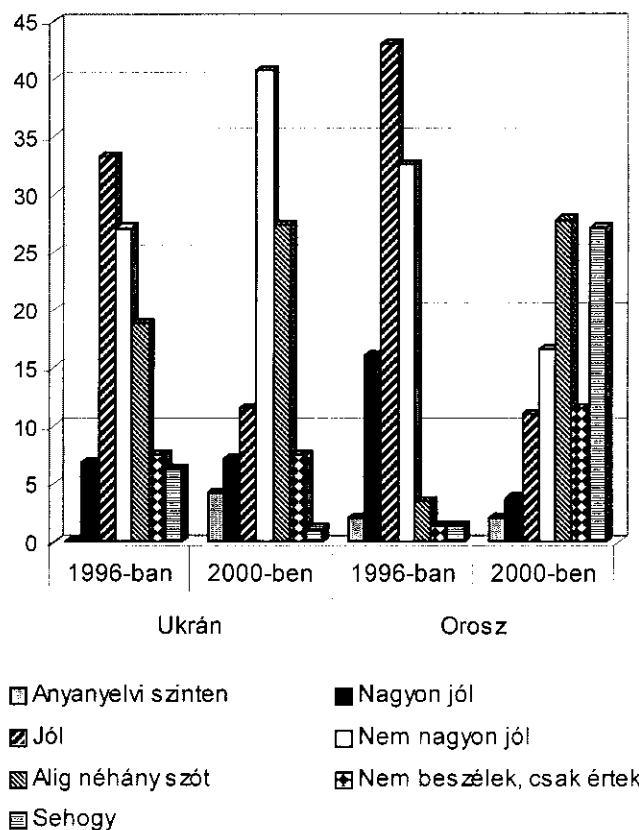
3. A közösség nyelvtudásáról

A kárpátaljai magyar közösség ukrain boldogulását nagyban nehezíti az is, hogy önhibáján kívül nem beszél megfelelő szinten annak az államnak a nyelvét, amelyben él és ahol boldogulnia kell(ene). Az ukrán állam ugyanis fennállásának tíz éve alatt sem teremtette meg még az alapvető feltételeket ahhoz, hogy kisebbségi polgárai elsajátítsák az államnyelvet: hiányoznak a magyar iskolák számára kidolgozott ukránnyelv-tankönyvek, nincs ukrán-magyar, magyar-ukrán szótár, nincsenek olyan kétnyelvű tanárok, akik a tanulók anyanyelvi ismeretére alapozva tudnák oktatni az ukrán nyelvet stb. (vö. Csernicskó 1998: 164–170, Beregszászi – Csernicskó – Orosz 2001: 81–113).

Az 1989-es népszámlálás adataiból, illetve Csernicskó 1996-os vizsgálataiból (lásd 1998: 173–175) például kiderül, hogy a felnőtt magyar lakosság jobban ír, olvas és beszél saját bevallása szerint oroszul, mint ukránul. A már említett középiskolai felmérés eredményei (amelyek 595 kárpátaljai magyar középiskolástól származnak) arra mutatnak rá, hogy az államnyelv ismerete még tíz évvel az ukrán függetlenség után sem kielégítő. A válaszadók hétfokú skálán ítélték meg államnyelvi kompetenciájukat. Az adatközlők mindössze kevesebb, mint egynegyede vélte úgy, hogy ukrántudása jó, nagyon jó vagy anyanyelvi szintű, 41 % nem nagyon jól tud ukránul, a többiek (36 %) pedig még ennél is kevésbé (Csernicskó 2001b: 17).

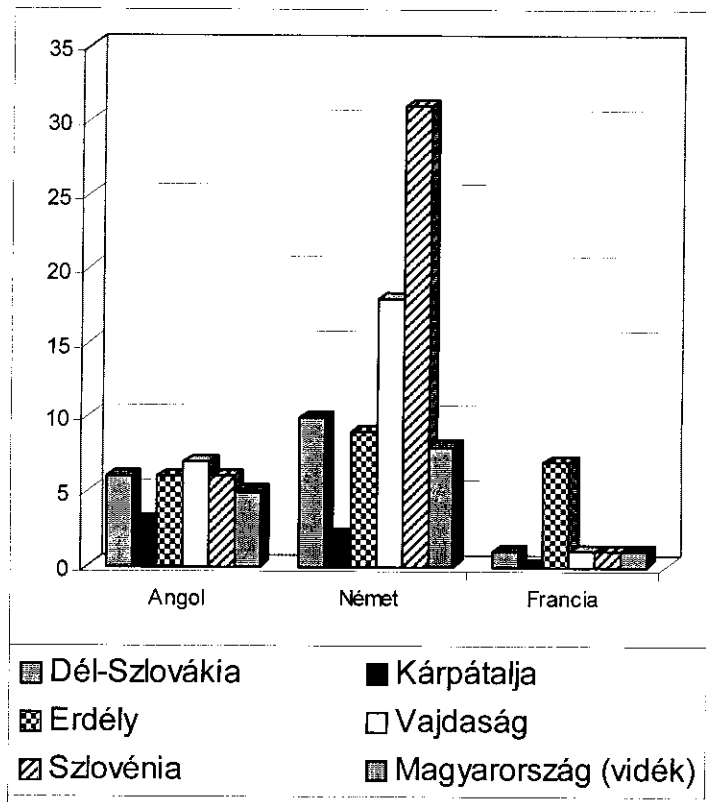
Ha összevetjük az 1996-ban 144 felnőtt, illetve a 2000-ben 595 középiskolás adatközlőtől nyert eredményeket, akkor azt találjuk, hogy az ukrán nyelv ismeretének foka növekedett ugyan, de nem számottevően, az oroszé viszont csökkent (lásd 13. ábra). Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a két vizsgálat között eltelt négy év, illetve hogy az egyik mintában felnőttek, a másikban középiskolások találhatók.

13. ábra. Kárpátaljai magyarok ukrán és orosz nyelvtudása önértékelés alapján (1996 N=144, 2000 N=595)

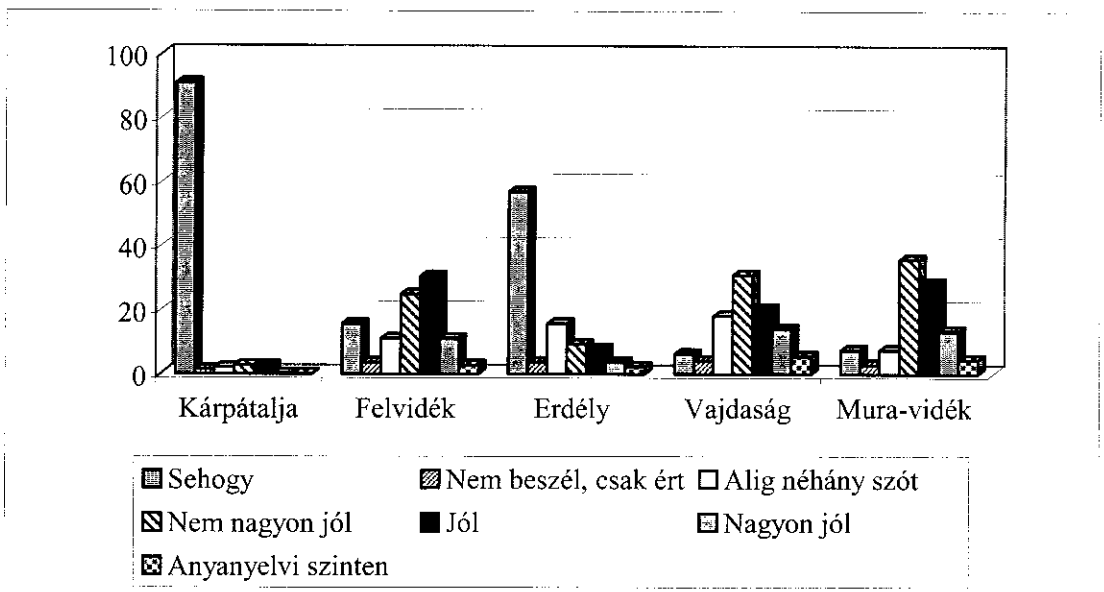
Az európai vérkeringésbe való bekapcsolódáshoz nélkülözhetetlen iskolai idegennyelv-oktatás a kárpátaljai magyar tannyelvű oktatási intézményekben módszertanilag elhibázott alapokon, a tanulók anyanyelvének negligálásával folyik, ami az eredményességen is megmutatkozik. Gereben Ferenc kutatása során például rákérdezett egyes idegen nyelvek ismeretére is. A 14. ábrán a kapott eredményeket foglaltuk össze. Jól látható, hogy a kárpátaljai mintában a legalacsonyabb mind az angol, mind a német, mind pedig a francia nyelv ismerete.

14. ábra. Egyes idegen nyelvek ismerete az egyes régiókban önbevallás alapján (Gereben 1999: 46 alapján)

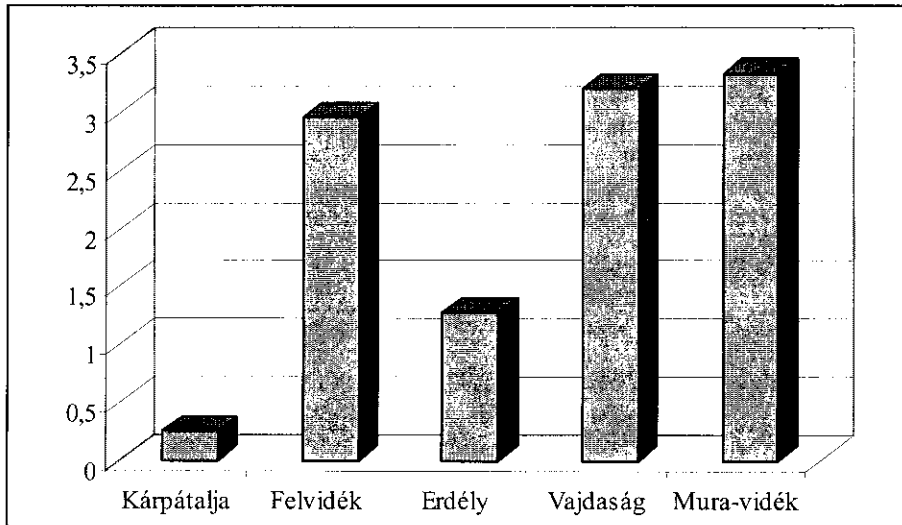
A Kontra Miklós vezette Kárpát-medencei vizsgálat adatai is arra mutatnak rá, hogy Kárpátalján a legalacsonyabb az idegen nyelvek ismerete (15. ábra).

15. ábra. Kárpát-medencei magyarok idegennyelv-tudása (önbevallás)

Még szembetűnőbb ez a tény, ha az egyes kategóriákhoz számértékeket rendelve átlagot számítunk (0=sehogy, 6=anyanyelvi szinten). Ebből kiderül, hogy a kárpátaljai magyar átlag gyakorlatilag egyáltalán nem beszél egyetlen nyugati világnyelvet sem, szemben más kisebbségi közösségekkel (lásd 16. ábra).

16. ábra. Kárpát-medencei magyarok idegennyelv-tudásának átlaga önbevallás alapján

Miközben tehát a modern, XXI. századi Európában a két- vagy többnyelvűség egyre inkább követendő mintává, eszménnyé válik (vö. pl. Skutnabb-Kangas 1990, 1997, 1998, Bartha 1999, Candelier és mtsai 1999 stb.), az egységesülő Európán kívül rekedő kárpátaljai magyar közösség nyelvi tekintetben is egyre távolabb kerül a világ boldogabb felétől. Ahhoz, hogy a kárpátaljai magyar közösségnek reális esélye legyen a fentebb megfogalmazott modell gyakorlati megvalósítására, elengedhetetlen egy olyan nyelvi alap, amely az anyanyelv megőrzésén nyugszik, s erre épül rá az államnyelv és egy jelentős világnyelv megfelelő szintű ismerete.

Ez a nyelvi modell természetesen nem új. „Az állam nem hivatalos nyelvét anyanyelvként beszélők számára hármas javaslat tehető: a) a megfelelő anyanyelvi nevelés; b) a 'hivatalos nyelvnek' második nyelvként történő eredményes elsajátítása; c) valamint egy, az őszámukra speciálisan kialakított idegennyelv-tanítási rendszer” – fogalmazott már 1984-ben Szépe György (1984: 319). 2001-ben pedig a következőket írja: „a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek identitása csak akkor tartható fenn, ha az oktatás folyamán anyanyelvüket megfelelően elsajátítják (...). Ugyanakkor fontos, hogy államuk szélesebb társadalmába történő beilleszkedésének érdekében a nemzeti

kisebbségekhez tartozó személyeknek megfelelően el kell sajátítaniuk az állam nyelvét is” (Szépe 2001: 63). Glatz Ferenc (2001) is hasonlóképpen fogalmaz: „Ahhoz, hogy a globális tudásanyaghoz hozzáférhessünk, szükséges a világnyelv vagy világnyelvek ismerete. (...) A világnyelv mellett ugyanakkor szükséges a lokális lingua frankák ismerete, amilyen az angolon túl a francia, a spanyol, az orosz, az arab, a kínai, a német. (...) Tehát a világnyelv (vagy világnyelvek), lokális lingua frankák és modernizált anyanyelvek – ez lehet az európai 21. századi versenyképesség alapja (...): e hármas nyelvi szintnek a kiépítése és támogatása nem csak egyszerűen humánológiai alapkérdés, hanem nagyon is hasznos a jövőnk szempontjából”. Nem véletlen, hogy a közismert *Nyelvében él a nemzet!* szállóige nála *Nyelvekben él a nemzet!* formában jelenik meg (idézi Balázs 2001: 89).

A nyelvtudomány magyarországi helyzetét bemutató, a nyelvészet kihívásait és feladatait felvető tanulmányában Kiefer Ferenc a következőket írja: „Életünk egyre nemzetközibbé válik, egyre tágabb körben lépünk fel kommunikációs igénnyel. Az ideális megoldás a többnyelvű társadalom lenne. Ennek a körvonalai is kezdenek kirajzolódni: az angol nyelv mai világunk *lingua francája*, angolul tehát mindenkinek meg kell tanulnia, aki nemzetközi szinten kíván kommunikálni. A régiótól függően ehhez legalább még egy idegen („nemzetközi”) nyelv járul (a mi esetünkben a német, más régiókban a francia, a spanyol, az orosz stb.). Az Európai Közösségek Nyelvészeti Bizottsága a többnyelvű társadalmak megvalósítását tűzte ki célul. A jövő század emberétől elvárhatjuk, hogy három-négy nyelven tudjon kommunikálni” (Kiefer 2001: 11).

Nem is tekinthető ez a modell sajátosan magyar elképzelésnek, hiszen a nemzeti kisebbségek oktatási jogairól készült hágai ajánlás értelmező megjegyzései között például az alábbiak olvashatók:

„A kisebbségi nyelvű oktatás nemzetközi dokumentumai deklarálják, hogy a kisebbségeknek nemcsak az a joguk, hogy identitásukat az anyanyelv közege révén megőrizték, hanem az is, hogy az államnyelv megtanulása révén integrálódjanak és részt vegyenek az adott ország szélesebb társadalmában.

A fentiek fényében az EBESZ-államok nemzeti kisebbségeinek többnyelvűvé válása úgy tekinthető, mint a nemzeti kisebbségek védelméhez és integrációjához kapcsolódó nemzetközi dokumentumok céljainak elérését

kisebbségekhez tartozó személyeknek megfelelően el kell sajátítaniuk az állam nyelvét is” (Szépe 2001: 63). Glatz Ferenc (2001) is hasonlóképpen fogalmaz: „Ahhoz, hogy a globális tudásanyaghoz hozzáférhessünk, szükséges a világnyelv vagy világnyelvek ismerete. (...) A világnyelv mellett ugyanakkor szükséges a lokális lingua frankák ismerete, amilyen az angolon túl a francia, a spanyol, az orosz, az arab, a kínai, a német. (...) Tehát a világnyelv (vagy világnyelvek), lokális lingua frankák és modernizált anyanyelvek – ez lehet az európai 21. századi versenyképesség alapja (...): e hármas nyelvi szintnek a kiépítése és támogatása nem csak egyszerűen humánológiai alapkérdés, hanem nagyon is hasznos a jövőnk szempontjából”. Nem véletlen, hogy a közismert *Nyelvében él a nemzet!* szállóige nála *Nyelvekben él a nemzet!* formában jelenik meg (idézi Balázs 2001: 89).

A nyelvtudomány magyarországi helyzetét bemutató, a nyelvészet kihívásait és feladatait felvető tanulmányában Kiefer Ferenc a következőket írja: „Életünk egyre nemzetközibbé válik, egyre tágabb körben lépünk fel kommunikációs igénnyel. Az ideális megoldás a többnyelvű társadalom lenne. Ennek a körvonalai is kezdenek kirajzolódni: az angol nyelv mai világunk *lingua francája*, angolul tehát mindenkinek meg kell tanulnia, aki nemzetközi szinten kíván kommunikálni. A régiótól függően ehhez legalább még egy idegen („nemzetközi”) nyelv járul (a mi esetünkben a német, más régiókban a francia, a spanyol, az orosz stb.). Az Európai Közösségek Nyelvészeti Bizottsága a többnyelvű társadalmak megvalósítását tűzte ki célul. A jövő század emberétől elvárhatjuk, hogy három-négy nyelven tudjon kommunikálni” (Kiefer 2001: 11).

Nem is tekinthető ez a modell sajátosan magyar elképzelésnek, hiszen a nemzeti kisebbségek oktatási jogairól készült hágai ajánlás értelmező megjegyzései között például az alábbiak olvashatók:

„A kisebbségi nyelvű oktatás nemzetközi dokumentumai deklarálják, hogy a kisebbségeknek nemcsak az a joguk, hogy identitásukat az anyanyelv közege révén megőrizték, hanem az is, hogy az államnyelv megtanulása révén integrálódjanak és részt vegyenek az adott ország szélesebb társadalmában.

A fentiek fényében az EBESZ-államok nemzeti kisebbségeinek többnyelvűvé válása úgy tekinthető, mint a nemzeti kisebbségek védelméhez és integrációjához kapcsolódó nemzetközi dokumentumok céljainak elérését

szolgáló leghatékonyabb eszköz” (vö. The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note).

A fentiekben tehát igazolásra került, hogy a kárpátaljai magyar oktatás sem az államnyelv, sem pedig az idegen nyelvek oktatásában nem működik olyan határfokon, amely a megfogalmazott modell eléréséhez elegendő. Nem esett azonban még szó arról, hogy miért kell korszerűsíteni az anyanyelvi oktatás szemléletét.

4. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés hatékonyságáról

Az iskolai anyanyelvi nevelés egyik legfontosabb feladata, hogy felkészítse a tanulókat mindazon nyelvi kihívások megoldására, kezelésére, amelyekkel az iskolában és az iskolán kívül találkozhatnak. Tudjuk, hogy a magyar társadalom érzékeny a nyelvi kérdésekre: számos olyan nyelvi jegy van, amelyek használóiról negatív sztereotípiák élnek. Ezek között vannak nyelvjárási elemek éppúgy, mint egyéb nem-standard jegyek. A nyelvjárási alapon történő negatív diszkriminációról is olvashatunk. A legújabb egyetemi nyelvjárástani tankönyvben (Kiss szerk. 2001: 203) olvasható például az alábbi anekdota, amely azonban – mint az anekdoták általában – nem minden alap nélküli.

„Lássunk egy példát a nyelvjárásokkal és a nyelvjárási beszélőkkel összefüggő előítéletek viccbeli megjelenítésére is! A történet így szól: a munkaközvetítő irodába behívják a reménykedő sorbanállókat. Az első belépő férfitől azt kérdezi az íróasztal mögött komoly ábrázattal ülő tekintélyes hivatalnok: „Gyakran felönt a garatra?” – „Elég gyakran” – hangzik a válasz. Mire a hivatalnok: „Jó, elmehet, értesítést pár nap múlva küldünk.” Jön a következő férfi. Ahogy belép, kapja is a kérdést: „Került már kapcsolatba az igazságszolgáltatással?” – „Igen.” „No és hányszor?” – „Ó, kérem, még csak háromszor.” – „Jó, elmehet, értesítést rövidesen küldünk.” Jön a harmadik fiatalember. Tőle azt kérdezi a hivatalnok: „Volt már berúgva?” – „Kírem szívérem, eddig miég éccer sē vuótam!” „Elmehet – válaszol a hivatalnok –, sajnos, Önnek nem tudunk helyet biztosítani!”

Elgondolkodtató, hogy a nyelvjárások negatív megítéléséhez az iskolai oktatás is hozzájárult: „A nyelvjárások Magyarországon meglehetősen széles körű lenézettységnek ’örvendenek.’ Ennek egyik, nem is legfontosabb oka az iskolai magyartanítás korábbi, nagyjából általánosnak mondható azon gyakorlata volt, amely a tanulók nyelvjárásiasságát nem ésszerűen kezelendő és felhasználandó, de legalábbis felhasználható, hanem csupán kiiktatandó, kigyomlálandó, sőt üldözendő tényezőnek tekintette” (Kiss 1998: 934). Ilyen

körülmények között érdemes megvizsgálunk, milyen eredményesen készíti fel tanulóit az iskola a standard változat használatára.

A nyelvhelyesség kiemelt figyelmet kap a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban (vö. Tanterv 1981, Imre szerk. 1987 stb.). „Hangsúlyozzuk ki a köznyelvnek, mint a legfontosabb nyelvi változatnak a szerepét, és mutassunk rá: a köznyelv elsajátítása egyik előfeltétele a műveltség megszerzésének” – olvashatjuk például az 1981-es Tantervben (11. oldal). Külön kiemelik „az irodalmi nyelv normáinak tudatos használatát”-t is (Imre szerk. 1987: 5). Ebben a fejezetben egy reprezentatív empirikus kérdőíves felmérés adatai alapján megvizsgáljuk, mennyire eredményes a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban a kiemelt nyelvhelyességi kérdések oktatása.

2000 tavaszán a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán működő LIMES Társadalomkutató Intézet Kárpátalja hat, részben magyarlakta járásában (Ungvári, Munkácsi, Beregszászi, Nagyszőlősi, Técsői és Huszti)²⁴ 29 település 37 oktatási intézményében összesen 675, magát magyarnak valló és a kérdőív magyar nyelvű kitöltésére vállalkozó, egy évvel az érettségi előtt álló középiskolást kérdezett meg. A 675 adatközlő közül 645 (95,6%) magyar, 30 pedig (4,4%) ukrán nyelven tanult. A magyar nyelven tanulók közül 19 fő nem hagyományos értelemben vett középiskolás volt, hanem a Munkácsi Tanítóképző magyar tagozatának hallgatója. (A tanítóképzőbe az általános iskola elvégzése után felvételiznek a diákok, és a négyéves képzés végén középfokú *elemi iskolai tanító* végzettséget kapnak.)

2000-ben Kárpátalján összesen 989 diák állt 30 település 37 magyar tannyelvű középiskolájában egy évvel az érettségi előtt. A vizsgálat során ebből összesen 29 település 36 iskolájában 626 tanulót kérdeztünk meg²⁵, ami az összes magyar nyelven tanuló kárpátaljai középiskolás 63,3%-a. Mintánk tehát jól reprezentálja az adott célcsoportot.

Az adatlapon háromféle feladattípussal számos nyelvi változó használatáról, megítéléséről gyűjtöttünk adatokat.²⁶

Az alábbi feladattípusokat használtuk.

- Mondatjavító (MJ) típus: *Jónak tartod-e az alábbi mondatokat? Ha nem, javítsd őket úgy, ahogyan szerinted jók lennének.*

- Mondat-kiegészítő (MK) típus: *Írj a pontok helyére egy odaillő végződést vagy szót!*
- Mondatválasztó (MV) típus: *Az alábbi mondatok közül karikázd be az egyiket, azt amelyik szerinted természetesebb!*

A kutatás során nyelvi (vagy más néven: szociolingvisztikai) változókat vizsgáltunk. A nyelvi változó olyan nyelvi egység, amelynek egynél több megvalósulási formája van; ezek a változó változatai (Wardhaugh 1995: 122). A változatok közül általában egy magas presztízsű, kodifikált, standard, a többi stigmatizált, nem-standard. A változó változatainak előfordulása nyelvi és/vagy társadalmi (pl. a beszélő kora, neme, iskolázottsága, lakóhelyének típusa stb.) tényezőktől függ.

4.1. A vizsgált típusváltozók leírása

4.1.1. A -t végű igék kijelentő módja

A standard magyarban a -t végű igék kijelentő és felszólító módjában a tárgyas ragozás esz. 3. személyében és tsz. 1–3. személyében nincs homonímia: kijelentő mód esz. 3. sz. *futja, ragasztja*, felszólító mód: *fussa, ragassza*. A tradicionális magyar nyelvjárások egy részében és a nem-standard magyarban azonban a kijelentő módú forma egybeesik a felszólító módúval: a kijelentő és felszólító mód esz. 3. sz. egyaránt *fussa, ragassza*. A Kárpátalján beszélt magyar nyelvjárásokra jellemző a kijelentő és felszólító mód egybeesése a -t végű igék esz. 3. és tsz. 1–3. személyében (Lizanec – Horváth 1981: 17). A kijelentő és felszólító mód egybeesése a -t végű igék esetében a magyarországi (vö. NyKk. I: 618, NymKsz., 180) és a kárpátaljai magyar nyelvűvelő irodalomban (Balogh 1991, Horváth 1991, Kótyuk 1995: 46–47) egyaránt erősen stigmatizált. Váradi – Kontra (1994) és Kontra (1992) alapján azonban tudjuk, hogy a -t végű igék (süksükölés) és az -sz-t végű igék (szukszükölés) felszólító módúként való használata kijelentő módban nem azonos mértékben stigmatizált: előbbi társadalmi megítélése negatívabb; Cserniczkó (1999: 243) alapján valószínűsíthetjük, hogy ez a fajta eltérés (Váradi – Kontra 1995: 140 szerint: differenciált stigmatizáció) Kárpátalján is megvan. Ennélfogva mi is külön tárgyaljuk a süksükölést és a szukszükölést.

4.1.2. Hiperkorrekció a -t és -sz-t végű igék felszólító módjában

A fent említett stigmatizált -t és -sz-t végű igemódhasználat következtében a -t és -sz-t végű igék felszólító módú alakjai helyett hiperkorrekt kijelentő módú igealakok is előfordulhatnak, amikor felszólító módban is a kijelentő módú változat fordul elő.

4.1.3. Az alanyi iktelen ragozás, feltételes módú egyes szám 1. személyű -nVk toldalék illeszkedése

A standard magyarban az „alanyi iktelen ragozás egyes szám 1. személyében a kötőhangzó nélküli módjel illeszkedés nélkül, mindig magas alakban járul a tőhöz: *vár-né-k, mond-ané-k*” (MMNyR: I 487). Annak ellenére, hogy a hangrendi harmónia miatt voltaképpen az illeszkedő toldalék lenne a szabályos alak (vö. Kiefer 1998: 215-216), használatát a nyelvművelés pongyolának, helytelennek, durva hibának tartja (vö. NyKk. I: 626, NymKsz.: 182 stb.). Az ok az, hogy az *(én) tudnák, várnák* szabályosan illeszkedő, feltételes módú, jelen idejű, alanyi ragozás, egyes szám 1. személyű alak egybeesne az *(ők) tudnák, várnák* szintén feltételes módú, jelen idejű, de tárgyias ragozás, többes szám 3. személyű alakkal, és „az ilyen homonímiát a nyelv, ha teheti, elkerüli” (Kiefer 1998: 216).²⁷ Az illeszkedő toldalék használatát, az ún. nákozást az egyik legstigmatizáltabb magyar nyelvi jelenségnek tartják (vö. G. Varga 1990: 179). A jelenségnek nyelvjárási háttere is van: a nyugati, a déli és a palóc nyelvjárásokban a toldalék a standard normával ellentétben *illeszkedik* a tő hangrendjéhez (vö. Szabó 1979: 86; lásd még Imre 1971: 321).

4.1.3. Az -e kérdőszócska szórendi helye

A leíró nyelvészeti irodalomból megtudhatjuk, hogy az -e kérdőszócska olyan eldöntendő kérdést tartalmazó mondatokban fordul elő, amelyek hanglejtése nem mutatja a mondat kérdő jellegét, illetve hogy szórendi helye kötött: „mindig az egyszerű állítmány, illetőleg a nem egyszerűnek ragozott része mögött áll” (MMNyr. II: 496). A nyelvművelőktől megtudhatjuk továbbá azt is, hogy a kötött szórendi helyzet csak elméletben igaz, a valóságban számos beszélő nem az állítmányhoz, hanem „a mondat más tagjához, például az igekötőhöz, a tagadószóhoz, a névszói-igei állítmány névszói részéhez, összetett igealakban a főigéhez” fűzi az -e kérdőszót (NyKk. I: 458). A

nyelvművelők egyetértésben állítják, hogy az *-e* kérdőszó elválasztása az állítmánytól teljes (nem hiányos) mondatokban „kirívó hiba” (NyKk. I: 458, vö. még NymKsz., 130, 409, Kótyuk 1995: 51-52). Az elméleti nyelvészek (pl. Kálmán szerk. 2001: 102–104) nem normatív szempontból megközelítve a kérdést a következőket írják:

„A standard nyelvváltozatban az *-e* szócska a mellékmondat ragozott igéje után jelenik meg, ha ilyen van (...). Ha a mondatban nincsen ragozott ige, vagyis névszói állítmányt tartalmaz, akkor az *-e* az állítmány végén jelenik meg.

Egyes nyelvváltozatokban az *-e* szócska tagadott állítmányok esetén a *nem* tagadószó után is állhat (...). Sőt, vannak olyan nyelvjárások is, ahol az igekötő és az ige között is megjelenhet az *-e* szócska.”

4.1.4. Inessivusi szerepben használt *-bV*

Az inessivusi *-bVn* változónak két változata van: a *-bVn* és a gyakran inessivusi szerepben használatos *-bV* (vö. NyKk. I: 270, NymKsz. 50, 53, Kontra 1998: 9 stb.). Az utóbbi változat nem-standard, használatát a közvetlen élőbeszédben még elfogadhatónak, ám az igényes nyelvhasználatban kerülendőnek tartják (NyKk. I: 270, NymKsz. 50).

4.1.5. Hiperkorrekt inessivusi raghasználat

Az inessivusi szerepben használt *-bV*-nál valamivel kevesebb figyelem irányul arra, hogy az illativusi *-bV* változónak szintén két változata van: a *-bV* és az inessivusi raggal a felszínen azonos *-bVn* (vö. Kontra 1998: 9). Ez utóbbi változatot a nyelvművelő irodalom durvább hibának tartja, mint az inessivusi funkcióban használt illativusi ragot (vö. NyKk. I: 271, NymKsz. 51, 53 stb.). A NyKk. (I: 271) szerint a beszélők a „hibázástól félve” használják a *-bV* helyett a *-bVn* ragot, s tulajdonképpen hasonló elgondolásból tárgyalja Pléh Csaba (1990: 59, 70) a hiperkorrekció esetei között a jelenséget.

4.1.6. A kell állítmány jövő ideje

Kárpátaljai magyarok szájából gyakran hallhatunk ilyen mondatokat:

(1) *Kell lesz nekem is a levesből.*

(2) *A jövő héten el kell lesz utazni.*

A fenti mondatokban a *kell lesz* jövőidejű igei állítmány. Ezek a jövőidejű alakok azonban nem-standard formák.

A standard magyarban a jövő időnek morfológiai értelemben nincs alaki jele. A jövőidejű igelak az igéből képzett főnévi igenévből és a *fog* segédige ragozott alakjából alkotott szerkezetből áll: *várni fog* (vö. MMNyR. I: 496). Vannak természetesen kivételek is. A *van* létige jövőidejét a *fog lenni* szerkezet helyett rendszerint a *lesz* ragozott változataival fejezzük ki (vö. MMNyR. I: 496). A *lesz* jövőidejű ige. Tudjuk azt is, hogy „Mivel a jelen alakú [igéalak – a szerző] is lehet jövő értelmű, a *fog* segédigés jövőidejű alakokat nem nagyon sűrűn használjuk” (MMNyR. I: 496).

A fentiek alapján a standard magyarban a *kell* ige jövőidejű szabályos alakja tehát a *kelleni fog*, így az (1)-gyel jelölt mondat a standard magyarban általában így hangzik:

(3a) *Kelleni fog nekem is a levesből.*

Vagy (figyelembe véve, hogy jelen idejű alakkal is kifejezhetünk jövő időt):

(3b) *Kell majd nekem is a levesből.*

Kótyuk István (1995: 53) szerint „A *kell lesz* köznyelvi alakulás. A hasonlóan személytelenül használt *lehet, szabad* mintájára keletkezett mint jövő idejű megfelelő: *lehet – lehetett – lehet lesz*. Terjedését nálunk – teszi hozzá Kótyuk – talán az orosz, ukrán nyelv hatása is segíti (vesd össze: *надо бьдет*)”. Azt is megjegyzi, hogy a *kell lesz* „elvben nem hibáztatható, hiszen, mint láttuk, szabályos magyar alakulás. Az irodalmi norma mégis elzárkózik a használatától” (Kótyuk 1995: 53). A kárpátaljai magyarban gyakran használt *kell lesz* szerkezet természetesen nem előzmény nélküli. A *szabad lesz* vagy a *lehet lesz* jövőidejű állítmány például teljesen standard.

P. Lakatos és Tukácsné (1997: 491) az északkeleti magyar nyelvjárástípusról írott rövid áttekintésében a *kell lesz* alakról mint „ma is élő”-ről szólnak.

4.1.7. A hová? kérdésre felelő -nál/-nél helyhatározórag -hoz/-hez/-höz helyett (nálunk/hozzánk)

A standard magyarban *valakihez* megyünk látogatóba, és ha odaértünk, akkor *nála* vagyunk. A kárpátaljai magyar nyelvhasználatban viszont a *-nál/-nél* ragot

gyakran használják ilyen esetekben a *-hoz/-hez/-höz* helyett (vö. Balogh 1993b: 227). Ennek nyelvjárási háttere van: „A palóc, az északkeleti, a mezőségi és a székely nyelvjárásban az odairányulást, tehát a *hova?* kérdésre felelő helyhatározót is *-nál/-nél* raggal fejezik ki, ha személyről van szó: *gyere nálunk* (hozzánk)! *Elment a bírónál.*” – írja Kálmán Béla (1966: 58). P. Lakatos és Tukácsné Károlyi (1997: 492) pedig így fogalmaz: „A magyar nyelvterület már részéről érkezők is szinte azonnal érzékelik az ún. családi helyhatározóragok sajátos használatát. Az északkeleti nyelvjárástípus egyik jellemzője a köznyelvben *hol?* kérdésre felelő *-nál, -nél* rag *hová?* kérdésre válaszoló használata. (...) A szakirodalom tanúsága szerint a *-nál, -nél* korábban szociálisan általános érvényű volt. Ma is megtalálható, a nyelvjárást beszélők körében nyelvjárási norma. Használata, használatának helye azonban szorosan összefügg az iskolai végzettséggel, így a nyelvjárási variáns előfordulása korlátozott, szociolingvisztikai megoszlást mutat”.

Ami tehát a standard magyarban így hangzik:

(4) *Holnap elmegyek hozzátok.*

(5) *Megyek Sándorhoz.,*

az északkeleti nyelvjárástípusban, valamint a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban gyakran így hallható:

(6) *Holnap elmegyek nálatok.*

(7) *Megyek Sándornál.*

4.1.8. A hasonlítás kifejezése

A hasonlító határozó standard ragja a *-nál/-nél*. Kálmán Béla szerint (1966: 58) a palóc és a csángó nyelvjárásban a hasonlítás kifejezésére a *-tól/-től* ragot használják. Balogh Lajos (1993a: 119) a kárpátaljai magyar nyelvhasználatból is adatozza a *-tól/-től*-t hasonlító határozói szerepben. Ez a fajta raghasználat a NyKk. (II: 250) szerint a belső népmozgások hatására Budapesten és a szépirodalomban is *terjed*, a nyelvművelő kéziszótár szerint (NymKsz., 402-403) pedig a rádió és a televízió nyelvében is. Mindkét nyelvművelő kiadvány egyetért abban, hogy a *-tól/-től* hasonlító határozói raggként való használata értelemzavart okozhat, ezért azt ajánlják, ilyen szerepben a *-nál/-nél* ragot használjuk. A MMNyR. (II: 258) azt írja a *-tól/-től* ragos változatról, hogy „a köznyelvből ma már csaknem teljesen *kipusztult*”. Lanstyák és Szabó Mihály

(1997: 95-97) empirikus adatok segítségével kimutatták, hogy a szlovákiai magyar középiskolások körében szignifikánsan magasabb a nem-standard *-tól/-től* ragos alak előfordulása, mint a magyarországi gimnazistáknál, s ennek véleményük szerint részben a palóc nyelvjárási háttér, részben pedig a szlovák nyelvi kontaktus a magyarázata. Molnár Csikós László (1998: 231) szerint a hasonlító határozói szerepben használt *-tól/-től* rag a vajdasági magyar nyelvhasználatban is gyakori, és használatát (részben) a kontaktushatással magyarázza, és Kossa János (1978: 295) is úgy véli, hogy a nyelvjárási jelenséget a szerbhorvát hatás is erősíti. Mi sem zárhatjuk ki a nyelvi kontaktust mint megerősítő tényezőt.

Adataink azt mutatják (lásd alább), hogy – bár az akadémiai leíró nyelvtan szerint a *-tól/-től* ragos alak a köznyelvből már csaknem eltűnt – a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban a hasonlító határozó ragjaként a *-nál/-nél* és a *-tól/-től* egyaránt használatos.

4.1.9. Az operál/műt ige -ra/-re, ill. -val/-vel vonzata

Az *operál/műt* ige standard vonzata a *-val/-vel* rag: valakit az epéjével, szívével operálnak vagy műtenek. A szlovákiai magyar gimnazisták nyelvhasználatát magyarországi középiskolásokéval összevető vizsgálatukban Lanstyák és Szabómihály (1997: 91) bemutatták, hogy mind Szlovákiában, mind pedig Magyarország Nógrád megyéjében a nevezett igék vonzata gyakran a *-ra/-re*.

4.1.10. Lexikai kölcsönzések használata

Vizsgálatunkban a lexikai kölcsönzések három típusát, nevezetesen a közvetlen kölcsönzés, a jelentéskölcsönzés és a hangalakkölcsönzés teszhelyzetben való használatáról gyűjtöttünk adatokat.

Kérdőívünkben az *elektricska* 'a magyarországi HÉV-nek megfelelő helyközi elektromos vonatjárat', a *bulocska* 'zsemle' és a *kraszovki* 'edzőcipő' szavakat vizsgáltuk. A vizsgálat során azonban kiderült, hogy az *elektricska* és a *kraszovki* Kárpátalja magyarlakta területének jelentős részén nem ismert, itt csak a *bulocska* használatát tárgyaljuk, amely szóról *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza* I. kötetében ezt olvashatjuk: „Általános használatú az újabb *bulocska* megnevezés, amely az utóbbi évtizedekben igen elterjedt mind a fiatalok, mind az idősebbek nyelvhasználatában az orosz *булочка* 'ua.' átvételeként. A kutatópontok többségében párhuzamosan előfordul a *zsemle*

lexéma is. Az adatközlők megjegyezték, hogy a *bulocska* mindenféle alakú zsemlét jelöl” (Lizanec 1992: 676).²⁸

A kérdőívünkben vizsgált két további szó az oroszban *эрузин*, illetve *буфет* alakban használatos, a standard magyarban pedig *grúz*, illetve *büfé* formában. A kárpátaljai magyar nyelvhasználatban pedig gyakran hangalakkölcsönzéseként *gruzin* és *bufet* alakban fordulnak elő. A hangalakkölcsönzések a közvetlen kölcsönzéseknél kevésbé megbélyegeztek.

A *kiírat* ('újságot előfizet' jelentésben) szó az orosz *вынucать*, a *becsenget* 'telefonon felhív, telefonál' pedig a *позвонить* egyik hasonló jelentésében használatos Kárpátalján. Mindkét jelentéskölcsönzéssel többször foglalkozott a helyi nyelvművelő szakirodalom, stigmatizálva használatukat (Horváth 1991, Kótyuk 1995: 63-64).

Az itt bemutatott nyelvi jegyek egy része a legstigmatizáltabbak közé tartozik. „Jellegzetesen nemsztenderd magyar forma például az ún. suksükölés és szukszükölés (a kijelentő módú *lássuk*, illetve *válasszuk* típusú alakok); a nem az állítmányhoz kapcsolódó *-e* kérdőszó; a nákolás, azaz a todalék illeszkedése az alanyi ragozású, feltételes módban lévő igealakok egyes szám első²⁹ személyében, pl. (én) *látják*; stb.” — olvashatjuk néhány itt tárgyalt változóról a Sándor Klára által Peter Trudgill könyvének magyar fordításába kiegészítésként beemelt 'nemsztenderd magyar' című szócikkében (Trudgill 1997: 53). Mások (például az inessivusi *-bV* vagy a hiperkorrekt *-bVn*, ill. a szintén hiperkorrekt igemódhasználat) a kevésbé stigmatizáltak közé sorolhatók. Három típusváltozót (*kell lesz*, hasonlítás, *nálunk/hozzánk*) nyelvjárási jelenségnek tekinthetünk. Az *operál/műt* igék vonzatát szintén nyelvjárási jelenségként tárgyaljuk. A szókölcönzések pedig a kontaktushatások közé tartoznak. Ez azt jelenti, hogy vizsgálatunkban különféle típusú nyelvi változók vizsgálata révén próbálunk a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás hatékonyságáról következtetéseket levonni.

Az egyes változókat az alábbi feladatokkal vizsgáltuk.

Suksükölés:

V_112. Ha Béla rosszul válogassa meg a barátait, pórul jár. (MJ) Standard: *válogatja*.

V_202. Én látom az összefüggéseket, de ő nem lá... (MK) Standard: *látja*.

V_309. Menj odébb, mert Mari nem lássa tőled a tévét. (MJ) Standard: *látja*.

-e kérdőszó szórendi helye:

V_304. Csak azt akarom kérdezni, hogy nem-e jössz te is moziba? (MJ)

Standard: *nem jössz-e*

V_415. (a) Nem-e akarsz te is enni egy fagyit?

(b) Nem akarsz-e te is enni egy fagyit? (MV) Standard: *nem akarsz-e*.

Inessivusi -bV:

V_303. Ott van a szék a sarokba. (MJ) Standard: *sarokban*.

Hiperkorrekt -bVn:

V_305. A szerződő felek a megállapodást írásban foglalták. (MJ) Standard: *írásba*.

V_413. (a) Dél lesz, mire beérünk az iskolában.

(b) Dél lesz, mire beérünk az iskolába. (MV) Standard: *iskolába*.

A *kell* állítmány jövő ideje:

V_102. A jövő héten el kellesz utazni Budapestre. (MJ) Standard: *el kell majd*.

V_403. (a) Kellesz nekem egy új cipő.

(b) Kelleni fog nekem egy új cipő. (MV) Standard: *kelleni fog*.

A *hová?* kérdésre felelő *-nál/-nél* határozórag *-hoz/-hez/-höz* helyett (*nálunk/hozzánk*):

V_105. Mikor jössz már el nálunk? (MJ) Standard: *hozzánk*.

V_406. (a) Tegnap voltam nálatok vagy tegnapelőtt?

(b) Tegnap voltam hozzátok vagy tegnapelőtt? (MV) Standard: *hozzátok*.

A hasonlítás kifejezése:

V_111. Ez a fiú nagyobb Pétertől. (MJ) Standard: *Péternél*.

V_201. Patrícia magasabb Klaudiá..... (MK) Standard: *Klaudiánál*.

V_206. Éva idősebb János....., hiszen a nővére. (MK) Standard: *Jánosnál*.

V_411. (a) Okosabb vagyok téled.

(b) Okosabb vagyok nálad. (MV) Standard: *nálad*.

Az *operál/műt* ige *-ra/-re*, ill. *-val/-vel* vonzata:

V_103. Sándort tegnap vakbélre operálták a kórházban. (MJ) Standard: *vakbéllel*.

V_404. (a) Bélát megoperálták a szívére.

(b) Bélát megoperálták a szívével. (MV) Standard: *szívével*.

Lexikai kölcsönzések:

V_302. (a) Friss bucocskát hoztak a bufetbe. (MJ) Standard: *zsemlét*.

-e kérdőszó szórendi helye:

V_304. Csak azt akarom kérdezni, hogy nem-e jössz te is moziba? (MJ)

Standard: *nem jössz-e*

V_415. (a) Nem-e akarsz te is enni egy fagyit?

(b) Nem akarsz-e te is enni egy fagyit? (MV) Standard: *nem akarsz-e.*

Inessivusi *-bV*:

V_303. Ott van a szék a sarokba. (MJ) Standard: *sarokban.*

Hiperkorrekt *-bVn*:

V_305. A szerződő felek a megállapodást írásban foglalták. (MJ) Standard: *írásba.*

V_413. (a) Dél lesz, mire beérünk az iskolában.

(b) Dél lesz, mire beérünk az iskolába. (MV) Standard: *iskolába.*

A *kell* állítmány jövő ideje:

V_102. A jövő héten el kellesz utazni Budapestre. (MJ) Standard: *el kell majd.*

V_403. (a) Kellesz nekem egy új cipő.

(b) Kelleni fog nekem egy új cipő. (MV) Standard: *kelleni fog.*

A *hová?* kérdésre felelő *-nál/-nél* határozórag *-hoz/-hez/-höz* helyett (*nálunk/hozzánk*):

V_105. Mikor jössz már el nálunk? (MJ) Standard: *hozzánk.*

V_406. (a) Tegnap voltam nálatok vagy tegnapelőtt?

(b) Tegnap voltam hozzátok vagy tegnapelőtt? (MV) Standard: *hozzátok.*

A hasonlítás kifejezése:

V_111. Ez a fiú nagyobb Pétertől. (MJ) Standard: *Péternél.*

V_201. Patrícia magasabb Klaudiá..... (MK) Standard: *Klaudiánál.*

V_206. Éva idősebb János....., hiszen a nővére. (MK) Standard: *Jánosnál.*

V_411. (a) Okosabb vagyok tőled.

(b) Okosabb vagyok nálad. (MV) Standard: *nálad.*

Az *operál/műt* ige *-ra/-re*, ill. *-val/-vel* vonzata:

V_103. Sándort tegnap vakbélre operálták a kórházban. (MJ) Standard: *vakbéllel.*

V_404. (a) Bélát megoperálták a szívére.

(b) Bélát megoperálták a szívével. (MV) Standard: *szívével.*

Lexikai kölcsönzések:

V_302. (a) Friss bulocskát hoztak a bufetbe. (MJ) Standard: *zsemlett.*

V_302. (b) Friss bulocskát hoztak a bufetbe. (MJ) Standard: *bűtőbe*.

V_113. Van egy gruzin barátom, akit nyáron ismertem meg. (MJ) Standard: *grúz*.

V_306. Edit becsengetett a vasútra, hogy megkérdezze, késik-e a vonat. (MJ) Standard: *telefonált*.

V_308. Sándor egész évre kiíratta a Kárpáti Igaz Szót. (MJ) Standard: *előfizette*.

4.2. A vizsgálat eredményeiről

A kárpátaljai magyar középiskolások feladattól függően 1,5 és 40,5% közötti arányban hagyták javítatlanul/választották/produkálták a nem-standard, suksükölő változatot. Átlagosan a minta csaknem egynegyede suksükölt (7. táblázat).

7. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a suksükülésre vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V_112.	369	59,5	251	40,5
V_202.	606	98,5	9	1,5
V_309.	377	61,2	239	38,8
V_412.	539	87,6	76	12,4
Oszlopösszeg	1891	76,7	575	23,3

A szukszükölők aránya még magasabb: a nem-standard válaszok feladatonként változó arányban 16,5 és 58,5% között fordultak elő. Átlagosan az adatközlők több mint egyharmada szukszükölt (8. táblázat).

8. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a szukszükülésre vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V_101.	262	42,6	353	57,4
V_203.	510	83,5	101	16,5
V_310.	255	41,5	359	58,5
V_405.	485	79,1	128	20,9
Oszlopösszeg	1512	61,6	941	38,4

A suksükölést elkerülni szándékozó hiperkorrekt változatok elfogadási/produkálási, ill. választási aránya 8,4 és 28,9 % között mozog (9. táblázat).

9. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (suksük) vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 104.	442	71,1	180	28,9
V 204.	513	83,8	99	16,2
V 417.	565	91,6	52	8,4
Oszlopösszeg	1520	82,1	331	17,9

A túlhelyesbített változatok aránya az MJ feladatnál 40,3%, az MK-nál 32,3%, a MV-nél pedig 14,7%. Átlagosan csaknem a minta egyharmada hiperkorrekt.

10. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (szuksük) vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 107.	368	59,7	248	40,3
V 205.	408	67,7	195	32,3
V 414.	524	85,3	90	14,7
Oszlopösszeg	1300	70,9	533	29,1

A nákozó középiskolások aránya a minta egyötöde és kétharmada között ingadozik. Átlagosan a minta 38,3%-ánál illeszkedett a toldalék a tőhöz (11. táblázat).

11. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a nákozásra vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	N	%
V 110.	214	34,7	402	65,3
V 207.	456	75,7	146	24,3
V 402.	481	78,3	133	21,7
V 410.	354	58,2	254	41,8
Oszlopösszeg	1505	61,7	935	38,3

Az egyik feladatnál a minta 17,7%-a, a másiknál 46,8%-a, átlagosan pedig 32,3%-a választotta, illetve hagyta javítatlanul az *-e* kérdőszó nem-standard, a tagadószóhoz illesztett pozícióját (12. táblázat).³⁰

12. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya az *-e* kérdőszó szórendi helyére vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 304.	329	53,2	289	46,8
V 415.	505	82,3	109	17,7
Oszlopösszeg	834	67,7	398	32,3

A minta több mint fele hagyta javítatlanul a nem-standard *-bV* határozóragot. Ez is arra utal, hogy a ragvégi *-n* elhagyása kevésbé stigmatizált, még írásban is.

13. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya az inessivisi *-bV*-ra vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 303.	289	46,9	327	53,1
Oszlopösszeg	289	46,9	327	53,1

A mondatjavító feladattípusban a minta közel fele, a mondatválasztóban azonban már csak alig 6%-a volt hiperkorrekt.

14. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt *-bVn*-ra vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	N	%
V 305.	273	44,5	341	55,5
V 413.	577	94,3	35	5,7
Oszlopösszeg	850	69,3	376	30,7

A nyelvjárási *kell lesz* állítmány a minta nagyobb része számára teljesen standard: az adatközlők kétharmada hagyta javítatlanul, illetve 85%-a választotta.

15. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a *kell lesz* állítmányra vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 102.	222	35,7	400	64,3
V 403.	91	14,9	521	85,1
Oszlopösszeg	313	25,4	921	74,6

A kárpátaljai magyar középiskolások túlnyomó többsége a helyi nyelvjárási normának megfelelően *valakinél*, nem pedig a standard norma szerint *valakihez* megy vendégségbe.

16. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a *nálunk/hozzánk* használatára vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 105.	108	17,5	508	82,5
V 406.	177	28,7	439	71,3
Oszlopösszeg	285	23,3	947	76,7

A hasonlító határozó nem standard (nyelvjárási) változata feladattípustól függően 22,1 és 80,3 % között fordul elő. Átlagosan a minta fele-fele arányban használta a standard és nem-standard változatot.

17. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a hasonlítás kifejezésére vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 111.	119	19,7	486	80,3
V 201.	479	77,9	136	22,1
V 206.	375	61,3	237	38,7
V 411.	276	44,9	339	55,1
Oszlopösszeg	1249	51,0	1198	49,0

Az *operál/műt* ige standard vonzata az adatközlők legnagyobb része számára olyannyira nem standard, hogy az egyik válaszadó a következő írásbeli megjegyzést írta a jelenséget vizsgáló feladat mellé a kérdőívre: "Nincsen szike, hogy a szívével operálták?"

15. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a *kell lesz* állítmányra vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 102.	222	35,7	400	64,3
V 403.	91	14,9	521	85,1
Oszlopösszeg	313	25,4	921	74,6

A kárpátaljai magyar középiskolások túlnyomó többsége a helyi nyelvjárási normának megfelelően *valakinél*, nem pedig a standard norma szerint *valakihez* megy vendégségbe.

16. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a *nálunk/hozzánk* használatára vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 105.	108	17,5	508	82,5
V 406.	177	28,7	439	71,3
Oszlopösszeg	285	23,3	947	76,7

A hasonlító határozó nem standard (nyelvjárási) változata feladattípustól függően 22,1 és 80,3 % között fordul elő. Átlagosan a minta fele-fele arányban használta a standard és nem-standard változatot.

17. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a hasonlítás kifejezésére vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 111.	119	19,7	486	80,3
V 201.	479	77,9	136	22,1
V 206.	375	61,3	237	38,7
V 411.	276	44,9	339	55,1
Oszlopösszeg	1249	51,0	1198	49,0

Az *operál/műt* ige standard vonzata az adatközlők legnagyobb része számára olyannyira nem standard, hogy az egyik válaszadó a következő írásbeli megjegyzést írta a jelenséget vizsgáló feladat mellé a kérdőívre: "Nincsen szike, hogy a szívével operálták?"

18. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a vonzat használatára vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 103.	67	10,9	550	89,1
V 404.	99	16,1	517	83,9
Oszlopösszeg	166	13,5	1067	86,5

A lexikai kölcsönzések különböző típusainak javítási aránya 7 és 53 százalék között váltakozik. A legtöbben a *bufet* és a *bulocska* szavakat javították, a többi kölcsönzést azonban a többség javítatlanul hagyta.

19. táblázat. A standard és nem-standard válaszok aránya a lexikai kölcsönzésekre vonatkozó feladatokban (N=626)

	Standard		Nem-standard	
	n	%	n	%
V 302. (a)	326	52,9	290	47,1
V 302. (b)	364	59,1	252	40,9
V 113.	46	7,4	577	92,6
V 306.	112	18,1	506	81,9
V 308.	135	22,0	480	78,0
Oszlopösszeg	983	31,8	2105	68,2

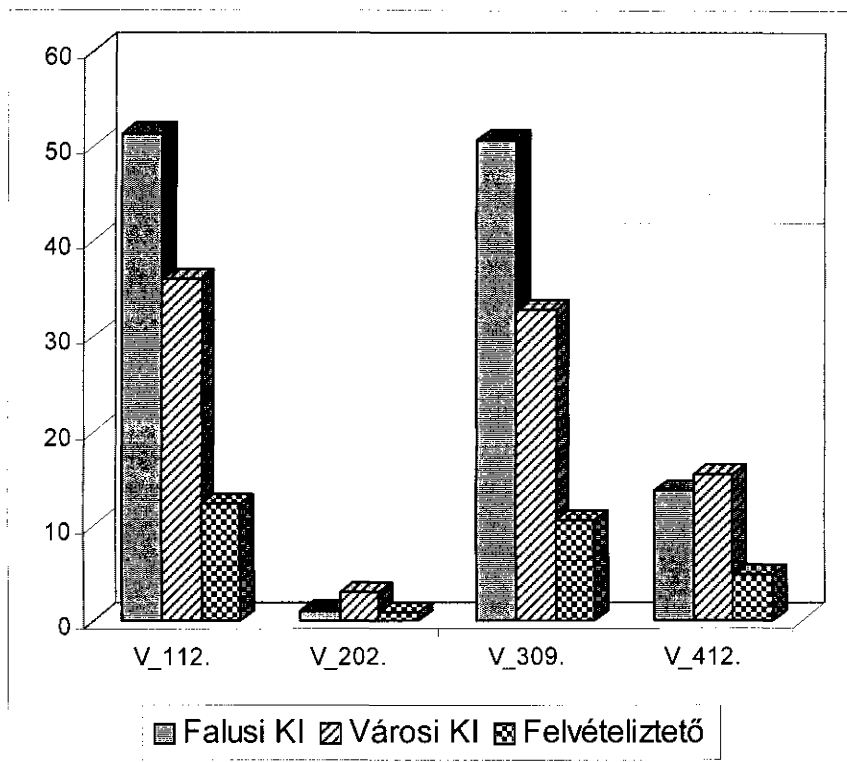
Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a kárpátaljai magyar középiskolások reprezentatív mintájának jelentős része egy évvel az érettségi előtt, illetve egy évvel a grammatika-oktatás befejezését követően írásbeli tesztfeladatok megoldása közben erősen stigmatizált, nem-standard változatokat használ vagy fogad el helyesnek. A nem-standard válaszok előfordulási/produkálási/választási aránya 1,5% és 92,6% között ingadozik.

Megvizsgáltuk azt is, hogy mutat-e valamilyen összefüggést a nyelvi ítéletalkotás, illetve produkció azzal, hogy az adatközlő milyen iskolatípusban tanul. A 626 magyar tannyelvű középiskolában tanuló diák közül 362 (57,9%) falusi, 140 (22,4%) városi középiskolában tanult. 123 fő (19,7%) pedig olyan középiskolában, amelyek felvételi vizsgákkal válogatják meg, kiket iskoláznak be.

A 38 vizsgált változópéldány közül 28-nál statisztikailag szignifikáns különbség mutatkozott a falusi, városi, illetve felvételiztető középiskolában tanuló adatközlők között. Ha megnézzük először a szokásosan erősen stigmatizált suksükölő alakok használatának/választásának elfogadásának,

illetve az iskolatípusnak az összefüggését, két változó esetében (V_112 és V_309) toronymagasan „vezetnek” a falusi iskolák diákjai a nem-standard változatok elfogadását illetően, legstandardabbnak pedig a felvételiztető iskolák hallgatói tűnnek. (17. ábra).

17. ábra. A nem-standard válaszok aránya a suksükölő feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

V_112. Khi-négyzet-próba (f=2): 58,621, $p < 0,01$ ³¹

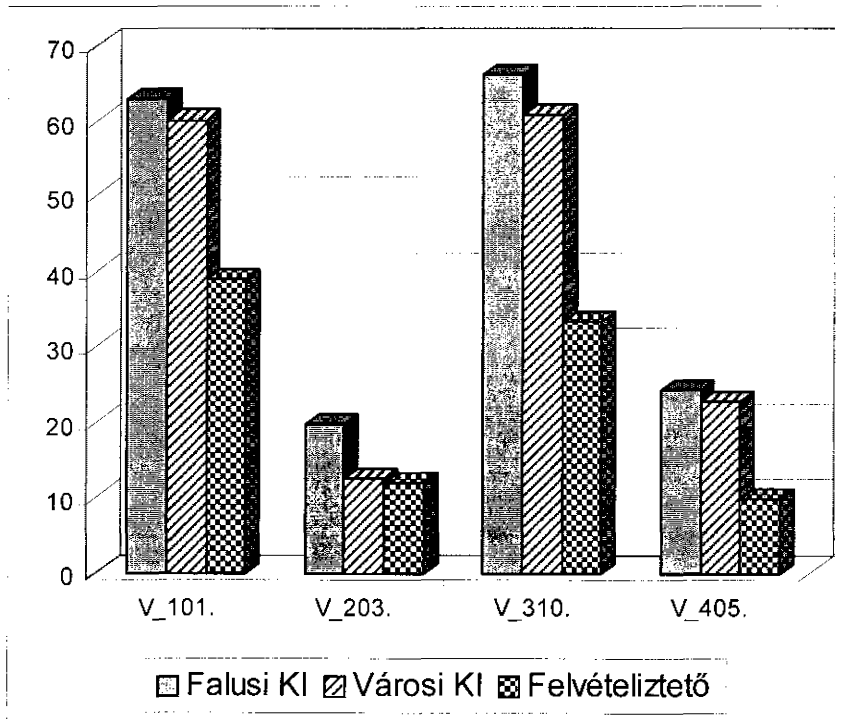
V_202. Khi-négyzet-próba (f=2): 2,747, $p < a$ khi-négyzet-próba érvényessége kétséges.

V_309. Khi-négyzet-próba (f=2): 64,195, $p < 0,01$

V_412. Khi-négyzet-próba (f=2): 8,220, $p < 0,05$

A hagyományosan némileg enyhébb megítélés alá eső suksükölés esetében a nem-standard elemek még mindig leginkább a falusi iskolák tanulói által elfogadottak, de mindössze egy hajszállal lemaradva követik őket a városi iskolák diákjai. Ebben az esetben is a felvételiztető iskolák hallgatói tűnnek a legstandardabbnak. (18. ábra). Megítélésünk szerint a suksükölés esetében azért (is) lehet elmosódottabb a különbség a falusi iskola és a városi iskola között, mert a suksüköléssel ellentétben az oktatás e jelenségre kevésbé (vagy egyáltalán nem) fókuszál.³²

18. ábra. A nem-standard válaszok aránya a szüksük feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

V_101. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 21,736, $p<0,01$

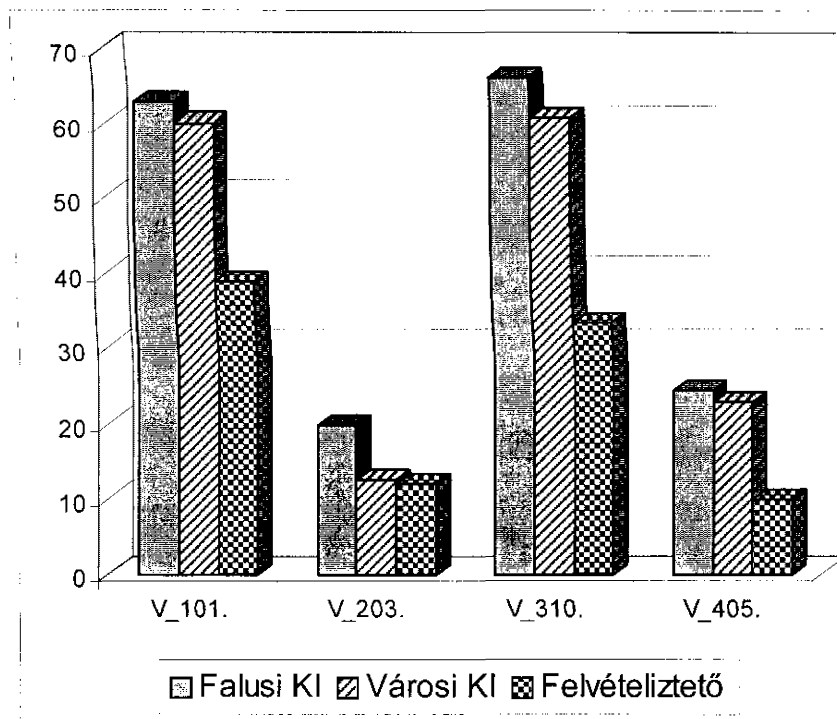
V_203. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 6,166, $p<0,05$

V_310. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 41,001, $p<0,01$

V_405. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 11,445, $p<0,01$

A hiperkorrekt suksük és szüksük alakok esetében a sorrend mondhatni a „szokásos”. A nem-standard formák választása/használata/elfogadása tekintetében is falusi, városi, majd felvételiztető iskolatípus a sorrend (19. és 20. ábra).

18. ábra. A nem-standard válaszok aránya a szukszükölő feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

V_101. Khi-négyzet-próba (f=2): 21,736, $p < 0,01$

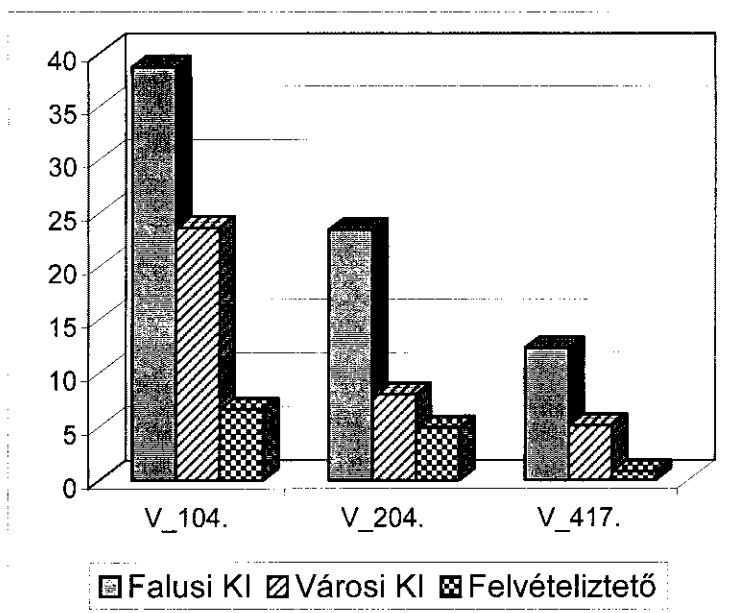
V_203. Khi-négyzet-próba (f=2): 6,166, $p < 0,05$

V_310. Khi-négyzet-próba (f=2): 41,001, $p < 0,01$

V_405. Khi-négyzet-próba (f=2): 11,445, $p < 0,01$

A hiperkorrekt suksük és szukszük alakok esetében a sorrend mondhatni a „szokásos”. A nem-standard formák választása/használata/elfogadása tekintetében is falusi, városi, majd felvételiztető iskolatípus a sorrend (19. és 20. ábra).

19. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (suksük) vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

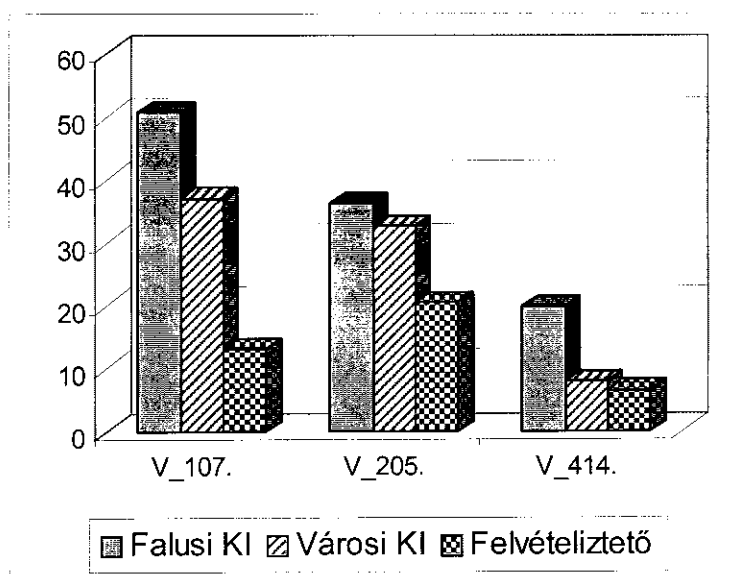

V_104. Khi-négyzet-próba (f=2): 48,330, $p < 0,01$

V_204. Khi-négyzet-próba (f=2): 31,609, $p < 0,01$

V_417. Khi-négyzet-próba (f=2): 17,942, $p < 0,01$

20. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (szukszük) feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

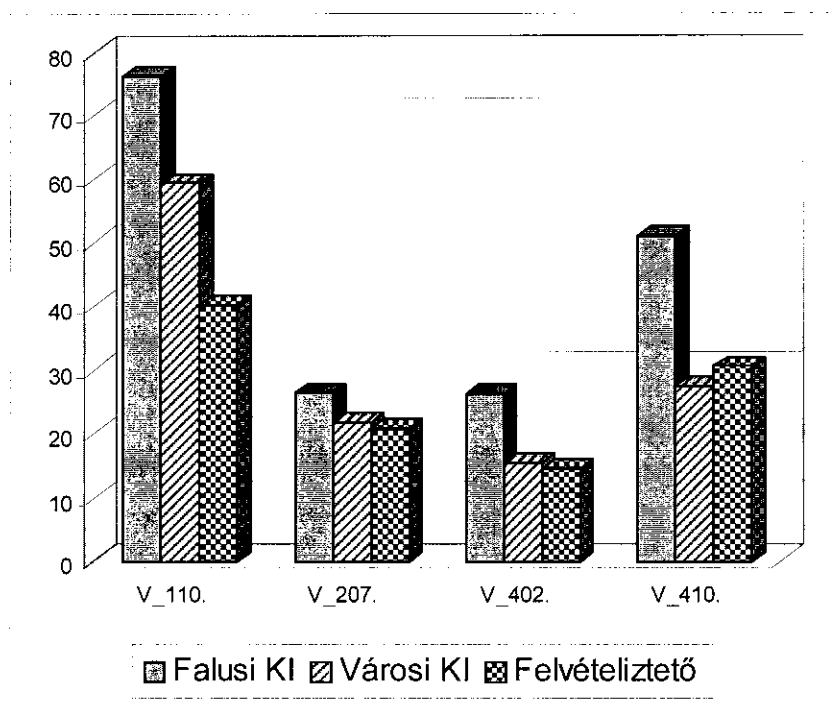

V_107. Khi-négyzet-próba (f=2): 54,145, $p < 0,01$

V_205. Khi-négyzet-próba (f=2): 9,854, $p < 0,01$

V_414. Khi-négyzet-próba (f=2): 18,899, $p < 0,01$

21. ábra. A nem-standard válaszok aránya a nákozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

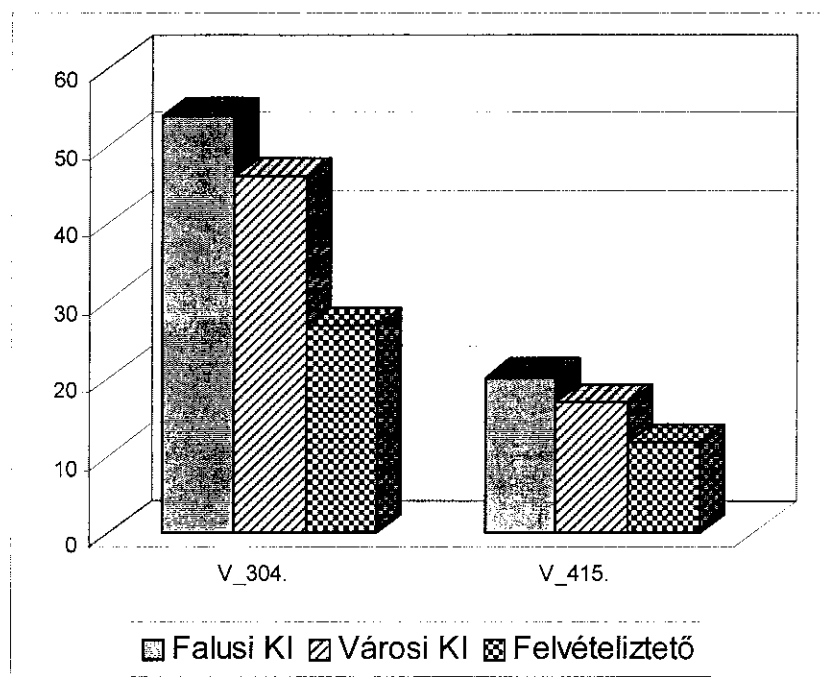
V_110. Khi-négyzet-próba (f=2): 55,208, $p < 0,01$

V_207. Khi-négyzet-próba (f=2): 2,098, $p < \text{nem szignifikáns}$.

V_402. Khi-négyzet-próba (f=2): 10,890, $p < 0,01$

V_410. Khi-négyzet-próba (f=2): 29,611, $p < 0,01$

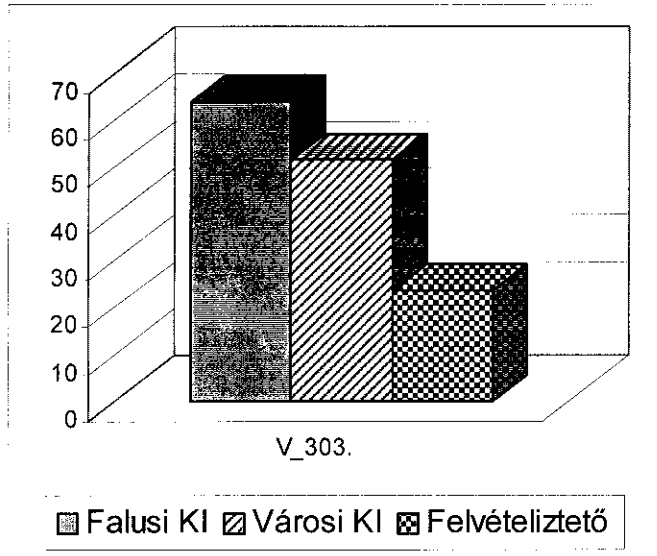
22. ábra. A nem-standard válaszok aránya az -e kérdőszó szórendi helye feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

V_304. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 26,735, $p<0,01$

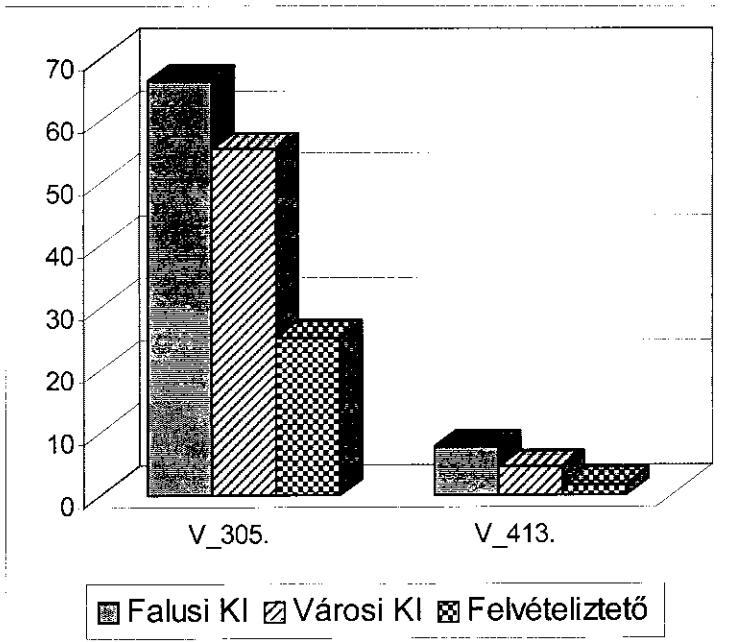
V_415. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 4,660, $p<$ nem szignifikáns.

23. ábra. A nem-standard válaszok aránya az inessivusi -bV-ra vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

V_303. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 60,171, $p<0,01$

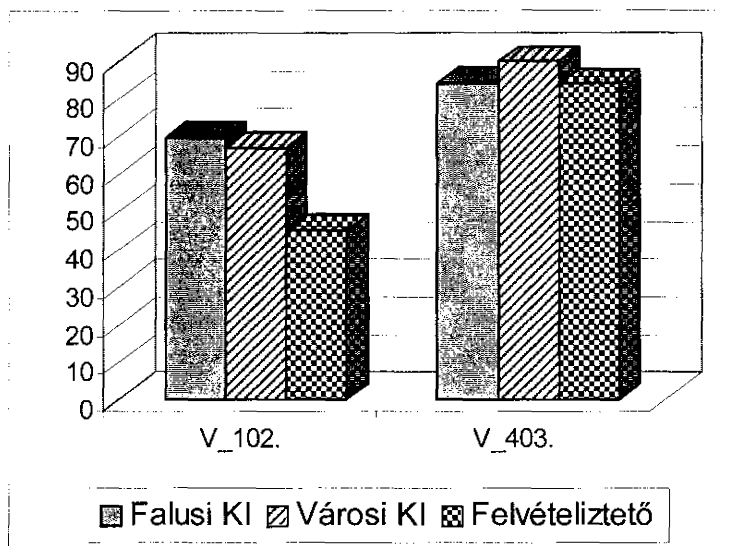
24. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt -bVn-ra vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

V_305. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 62,538, $p<0,01$

V_413. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 6,450, $p<0,05$

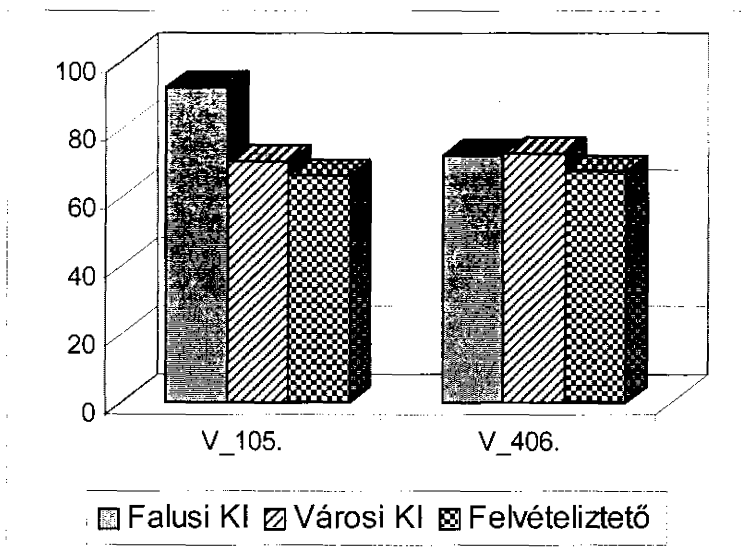
25. ábra. A nem-standard válaszok aránya a *kell lesz* állítmányra vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

V_102. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 24,636, $p < 0,01$

V_403. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 2,798, $p < \text{nem szignifikáns}$

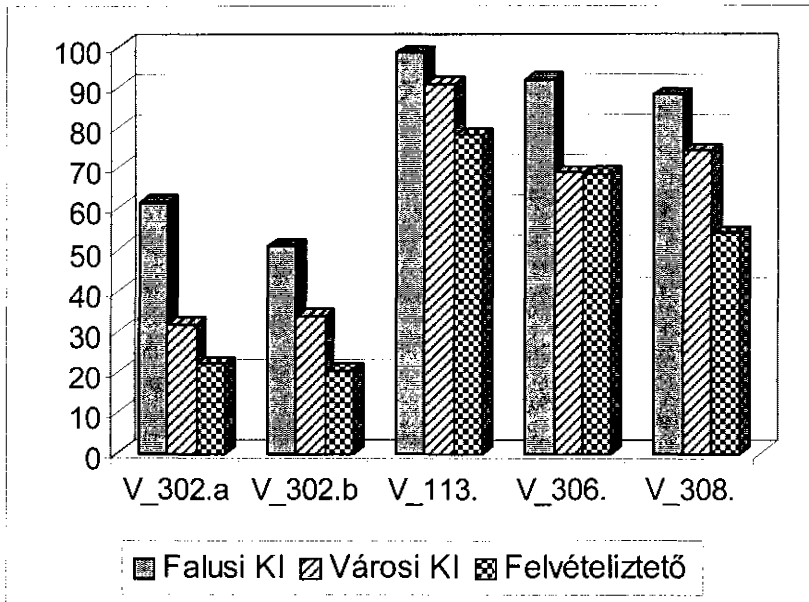
26. ábra. A nem-standard válaszok aránya a *nálunk/hozzánk* használatára vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

V_105. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 59,508, $p < 0,01$

V_406. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 1,164, $p < \text{nem szignifikáns}$

29. ábra. A nem-standard válaszok aránya a lexikai kölcsönzésekre vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

V_302.a. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 4,348, $p < \text{nem szignifikáns}$

V_302.b. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 74,019, $p < 0,01$

V_113. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 56,205, $p < 0,01$

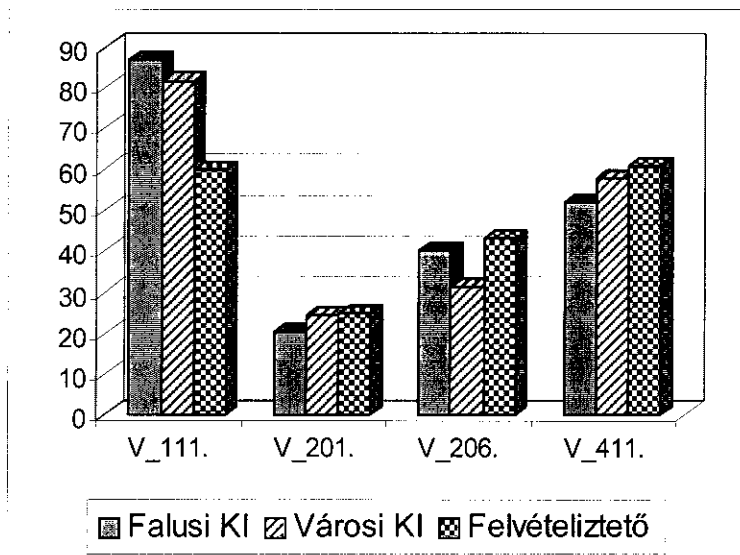
V_306. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 54,200, $p < 0,01$

V_308. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 64,131, $p < 0,01$

Az 17-29. ábra tanúsága szerint a szignifikáns különbség rendszerint (két kivétellel) úgy jelentkezik, hogy a falusi iskolákban a legkisebb, a felvételiztető intézményekben pedig a legmagasabb a standard válaszok aránya.

Megvizsgáltuk azt is, hogy a magyar nyelvtanból szerzett iskolai érdemjegy hatással van-e a diákok nyelvi ítéleteire, ill. produkciójára.³³ A vizsgált 38 esetből 30-nál jelentős eltérés van azok között, akiknek hármas, négyes vagy ötös osztályzata van magyar nyelvből (egy esetben a statisztikai próba érvényessége kétséges lehet). A hatás a várt irányban jelentkezik: minél magasabb az osztályzat, annál alacsonyabb a nem-standard változatok aránya (vö.30-42. ábra).

27. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hasonlítás kifejezésére vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

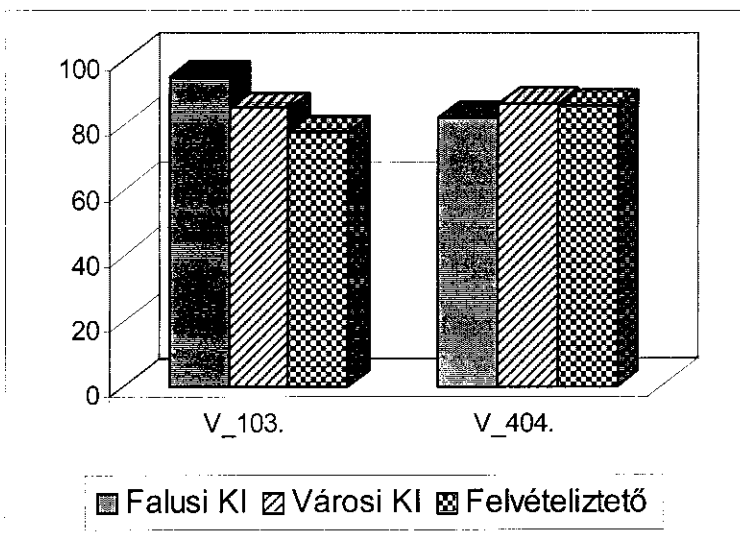
V_111. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 41,422, $p<0,01$

V_201. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 1,347, $p<$ nem szignifikáns

V_206. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 4,348, $p<$ nem szignifikáns

V_411. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 3,210, $p<$ nem szignifikáns

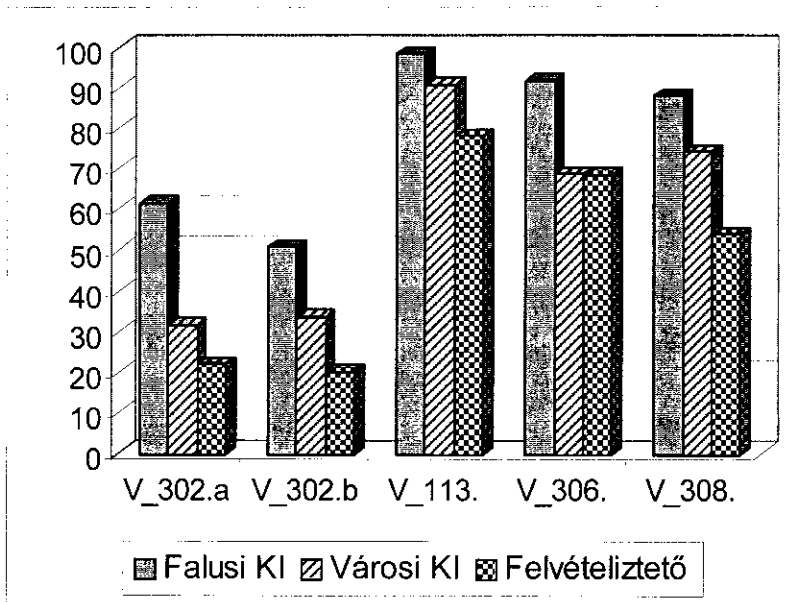
28. ábra. A nem-standard válaszok aránya a vonzat használatára vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

V_103. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 29,482, $p<0,01$

V_404. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 2,132, $p<$ nem szignifikáns

29. ábra. A nem-standard válaszok aránya a lexikai kölcsönzésekre vonatkozó feladatoknál iskolatípusonként (N=626)

V_302.a. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 4,348, $p <$ nem szignifikáns

V_302.b. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 74,019, $p < 0,01$

V_113. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 56,205, $p < 0,01$

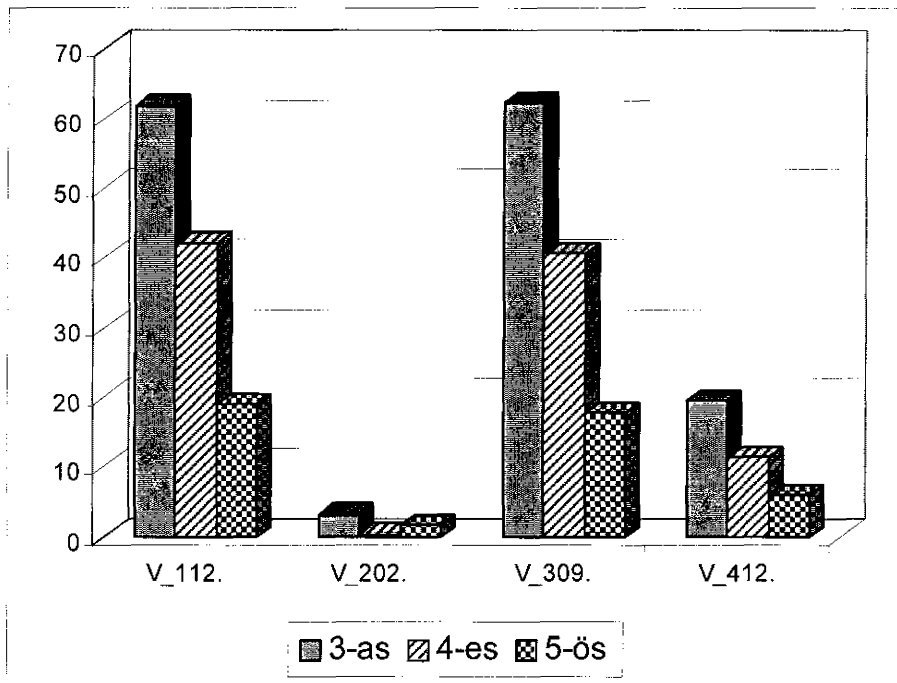
V_306. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 54,200, $p < 0,01$

V_308. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 64,131, $p < 0,01$

Az 17-29. ábra tanúsága szerint a szignifikáns különbség rendszerint (két kivétellel) úgy jelentkezik, hogy a falusi iskolákban a legkisebb, a felvételiztető intézményekben pedig a legmagasabb a standard válaszok aránya.

Megvizsgáltuk azt is, hogy a magyar nyelvtanból szerzett iskolai érdemjegy hatással van-e a diákok nyelvi ítéleteire, ill. produkciójára.³³ A vizsgált 38 esetből 30-nál jelentős eltérés van azok között, akiknek hármas, négyes vagy ötös osztályzata van magyar nyelvből (egy esetben a statisztikai próba érvényessége kétséges lehet). A hatás a várt irányban jelentkezik: minél magasabb az osztályzat, annál alacsonyabb a nem-standard változatok aránya (vö.30-42. ábra).

30. ábra. A nem-standard válaszok aránya a suksükölő feladatoknál osztályzatonként (N=626)

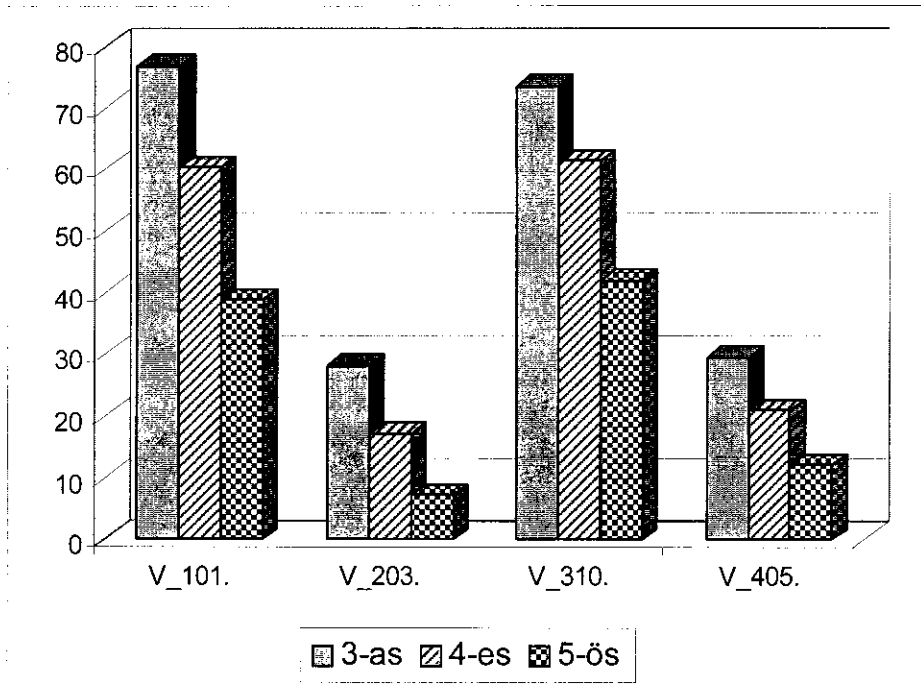
V_112. Khi-négyzet-próba (f=2): 58,579, $p < 0,01$

V_202. Khi-négyzet-próba (f=2): 5,275, $p <$ a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges.

V_309. Khi-négyzet-próba (f=2): 63,549, $p < 0,01$

V_412. Khi-négyzet-próba (f=2): 12,856, $p < 0,01$

31. ábra. A nem-standard válaszok aránya a szukszükülő feladatoknál osztályzatonként (N=626)

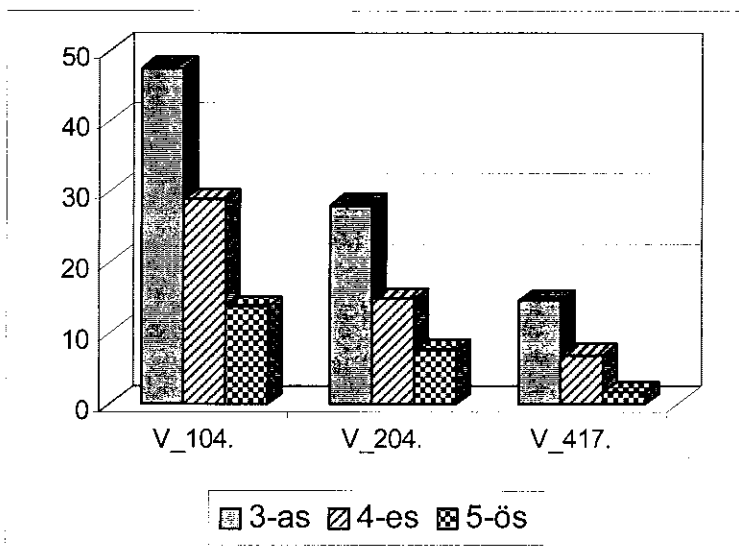
V_101. Khi-négyzet-próba (f=2): 44,756, p<0,01

V_203. Khi-négyzet-próba (f=2): 23,667, p< 0,01

V_310. Khi-négyzet-próba (f=2): 32,241, p<0,01

V_405. Khi-négyzet-próba (f=2): 13,833, p<0,01

32. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (suksük) vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)

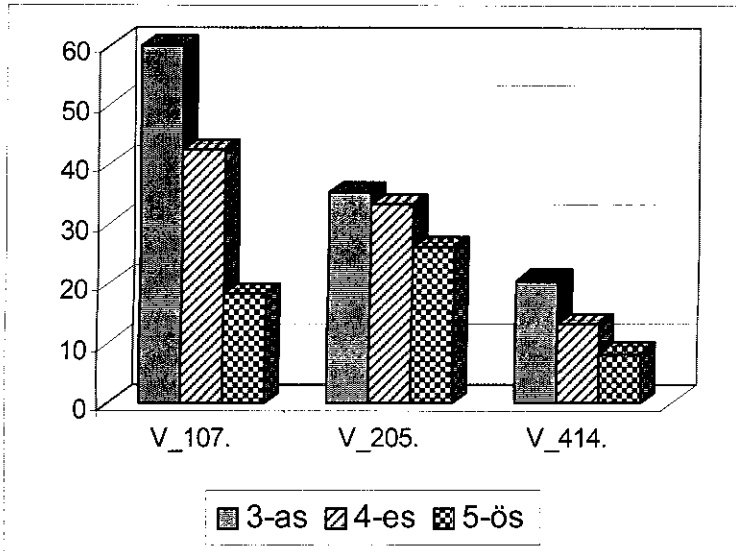

V_104. Khi-négyzet-próba (f=2): 41,189, p<0,01

V_204. Khi-négyzet-próba (f=2): 23,971, p<0,01

V_417. Khi-négyzet-próba (f=2): 19,926, p<0,01

33. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (szukszük) vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)

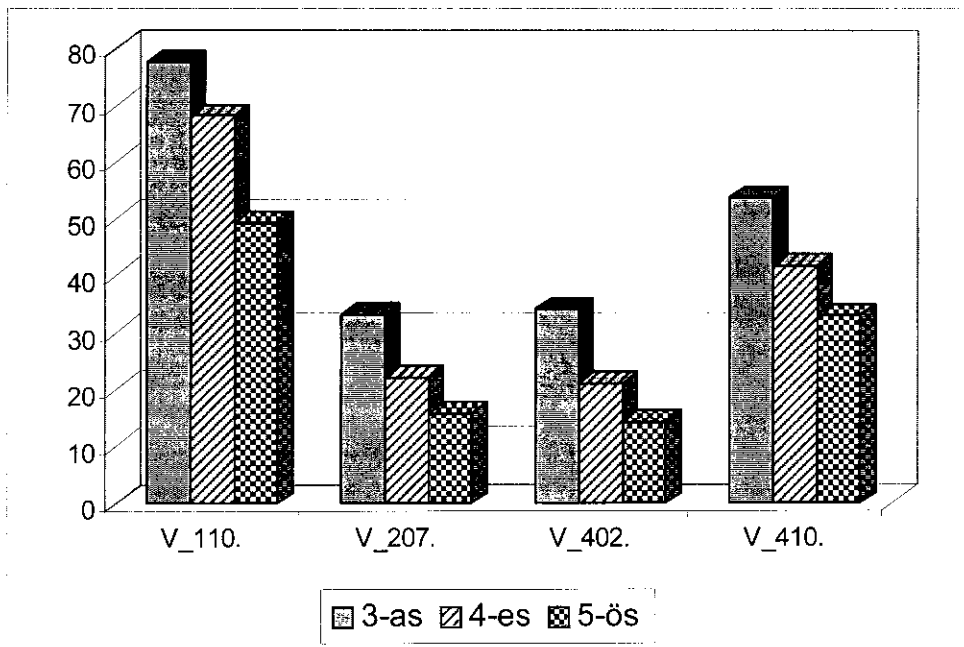

V_107. Khi-négyzet-próba (f=2): 57,574, $p < 0,01$

V_205. Khi-négyzet-próba (f=2): 4,407, $p < \text{nem szignifikáns}$

V_414. Khi-négyzet-próba (f=2): 8,853, $p < 0,05$

34. ábra. A nem-standard válaszok aránya a nákozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)

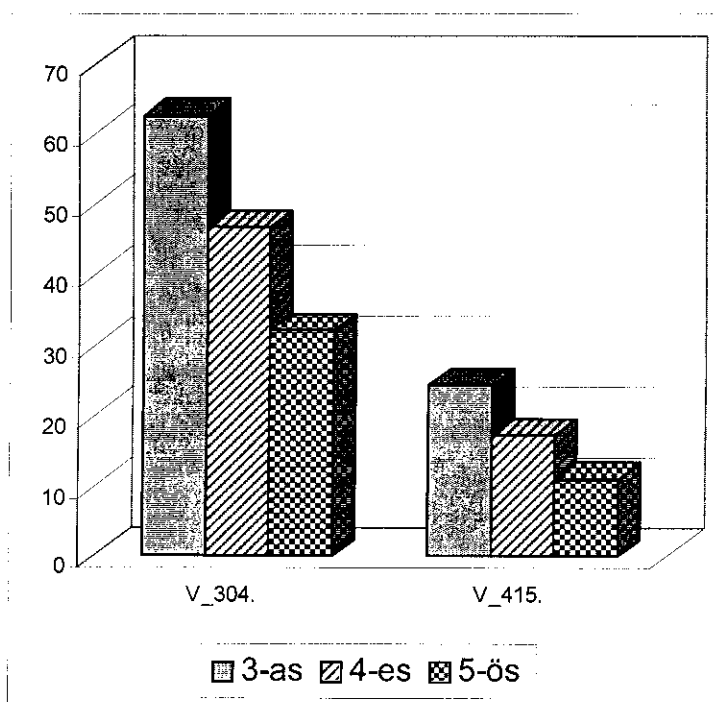
V_110. Khi-négyzet-próba (f=2): 29,152, $p < 0,01$

V_207. Khi-négyzet-próba (f=2): 12,234, $p < 0,01$

V_402. Khi-négyzet-próba (f=2): 16,754, $p < 0,01$

V_410. Khi-négyzet-próba (f=2): 12,867, $p < 0,01$

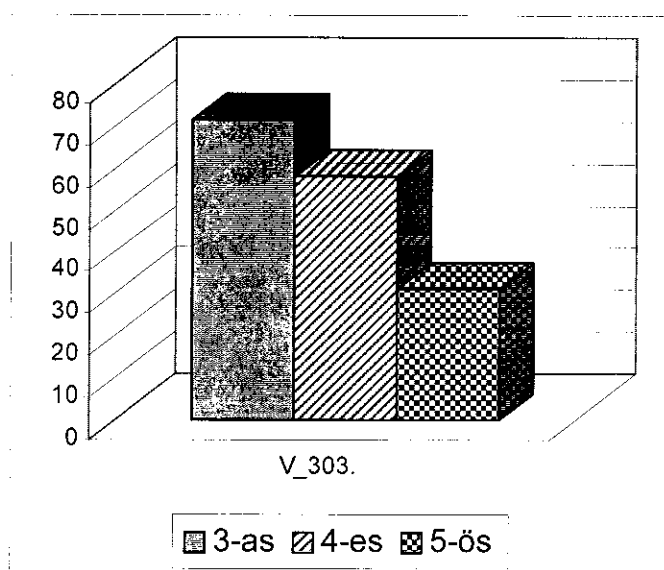
35. ábra. A nem-standard válaszok aránya az -e kérdőszó szórendi helye feladatoknál osztályzatonként (N=626)

V_304. Khi-négyzet-próba (f=2): 27,452, $p < 0,01$

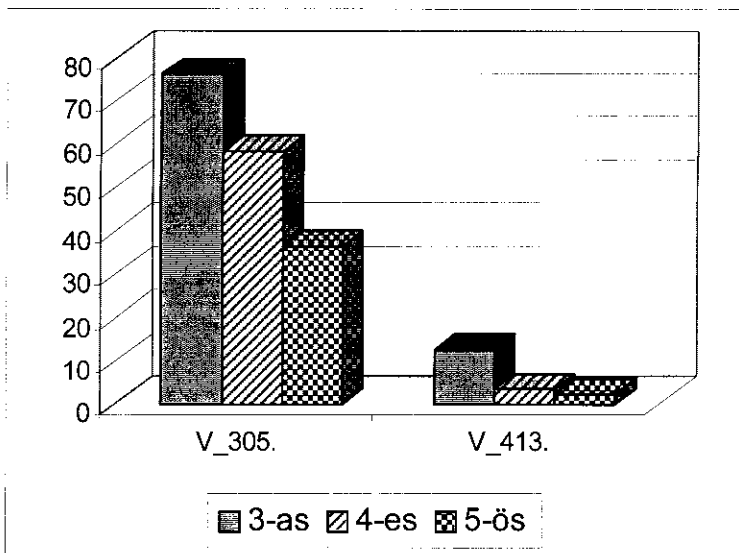
V_415. Khi-négyzet-próba (f=2): 9,257, $p < 0,01$

36. ábra. A nem-standard válaszok aránya az inessivusi -bV-ra vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)

V_303. Khi-négyzet-próba (f=2): 54,944, $p < 0,01$

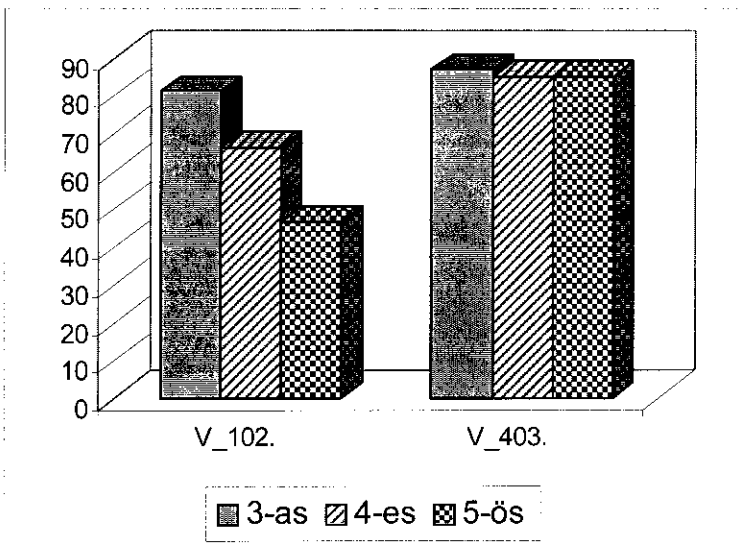
37. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt -bVn-ra vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)

V_305. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 51,740, $p<0,01$

V_413. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 18,276, $p<0,01$

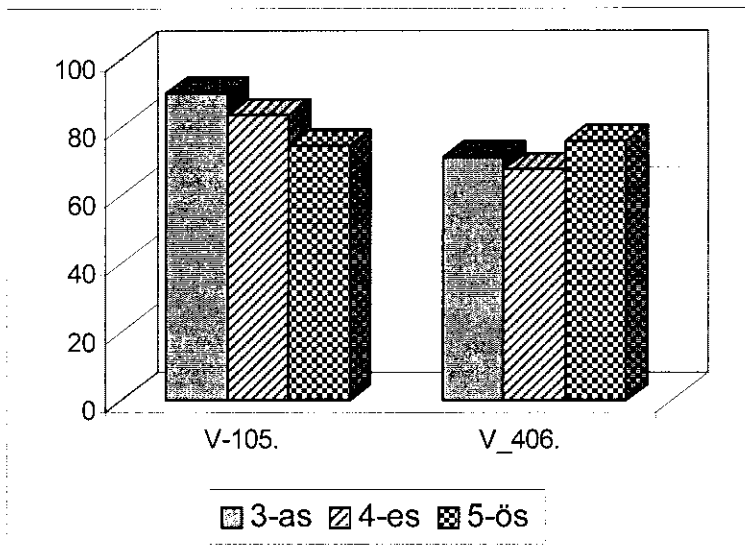
38. ábra. A nem-standard válaszok aránya a *kell lesz* állítmányra vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)

V_102. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 37,888, $p<0,01$

V_403. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 0,286, $p<$ nem szignifikáns

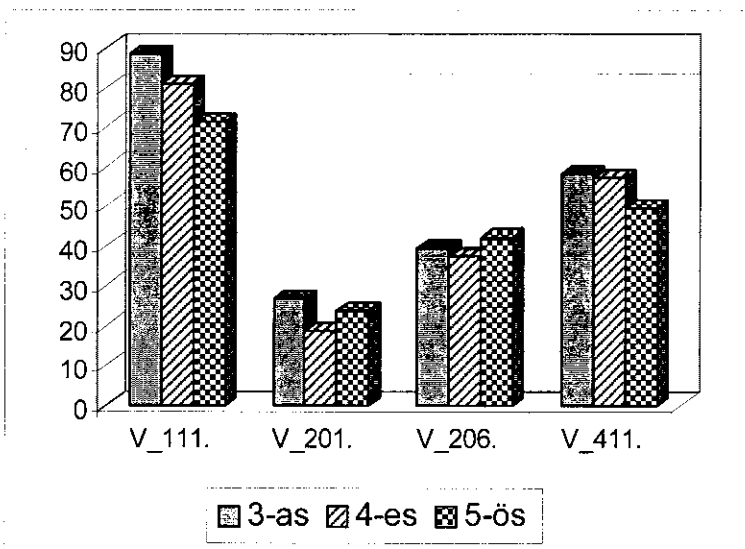
39. ábra. A nem-standard válaszok aránya a nálunk/hozzánk használatára vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)

V_105. Khi-négyzet-próba (f=2): 11,931, p< 0,01

V_406. Khi-négyzet-próba (f=2): 3,457, p< nem szignifikáns

40. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hasonlítás kifejezésére vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)

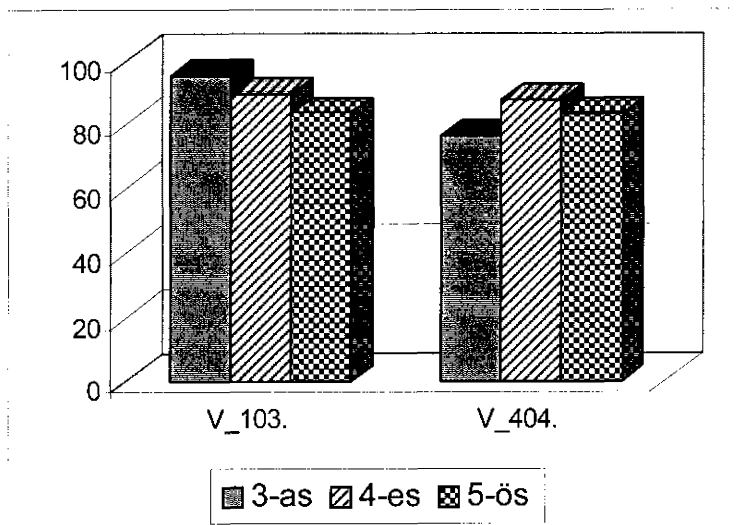
V_111. Khi-négyzet-próba (f=2): 13,391, p<0,01

V_201. Khi-négyzet-próba (f=2): 3,578, p< nem szignifikáns

V_206. Khi-négyzet-próba (f=2): 0,784, p< nem szignifikáns

V_411. Khi-négyzet-próba (f=2): 3,825, p< nem szignifikáns

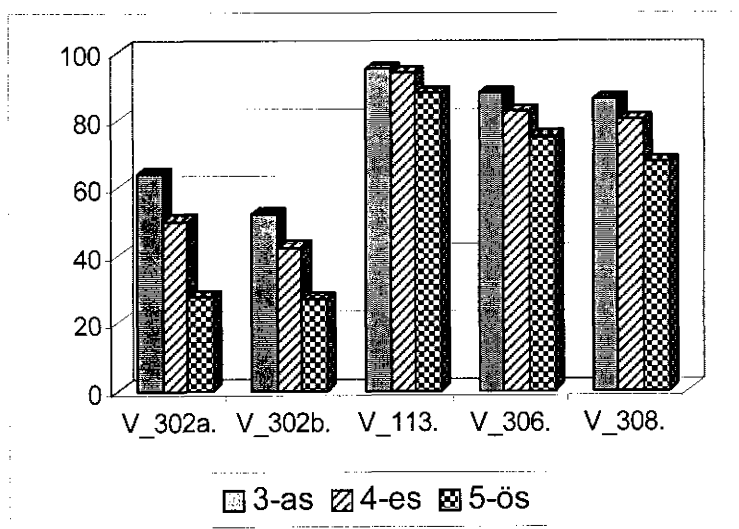
41. ábra. A nem-standard válaszok aránya a vonzat használatára vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)

V_103. Khi-négyzet-próba (f=2): 9,653, $p < 0,01$

V_404. Khi-négyzet-próba (f=2): 1,005, $p < \text{nem szignifikáns}$

42. ábra. A nem-standard válaszok aránya a lexikai kölcsönzésekre vonatkozó feladatoknál osztályzatonként (N=626)

V_302.a. Khi-négyzet-próba (f=2): 40,260, $p < 0,01$

V_302.b. Khi-négyzet-próba (f=2): 21,027, $p < 0,01$

V_113. Khi-négyzet-próba (f=2): 7,265, $p < 0,05$

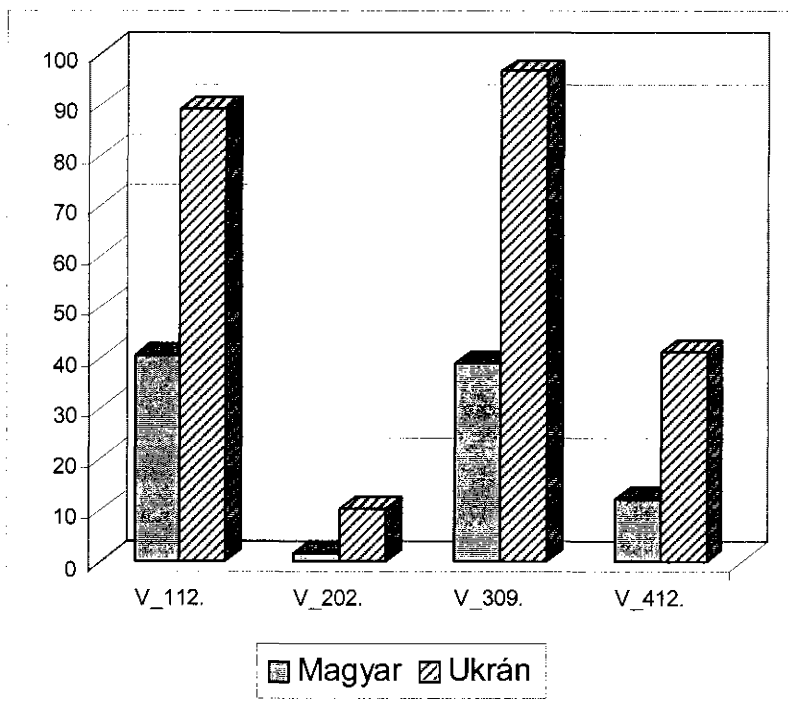
V_306. Khi-négyzet-próba (f=2): 8,365, $p < 0,05$

V_308. Khi-négyzet-próba (f=2): 16,652, $p < 0,01$

Mivel az összesített minta 4,4%-a (30 fő) ukrán tannyelvű iskolába/osztályba járt, lehetőségünk nyílik arra is, hogy összevegyük a magyar

iskolába járók körében nyert adatokat azokkal az eredményekkel, amelyeket azoktól a diákoktól gyűjtöttünk, akik nem részesültek anyanyelvi oktatásban, így értelemszerűen nem tanultak magyar grammatikát és nyelvhelyességet sem. A 38 esetből 19-ben találtunk szignifikáns eltérést a két csoport között, 11 feladatnál pedig kétséges a khi-négyzet-próba alkalmazása. A statisztikailag jelentős eltérés mindig a magyar tannyelvű iskolában/osztályban tanulók javára jelentkezik: körükben magasabb arányban fordulnak elő standard válaszok, ill. javítások (43-55. ábra).

43. ábra. A nem-standard válaszok aránya a suksükölő feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

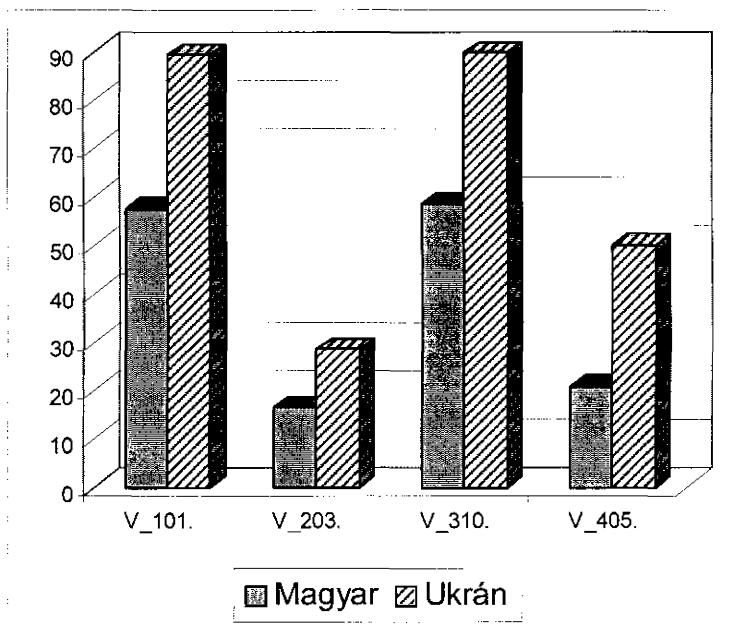
V_112. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 26,094, $p<0,01$

V_202. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 11,946, $p<$ a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges.

V_309. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 38,079, $p<0,01$

V_412. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 19,772, $p<$ a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges.

44. ábra. A nem-standard válaszok aránya a szukszükölő feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

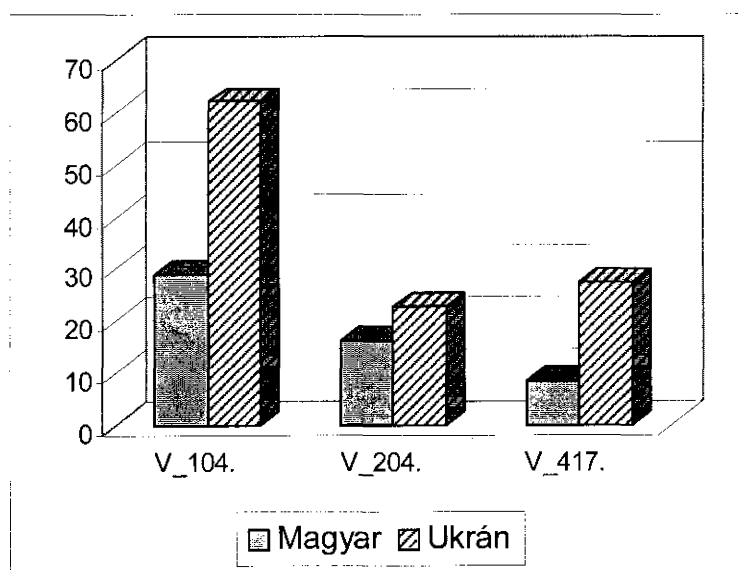
V_101. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 11,239, $p<0,01$

V_203. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 2,744, $p<$ a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges.

V_310. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 11,210, $p<0,01$

V_405. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 13,166, $p<0,01$

45. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (suksük) vonatkozó feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

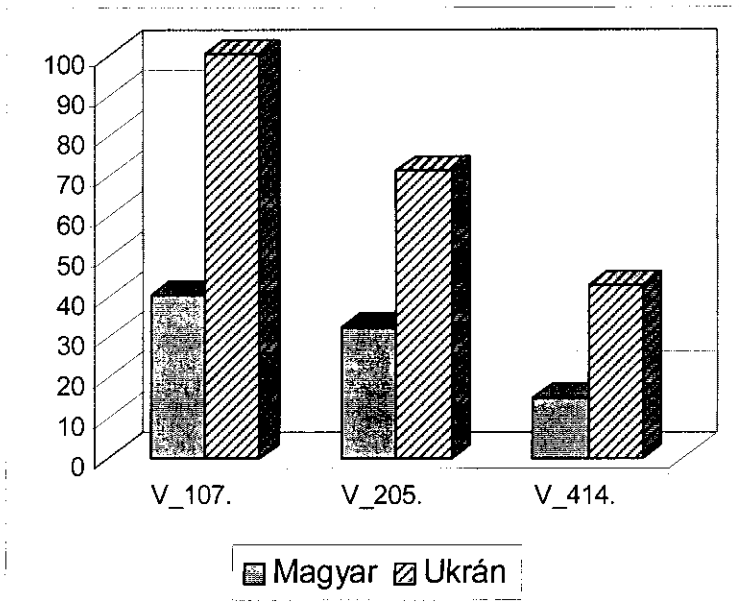

V_104. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 14,370, $p<0,01$

V_204. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 0,104, $p<$ a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges

V_417. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 12,067, $p<0,01$

46. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt kijelentő módú igék használatára (szukszük) vonatkozó feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

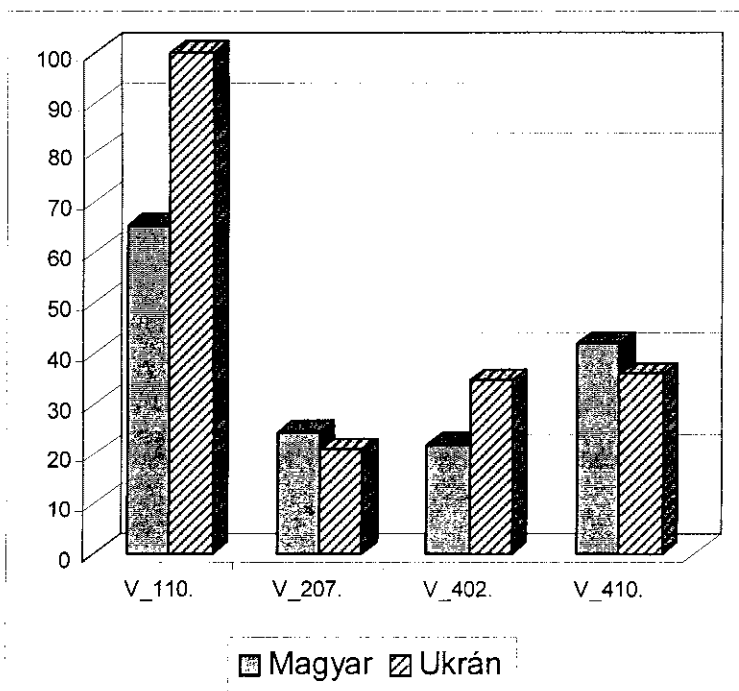

V_107. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 40,341, $p<0,01$

V_205. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 18,202, $p<0,01$

V_414. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 15,935, $p<$ a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges

47. ábra. A nem-standard válaszok aránya a nákozó feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

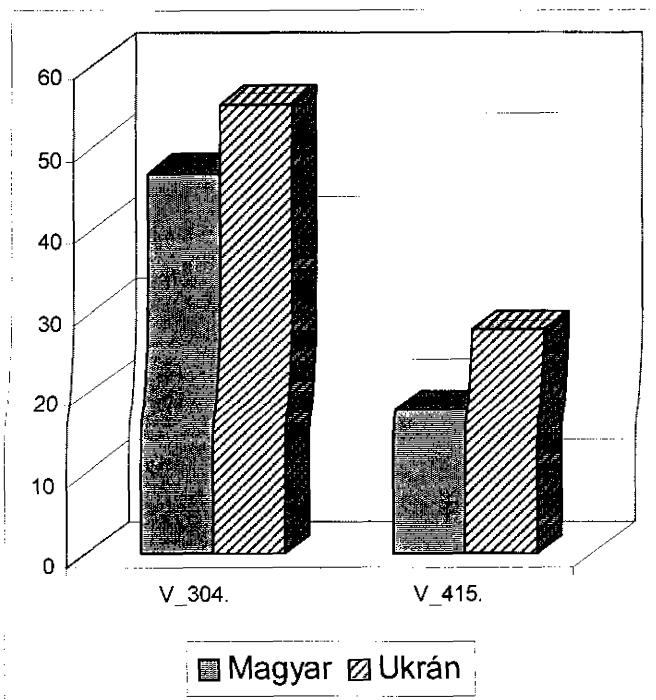
V_110. Khi-négyzet-próba (f=2): 15,077, $p < 0,01$

V_207. Khi-négyzet-próba (f=2): 0,147, $p < \text{nem szignifikáns}$.

V_402. Khi-négyzet-próba (f=2): 2,632, $p < \text{nem szignifikáns}$.

V_410. Khi-négyzet-próba (f=2): 0,405, $p < \text{nem szignifikáns}$.

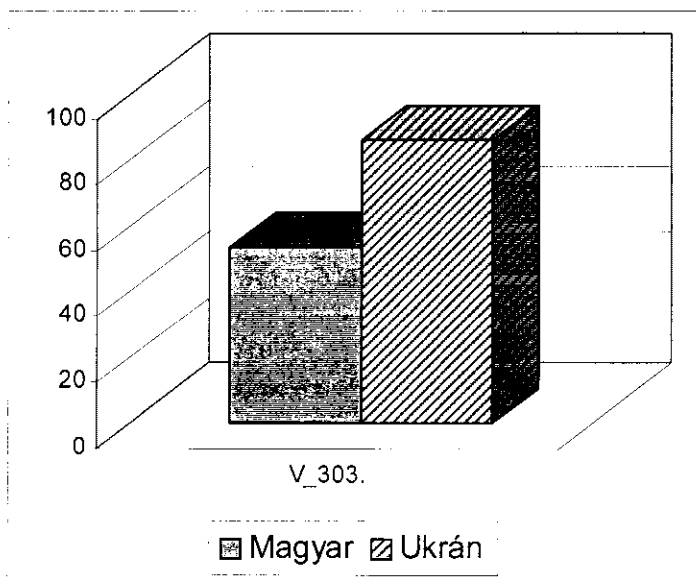
48. ábra. A nem-standard válaszok aránya az -e kérdőszó szórendi helye feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

V_304. Khi-négyzet-próba (f=2): 0,786, $p < \text{nem szignifikáns}$.

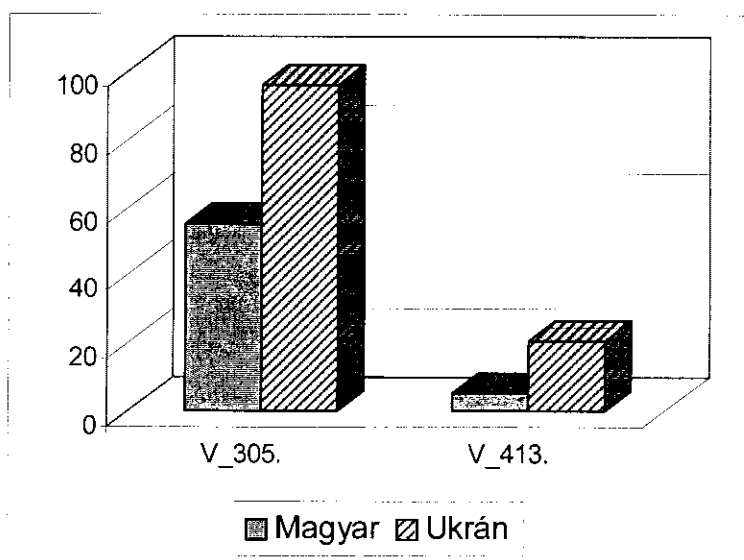
V_415. Khi-négyzet-próba (f=2): 1,812, $p < \text{nem szignifikáns}$.

49. ábra. A nem-standard válaszok aránya az inessivusi -bV-ra vonatkozó feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

V_303. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 11,500, $p<0,01$

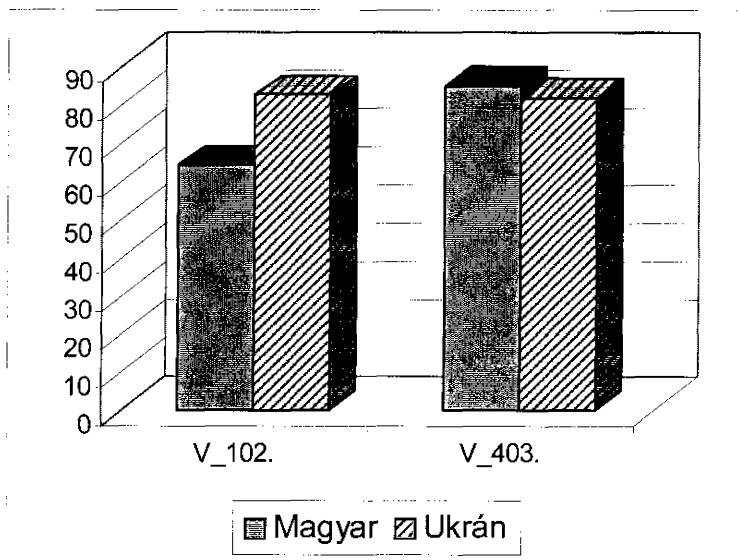
50. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hiperkorrekt -bVn-ra vonatkozó feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

V_305. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 19,049, $p<0,01$

V_413. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 10,365, $p<$ a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges

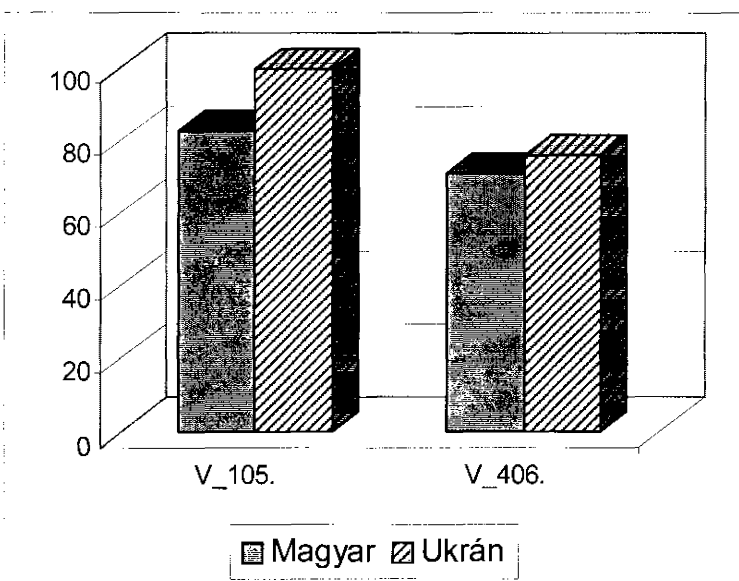
51. ábra. A nem-standard válaszok aránya a *kell lesz* állítmányra vonatkozó feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

V_102. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 4,153, $p < 0,05$

V_403. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 0,187, $p < a$ khi-négyzet-próba érvényessége kétséges

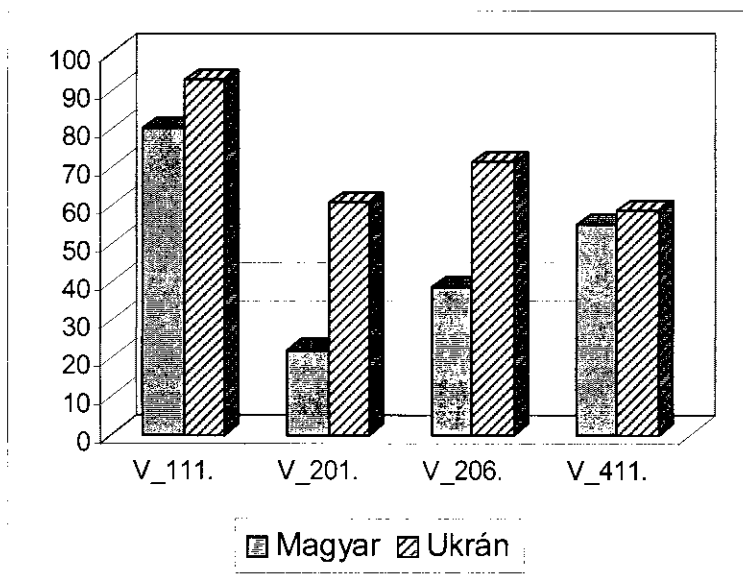
52. ábra. A nem-standard válaszok aránya a *nálunk/hozzánk* használatára vonatkozó feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

V_105. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 5,898, $p < a$ khi-négyzet-próba érvényessége kétséges

V_406. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 0,287, $p < nem$ szignifikáns

53. ábra. A nem-standard válaszok aránya a hasonlítás kifejezésére vonatkozó feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

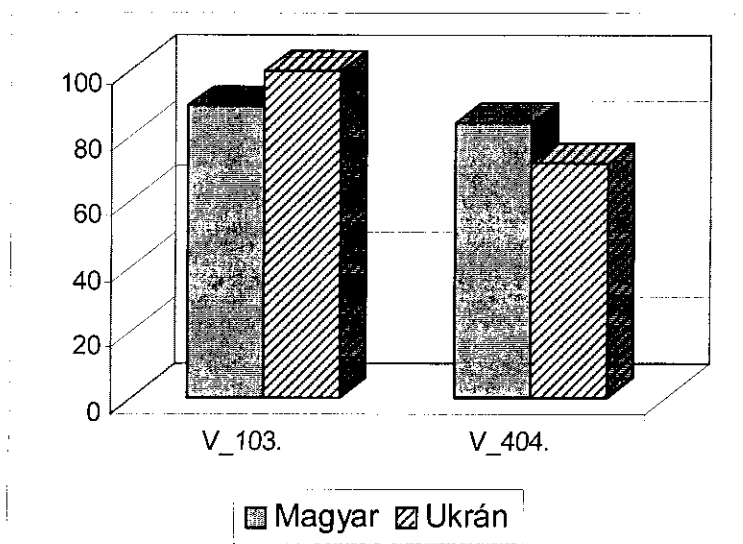
V_111. Khi-négyzet-próba (f=2): 2,716, p< nem szignifikáns

V_201. Khi-négyzet-próba (f=2): 22,006, p<0,01

V_206. Khi-négyzet-próba (f=2): 11,916, p<0,01

V_411. Khi-négyzet-próba (f=2): 0,137, p<nem szignifikáns

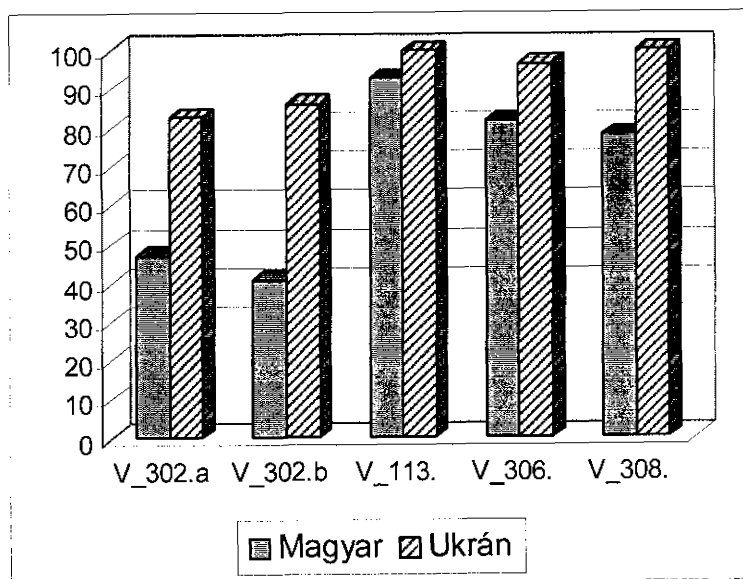
54. ábra. A nem-standard válaszok aránya a vonzat használatára vonatkozó feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

V_103. Khi-négyzet-próba (f=2): 3,272, p< a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges

V_404. Khi-négyzet-próba (f=2): 3,021, p< a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges

55. ábra. A nem-standard válaszok aránya a lexikai kölcsönzésekre vonatkozó feladatoknál magyar és nem magyar nyelven tanulók szerinti bontásban (N=656)

V_302.a. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 14,114, $p<0,01$

V_302.b. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 23,193, $p<0,01$

V_113. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 2,304, $p<$ a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges

V_306. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 4,138, $p<0,05$

V_308. Khi-négyzet-próba ($f=2$): 8,054, $p<0,01$

4.3. Következtetések az anyanyelvi oktatás hatékonyságával kapcsolatban

A fentiekben egy a kárpátaljai magyar tananyelvű iskolákban/osztályokban tanuló középiskolások reprezentatív mintájára épülő vizsgálat adatai alapján mutattuk be a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás hatékonyságát néhány kiemelt nyelv(helyesség)i változó presztízsváltozatának elsajátíttatása terén. Az empirikus, ellenőrizhető vizsgálatból származó adatok igazolják, hogy a vizsgált populáció jelentős része az érettségi előtt egy évvel nincs tisztában azzal, hogy iskolai tanórán, írásbeli nyelvi tesztfeladatok megoldása közben olyan nyelvi változatokat használ, illetve hogy javítatlanul (fogad el helyesnek), amelyek a magyar nyelvművelés (és a magyar nyelvközösség) szerint erősen stigmatizáltak, formális helyzetekben való használatuk rendszerint megbélyegzést von maga után.

Az iskolatípusok szerinti elemzés arra világít rá, hogy jelentős eltérés van a falusi, városi és felvételiztető (tehetséggondozó) intézmények között. Az iskolai osztályzatok szerinti bontás látszólag azt mutatja, hogy jó érdemjeggyel az rendelkezik, aki jobban elsajátította a standardot. A magyarból jelest kapott diákok körében is magas azonban a nem-standard változatok előfordulásának aránya, illetve az is elképzelhető: nem az kap jó jegyet, aki elsajátította, hanem aki otthonról hozta, alapnyelvéből használja a standard változatokat. Ebben az esetben a magyar iskola nem a nyelvi és társadalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítőjeként, hanem konzerválójaként működik Kárpátalján.

A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés eme kudarca nagy valószínűséggel azzal magyarázható, hogy bár a tantervekben elvileg nagy hangsúlyt kapnak a nyelvhelyességi kérdések, az iskolai oktatás során használt magyarnyelv-tankönyvek — amint azt Beregszászi és Csernicskó (1996) elemzésükben kimutatták — a grammatika-oktatásra helyezik a hangsúlyt. Ha szólnak is a kárpátaljai magyar tantervek, tankönyvek a nyelvjárások vagy egyéb nem-standard nyelvváltozatok jelenségeiről, akkor azt kivétel nélkül szubtraktív (felcserélő) szemléletben teszik: a standard változatot egyedül helyesként felfogva a nem-standard jegyeket örökre ki akarják irtani a tanulók nyelvhasználatából. Az egyik Tanterv (1981: 11) például így fogalmaz: „a tanulók beszédmodora vidékenként változik, vagyis más-más *hibákat* követnek

el” (kiemelés tölem). Mivel azonban nem konfrontálják a standard és nem-standard nyelvi jegyeket, nem tudatosítják a tanulóknak, hogy mely változatok tartoznak a standard, ill. a nem-standard jegyek közé. Vagyis ahhoz a western-hőshöz hasonlatosak, akik nem céloznak, csak lőnek, nem foglalkozva azzal, kit, mit találnak el.

Véleményünk szerint az anyanyelvi nevelés hatékonysága, a standard változat elsajátításának sikeressége nagyobb lehetne, ha a tanárok, a tankönyvek és a tantervek az eddigi szubtraktív (felcserélő) helyett az *additív* (*hozzáadó*) szemléletet alkalmaznák: a standard változatokat nem a nem-standard elemek *helyett*, hanem *mellé* sajátíttatnák el, mégpedig úgy, hogy megtanítanák, mely szituációkban melyik változat használata *helyénvaló* (vö. Lanstyák 1994). A magyar nyelvtudományban Gombocz Zoltán 1931-ben megjelent tanulmánya óta közismert, hogy „Helyes az a nyelvi kifejezés, amely egy nyelvközösség szokásával megegyezik, helytelen az, ami vele ellentétben áll. A nyelvszokás, a nyelvállapot relatív egyformasága helyhez és időhöz van kötve. Ebből természetszerűleg következik, hogy nincs egyetemes érvényű nyelvhelyességi norma; a nyelvhelyesség is tér és idő függvénye” (Gombocz 1931: 11). Vagyis: a nem-standard elemeknek is megvan a maguk helye, ahol használatuk helyénvaló. A nyelvművelés azonban (amely az iskolai oktatást és a tanárképzést is gyakorlatilag egyedül uralta egészen a legutóbbi időkig Magyarországon és Kárpátalján is) ideológiai okokból (lásd Sándor 2001 alapos elemzését) erről nem kívánt tudomást venni.

A kárpátaljai magyarnyelv-oktatásnak az kell legyen a célja, hogy az iskolából kikerülő nyelvhelyességi automatikusan igazodjék a beszédhelyzethez. S ezzel a céllal más kisebbségi közösségek nyelvészei is egyetértene (lásd Lanstyák 1994). A nyelvi stigmatizáció ugyanis kisebbségi helyzetben súlyosabb, mint egynyelvű környezetben: a határon túli magyar kisebbségi polgárként és anyanyelvre használata közben is megbélyegzés, diszkrimináció áldozata. Az iskolának tehát azt kellene közvetítenie, hogy az egyes nyelvváltozatok nyelvészeti egyenértékűek, használatuk meghatározott helyzetekben helyénvaló, de társadalmi megítélésük és szerepük eltérő. Ehhez azonban az anyanyelvi oktatásnak és a pedagógusoknak szakítani kell az egynormájú szemlélettel, és olyan tanterveket, tankönyveket kell

alkalmazni, amelyek részletesen foglalkoznak a kárpátaljai magyar nyelvhasználat értékeivel, sajátosságaival, és kijelölik azok használati körét.

V. A KÖZÖSSÉG NYELVI CÉLJAI

1. A célok

„A Kárpát-medence peremországaiiban működő kisebbségi magyar iskolák mindenekelőtt abban különböznek az illető országok többségi iskoláitól, hogy bennük az oktatás céljai közt jóval hangsúlyozottabban szerepelnek *nyelvi célok*. A kisebbségben élő magyar nemzetrészek nyelvük hosszú távú megőrzése, ill. a többségi társadalomba való szükséges mértékű beilleszkedésük érdekében az oktatás legfontosabb nyelvi céljaként *az anyanyelv már ismert beszélt nyelvi regisztereinek megerősítését, kiteljesítését, s újabbnak (a standard nyelvváltozatnak, a különféle szaknyelveknek stb.) alapos elsajátítását, valamint a második nyelv szükséges mértékű megtanítását* határozzák meg. Térségünkben tehát e kisebbségi közösségek az anyanyelvű oktatás alapvető nyelvi célját a *funkcionális kétnyelvűség* elérésében látják; ehhez képest (...) egyre fontosabb nyelvi célkitűzés valamely *világnyelv* alapjainak a megtanulása” — olvashatjuk Lanstyák István felvidéki magyar nyelvész egyik írásában (1996: 11).

A kárpátaljai magyarságnak tehát a nemzetközi dokumentumokban megfogalmazottak alapján és a magyar nyelvésztársadalom szerint is saját jól felfogott érdeke, hogy *anyanyelve megőrzése mellett elsajátítsa az államnyelvet és még legalább egy világnyelvet*. A közösség elé tehát ennek elérését kell célként kitűzni.

A fentiek értelmében a kárpátaljai magyar tannyelvű oktatás célja és feladata tehát jól kommunikáló, az anyanyelvet az adott beszédhelyzethez igazodó módon használni képes, a helyi értékek és az összmagyar kultúra iránt fogékony, az anyanyelvet a következő generációnak lehetőség szerint továbbadó, ugyanakkor kétnyelvű, vagyis az államnyelvet és egy nemzetközi nyelvet a boldogulásához megfelelő szinten ismerő egyének képzése.

A célok eléréséhez az ideológiai és tudományos alapot a nyelvtervezés oktatás- és elsajátítás-tervezési ága, valamint a kárpátaljai magyar közösség valós nyelvi helyzetét feltáró vizsgálatok szolgáltatják. Vagyis a kárpátaljai magyar közösségnek számos nyelvelsajátítás-tervezési döntést kell hoznia, majd azokat végrehajtania.

V. A KÖZÖSSÉG NYELVI CÉLJAI

1. A célok

„A Kárpát-medence peremországaiiban működő kisebbségi magyar iskolák mindenekelőtt abban különböznek az illető országok többségi iskoláitól, hogy bennük az oktatás céljai közt jóval hangsúlyozottabban szerepelnek *nyelvi célok*. A kisebbségben élő magyar nemzetrészek nyelvük hosszú távú megőrzése, ill. a többségi társadalomba való szükséges mértékű beilleszkedésük érdekében az oktatás legfontosabb nyelvi céljaként *az anyanyelv már ismert beszélt nyelvi regisztereinek megerősítését, kiteljesítését, s újabbaknak (a standard nyelvváltozatnak, a különféle szaknyelveknek stb.) alapos elsajátítását, valamint a második nyelv szükséges mértékű megtanítását* határozzák meg. Térsegünkben tehát e kisebbségi közösségek az anyanyelvű oktatás alapvető nyelvi célját a *funkcionális kétnyelvűség* elérésében látják; ehhez képest (...) egyre fontosabb nyelvi célkitűzés valamely *világnyelv* alapjainak a megtanulása” — olvashatjuk Lanstyák István felvidéki magyar nyelvész egyik írásában (1996: 11).

A kárpátaljai magyarságnak tehát a nemzetközi dokumentumokban megfogalmazottak alapján és a magyar nyelvésztársadalom szerint is saját jól felfogott érdeke, hogy *anyanyelve megőrzése mellett elsajátítsa az államnyelvet és még legalább egy világnyelvet*. A közösség elé tehát ennek elérését kell célként kitűzni.

A fentiek értelmében a kárpátaljai magyar tannyelvű oktatás célja és feladata tehát jól kommunikáló, az anyanyelvet az adott beszédhelyzethez igazodó módon használni képes, a helyi értékek és az összmagyar kultúra iránt fogékony, az anyanyelvet a következő generációnak lehetőség szerint továbbadó, ugyanakkor kétnyelvű, vagyis az államnyelvet és egy nemzetközi nyelvet a boldogulásához megfelelő szinten ismerő egyének képzése.

A célok eléréséhez az ideológiai és tudományos alapot a nyelvtervezés oktatás- és elsajátítás-tervezési ága, valamint a kárpátaljai magyar közösség valós nyelvi helyzetét feltáró vizsgálatok szolgáltatják. Vagyis a kárpátaljai magyar közösségnek számos nyelvvelsajátítás-tervezési döntést kell hoznia, majd azokat végrehajtania.

2. A választott módszerek

Miután a nemzetközi és magyar szakirodalom, valamint a közösség helyzetének és igényeinek figyelembe vételével meghatároztuk a célokat, át kell tekintenünk azokat a módszereket, eljárásokat, amelyek segítségével a kitűzött célok elérhetők.

A kárpátaljai magyarság politikai, kulturális, nyelvi és oktatási körülményeit, valamint igényeit, céljait figyelembe véve és az ide vágó nemzetközi szakirodalomban található nyelvoktatási tipológiákat áttekintve *a kétnyelvűség kialakítását fogalmazzuk meg elérendő célként*. Mielőtt azonban rátérnénk arra, milyen módon érhető el az oktatás révén kétnyelvűség, célszerű választani a kétnyelvűség típusai közül. Nincs ugyanis általában vett kétnyelvűség, csak egyes kétnyelvűségi típusok vannak, amelyek más-más módon befolyásolják a kétnyelvű közösség nyelveinek jövőjét, rendszerét. Éppen ezért választanunk kell a bilingvizmus különböző típusai közül: melyiket tartjuk a kárpátaljai magyarság számára kívánatosnak.

Az alábbiakban röviden áttekintjük a kétnyelvűség alapvető típusait, majd meghatározzuk, mely típus(ok) elérését tartjuk célszerűnek a közösség számára.

2.1. A kétnyelvűség típusairól

A kétnyelvűségnek a szakirodalom számos típusát különbözteti meg (vö. pl. Mackey 1987: 702–707), amelyek leginkább arra valók, hogy a kétnyelvűségen belül különböző típusokat, alcsoportokat határozzunk meg e fogalmak segítségével. A típusba sorolás több szempont alapján történhet, attól függően, hogy a kutató a bilingvizmus mely aspektusát emeli ki (vö. Göncz 1985: 15). Abból kiindulva, hogy mi volt az osztályozás és rendszerezés alapja, egy kétnyelvű beszélő egyszerre több típusba is tartozhat (Kiss 1995: 212). Itt nem áll módunkban az összes lehetséges tipológiát áttekinteni, csak azokról a típusokról teszünk említést, amelyek a kárpátaljai magyarság szempontjából lényegesek.

Egyéni szinten *a nyelvelsajátítás ideje* alapján *korai* és *később kialakult* kétnyelvűségről beszélünk. Előbbi óvodás korban fejlődik ki, utóbbi ennél később. A nyelveket lehet (pl. vegyes házasságban) *egyszerre (szimultán)*,

illetve egymást követően (*szukcesszív*) elsajátítani. Az előbbi esetben kialakult kétnyelvűséget *lingvizmus*-nak, az utóbbi esetben kialakuló bilingvizmust *glottizmus*-nak nevezik (vö. Göncz 1985: 15).

Az *elsajátítás ideje/módja* alapján más csoportosítás is lehetséges. Bartha (1999: 189, 195) például eszerint megkülönbözteti a *gyermekkor*i, a *serdülőkor*i és a *felnőttkor*i kétnyelvűséget. Gyermekkor i kétnyelvűség esetén a két nyelv elsajátítása befejeződik a 10-11. életév körül. Ha a nyelveket szimultán sajátította el a gyermek, akkor mindkét nyelv elsőnyelvnek tekinthető, ha pedig *szukcesszív*e, akkor az egyik elsőnyelv, a másik másodnyelv. Serdülőkor i kétnyelvűségről akkor beszélhetünk, ha a második nyelv elsajátítása a 11. és 17. életév közé esik. Ha ezután sajátítja el valaki a második nyelvet, akkor felnőttkor i kétnyelvűséggel állunk szemben.

Aszerint, hogy a nyelveket hogyan, milyen körülmények között sajátította el az egyén, illetve a kétnyelvűség *kognitív szerveződése* szerint megkülönböztetik a *koordinált* és az *összetett* kétnyelvűséget. A koordinált kétnyelvűek nyelvrendszerei szemantikai szinten függetlenebbek egymástól, mint az összetett kétnyelvűek nyelvrendszerei, ami abból ered, hogy előbbie k a nyelveket különálló forrásokból sajátították el, ezért számukra a két nyelv azonos szavainak jelentése különbözőbb, mint az összetett kétnyelvűek számára, akik nyelvrendszere szemantikai szinten egymásba fonódik, mert a nyelveket azonos forrásból tanulták (vö. Göncz 1985: 16, Bartha 1999: 195).

A *nyelvtudás foka* vagy a *kompetencia* alapján *balansz* és *domináns* kétnyelvűséget különböztetnek meg. A *nyelvi dominancia* az egyik nyelv jobb ismeretét jelenti, a *balansz kétnyelvűség* elnevezés a két nyelv elvileg megközelítőleg azonos fokú ismeretére utal (Göncz 1985: 15–16, Kiss 1995: 213).

A *nyelvelsajátítás indítékai* alapján *természetes*, *önkéntes* és *elrendelt* kétnyelvűségről szokás beszélni. Természetes kétnyelvűség esetén a másodnyelv elsajátítása természetes környezetben (a családban, többnyelvű településen) történik; önkéntes kétnyelvűség esetében a nyelvelsajátítás az egyén saját elhatározásából történik; elrendelt kétnyelvűségről pedig akkor beszélhetünk, ha a másodnyelv elsajátítása valamilyen kötelező nyelvtanulási eszközhöz, intézményhez, pl. az iskolához kötődik.

A kétnyelvűséghez fűződő *szociokulturális attitűdök* alapján az *additív* (hozzáadó) és a *szubtraktív* (felcserélő) típust különítik el. Additív kétnyelvűség esetén az anyanyelv (első nyelv) társadalmi értéke magas, a kétnyelvűség pozitívan hat a kognitív fejlődésre. Szubtraktív kétnyelvűség esetén az anyanyelv leértékelődik a beszélők tudatában (vö. Göncz 1995: 70–71, Kiss 1995: 216, Bartha 1999: 192).

A *csoporthoz tartozás tudata és a kulturális identitás* szerint megkülönböztetik a *bikulturális*, a *monokulturális*, az *akkulturációs* és a *dekulturációs* kétnyelvűséget (Bartha 1999: 195). A bikulturális kétnyelvűség esetében az egyént kettős csoporttudat és kulturális identitás jellemzi. A monokulturális kétnyelvűség ismertetőjegye, hogy az egyik nyelvi csoporthoz tartozás tudata dominál. Akkulturációs kétnyelvűségről akkor beszélünk, ha kialakul a többségi nyelvi csoporthoz tartozás és kulturális identitás. A dekulturációs kétnyelvűség pedig azt jelenti, hogy ellentmondásos a csoport- és identitástudat.

Az egyéni kétnyelvűség különböző típusait Bartha Csilla (1999: 195) alapján a következőképpen foglalhatjuk össze (lásd 20. táblázat).

A *kétnyelvűség* terminust nemcsak egyénekre, hanem államokra, közösségekre is vonatkoztatják (vö. pl. Svejcer 1975: 78). Így a kétnyelvűség *egyéni* típusa mellett meg szokás különböztetni az *intézményes* és a *társadalmi* vagy *közösségi* kétnyelvűséget is (vö. Svejcer 1975: 78, Lanstyák 1993: 12). A korábban tárgyalt meghatározások és típusok nagyrészt az egyéni kétnyelvűségekre vonatkoznak. Intézményes kétnyelvűségről azokban az államokban vagy az államok olyan közigazgatási egységeiben beszélhetünk, ahol az államigazgatás két vagy több nyelven folyik (Svejcer 1975: 78, Lanstyák 1993: 12).³⁴ Közösségi vagy társadalmi kétnyelvűségről — attól függetlenül, hogy az állam, amelyben élnek, hivatalosan egy- vagy többnyelvű — azoknak a közösségnek a kapcsán beszélünk, amelyek tagjai mindennapi beszédtevékenységük kapcsán két- vagy több nyelvet használnak.

Kiterjedése szerint *kétoldalú* (*bilaterális*) és *egyoldalú* (*unilaterális*) kétnyelvűségről beszélünk. Előbbi akkor áll fenn, ha az érintkező közösségek kölcsönösen elsajátítják egymás nyelvét, utóbbi akkor, ha csak az egyik közösség sajátítja el a másik nyelvét (Kiss 1995: 215).

**20. táblázat. Az egyéni kétnyelvűség vizsgálatának pszichológiai dimenziói
(Bartha 1999: 195 alapján)**

Szempont	Típusok	Leírás
A nyelvelsajátítás ideje	1. gyermekkori a) szimultán b) szukcesszív 2. serdülőkori 3. felnőttkori	A két nyelv elsajátítása befejeződik a 10-11. életév körül. Egyszerre folyik, mindkét nyelv anyanyelv. Egymás után, az egyik első-, a másik másodnyelv. A másodnyelv elsajátítása a 11-17. életév közé esik. A másodnyelv elsajátítása 17 éves kor után történik.
Az elsajátítás módja, ill. a kétnyelvűség kognitív szerveződése	1. koordinált 2. összetett	A két nyelvhez közös fogalmi rendszer tartozik. A két nyelvhez két, elkülönült fogalmi rendszer tartozik.
A kompetencia szintje	1. balansz (kiegyenlített) 2. domináns (egyenlőtlen)	A két nyelvben a kompetencia szintje (közel) azonos. Az egyik nyelv kompetenciaszintje magasabb.
A nyelvelsajátítás indítéka	1. természetes 2. önkéntes 3. elrendelt	A második nyelv elsajátítása többnyelvű családban, településen spontán történik. A nyelvelsajátítás egyéni döntés alapján történik. A nyelvelsajátítás intézményi keretek között, törvények, rendeletek által megszabott rendben történik.
A nyelvekhez fűződő szociokulturális attitűd	1. additív (hozzáadó) 2. szubtraktív (felcserélő)	Mindkét nyelv magas társadalmi presztízst élvez, a kétnyelvűség kognitív előny. Az egyik nyelv társadalmi presztízse sokkal magasabb, a kétnyelvűség kognitív hátrány lehet.
A csoporthoz tartozás tudata és a kulturális identitás	1. bikulturális 2. monokulturális 3. akkulturációs 4. dekulturációs	Kettős csoporttudat és kulturális identitás. Az egyik csoporthoz tartozás és egy kulturális identitás. A többségi csoporthoz tartozás és identitás. Ambivalens csoport- és identitástudat.

2.2. A kétnyelvűség kialakítása az oktatás révén

A kétnyelvűség típusának megválasztása mellett azt is meg kell tervezni, hogyan, milyen módon kívánjuk kialakítani a választott kétnyelvűségi típust, s ez milyen módon, milyen oktatástervezési lépések segítségével érhető el.

Az alábbiakban azokat az oktatási típusokat tekintjük át röviden a hazai és a nemzetközi szakirodalomra alapozva, amelyek célja az egy- vagy a kétnyelvűség kialakítása. Mindegyik típusnál kitérünk az oktatási cél mögött rejtő társadalmi célokra is. Az alkalmazott tannyelv vagy tannyelvek segítségével ugyanis mind a többségi, mind a kisebbségi tanulóknál serkenthető az egy-, illetve kétnyelvűség különböző típusainak kialakulása, vagyis az oktatás révén a kitűzött társadalmi és nyelvi céloknak megfelelően kontrollálható a közösségben használatos nyelvek megőrzése, elvesztése vagy elsajátítása.

Az áttekintést Bartha Csilla (1999), Göncz Lajos (1985, 1995), Kontra Miklós (1997a) és Tove Skutnabb-Kangas (1990, 1997) munkái alapján állítottuk össze.

2.2.1. *Egynyelvű oktatás, amely az egynyelvűség kialakulásához teremti meg a feltételeket*

Egy tannyelv használatával az oktatásban három program segítségével érhetjük el a kívánt egynyelvűséget: az ún. *hagyományos, befullasztási és szegregációs* modell révén.

A hagyományos programban többségi tanulók vesznek részt, s a tannyelv megegyezik a résztvevők anyanyelvével. Egy másik nyelvet (rendszerint nem a kisebbség nyelvét, hanem valamely magas presztízsű világnyelvet) is tanulnak idegen nyelvként. A társadalmi cél a többségi egynyelvűség fenntartása, egy világnyelv alapjainak az elsajátítása mellett. Ez a leggyakrabban alkalmazott modellek egyike. Az ukrainai többségi oktatás is ezen a programon nyugszik. Hátránya, hogy a többségi tanulók nem ismerkednek intézményes formában a velük együtt élő kisebbségek nyelvével, kultúrájával, s így az iskola nem is alakít ki toleranciát a kisebbségek irányában. A kárpátaljai ukrán iskolák nagyrészt ezt a modellt követik a magyarok által lakott területeken is.

A befullasztási programban a kisebbségi tanulók a többségiekkel azonos osztályba járnak, ahol az oktatás nyelve a többségi nyelv. A kisebbség nyelvét rendszerint tantárgyként sem oktatják. A társadalmi cél egynyelvűség kialakítása a többség nyelvén, s rendszerint ezt is eredményezi a program. A modell azt sugallja a kisebbségek számára, hogy a többségi nyelv és kultúra magasabb rendű, értékesebb, ezen a nyelven érhető el a tudás, s ezáltal ez az érvényesülés nyelve is. A többségi nyelv az iskolában és az iskolán kívül is erős támogatottságot élvez, a kisebbségi nyelv használata viszont a szűk családi körre korlátozódik, presztízse csökken, fokozatosan leértékelődik. Tulajdonképpen ennek az oktatási modellnek vannak kitéve azok a kisebbségi tanulók, akiknek nincs lehetőségük az anyanyelvi oktatásra vagy többségi oktatási nyelvű iskolába íratják őket.

A szegregációs program lényege, hogy a kisebbségi tanulók homogén osztályba járnak, ahol a tannyelv a kisebbség anyanyelve. A többségi nyelvet egyáltalán nem, vagy csak alig, alacsony határfokon oktatják. Az eredmény: egynyelvűség a kisebbség nyelvén. A társadalmi cél: a kisebbség szegregációja, elszigetelése a többségi közösség gazdasági, kulturális és nyelvi pozícióinak megtartása, megerősítése és újratermelése érdekében. A kisebbségi közösség a többségi nyelv ismeretének hiányában elesik a nagyrészt csak a többségi nyelven hozzáférhető továbbtanulástól, társadalmi javaktól, s ezzel alulképzetté, a munkaerőpiacon hátrányos helyzetűvé, szociálisan kiszolgáltatottá válik, s így nem jelent sem társadalmi, sem politikai veszélyt. Ezt a módszert alkalmazták például az apartheid rendszer idején a dél-afrikai fekete lakossággal szemben. Az ukrán oktatás- és nemzetiségi politika a szuverén Ukrajna megalakulása óta gyakorlatilag szintén ezt a modellt alkalmazza a kárpátaljai magyar iskolákban. 1991 óta minden iskolában kötelező az ukránnak mint államnyelvnek az oktatása, mégis a mai napig hiányoznak ehhez a legalapvetőbb feltételek (máig sincs a magyar iskolák valamennyi osztálya számára tankönyv, hiányoznak a tudományos igényű szótárak, nincsenek magyarul is beszélő ukránszakos tanárok). Ebben a helyzetben azonban az állam minden évben felveti, hogy a nemzetiségi iskolák végzősei ne magyar, hanem ukrán nyelvből érettségizzenek, illetve államnyelven tegyenek felvételi vizsgákat a felsőoktatási intézményekbe (részletesen lásd: Csernicskó 1998, Beregszászi – Csernicskó – Orosz 2001).

2.2.2. Kétnyelvű oktatás, amely egynyelvűséget eredményez

Két anyanyelv használatával is elérhető az egynyelvűség. Ez az ún. *átirányítási (tranzitív)* programok segítségével lehetséges, amelyeket általában a kisebbségi tanulóknál alkalmaznak. Az oktatás az alsó tagozatban kezdetben anyanyelven folyik, majd fokozatosan kétnyelvűvé válik (egy-egy tantárgyat anyanyelven, másokat viszont a többségi nyelven oktatnak), egészen addig, amíg a kisebbségi tanulók többé-kevésbé elsajátítják a többségi nyelvet. Ezután a tanulókat átirányítják a többségi egynyelvű oktatásra. A program célja egynyelvűség kialakítása a többség nyelvén, társadalmi célja pedig a kisebbség asszimilálása. A program ugyanis hosszú távon a többségi nyelv fejlődését serkenti, az anyanyelv pedig fokozatosan leépül. Miután a kárpátaljai magyarság hazai és nemzetközi fórumokon tiltakozott a szegregációs oktatási modell ellen, amellyel az ukrán állam gyakorlatilag lehetetlenné teszi a magyar gyerekek számára az államnyelv elsajátítását, az ukrainai tanügyi vezetés egy, a szegregációs modell társadalmi céljaihoz hasonló oktatási koncepciót vázolt fel a kisebbségi oktatás számára, amelyben központi szerep jut az átirányítási modellnek. A szóban forgó koncepció nem más, mint az Oktatásügyi Minisztérium által kidolgozott, „Ukrajna nemzetiségi kisebbségeinek oktatási igényei kielégítésének koncepcionális alapjai” (1997. május 14.) címet viselő tervezet, amely az ún. polikulturális oktatást tűzi ki célul. Ez az összeállító olvastában azt jelenti, hogy a nemzetiségi iskolákban is ukrán nyelven oktatnak, kivéve az etnikai jellegű tárgyakat. A tervezetnek azóta számos módosított változata is elkészült, de valahány a kisebbségi oktatás kétnyelvűsítését propagálja. Egyik legutóbbi változata szerint például a felsőoktatási intézményekben (többek között a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán is, ahol jelenleg minden szakon az oktatás nyelve a magyar) csak az anyanyelv és irodalom, illetve az anyanemzet történelme oktatható a kisebbség nyelvén. Mint már említettük, a koncepcióban felvázolt oktatási modell sok tekintetben hasonlít az úgynevezett átirányítási (tranzitív) oktatási programra, amelynek lényege, hogy az iskola első két vagy négy évében a kisebbségi gyerekek anyanyelvükön kezdenek el tanulni, és anyanyelvük mellett a többségi nyelvet is oktatják számukra. Két vagy négy év elteltével, amikor a kisebbségi tanulók másodnyelvi készségeit megfelelőnek tartják arra, hogy a

többség nyelvét tanulásra, ismeretszerzésre használják, a tanulókat fokozatosan átirányítják a többségi nyelven való tanulásra. Ennek az oktatási modellnek a célja hosszú távon többségi egynyelvűség kialakítása az oktatás révén. A kisebbségi nyelv szerepe tulajdonképpen csak arra korlátozódik, hogy segítse a második nyelv elsajátítását, és ezáltal a többségi nyelven való oktatásra való átirányítást, azaz az asszimilációt (vö. Göncz 1995: 68, Lesznyák 1996: 26, Kontra 1997: 77, Skutnabb-Kangas 1990, 1997: 25).

2.2.3. Egynyelvű oktatás, amely kétnyelvűséget eredményez

Egynyelvű oktatás keretein belül is kialakítható a kétnyelvűség az ún. *alámerítéses* és az *anyanyelv-megőrzési* program által.

Az alámerítéses programot többségi tanulóknál alkalmazták sikeresen. Tulajdonképpen azonos a befullasztási programmal, annyi eltéréssel, hogy ebben az esetben a többségi tanulók tanulnak kisebbségi nyelven, anyanyelvüket pedig tantárgyként oktatják nekik. A többségi tanulók így a kezdeti nehézségek után elsajátítják a kisebbség nyelvét, anyanyelvük viszont nem épül le, hiszen az iskolán kívül, ahol az domináns nyelv, megfelelő támogatottságot és magas presztízst élvez. A program célja kétnyelvűség kialakítása a többségi tanulóknál, társadalmi célja pedig a kisebbség és a többség közötti kapcsolatok és a tolerancia erősítése. Ezt a modellt sikeresen alkalmazták a kanadai angolajkúak körében, akik a francia kisebbség nyelvén tanultak. A kutatók azonban megjegyzik, hogy a pozitív eredményekből nem szabad általánosításokat megfogalmazni, mert egyrészt ezt a modellt csak többségi tanulóknál alkalmazták sikeresen, másrészt a vizsgálatban az oktatott két nyelv (az angol és a francia) magas presztízssű világnyelv volt.

A másik program, amely során kétnyelvűség alakítható ki egyetlen tannyelv alkalmazásával, az anyanyelv-megőrzési. Ez a kisebbségi tanulóknál alakít ki kétnyelvűséget az anyanyelv megőrzése mellett, arra építve. Az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv, a többségi nyelvet tantárgyként oktatják, az anyanyelvi ismeretekre alapozva kétnyelvű, a kisebbségi nyelvet ismerő tanárok segítségével a nyelvoktatás modern eszközeit és módszereit alkalmazva. Az anyanyelv-megőrzési programot alkalmazzák a Kárpát-medence magyar kisebbségi közösségeinek többségében, így Kárpátalja magyar iskoláiban is. Szóltunk azonban már róla, hogy milyen

„eredményesek” iskoláink a másodnyelv és az idegen nyelv oktatásának a terén, így – amennyiben a közösség továbbra is ezt a modellt választja – annak modernizálása elengedhetetlen.

2.2.4. Két tannyelv használata, ahol az eredmény kétnyelvűség

Ebben a típusban az oktatás vegyes (kisebbségi és többségi tanulókból álló osztályokban folyik. A tanítás egyazon órán belül párhuzamosan két nyelven folyik. A modell célja kétnyelvűség kialakítása a többségi és kisebbségi tanulóknál egyaránt. A szlovéniai Muravidéken is alkalmazott módszer azonban újabban *utópisztikusnak* tartják, s rámutattak arra is, hogy valójában a többségi tanulóknak kedvez, eredményei a kisebbség szempontjából nem egyértelműen kedvezőek (vö. pl. Vörös 1996).

A fent bemutatott oktatási modelleket elemezve Göncz Lajos (1995) pszichológus a nemzetközi szakirodalom és saját kutatásai alapján arra a következtetésre jut, hogy a kisebbségi tanulók esetében magas fokú kétnyelvűség akkor várható, ha megfelelő feltételeket biztosítunk az elsőnyelv (anyanyelv) fejlődéséhez oly módon, hogy az iskolában tannyelvként használjuk, mert ez a másodnyelv magasabb fejlettségi szintjét is eredményezi, amennyiben azt intenzíven tanulják. Ha ugyanis a nyelvi kompetencia az elsőnyelvben megfelelően fejlett, amikor a másodnyelv iskolai oktatása elkezdődik, és a további feltételek is adottak a fejlődéséhez, akkor a másodnyelv intenzív tanulása a funkcionális kétnyelvűség kialakulását eredményezi.

Az ismertetett programokat tekintve ma már egyértelmű, hogy az UNESCO „az anyanyelvi oktatás mindig a legjobb” elve tévedés. Az elemzésből kiderül, hogy az *„Anyanyelven vagy az idegen nyelven/másodnyelven oktassuk a gyermeket, hogy kétnyelvűvé váljon?”* kérdésfelvetés erősen leegyszerűsített és félrevezető, s inkább a következőképpen fogalmazandó meg: *„Milyen feltételek mellett vezet az anyanyelven vagy az idegen nyelven/másodnyelven folyó oktatás magas szintű kétnyelvűséghez?”* (Vö. Skutnabb-Kangas 1997: 38.) S ehhez még hozzáfűzhetjük: az sem mindegy, a kétnyelvűségnek mely típusát lehet elérni az oktatás révén.

2.3. Választás a típusok és modellek közül

Ha célunk a magyar közösség, s ezáltal a magyar nyelv megtartása Kárpátalján, akkor a kétnyelvűség funkcionális meghatározását elfogadva az *anyanyelv-domináns kétnyelvűséget* kell választanunk, amely elősegíti az *additív (hozzáadó) kétnyelvűség* kialakulását. Ezt pedig a vázolt oktatási modellek közül az *anyanyelv-megőrzési program* segítségével érhetjük el. Bartha Csilla (1999: 213) *A kétnyelvűség alapkérdései* című egyetemi tankönyvében írja: „A nyelvi kisebbségek számára elérendő célként kitűzött, a mindkét nyelv magas szintű tudásán alapuló kétnyelvűséget kisebbségi helyzetben dolgozó szakemberek – gyakorlati tapasztalataik alapján – túlzott idealizmusnak tekintik, s megállapítják, hogy a kétnyelvűség tartós fennmaradásának is a kisebbségi nyelv dominanciája a záloga, tehát a kisebbségnyelv-domináns bilingvizmus, hiszen ekkor a legkevesebb az esély egy új, a nyelvcsereben végződő egynyelvűség létrejöttére.” Lanstyák István (1994: 108) szlovákiai magyar nyelvész szerint „a kisebbségi nyelven elért teljesítmény általában függvénye az e nyelven történő oktatás mennyiségének, ugyanakkor a többségi nyelv fejlődése viszonylag független attól, hogy azt az iskolában milyen mértékben használják oktatási nyelvként”. Mindezek alapján tehát a kisebbségi (s természetesen ezen belül a kárpátaljai) magyarság számára az *anyanyelv-megőrzési modell* tűnik a legmegfelelőbbnek, s ezen belül kell megtalálni a megfelelő módszereket az államnyelv és egy világnyelv minél magasabb szintű elsajátíttatására.

Most már „csak” az maradt hátra, hogy áttekintsük, milyen elméleti és gyakorlati lépésekre van szükség ahhoz, hogy a választott modellek működjenek, s hogy kitűzött céljainkat elérjük.

3. Gyakorlati lépések a magyar nyelv ügyében

A nyelvi célok eléréséhez társadalmi és oktatásmódszertani lépésekre, vagyis egyértelműen összehangolt nyelvi tervezési döntésekre van szükség.

Teendőinket státusz-, korpusz- és oktatástervezési lépésekre bonthatjuk. A státustervezés terén feladataink viszonylag egyértelműek: politikai és érdekvédelmi szervezeteink révén, a közösség politikai súlyát kihasználva el kell érni, hogy a magyar nyelv státusa minél magasabb lehessen a régióban, és hogy a közösség saját maga határozhasson az őt érintő kérdésekről. Erre természetesen akkor van a legnagyobb esélyünk, ha a kárpátaljai magyarságnak van saját képviselője az ukrán parlamentben, illetve ha a helyi önkormányzati választásokon megyei, járási és települési szinten is minél több olyan képviselőt tudunk megnyerni, akik partnereink lehetnek munkánkban.

Ahhoz, hogy a magyar nyelv továbbra is magas presztízsű maradjon Kárpátalján, nem elég az anyaország gazdasági vonzereje (ez az uniós csatlakozás után valószínűleg csökkenni is fog a határok lezárása, s ezáltal anyanyelvünk közvetlen gazdasági hasznosságának romlása miatt). Meg kell teremteni annak a lehetőségét, hogy a kárpátaljai magyarság minél több helyzetben használhassa anyanyelvét, minél több szakmát sajátíthasson el és művelhessen magyarul, s minél magasabb szintű végzettséget szerezhessen rajta. Azaz meg kell teremteni a magyar nyelvű közéletet, ki kell alakítani az intézményes kétnyelvűséget Kárpátalján. A magyar nyelvnek olyan státust kell kivívni, amely lehetővé teszi, hogy hivatalos helyzetekben, nyilvános szereplések alkalmával is használatos legyen. Erre nemcsak a magyar nyelv értéke miatt van szükség, hanem azért is, mert ha egy nyelvet csak korlátozott funkciókban használnak, ha szinte csak a családi, hétköznapi életbe szorul vissza, nyelvjárásiasabbá, provinciálisabbá válik.

A magyar nyelv hivatalos státusának, illetve a magyar nyelvű köz- és hivatali élet megteremtése természetesen nem a nyelvészek feladata. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) és más társadalmi, politikai, kulturális szervezetek 1989 óta folyamatosan, lépésről lépésre haladva építik ki a magyar kulturális autonómia kereteit. A KMKSZ elnöksége például – amint azt már a IV. fejezetben említettük – 2000 elején egy olyan

közigazgatási egység, a Tisza-melléki járás gondolatával lépett fel, amely erre lehetőséget teremthet.

Az 1989 óta alakult számos szakmai, érdekvédelmi társaság (Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, Kárpátaljai Magyar Vállalkozók Szövetsége, Kárpátaljai Magyar Gazdaszövetség, Kárpátaljai Magyar Újságírók Szövetsége, Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Szövetsége stb.) pedig a helyi magyar közélet és az anyanyelvi szakmai tevékenység kimunkálását is feladatuknak tekintik. Példaként említhetjük itt azt, hogy a 2002-es választások eredményeként a Beregszászi járási tanácsban a KMKSZ kezdeményezésére magyar frakció alakult, melynek többek között sikerült elérnie, hogy a tanács ülésein a magyar képviselőknek ezentúl jogukban áll (a hatályos törvényeknek megfelelően) anyanyelvükön is felszólalni, illetve feltenni kérdéseiket (vö. Baráth 2002).

Az anyanyelvi közélet kialakítása azonban nemcsak a politikai akarattól és jogoktól függ, hanem részben a nyelvi tervezőktől is. A LIMES Társadalomkutató Intézet és az MTA Kárpátaljai Kutatóállomása 2002 tavaszán egy átfogó jellegű vizsgálatot végzett Beregszászban, az egyetlen magyar többségűnek tartott kárpátaljai városban, mely egyben a magyar többségű Beregszászi járás hivatalos székhelye is, melynek során a hivatali nyelvhasználatot vizsgálták, különös tekintettel arra, milyen nyelv(ek)en fordulhatnak a magyar kisebbség tagjai a hivatalokhoz, illetve hozzájuthatnak-e kétnyelvű formanyomtatványokhoz (bővebben lásd Márku–Karmacs 2002). Ukrajna hivatalos dokumentumai (pl. az érvényes nyelvtörvény 3. és 5. cikkelye) szerint ugyanis a kisebbségi nyelvek beszélőinek lehetőségük nyílik anyanyelvük használatára a társadalmi élet minden szintjén, vagyis a hivatalokban is, azokon a területeken, ahol nemzetiségileg többséget alkotnak. A vizsgálat számos anomáliát feltárt. A felkeresett hivatalok megnevezése többnyire (de nem minden esetben) két nyelven (ukránul és magyarul) olvasható a bejáratnál (lásd. pl. 6. sz. melléklet), de az egyes osztályok alosztályok ajtaján csak ukrán nyelvű információ található. A hivatalnokok többsége tud vagy megpróbál magyarul beszélni a hozzá magyar nyelven forduló ügyféllel, de ez az idilli helyzet csak a szóbeliség szintjén áll fenn. Amint ugyanis a hivatalos okmányokra vagy űrlapokra kerül sor, minden

hivatal ragaszkodik az ukrán nyelvű beadványokhoz, kérvényekhez, illetve hogy az ügyfél az állam nyelvén töltsse ki a hivatalos űrlapokat.

Jól alátámasztja a jog és a gyakorlat közötti ellentétet a Kommunális Osztályon rögzített beszélgetés: elvileg lehet magyarul kérvényt írni, de a legjobb mégis az – legalábbis a hivatalnok szerint –, ha ukránul írja meg az ember.

Ü³⁵: Szeretnék érdeklődni, hogy állítólag holnaptól a vizet mikortól fogják korlátozni?

H: Jelenleg még nincs rá határozat, a vízzel kapcsolatban.

Ü: Jelenleg még nincs rá határozat?

H: Nincs rá határozat. Jelenleg még úgy megy, ahogy ment.

Ü: Még azt szeretném megérdeklődni, hogy ha valaki új házat épít, és be akarja vezetni a vizet, akkor ehhez milyen papírokat kell beadni?

H: Melyik utcán?

Ü: Nem tudom, még nem mondta.

H: Van-e az utcán víz, kanalizáció, csatorna? Akkor ide kell a főmérnöknek, vagyis a főnöknek írni egy kérvényt, hogy *прошу видання услуги для підключення к городской сети* [kérem a városi hálózathoz való csatlakozás engedélyezését]³⁶.

Ü: És csak ukránul lehet megírni?

H: Hát általában.

Ü: És ha esetleg valaki magyarul írja meg?

H: Akkor magyarul, de az jobb lenne, ha ukránul vagy oroszul írja meg az ember, mert Ukrajnában élünk.

Érdekes az anyakönyvi hivatalban rögzített beszélgetés is. A hivatal munkatársa készségesen válaszolgat a fiatal pár kérdéseire, majd leszögezi: magyar nyelven nem szabad semmilyen űrlapot kitölteni.

Ü: Házasságkötést hol lehet bejelenteni?

H: Be vannak jelentve Beregszászba?

Ü: Nem.

H: A Beregszászi járásba?

Ü: Igen.

H: Mind a ketten?

Ü: Igen.

H: És akkor minek ide akarnak? Az oda kell, a kettő, az egyik helyen, ahol laknak. Vagy a menyasszony, vagy a vőlegény, vagy ha a szülők mondjuk, egyik van ide jelentve, de ha nincs propiszka [bejelentő] beregszászi, akkor nem tudunk.

Ü: És ha utána itt szeretnénk lakni Beregszászban, lehet?

H: Az nem számít, csak ott, ahol be van jelentve a két fél, például egyik Jánosi, másik Muzsalyba, ott kell. Beregszászban csak akkor, ha vőlegény vagy menyasszony Beregszászba van bejelentve.

Ü: Például ha bejelentkeznék először Beregszászba?

H: Akkor be lehet adni a kérvényt.

Ü: Igénylő lapot esetleg nem kaphatnánk?

H: Ott van a faluba minden, mindenkire el van annyi osztva, amennyi.

Ü: Hát, gondolom, már két héten belül át fogunk jelentkezni Beregszászba.

H: Hát akkor két hét múlva jönnek, és kitöltik helybe, mert nekünk a blánki [úrlap], ott van obrazec [minta], hogy kell kitölteni. Elég, ha egyik vremenno [ideiglenesen], és akkor is már elveszük a kérvényt, de ha nincs itteni jelentkezés, akkor nem tudjuk.

Ü: Ilyen kérvénylapot nem kaphatnánk?

H: Itt fogunk adni mikor jönnek beadni, igen helybe van nekünk obrazec. Nem osztogatjuk, mert nekünk minden számlázva van, és mindenért fizetni kell. Öt tíz egy kérvénylap. Ha akarja, ott van kiírva.

Ü: Mi kifizetjük.

H: S ha elrontani, megint fognak... Dátum ide nem kell írni, ide mi írunk. Ide a völegény saját kezével, ide menyasszony. Két írás legyen.

Ü: Jó. Magyar nyelvű formanyomtatványuk nincsen?

H: Nincs. Én azért mondtam nektek, hogy magyarul nekünk nem szabad, minden ukránul, nézzetek meg, van obrazec [minta].

Ü: Akkor nem szabad magyarul?

H: Ide leülhettek leírni, magyarul nem szabad, egyszerű átmásolás.

Ü: Akkor csak ukránul lehet kitölteni?

H: Úgy, ahogy a paszportotok [személyi igazolványotok]. Csak ukránul van az első lap, figyeljétek meg, oda menjetek, az a pápka [mappa], bele van írva.

A fenti vizsgálat eredményei (bővebben lásd Csernicskó szerk., 2002) is alátámasztják, hogy korpusztervezési feladatunk is van tehát bőven. Létre kell hozni például a magyar hivatali nyelvet Kárpátalján. Első lépésben nyelvészek bevonásával le kell fordítani a sajátosan ukrán hivatalos terminológiát, egyeztetve magyarországi megfelelő kifejezésekkel, fordulatokkal. El kell készíteni és példaszövegekkel megjelentetni, illetve a hivatalokba eljuttatni az országban használt legfontosabb úrlapokat, formanyomtatványokat. Erre egyrészt azért van szükség, hogy a hivatalnokok, munkatársak és az ügyfelek megismerkedhessenek a magyar nyelvű terminológiával, szokják a magyar nyelvű ügyintézés lehetőségét. Másrészt pedig az, hogy ezzel elejét vehetjük annak, hogy a hivatalos szervek, az állam anyagi okokra és a magyar nyelvű úrlapok, nyomtatványok hiányára hivatkozva késleltesse, akadályozza a magyar nyelvű hivatali ügyintézés bevezetését, hivatalossá tételét. 2001. október 12-én a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán, az Arany János Közalapítvány támogatásával megalakult a Magyar Tudományos Akadémia Ukrán Kutatóállomása, amely többek között ezt a feladatot is maga elé tűzte,

és vállalta a hivatalos szövegek magyarra fordítását és kötet formájában, illetve az Interneten való megjelenítését.

A hivatali nyelv „felélesztése” Ukrajnában nem példa nélküli. Az 1991-ben függetlenné vált országban, ahol korábban az orosz volt a hivatali élet nyelve, tudatosan hoztak nyelvi tervezési döntést, amikor minden felsőoktatási intézményben kötelezően bevezették az ún. *hivatali ukrán nyelvet* mint kötelező tárgyat. Ha a többségi nemzet az államnyelv hivatali regiszterének frissítésére energiát fordít, mi miért ne tehetnénk ezt meg?

A kétnyelvű hivatalos dokumentumok sem példa nélküliek Ukrajnában. A személyazonosságot igazoló iratok például a nyelvtörvény 14. cikkelye értelmében ukrán–orosz kétnyelvűek (vö. Csernicskó 1998: 148; a 7. sz. mellékletben közöljük egy kétnyelvű ukrainai személyi igazolvány első lapjainak fénymásolatát). Emellett a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán az intézmény létrejötte óta minden hivatalos dokumentum (beleértve a hallgatók leckekönyvét, diákigazolványát is) ukrán–magyar kétnyelvű formában készül (lásd a 8. sz. mellékletet).

A magyar tankerület létrehozása pedig arra teremtheti meg a lehetőséget, hogy már az iskolában felkészítsük a jövő hivatal-látogatóit a magyar nyelv különböző regisztereinek használatára. „Aligha tévedünk, ha az anyanyelvű iskolának meghatározó szerepet tulajdonítunk a kisebbségi nyelvek fenntartásában: az iskolák egyfelől tudatos nyelvi ismeretekkel vértetik föl a tanulókat, másrészt lehetőséget nyújtanak az anyanyelv napi használatára, méghozzá – s ez nagyon fontos – a legkülönfélébb stíluszinteken, az iskolai kosárlabdameccseken való bekiabálásoktól a szikár szaknyelvi megnyilatkozásokon keresztül a magasztos témákról írt fogalmazások ’fennkölt stíl’-jéig” – írja például Lanstyák István (1991: 39). Ha a hivatali életre és nyelvhasználatra való felkészítés integráns részét képezi az iskolai anyanyelvoktatásnak, illetve alapot ad a különböző regiszterek elsajátításához. eligazítást, útmutatást ad a nyelvi változatok használati köréről, hatékonyabban szolgálja majd a közösség nyelvi megmaradását, mint az erőltetett grammatika-oktatás, ami évtizedek óta uralja a magyarnyelv-oktatást Kárpátalján. Kozma írta például a helyi anyanyelvi oktatásról: „a tanterv és a tankönyvek szerzői nem tudják, talán nem is akarják megérteni: korszerű anyanyelvi nevelés középpontjába, különösen kisebbségi helyzetben, nem iskolás szakra

alacsonyított egyetemi leíró nyelvtani tematika valamelyest megújított, zsugorított változatát kellene állítani. A nyelvi nevelésnek, ha valóban hatékonyra kívánják tenni, a nyelvművelést kellene célba vennie. A művelés szónak gyakorlás, hasznosítás, ápolás, gyarapítás, és mindenekelőtt cselekvés értelmében. Cselekvést tanúsítani pedig csak szabályok bifláztatásával nem lehet, csupán mintaszerű helyzetek teremtésével és ezek keretében, cselekedve” (Kozma 1993: 12). Mert hiszen „A nyelvhasználatot a hatékonyság, nem pedig valamely osztályzat vagy egyéb mutató minősíti” (Szépe 2001: 217).

Vagyis a társadalmi feltételek megteremtése mellett az anyanyelvi oktatás elméleti alapjait is céljaink eléréséhez kell igazítani. Ahhoz pedig, hogy változtatni tudjunk az iskolai anyanyelvi oktatás elvi alapjain, ki kell használnunk azt, hogy a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola révén hatást gyakorolhatunk a pedagógusképzésre, s majdan ezáltal az iskolai oktatásra is a KMTF-ről kikerülő oktatók tevékenységén keresztül.

Az anyanyelvi oktatás végső célja, hogy a kárpátaljai magyar diákok jól és eredményesen kommunikáló, a magyar nyelvet meg- és fenntartó, a magyar nemzethez kötődő emberré váljanak, akik ugyanakkor saját közösségük értékeivel is tisztában vannak. Ahhoz, hogy ezt elérjük, változtatnunk kell a magyar nyelv oktatásának kárpátaljai gyakorlatán.

A kárpátaljai magyarnyelv-tankönyvek elemzéséből kiderült (vö. Beregszászi – Csernicskó 1996), hogy ezek a kiadványok elsősorban és szinte kizárólagosan az elméleti tudnivalókra helyezik a hangsúlyt, a nyelv és a nyelvórán tanultak gyakorlati felhasználása a háttérbe szorul. Kommunikációközpontú, a helyzethez, partnerhez és témához automatikusan igazodó nyelvhasználatra nevelő tankönyvek helyett nagyrészt „körmönfontan grammatizáló” (Beregszászi – Csernicskó 1996), a nyelvi változatokat és változatosságot csak felületesen, elméleti szempontból érintő tankönyveink vannak, amelyek nagy mennyiségű memorizálandó tananyagot halmoznak fel ugyan, de a tanultaknak az életben való felhasználására nem készítik fel tanulóinkat. Ezáltal ezek a könyvek azt sugallják a magyartanárok számára, hogy az iskola feladata nem a nyelv célnak megfelelő használatára nevelés, a szókincs és kifejezőképesség gazdagítása, hanem a tanulók anyanyelvjárásának, az otthonról hozott, az édesanyjától tanult, a szűkebb környezethez kötődő alapnyelvváltozatának az eszményi standard változathoz való igazítása.

alacsonyított egyetemi leíró nyelvtani tematika valamelyest megújított, zsgorított változatát kellene állítani. A nyelvi nevelésnek, ha valóban hatékonyra kívánják tenni, a nyelvművelést kellene célba vennie. A művelés szónak gyakorlás, hasznosítás, ápolás, gyarapítás, és mindenekelőtt cselekvés értelmében. Cselekvést tanúsítani pedig csak szabályok bifláztatásával nem lehet, csupán mintaszerű helyzetek teremtésével és ezek keretében, cselekedve” (Kozma 1993: 12). Mert hiszen „A nyelvhasználatot a hatékonyság, nem pedig valamely osztályzat vagy egyéb mutató minősíti” (Szépe 2001: 217).

Vagyis a társadalmi feltételek megteremtése mellett az anyanyelvi oktatás elméleti alapjait is céljaink eléréséhez kell igazítani. Ahhoz pedig, hogy változtatni tudjunk az iskolai anyanyelvi oktatás elvi alapjain, ki kell használnunk azt, hogy a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola révén hatást gyakorolhatunk a pedagógusképzésre, s majdan ezáltal az iskolai oktatásra is a KMTF-ről kikerülő oktatók tevékenységén keresztül.

Az anyanyelvi oktatás végső célja, hogy a kárpátaljai magyar diákok jól és eredményesen kommunikáló, a magyar nyelvet meg- és fenntartó, a magyar nemzethez kötődő emberré váljanak, akik ugyanakkor saját közösségük értékeivel is tisztában vannak. Ahhoz, hogy ezt elérjük, változtatnunk kell a magyar nyelv oktatásának kárpátaljai gyakorlatán.

A kárpátaljai magyarnyelv-tankönyvek elemzéséből kiderült (vö. Beregszászi – Csernicskó 1996), hogy ezek a kiadványok elsősorban és szinte kizárólagosan az elméleti tudnivalókra helyezik a hangsúlyt, a nyelv és a nyelvórán tanultak gyakorlati felhasználása a háttérbe szorul. Kommunikációközpontú, a helyzethez, partnerhez és témához automatikusan igazodó nyelvhasználatra nevelő tankönyvek helyett nagyrészt „körmönfontan grammatizáló” (Beregszászi – Csernicskó 1996), a nyelvi változatokat és változatosságot csak felületesen, elméleti szempontból érintő tankönyveink vannak, amelyek nagy mennyiségű memorizálendő tananyagot halmoznak fel ugyan, de a tanultaknak az életben való felhasználására nem készítik fel tanulóinkat. Ezáltal ezek a könyvek azt sugallják a magyartanárok számára, hogy az iskola feladata nem a nyelv célnak megfelelő használatára nevelés, a szókincs és kifejezőképesség gazdagítása, hanem a tanulók anyanyelvjárásának, az otthonról hozott, az édesanyjától tanult, a szűkebb környezethez kötődő alapnyelvváltozatának az eszményi standard változathoz való igazítása.

Véleményünk szerint azonban ez a hozzáállás inkább árt, mint használ, különösen kisebbségi körülmények között. Az iskolai anyanyelvoktatásnak éppen a helyi nyelvi és kulturális értékekre építve kell elsajátíttatnia a standard változatot. Tudatosítania kell, hogy bizonyos körülmények között a nyelvjárási elemek, sőt a szláv szókölcsonzések is tökéletesen helyénvalók lehetnek, de vannak olyan helyzetek, ahol a standard változathoz célszerű igazodni. Azzal, ha a helyi, kárpátaljai magyar nyelvváltozatokról nem azt sugalljuk, hogy hasznavehetetlenek, hogy romlott magyar nyelvváltozatok, hanem éppen azt, hogy értékek, amelyek színessé, egyénivé teszik a nyelvhasználatot, ha éppen szükséges, nemcsak az anyanyelvi nyelvhasználat biztonsága, de a magyarságtudat is erősödik. „Legyen az a célunk, amit az egynyelvű, de egy nyelvükön belül diglossziás németországi svábok elértek: a beszédhelyzethez önkéntelenül igazodó nyelvhasználat. A svábok a beszélő műveltségét nem azon mérik le, hogy az ember megtagadta-e az anyanyelvjárást, hanem azon, mennyire könnyedén és tökéletesen tud egy emelkedettebb változatba átváltani, amikor szükséges” (Lanstyák 1994: 72). Az anyanyelvi nevelésnek nem lehet célja az anyanyelvnek, vagyis adott esetben a kétnyelvű kontaktusváltozatnak a lerombolása, elpusztítása, hanem inkább e változat mellé, fölé a standard és szakmai nyelvváltozatok, regiszterek elsajátíttatása úgy, hogy a tanuló minden beszédhelyzetben tisztában legyen azzal, melyik nyelvváltozat használata a helyénvaló.

A mi feladatunk az ilyen nyelvszemlélet oktatása a pedagógusjelöltek számára, illetve az ehhez szükséges iskolai tankönyvek, segédanyagok megírása, valamint az alapot képező tudományos és elméleti háttér biztosítása.

Szépe György (2001: 67-68) írja: „Véleményem szerint ugyanis az iskolának – itt a nemzeti kisebbségek iskolájának vagy iskolán kívüli tanfolyami rendszerének – fel kell készíteni a fiatalokat az anyanyelvhasználattal kapcsolatos teljes kör megismerésére és kezelésére. Természetesen mindez az iskolai szocializáció, nevelés és oktatás folyamatában, megfelelő fokozatossággal értendő.

Ez azt jelenti, hogy az iskolai anyanyelv-oktatásnak el kell mozdulnia a nyelvtan és a nyelvművelés/helyesírás oktatásának hagyományos körétől. Ezeket persze nem kell elhagyni, hanem ki kell egészíteni olyan témákkal, mint a szociolingvisztika, a pszicholingvisztika, a kétnyelvűség, sőt a nyelvpolitika

és a nyelvi jogok. Ajánlatos volna ezen témákat összekapcsolni a szociálpszichológia és a kommunikáció oktatásával; ideális esetben ezek gyakorlásával is. Számomra az is nyilvánvaló, hogy a kisebbségben és szórványban élők számára életbe vágóan fontos műveltségi anyag lehetnek a jogi ismeretek és ezen belül az emberi jogok.”

Nem véletlen tehát, hogy a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán az anyanyelv különböző változatai használatának helyénvalóságára oktatjuk a hallgatókat; arra, hogy minden nyelvváltozatnak megvan a szerepe és helye, és ennek a helynek a megtanítása az iskola feladata, nem pedig egyes változatok lerombolása, elfelejtetése. Azt, hogy a jövő pedagógusai ezt a szemléletet a magukévá tegyék, azzal is megpróbáljuk segíteni, hogy korszerű nyelvészeti alapismeretekkel vértessük fel őket, szemben a korábbi gyakorlattal. Ismét a kárpátaljai állapotokat alaposan ismerő Kozma Endrét (1993: 11) idézzük, aki az ungvári egyetem magyar tanszékén folyó oktatómunkáról írta az alábbiakat: „Ott, ahol a kisebbségi anyanyelvi képzés, a magyar nyelvű iskoláztatás, a nyelvmegőrzés létkérdés, messziről elkerülük a nyelvpszichológiának, a nyelvészociológiának vagy például a bilingvizmus problémáinak még a jövőbeli kutatáshoz szükséges alaptanulmányokat is.”

A KMTF-en jelenleg (még) nem folyik ugyan magyar szakos tanárképzés, de az óvodapedagógia, és elsősorban a tanítói szakon a hagyományos (és tantervileg is előírt) grammatikaoktatás mellett helyet kapnak a korszerű nyelvészeti alapismeretek is. *Az anyanyelv oktatásának módszertana* című tárgy keretében például a tanító szakos hallgatók a tantárgypedagógia modern elméleteivel is megismerkednek, illetve az oktatás módszertanába beépülnek a szociolingvisztika, a pszicholingvisztika, a szociológia stb. hozadékai. Az utóbbi tízegynéhány évben (elsősorban a szociolingvisztika térhódításának köszönhetően és kutatási eredményeinek hatására) szemléletváltás jellemzi az anyanyelvi nevelés módszertanát Magyarországon is (vö. Nagy 1993, Kernya szerk., 1999). Egyre nagyobb figyelmet fordít a diszciplína (a hagyományos részterületek, mint az olvasás- és írástanítás, a grammatikatanítás, a szövegelemzés, a helyesírási készség fejlesztése stb. mellett) az előbeszéd fejlesztésére, annak módjaira. Lassan idejétmúlttá válik a sokáig egyeduralgoló egynormájú nyelvészeti szemlélet, axiómává válik, hogy a gyermek iskolába kerülésekor már tud beszélni, vagyis az iskola feladata a

kommunikációs képességek *továbbfejlesztése*, a szituatív nyelvhasználat képességének kialakítása. A KMTF tanító szakos hallgatói megtanulják, hogy bár az oktatás nyelve a standard, iskolába kerüléskor nem minden gyermek van birtokában ennek a nyelvváltozatnak, de ez nem jelenti azt, hogy nem tudnak magyarul beszélni. Az alsó tagozatos anyanyelvi nevelésnek nem lehet célja a tanulók alapnyelvének kiirtása, lerombolása, nem a *helyett*, hanem a *mellé* tanítja a standard változatot. Az előbeszéd továbbfejlesztése pedig (ami egyébként minden anyanyelvi tanóra szerves része) azt is jelenti, hogy megtanítjuk azt, hogyan lehet a mindennapokban ránk váró kommunikációs szerepeket céljainknak megfelelően verbálisan (is) megoldani. Ebből egyenesen következik, hogy minden nyelvváltozatnak, stílusrétegnek, nyelvi elemnek megvan a maga használati köre, azt kell tudnunk csupán, mi, hol, mikor helyénvaló.

A tanítói, óvodapedagógia, valamint a tanár szakos diákok hallgatnak további olyan (államilag kötelezően elő nem írt) nyelvészeti tárgyakat, mint a *Gyakorlati magyar nyelv* és a *Hivatali magyar nyelv*, melyek célzottan a nyelv *használatával*, annak sajátosságaival foglalkoznak.

A *Gyakorlati magyar nyelv* című tárgy célja, hogy a hallgató megismerje a nyelv és a kommunikáció összefüggéseit, alapvető elméleti kategóriáit. Megismerkedjen a különböző nyelvi rétegek és változatok sajátosságaival, a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok jellemzőivel (különös tekintettel a nyelvjárási jelenségekre és a kétnyelvűségi hatásokra), a szituatív nyelvhasználat követelményeivel. Megtanulja, hogy a tárgynak, a kommunikációs célnak, a körülményeknek megfelelően az adott nyelvi tények, lehetőségek közül hogyan kell megválasztani a mondanivaló kifejezésére legcélszerűbb nyelvi eszközöket. Megismerkednek továbbá a hallgatók a nyelvi hátrányos helyzet elméletével, a nyelvi hátrány kezelésének lehetőségeivel. A tantárgy keretein belül a hallgatók foglalkoznak továbbá a beszélt és írott nyelvi stílusok sajátosságaival, alkalmazásuk módjával és lehetőségeivel.

A *Hivatali magyar nyelv* című kurzus célja, hogy megismertesse a hallgatókat a hivatalos nyelvhasználat tartalmi és formai sajátosságaival: a hivatalos stílus műfajaival; azokkal a jogi dokumentumokkal, amelyek Ukrajnában a kisebbségi, ezen belül is elsősorban a magyar nyelvhasználatot

szabályozzák. Eligazítja továbbá a hallgatókat abban, hogy hol és milyen helyzetekben, színtereken használhatják hivatalos funkciókban is a magyar nyelvet; milyen formai követelményeknek kell megfelelniük a magyar nyelven fogalmazott hivatalos dokumentumoknak az ukrajnai és a magyarországi szabványok szerint (pl. hivatalos levél, önéletrajz, kérvény, szerződés, pályázat stb.). A kurzus célja továbbá, hogy olyan értelmiségieket, tanárokat neveljen, akik tisztában vannak nyelvi és nemzetiségi jogaikkal, illetve akik képesek az ukrán mellett a magyar hivatali terminológia használatára is, akik birtokában vannak a magyar hivatali stílusnak. Ezen államilag nem kötelező jellegű tárgyak tantárgyi programjának és követelményrendszerének a kidolgozása a KMTF Nyelvészeti tanszékén történt, és Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának jóváhagyásával került be a tanmenetbe.

A pedagógusképzés szemléletváltása mellett arra is sort kerít a KMTF és a LIMES Társadalomkutató Intézet, hogy a korábban diplomát szerzett tanítók és tanárok számára olyan előadásokat tartsanak a kutatók, ahol szó esik a nyelvi változatosságról és változásról, a kétnyelvűség alapkérdéseiről, a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok jellemzőiről. Az előadások írott változatából pedig egy olyan tanári kézikönyv készült, amely elméleti és gyakorlati ismereteket tartalmaz a nyelvi változatosságról, a nyelvváltozatok egymáshoz való viszonyáról, a kétnyelvűségről, valamint természetesen a helyi magyar nyelvváltozatok jellemzőiről. A kötet *A mi szavunk járása (Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba)* címmel jelenleg nyomdai előkészítés alatt áll.

Abban, hogy a közösség nyelvi jövője a nyelvmegtartás vagy a nyelvcsere felé mozdul el, meghatározó jelentősége van az attitűdöknek, illetve annak, hogyan tekint a kisebbség önmagára és a többségre, a saját, illetve a többség nyelvére és kultúrájára. Ezért fontosnak tartjuk szem előtt tartani az oktatásban is, hogy a kárpátaljai magyarság saját nyelvét és kultúráját átörökítendő értéknek tekintse. A pozitív attitűdök erősítését szolgálja például a KMTF tanmenetében a minden szakon kötelező *Kárpátaljai honismerete és földrajza* című tárgy, melynek keretében a hallgatók megismerkednek a régió földrajzi adottságaival, történelmi múltjával, a helyi magyar közösség kultúrájának jellegzetességeivel, a magyarság emlékműivel, emlékhelyeivel stb. A hagyományokhoz való kötődést erősíti továbbá a tanítói szakon a

Népművészet című tárgy, melynek keretében a népművészet helyi mesterei többek között a kárpátaljai magyarság egyik legféltettebb néprajzi értékének, a beregi szőttesnek a készítését is oktatják.

A helyi magyar nyelvváltozatok megítélését tekintve az eddigi vizsgálatok azt mutatják, hogy a közösség pozitívan viszonyul saját nyelvváltozataihoz. Cserniczkó 1996-os vizsgálatában például a megkérdezettek több mint a fele szerint a magyarok által lakott vidékek közül Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul (vö. Cserniczkó 1998). Hogy ez a pozitív megítélés a továbbiakban se változzon, sőt erősödjék, az oktatás által is befolyásolható. Már szóltunk róla, milyen kiemelt helyet kapnak a KMTF-en tanuló jövődöbeli pedagógusok képzésében a helyi nyelvhasználat jellegzetességei. A nyelvünkhöz és kultúránkhöz való kötődés erősítését szolgálja továbbá az LIMES munkatársai által a helyi magyar sajtó lapjain folyó „ismeretterjesztés” is, mely arra hívja fel a figyelmet, hogy a globalizáció korában épp a regionális értékek azok, amelyek segíthetnek megőrizni egy közösség saját arculatát.

A KMTF mellett fokozatosan kialakult és egyre erősödő szellemi műhely a főiskolán belül működő szakkollégiumi rendszerre alapozva, és kihasználva a magyar nyelv viszonylag magas presztízst a nem magyar lakosság körében magyar nyelvtanfolyamok indításával is megpróbálkozik a közeljövöben. Az egész magyarság számára előnyökkel jár ugyanis, ha sikerül növelnünk a magyar nyelvet és kultúrát legalább alapszinten ismerők számát Ukrajnában. Ennek gazdasági, turisztikai és nem utolsósorban kulturális hozadéka egyaránt lehet. A kurzusok indításához szükséges szellemi tőke kialakításához hozzáfektünk, az anyagi források előteremtését pedig a pályázatoktól reméljük.

A nyelvi tervezési, oktatástervezési stratégiának szerves részét képezi nemcsak a kárpátaljai tömbmagyarság helyzetével való foglalkozás, hanem a helyi magyar szórványok kérdése is. Róluk és számukra évtizedekig sem a nyelvművelésnek, sem az egyetemi magyar tanszéknek, sem a magyar nyelvű oktatásnak nem volt mondanivalója.

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség 2001-ben felmérte a kárpátaljai magyar szórványtelepüléseken élő magyarok számát, arányát a települések összlakosságához viszonyítva, intézményi ellátottságukat

hozzáférési lehetőségeiket az anyanyelvi iskoláztatáshoz és egyházi szertartásokhoz (lásd Orosz 2001). Az elemzés arra is kitér, melyik településen hogyan lehetne fejleszteni az anyanyelvi oktatást, hol van reális igény és lehetőség vasárnapi, esetleg elemi iskola indítására és fenntartására.

A 21. táblázatban összefoglaltuk az elemzés eredményeit. Az alapos helyzetfelmérés a szórványok között tartja számon hét kárpátaljai város (Rahó, Técső, Nagyszőlős, Ilosva, Munkács, Szolyva és Ungvár) magyar lakosságát is, s összesen 45 település magyar lakosságát sorolja a szórvány kategóriájába. Közülük természetesen néhány település (Ungvár, Munkács, Nagyszőlős, Técső, Visk stb.) a magyar lakosság száma és az intézmények megléte alapján nem tekinthető szórványnak, ám a magyar település- és nyelvterülethez viszonyított távolságuk, valamint a magyarok településen belüli aránya alapján már igen. Az összefoglaló tanulmányban javaslatokat találunk arra is, hogyan lehetne fejleszteni ezen településeken a magyar oktatást.

Emellett a szórványban a Felső-Tisza-vidéken élő magyarok körében már meg is kezdte a KMPSZ és a KMTF az Illyés Közalapítvány támogatásával a nyelvésztést, a nyelvcserefolyamat lassítását, megállítást. Ennek keretében szervezték például újjá Rahón és Gyertyánligeten a magyar elemi iskolát, máshol a vasárnapi iskolákat vagy a fakultatív magyaroktatást, a magyar óvodai csoportokat. Az Illyés és az Apáczai Közalapítvány anyagi támogatásával a KMTF frissdiplomás tanító szakos hallgatói közül többen vállaltak szülőhelyüktől távol (sokszor 200 km-nyire) állást ilyen szórványtelepüléseken. Az is tudatos lépés a nevezett intézmények részéről, hogy a főiskola óvodapedagógia és tanító szakos hallgatói nyári pedagógiai gyakorlaton vesznek részt, ahol az egyik évben Rahón foglalkoznak az ottani gyerekekkel, a következő évben pedig a Rahói járásból érkeznek gyermekek Beregszászba, ahol az előző évben tanult játékokat, dalokat, verseket a helyi gyerekekkel együtt gyakorolhatják, szintén a főiskola hallgatóinak irányítása mellett. Azok a gyerekek, akik részt vesznek ezeken a nyelvi táborokon, rendszerint egy magyarországi üdülésen is részt vesznek, ami további motivációt jelent a magyar nyelv tanulásához.

A nyelvi táborok eredményét mutatja, hogy azokon a településeken, ahol több gyerek rendszeresen vesz részt rajtuk, már több helyen szerveztek vasárnapi magyar iskolát, vezették be a magyar fakultatív oktatását az ukrán

tannyelvű osztályokban, illetve Rahón 1944 után 1998-ban újraindult a magyar elemi iskola.

21. táblázat. A kárpátaljai magyar szórványok anyanyelvi oktatásának helyzete (Orosz 2001 alapján)

Régió	Települések száma	Ebből város	A magyar nyelvű oktatás helyzete				
			Fakultatív oktatás vagy vasárnapi iskola	Elemi iskola	Általános iskola	Középiskola	Semmilyen anyanyelvi oktatás nincs
Felső-Tisza-vidék	13	2	5	1	1	3	3
Ugocsa	10	1	4	2	2	1	1
Borzsa völgye	7	1	2	0	0	0	5
Latorca völgye	5	2	1	0	1	1	0
Ungvidék	9	0	0	0	0	0	9
Ungvár város	1	1	0	0	0	1	0
Összesen	45	7	12	3	4	6	18

Ezen kívül a Kárpátaljai Magyar Ösztöndíjtanács minden évben kiemelten támogatja meghatározott számú szórvány magyar hallgató magyarországi továbbtanulását a Balassi Bálint Intézetben (korábban Magyar Nyelvi Intézetben) azzal a céllal és feltétellel, hogy egy év magyar nyelvű felvételi előkészítő után hazatérve a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolára felvételiznek.

4. Gyakorlati lépések az ukrán nyelv vonatkozásában

Az ukrán nyelv oktatásával kapcsolatos teendők természetesen némileg más természetűek. Mivel az állam fennállásának tíz esztendeje alatt máig sem teremtette meg a feltételeket az ukrán nyelv elsajátításához (vö. Csernicskó 1998, Orosz – Csernicskó 1999), nem várhatunk tovább, s kezünkbe kell venni a kezdeményezést.

Neves nyelvi emberi jogi szakértők, Phillipson, Rannut és Skutnabb-Kangas (1994) szerint az alapvető nyelvi emberi jogoknak része az illető ország (legalább egyik) hivatalos nyelve megtanulásának a joga, s a nemzeti kisebbségek oktatási jogaira vonatkozó hágai ajánlásban is az áll, hogy a hivatalos államnyelvet tantárgyként kell oktatni, lehetőleg kétnyelvű tanárok által (vö. The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note, 12. cikk, 7. old.). Az ukrainai dokumentumokban sehol sem szerepel az, hogy az országban élő kisebbségeknek joguk van az államnyelv elsajátításához.

Az ukrán nyelv 1991 óta már kötelező tárgy minden kárpátaljai magyar iskolában. S bár Ukrajna nyelvtörvényében az áll, hogy az állam különböző intézményei révén biztosítja az ukrán nyelv elsajátításához elengedhetetlen feltételeket (2. cikkely), 1991 óta nem látta el tankönyvekkel, szótárakkal a magyar iskolákat, s az olyan (lehetőleg magyar–ukrán kétnyelvű) ukrán szakos tanárok képzése sem indult be, akik a magyar iskolákban oktatnák az államnyelvet.

Éppen ezért a KMTF Nyelvészeti Tanszéke, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és a LIMES Társadalomkutató Intézet hosszú távú tervet dolgozott ki az ukrán nyelv-oktatás szintjének emelésére a magyar tannyelvű iskolákban. Az első lépés az államnyelv oktatásának módszertani megalapozása. A volt Szovjetunióban ugyanis az orosz nyelvet abból az elgondolásból kiindulva oktatták a magyar iskolákban, hogy az minden szovjet állampolgár második anyanyelve, amelyet már az iskolába lépéskor bizonyos szinten ismer, ezért nem idegen nyelvként, hanem ennek megfelelően kell tanítani. Amikor a magyar iskolákban az orosz felváltotta az ukrán, ezt a nyelvet is hasonló módszertan szerint kívánták oktatni, ráadásul tankönyvek, szótárak és magyarul is értő, ukrán szakos diplomával rendelkező tanárok

4. Gyakorlati lépések az ukrán nyelv vonatkozásában

Az ukrán nyelv oktatásával kapcsolatos teendőink természetesen némileg más természetűek. Mivel az állam fennállásának tíz esztendeje alatt máig sem teremtette meg a feltételeket az ukrán nyelv elsajátításához (vö. Cserniczkó 1998, Orosz – Cserniczkó 1999), nem várhatunk tovább, s kezünkbe kell venni a kezdeményezést.

Neves nyelvi emberi jogi szakértők, Phillipson, Rannut és Skutnabb-Kangas (1994) szerint az alapvető nyelvi emberi jogoknak része az illető ország (legalább egyik) hivatalos nyelve megtanulásának a joga, s a nemzeti kisebbségek oktatási jogaira vonatkozó hágai ajánlásban is az áll, hogy a hivatalos államnyelvet tantárgyként kell oktatni, lehetőleg kétnyelvű tanárok által (vö. The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note, 12. cikk, 7. old.). Az ukrainai dokumentumokban sehol sem szerepel az, hogy az országban élő kisebbségeknek joguk van az államnyelv elsajátításához.

Az ukrán nyelv 1991 óta már kötelező tárgy minden kárpátaljai magyar iskolában. S bár Ukrajna nyelvtörvényében az áll, hogy az állam különböző intézményei révén biztosítja az ukrán nyelv elsajátításához elengedhetetlen feltételeket (2. cikkely), 1991 óta nem látta el tankönyvekkel, szótárakkal a magyar iskolákat, s az olyan (lehetőleg magyar–ukrán kétnyelvű) ukrán szakos tanárok képzése sem indult be, akik a magyar iskolákban oktatnák az államnyelvet.

Éppen ezért a KMTF Nyelvészeti Tanszéke, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és a LIMES Társadalomkutató Intézet hosszú távú tervet dolgozott ki az ukrán nyelv-oktatás szintjének emelésére a magyar tannyelvű iskolákban. Az első lépés az államnyelv oktatásának módszertani megalapozása. A volt Szovjetunióban ugyanis az orosz nyelvet abból az elgondolásból kiindulva oktatták a magyar iskolákban, hogy az minden szovjet állampolgár második anyanyelve, amelyet már az iskolába lépéskor bizonyos szinten ismer, ezért nem idegen nyelvként, hanem ennek megfelelően kell tanítani. Amikor a magyar iskolákban az orosz felváltotta az ukrán, ezt a nyelvet is hasonló módszertan szerint kívánták oktatni, ráadásul tankönyvek, szótárak és magyarul is értő, ukrán szakos diplomával rendelkező tanárok

4. Gyakorlati lépések az ukrán nyelv vonatkozásában

Az ukrán nyelv oktatásával kapcsolatos teendőink természetesen némileg más természetűek. Mivel az állam fennállásának tíz esztendeje alatt máig sem teremtette meg a feltételeket az ukrán nyelv elsajátításához (vö. Csernicskó 1998, Orosz – Csernicskó 1999), nem várhatunk tovább, s kezünkbe kell venni a kezdeményezést.

Neves nyelvi emberi jogi szakértők, Phillipson, Rannut és Skutnabb-Kangas (1994) szerint az alapvető nyelvi emberi jogoknak része az illető ország (legalább egyik) hivatalos nyelve megtanulásának a joga, s a nemzeti kisebbségek oktatási jogaira vonatkozó hágai ajánlásban is az áll, hogy a hivatalos államnyelvet tantárgyként kell oktatni, lehetőleg kétnyelvű tanárok által (vö. The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note, 12. cikk, 7. old.). Az ukrájnai dokumentumokban sehol sem szerepel az, hogy az országban élő kisebbségeknek joguk van az államnyelv elsajátításához.

Az ukrán nyelv 1991 óta már kötelező tárgy minden kárpátaljai magyar iskolában. S bár Ukrajna nyelvtörvényében az áll, hogy az állam különböző intézményei révén biztosítja az ukrán nyelv elsajátításához elengedhetetlen feltételeket (2. cikkely), 1991 óta nem látta el tankönyvekkel, szótárakkal a magyar iskolákat, s az olyan (lehetőleg magyar–ukrán kétnyelvű) ukrán szakos tanárok képzése sem indult be, akik a magyar iskolákban oktatnák az államnyelvet.

Éppen ezért a KMTF Nyelvészeti Tanszéke, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és a LIMES Társadalomkutató Intézet hosszú távú tervet dolgozott ki az ukrán nyelv-oktatás szintjének emelésére a magyar tannyelvű iskolákban. Az első lépés az államnyelv oktatásának módszertani megalapozása. A volt Szovjetunióban ugyanis az orosz nyelvet abból az elgondolásból kiindulva oktatták a magyar iskolákban, hogy az minden szovjet állampolgár második anyanyelve, amelyet már az iskolába lépéskor bizonyos szinten ismer, ezért nem idegen nyelvként, hanem ennek megfelelően kell tanítani. Amikor a magyar iskolákban az orosz felváltotta az ukrán, ezt a nyelvet is hasonló módszertan szerint kívánták oktatni, ráadásul tankönyvek, szótárak és magyarul is értő, ukrán szakos diplomával rendelkező tanárok

nélkül. Véleményünk szerint azonban az ukrán nyelv a kárpátaljai magyar gyerekek túlnyomó többsége számára nem második anyanyelv, hanem környezeti (vagy idegen) nyelv, s ennek megfelelően, a tanulók anyanyelvi ismereteire alapozva kell elsajátíttatni.³⁷ A kárpátaljai magyarság településszerkezetét ismerve ugyanis nehezen képzelhető el, hogy az iskolába kerülő tanuló már beszél valamilyen szinten ukránul. A kárpátaljai magyarok többsége ugyanis faluban, többé-kevésbé összefüggő etnikai és nyelvi tömbben él (lásd Csernicskó 1998: 23-43, Kocsis – Kocsis-Hodosi 1998: 98). A vegyes lakosságú településen élő magyar gyerekek az iskoláskor elérésekor valószínűleg valóban beszélik már a *helyi ukrán/ruszin nyelvváltozatot* valamilyen fokon, ám ez a változat korántsem azonos az ukrán standarddal, amelyet az iskolai ukránórákon oktatnak (vö. Csernicskó 1998: 211-212).

A KMTF Nyelvészeti tanszéke a Területi Tankönyvkiadó magyar szerkesztőségével szorosan együttműködve dolgozik a magyar tannyelvű iskolák elemi osztályai számára készítendő tanterven, amely már lektorálás alatt áll.

A következő lépcsőfok az ukránnyelv-tankönyvek megírása a magyar iskolák elemi (1–4.) osztályai számára. A második osztályos tankönyv kézírata már el is készült az Apáczai Közalapítvány anyagi támogatásával. Szerzője a KMTF tanára, Margitics Katalin.

A tankönyvírással párhuzamosan folyik egy iskolai ukrán-magyar, magyar-ukrán szótár megjelentetése. Az ukrán–magyar rész már elkészült (Margitics 2001). Készül továbbá egy nagyobb, közel 30 ezer szócikkes magyar–ukrán szótár is a főiskola Nyelvészeti tanszékén. Munkatársaink részt vesznek továbbá a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai tanszékén készülő magyar-ukrán, ukrán-magyar nagyszótár elkészítésének munkálataiban is.

Mindemellett már megjelent Margitics Katalin (1998) *Методичні рекомендації по розвитку зв'язного мовлення для шкіл з угорською мовою навчання* (Módszertani ajánlások az ukrán nyelvi beszéd-készség fejlesztéséhez a magyar tannyelvű iskolákban) című módszertani kiadványa.

A következő tervezett lépés *magyar–ukrán (mint környezeti nyelv)* szakpár indítása a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán. Ezáltal hosszú

távra biztosítani lehet a magyar iskolák ukránszakos tanerővel való ellátását. Olyan pedagógusok képezhetők itt, akik magyar anyanyelvűek, és módszertanilag arra vannak felkészítve, hogy az államnyelvet a magyar tannyelvű iskolákban oktassák. A pedagógusképzés mihamarabbi beindítása azért is égető kérdés, mert pl. az 1997/1998-as tanévben a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban ukránt oktatóknak mindössze negyede rendelkezett felsőfokú ukrán nyelv és irodalomtanári képesítéssel (lásd Beregszászi – Cserniczkó – Orosz 2001: 57, 2.12. ábra), de ők is olyan ukránszakos tanárok, akiket az ukrán mint anyanyelv oktatására készítettek fel tanulmányaik.

Mivel az ukránt már az elemi iskolákban is tanítják (már első osztálytól kezdve), a KMTF-en a tanító szakos hallgatók képzésében is szerepel *Az ukrán nyelv oktatásának módszertana a magyar iskolák elemi osztályaiban* c. tantárgy. A négy kredités tárgyat két szemeszterben oktatjuk, s természetesen elvi megalapozottsága megfelel fentebb megfogalmazott céljainknak. Emellett az államilag előírt óraszámom felül a főiskolai hallgatói számára emelt óraszámokban oktatjuk a *Mai ukrán nyelv* című tárgyat, illetve bevezettük a *Gyakorlati ukrán nyelv* című tantárgyat is.

Az államnyelv oktatása során nem a nyelvtani, grammatikai ismeretek elsajátítására, hanem a kommunikációra, a nyelv gyakorlati alkalmazására kell a tanulókat felkészíteni. Arra, hogy az iskolából kikerülve a valós élethelyzetekben elboldoguljanak nyelvismeretük segítségével. Ezt pedig azzal lehetne segíteni, hogy az idegennyelv-oktatásban már bevált módszereket (például a szerepjátékokat, lásd pl. Di Pietro 1994) alkalmazzuk az államnyelv oktatásának folyamatában is. Amíg erre az iskolai oktatásban nincs lehetőség, a főiskolán belül szakkollégiumi rendszerben ingyenes intenzív ukrán nyelvtanfolyamot hirdetünk hallgatóink számára, ahol az államnyelven folyó kommunikációra, konkrét szituációk megoldására készítjük fel a diákokat.

Ily módon a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola hallgatói a következő tantárgyak keretében ismerkedhetnek az ukrán nyelvvel, irodalommal (22. táblázat).

22. táblázat. Az ukrán nyelv és irodalom tárgyak a Kárpátaljai Magyar

Tanárképző Főiskolán

A tárgy neve	Összóraszám	Kreditérték	Államilag kötelező tárgy-e
<i>Tanár szakok</i>			
Hivatali ukrán nyelv	54	1	Igen.
Mai ukrán nyelv	108	2	1 kredit kötelező.
Gyakorlati ukrán nyelv	162	3	Nem.
Ukrán nyelv szakkollégium (fakultatív tárgy)	108	2	Nem. Az intézményen belül sem kötelező felvenni.
<i>Óvodapedagógia szak</i>			
Hivatali ukrán nyelv	54	1	Igen.
Mai ukrán nyelv	108	2	1 kredit kötelező.
Gyakorlati ukrán nyelv	162	3	Nem.
Ukrán nyelv szakkollégium (fakultatív tárgy)	108	2	Nem. Az intézményen belül sem kötelező felvenni.
Ukrán irodalom	54	1	Nem.
<i>Tanítói szak</i>			
Hivatali ukrán nyelv	54	1	Igen.
Mai ukrán nyelv	108	2	1 kredit kötelező.
Gyakorlati ukrán nyelv	162	3	Nem.
Az ukrán nyelv oktatásának módszertana a magyar tannyelvű iskolák elemtanintézményeiben (1-4. osztály)	108	2	Nem.
Ukrán nyelv szakkollégium (fakultatív tárgy)	108	2	Nem. Az intézményen belül sem kötelező felvenni.
Ukrán irodalom	54	1	Nem.

A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola képzési helyként is működik, teret adva a budapesti Szent István Egyetem kertészmérnöki, illetve a Nyíregyházi Főiskola közgazdász képzésének. Az ezen képzési formákban résztvevő hallgatók jogilag a magyarországi intézmények hallgatói, és így a magyarországi jogszabályok szerint az oklevél megszerzéséhez két nyelvvizsga is szükséges. A levelező oktatás keretein belül azonban nem tanulnak idegen nyelvet, illetve az ukránt sem. A fent említett ukrán szakkollégium természetesen számukra is nyitott, továbbá a főiskola vezetése a 2002-2003-as

tanévtől egy nyelvvizsga-előkészítő központ kialakítását tervezi, ahol a kihelyezett képzések hallgatói mellett többek között azok is részt vehetnek a nyelvtanfolyamokon, akik Magyarországon végezték tanulmányaikat, s ezért nem sajátították el az államnyelvet. A szakmai háttér kialakítása folyamatban van, az anyagi források megteremtésével pedig (a korlátozott saját források mellett) pályázati úton próbálkozunk a közeljövőben.

5. Feladataink az idegennyelv-oktatás területén

Az idegennyelv-oktatás reformjára az eddigi eredmények ismeretében van elsősorban szükség. A kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban az idegen nyelv oktatása nem a tanulók anyanyelvéből kiindulva, hanem az orosz nyelvre alapozva folyt. A tankönyveket oroszból, ukránból fordították, mellőzve a magyar nyelv sajátosságait, az anyanyelvi megalapozottságot. Az idegennyelv-órákon nem a célnyelven történő kommunikációra felkészítés folyt, hanem a grammatika elsajátíttatására és a fordítási gyakorlatok sikeres megoldására összpontosítottak. A magyar iskolákban idegen nyelvet oktató tanárok jelentős része nem beszélte a tanulók anyanyelvét, így nem volt képes az anyanyelv és a célnyelv hasonlóságainak, illetve különbségeinek a konfrontálására, tudatosítására sem.

Jelen körülményeink között az idegennyelv-oktatás korszerű módszereinek (vö. pl. Di Pietro 1994) alkalmazása, az anyanyelvi ismeretekre alapozás, illetve egy, a tanult idegen nyelvhez tipológiailag és genetikailag a magyarnál közelebb álló nyelvben (az ukránban) szerzett jártasságra is építő szemlélet jelenti a biztosítékot arra, hogy a magyar gyerekek a kor követelményeinek megfelelő szinten elsajátítják az idegen nyelvet.³⁸

A fent említett nyelvvizsga-előkészítő központban nem kizárólag ukrán nyelvvizsgára való felkészítés folyik majd, hanem akár orosz, angol, német és francia nyelvtanfolyamok is beindíthatók.³⁹ A KMTF mint szellemi műhely a személyi feltételek, illetve az infrastrukturális háttér biztosítása terén jelentősen hozzájárulhat a kezdeményezés sikeréhez, amennyiben a működés alapfeltételeit pályázati forrásokból sikerül előteremteni. Az 1999/2000-es tanévben az Apáczai Közalapítvány támogatásával beindított, de azóta saját lábakon álló, már működő szakkollégiumi rendszer (ahol az ukrán mellett természetesen többféle angol nyelvi kurzus is folyik) sikeressége, illetve az iránta megnyilvánuló egyre fokozódó érdeklődés jó bázisul szolgálhat a nyelvvizsgaközpont kialakításához.

Az idegennyelv-oktatás hatékonyságának emelésében ki kell használnunk az Internet nyújtotta lehetőségeket is. Soha nem volt olyan könnyű kapcsolatot teremteni tőlünk messze lévő, más nyelvű személyekkel, intézményekkel, soha nem volt olyan könnyű elérni és megismerni ~~ez~~

módszereket, mint most, az Internet segítségével. Szótárak, képes-hangos nyelvoktató programok, nyelviskolák, egyetemek, könyvtárak érhetőek el pillanatok alatt a világháló és a számítógép közvetítésével.

Az Internet, a távoktatási rendszer felhasználásával nemcsak az angol, a német vagy a francia, hanem az anyanyelvi oktatás, illetve kapcsolattartás minősége is emelkedhet. A számítógép, a világháló segítségével Kárpátalján is egyre nagyobb tömegeket lehet bekapcsolni a nyelvoktatásba, a különböző távoktatással is működtethető képzési formákba. A képzettségi szint emelésével pedig egyértelmű, hogy az anyanyelvi tudatosság és kultúra színvonala is emelkedik majd. Ezt a lehetőséget mindenképpen meg kell ragadni és ki kell használni.

6. A számítógép és az Internet nyújtotta lehetőségek

A harmadik évezred kezdetén kidolgozott nyelvi tervezési stratégiának számolnia kell egy olyan területtel is, amely nélkül ma már lehetetlen a modern kommunikáció és oktatás. Ez pedig a számítógép és az internet. Magyarországon már felismerték, hogy az informatikai fejlődés új kihívásokat hozott felszínre a magyar nyelvvel kapcsolatban is. Példa erre *A magyar nyelv az informatika korában* című kötet is (Glatz szerk. 1999). Nagy kérdés, hogy mikor fogják ezt a felismerést a határokon túl élő magyar milliók hasznára is (vagyis nemzeti léptékben is) kamatoztatni.

A világháló kínálta lehetőségek felhasználása ugyanis gyakorlatilag létszükséglet a határon túli magyarok számára.⁴⁰ Arról, hogyan és mire is hasznosíthatjuk a számítógépes világot, a X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye (Bartha – Stephanides szerk. 2001: 5) előszavában olvashatunk:

„A XX. század lezárultával, az európai integrációval, az informatika rohamos fejlődésével párhuzamosan számos olyan sürgető kérdés vetődik fel, melyeknek megoldásához a különböző alkalmazott nyelvészeti diszciplínák kutatásaikkal és azok eredményeivel jelentős mértékben hozzájárulhatnak.

Melyek is ezek? Az informatika gyors térhódításával a világháló mindennapjaink részévé válik. Ha nem akarunk leszakadni, akkor ezt az oktatás területén, így az anyanyelvi és idegennyelvi-oktatásban is tudomásul kell vennünk. Az információs társadalom vesztesei azok, akik e felzárkózásra nem képesek. A probléma megoldása alkalmazott nyelvészeti feladat (is). A nyelvpedagógiával szemben támasztott kihívás pedig az, hogy kidolgozza azokat az új tanulási és tanítási stratégiákat, melyek segítségével a tanulók képesek az autonóm tanulásra, az új évezred küszöbén már követelményként megjelent life-long learning képességére. Ugyancsak fontos, az európai uniós elvárásoknak is megfelelő feladatok hárulnak a nyelvtervezésre, a nyelvpolitikára (...).”

Ha a fentiek igazak Magyarországon, akkor mindez hatványozottan érvényes Kárpátalján, ahol, mint korábban említettük, a XXI. század újabb vasfüggönyén csak a kommunikációs és képzési lehetőségek kiszélesítésével lehet áttörni.

Az informatika új eszközeit és lehetőségeit ki kell használnunk az oktatásban (az alap-, közép- és felsőfokú képzés mellett a felnőttoktatásban és átképzésben is).

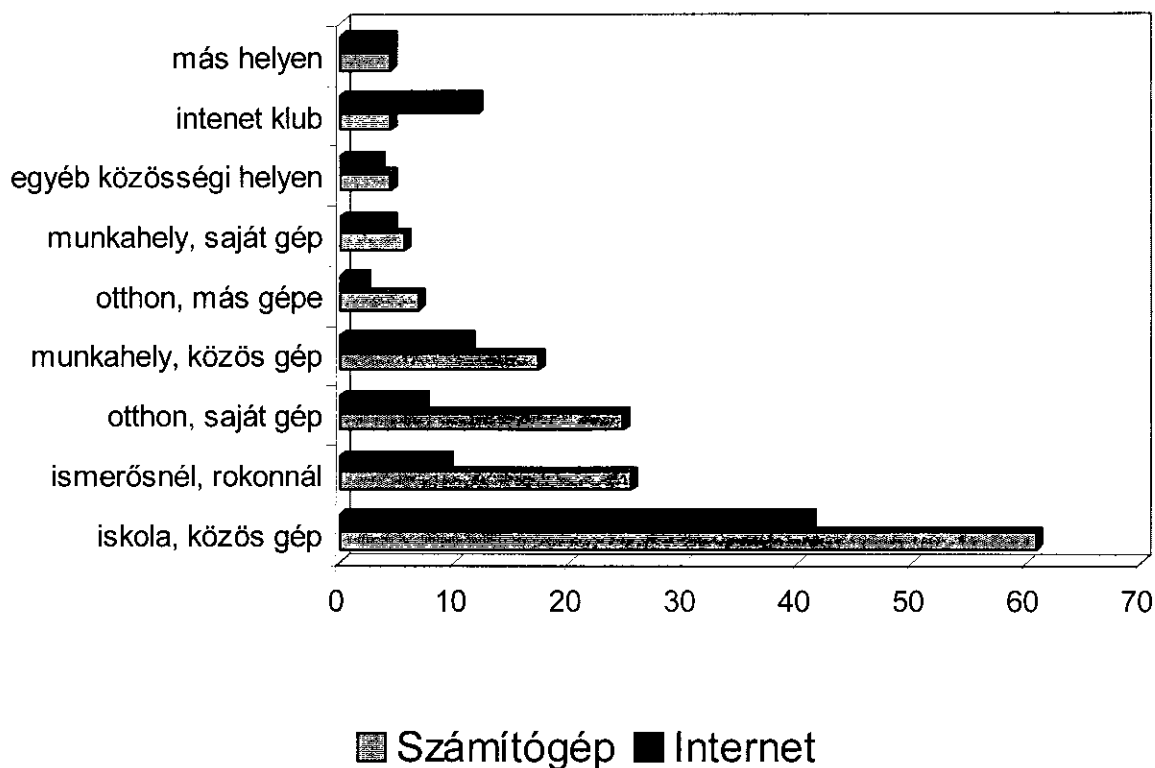
Az idegennyelv-oktatás hatékonyságának emelésében az internet nyújtotta lehetőségeket lehet a legkönnyebben hasznosítanunk. A digitális nyelvoktató programok, fordítóprogramok, digitális szótárak, lexikonok elérhetőek bármely, internet-hozzáféréssel rendelkező személy vagy intézmény számára.

Ám a kárpátaljai magyarság helyzete informatikai tekintetben sem tartozik a legideálisabbak közé.

2001. végén a budapesti Nemzeti Ifjúságkutató Intézet öt határon túli kutatóintézettel közösen empirikus kérdőíves vizsgálatot végzett négy Kárpát-medencei ország magyarlakta régiója (Felvidék, Kárpátalja, Belső Erdély, Székelyföld és Vajdaság) 15 és 29 év közötti magyar fiataljainak helyzetéről. Összesen 4450 magyar fiatalot kérdeztek meg, s az adatok összehasonlítása során egyértelműen kiderült, hogy távközlési, informatikai téren a kárpátaljai magyar fiatalok vannak a leginkább hátrányos helyzetben. A többi régióhoz mérten a kárpátaljai magyar fiatalok körében a legalacsonyabb a számítógépet használók és az otthoni computerrel rendelkezők aránya, itt férnek hozzá a legkevesebben az internethez, de még a vezetékes és mobiltelefonnal bírók is Kárpátalján vannak a legkevesebben (lásd Mozaik 2001: 22-25).

A kutatásban Kárpátaljáról a LIMES Társadalomkutató Intézet vett részt. Az 500 fiatalot megkérdező vizsgálat részletesebb adataiból az is kiderül, hol használhatja a számítógépet és az internetet a kárpátaljai magyar fiatalok túlnyomó többsége. Ha megnézzük az 56. ábrát, láthatjuk, hogy fiataljaink legnagyobb része iskolai vagy egyéb közös gépet használ.

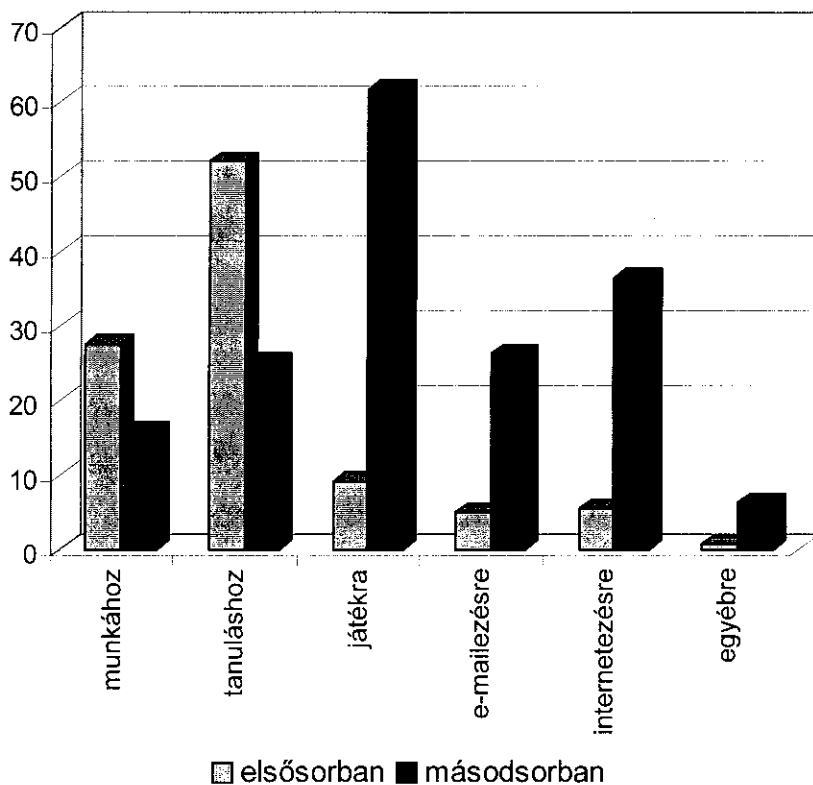
56. ábra. 500 15 és 29 év közötti kárpátaljai magyar fiatal válasza a *Hol használ számítógépet is internetet?* kérdésre (Csernicskó – Soós 2002 alapján)

Ha azt nézzük meg, milyen célból ülnek számítógép elé a kárpátaljai magyar fiatalok (57. ábra), akkor láthatjuk, hogy elsősorban a tanuláshoz használják a számítógépet, illetve munkához.

57. ábra. Mire használja elsősorban és másodsorban a számítógépet?

(Csernicskó – Soós 2002 alapján)

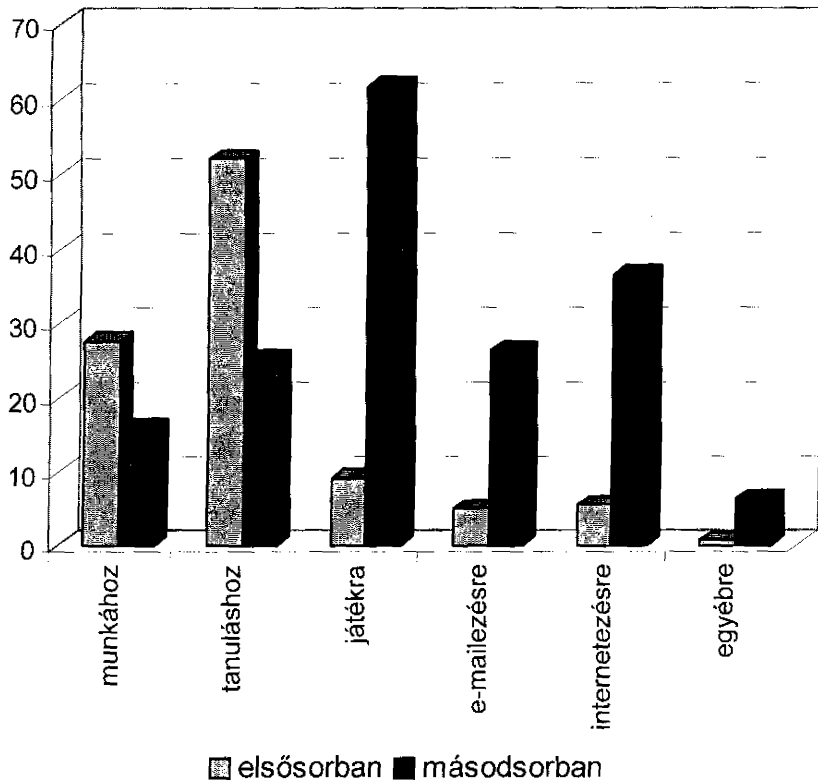

Ezek az adatok arra mutatnak rá, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok felismerték az informatika nyújtotta lehetőségeket, ám a régió infrastrukturális fejlettsége nem teszi lehetővé, hogy ezt az erőforrást méginkább kihasználják.

Az alábbiakban röviden összefoglaljuk, miért véljük úgy, hogy nyelvtervezési témájú munkánkban foglalkozunk kell az internettel és az informatikával is, s talán kiderül, miért látjuk nyelvi tervezési szempontból rendkívül fontos kérdésnek az informatikai és távközlési rendszer fejlesztését.

1. Az internet és telekommunikációs rendszerek lehetővé teszik a közvetlen, mindennapi és állandó kapcsolatot a külvilággal. Ezáltal hatalmas információmennyiség válik könnyen és gyorsan hozzáférhetővé, az információ pedig konvertálható erőforrás.
2. A számítógép, az internet egyben képzési, tanulási eszköz is. Közvetítésével szakmákat, nyelveket lehet elsajátítani és gyakorolni, a távoktatási rendszer fejlesztésével pedig az általános iskolai szinttől a

57. ábra. Mire használja elsősorban és másodsorban a számítógépet?
(Csernicskó – Soós 2002 alapján)

Ezek az adatok arra mutatnak rá, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok felismerték az informatika nyújtotta lehetőségeket, ám a régió infrastrukturális fejlettsége nem teszi lehetővé, hogy ezt az erőforrást méginkább kihasználják.

Az alábbiakban röviden összefoglaljuk, miért véljük úgy, hogy nyelvtervezési témájú munkánkban foglalkozunk kell az internettel és az informatikával is, s talán kiderül, miért látjuk nyelvi tervezési szempontból rendkívül fontos kérdésnek az informatikai és távközlési rendszer fejlesztését.

1. Az internet és telekommunikációs rendszerek lehetővé teszik a közvetlen, mindennapi és állandó kapcsolatot a külvilággal. Ezáltal hatalmas információmennyiség válik könnyen és gyorsan hozzáférhetővé, az információ pedig konvertálható erőforrás.
2. A számítógép, az internet egyben képzési, tanulási eszköz is. Közvetítésével szakmákat, nyelveket lehet elsajátítani és gyakorolni, a távoktatási rendszer fejlesztésével pedig az általános iskolai szinttől a

felsőoktatáson át a felnőttképzésig és átképzésig alkalmazható a világháló.

3. Az informatika egyben pénzkereseti forrás is lehet. Egyre több olyan munkahely jelenik meg, ahol a közvetlen munkavégzés nem a hivatali íróasztalnál vagy a gyári gépsorok mellett, hanem a személyi számítógép előtt történik. A számítógépes és informatikai ismeretek tehát javíthatják az egyén munkaerő-piaci pozícióit is.

A fenti adatokat figyelembe véve megfogalmazhatjuk azt a következtetést, hogy a kárpátaljai magyarság számára létkérdés az informatikai és telekommunikációs hálózat fejlesztése. Az empirikus vizsgálat eredményeiből az is kiderül, hogy elsősorban a közösségi helyeken (iskolákban, közintézményekben) lehet és kell könnyen hozzáférhetővé tenni az informatikai javakat a felhasználók számára, mert itt mutatkozik a legnagyobb igény irántuk, illetve mert az intézményekben sokak előtt nyílik meg a világ virtuális kapuja. Ám erre a fejlesztésre központi, kormányzati segítség nélkül, önerőből a kárpátaljai magyar közösség sajnos nem képes. A magyarországi pályázató szervezeteknek, az illetékes hivataloknak, minisztériumoknak nagyobb figyelmet kell fordítaniuk az informatikai fejlesztés kérdésére, s nemcsak a kárpátaljai, hanem az egész Kárpát-medencei magyarság vonatkozásában. Az első lépéseket már magunk is megtettük. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán Kárpátalján elsőként indítottunk nemzetközi ECDL-tanfolyamot (European Computer Driving Licenc), ahol a hallgatók európai számítógép-felhasználói jogosítványt szerezhetnek.

VI. ÖSSZEFOGLALÁS

Eben a munkában a kárpátaljai magyar nyelvi tervezés céljait, problémáit és lehetséges megoldásuk módját mutattuk be. A kárpátaljai magyar kisebbségi közösség véleményünk szerint ugyanis mostanra került olyan politikai és társadalmi helyzetbe, hogy tudatos, tervezett döntések formájában beleszólhat saját jövőjének alakításába. A tárgyalt kérdések nagy része a közösség élete alakulásának menete során merült fel, átgondolásuk és (a kisebbség számára) minél kedvezőbb megoldásuk a közösség megmaradásának záloga lehet. A kárpátaljai magyarság gondjai természetesen a munkában bemutatottnál lényegesen szerteágzóbbak. Dolgozatunkban csupán a nyelvi tervezéssel kapcsolatosakra, azok közül is elsősorban az oktatástervezéssel összefüggőekre fókuszáltunk. Kiemelt hangsúlyt kapott írásunkban a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolának, mint az első önálló államilag akkreditált határon túli magyar felsőoktatási intézmény oktatástervezési stratégiájának kidolgozása és felvázolása. Munkánkban beszámolni igyekeztünk továbbá arról, milyen úton és milyen célok megvalósítása felé halad jelenleg a kárpátaljai magyar közösség.

Szóltunk munkánkban a kárpátaljai magyar nyelvi tervezés kezdeti próbálkozásairól. A helyi nyelvi tervezés státus- és korpusztervezési ágának rövid összefoglalásából megállapíthatjuk, hogy a Szovjetunió idejétől egészen a közelmúltig nem létezett szervezett, alapos és meggondolt nyelvi tervezési tevékenység Kárpátalján. A felmerülő kérdésekre ad hoc bizottságok kerestek választ ad hoc módszerekkel, bárminemű felhatalmazás, jogosítvány és sokszor szakértelem nélkül. Nem véletlen tehát (és megállapításunkat alátámasztja), hogy a fentebb bemutatott problémák mindegyike máig teljesen vagy részben megoldatlan.

Válaszra vár azonban a kérdés: miközben számos elméleti és gyakorlati probléma vetődött fel a kárpátaljai magyar nyelvhasználók előtt, miért nem jött létre a szervezett és tudatos nyelvi tervezés Kárpátalján? Ennek számos, egymással összefonódó oka van.

A legfontosabb okot minden bizonnyal a politikai helyzetben kell keresnünk. A Szovjetunió fennállása idején a kárpátaljai magyar közösség nem volt olyan helyzetben, hogy megszervezhesse önmagát, és tevékenyen részt

vehessen saját sorsának alakításában (lásd Cserniczkó 1998).⁴¹ Ez többek között abban is megnyilvánult, hogy nem alakulhattak ki olyan intézményei a közösségnek, amelyek megbirkózhattak volna a helyi kodifikációs, nyelvi tervezési feladatokkal. A régió magyar nyelvművelése pedig még nyelvművelő mozgalomnak sem nevezhető, nyelvi tervezésnek pedig még kevésbé. Azok az események, amelyek mégis egyfajta nyelvi tervezésre utalnak, kivétel nélkül vagy a hatalom (a kommunista párt) kezdeményezésére, a közösség igényeinek, szempontjainak figyelembe vétele nélkül alakultak, vagy pedig spontán módon szerveződtek.

Bemutatásra kerültek továbbá a munkában az 1990-es évek nyelvtervezési aktualitásai, kihívásai, amelyek megoldása (például a helységnevek kérdése vagy a kárpátaljai magyar standard elemek kodifikálása) jelenleg is folyamatban van.

Megállapítottuk továbbá, hogy az 1990-es évektől napjainkra kialakult Kárpátalján az a magyar szervezeti és intézményi rendszer (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, a különböző szakmai szervezetek, és legfőképpen a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola), melyek egy szervezett nyelvi tervezési, legfőképpen oktatástervezési stratégia háttéréül szolgálhatnak. A KMKSZ által elgondolt Tisza-melléki járásnak mint területi-közigazgatási egységnek a létrejötte a közélet minden szintjén a magyar nyelv státusának és presztízsének emelkedését eredményezné, a keretein belül létrejövő önálló magyar tankerület pedig a kárpátaljai magyar nyelvű oktatást vonná a közösség felügyelete alá. Ez pedig tulajdonképpen egyet jelent a kulturális és területi autonómiával.

A kárpátaljai magyar nyelvi tervezés főbb feladatainak felvázolása során megállapítottuk, hogy a közösségnek akkor van reális esélye a megmaradásra és a fejlődésre, ha erős kapcsolatokat ápol az anyaországgal (Magyarország EU-csatlakozása után is). Ez nemcsak a magyar-magyar kapcsolatokat, hanem az európai közösséggel való kapcsolattartás szempontjából is létfontosságú, Ugyanakkor lényeges az is, hogy a közösség ne zárkózzék el az ukrán társadalmi életben való aktív résztvételtől sem. A nyelvek szintjére vetítve mindez azt jelenti, hogy a kárpátaljai magyarság megmaradása többek között attól függ, hogy képes-e anyanyelve megtartása és gyakorlása mellett az ukrán államnyelv és egy európai kapocsként szolgáló világnyelv (például az

angol) elsajátítására és használatára. A rendelkezésünkre álló kutatások eredményeit megvizsgálva és összevetve arra a következtetésre jutottunk, hogy a kárpátaljai magyarság önképe pozitív, magyarságtudata erős, a magyar nyelv presztízse magas. A közösség nyelvtudását vizsgálva azonban azt látjuk, hogy az államnyelv ismerete meglehetősen alacsony fokú, mely nagyban nehezíti a kárpátaljai magyarok ukrainai boldogulását. Még rosszabb a helyzet nyelvtudás tekintetében az idegen nyelvek terén. Ennek az okai leginkább a módszertanilag elhibázott alapokon nyugvó, az alapvető feltételeket nélkülöző iskolai ukránnyelv- és idegen nyelv-oktatásban keresendők. Kárpátaljai magyar iskolások körében végzett vizsgálatok igazolják továbbá, hogy az oktatási intézményekben folyó anyanyelvoktatás hatékonysága meglehetősen alacsony fokú (legalábbis ami a magyar nyelvközösségben erősen stigmatizált jelenségeket illeti), így a nyelvi tervezőknek egy olyan nyelvi modellben kell gondolkodniuk, mely először is korszerűsíti az anyanyelv oktatásának szemléletét, majd erre építi rá az államnyelv és egy világnyelv oktatását.

A 21. században a nyelvi tervezési stratégiák kidolgozásánál sem felejtkezhetünk meg a számítástechnika, az informatika nyújtotta lehetőségekről. Munkánkban kitértünk arra is, hogyan lehetne hasznosítani az Internetet a kárpátaljai magyar közösség nyelvmegtartási törekvéseiben. Felhívtuk ugyanakkor a figyelmet arra is, hogy az Ukrajnában élő magyarság körében alacsony a saját személyi számítógéppel rendelkezők aránya, és az informatikai képzés terén is lemaradás tapasztalható nemcsak Magyarországhoz, hanem a többi határon túli régióhoz mérten is.

A közösség nyelvi céljait tehát abban látjuk, hogy a nemzetközi dokumentumokban meghatározottak alapján anyanyelve megőrzése mellett elsajátítsa az ukrán nyelvet és még legalább egy világnyelvet (leginkább az angolt). A nemzetközi szakirodalomban fellelhető nyelvoktatási tipológiákat áttekintve a kétnyelvűség kialakítását fogalmazzuk meg az oktatás révén elérendő célként, jelesül az additív jellegű anyanyelv-domináns kétnyelvűség kialakítását, mely az anyanyelv-megőrzési oktatási program segítségével érendő el.

Munkánkban áttekintettük továbbá azokat a (jórészt folyamatban lévő) gyakorlati lépéseket, melyek a felvázolt nyelvi tervezési és főleg oktatástervezési stratégia érvényesítése érdekében szükségesek. A magyar

nyelv hivatalos státusának kialakítása, illetve a magyar nyelvű közélet megteremtése a társadalmi, kulturális és politikai szervezetek által folyamatban van. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola és annak LIMES Társadalomkutató Intézete az ehhez kapcsolódó korpusztervezési feladatok megoldásán fáradozik. A KMTF modern szemléletű, a fent megfogalmazott céljainknak megfelelő elméleti alapokon nyugvó anyanyelv, másodnyelv- és idegennyelv-oktatási modellt közvetít hallgatói felé, hatást gyakorolva ezáltal a pedagógusképzésre és továbbképzésre, vagyis a közeljövő iskolájára.

A dolgozat végkövetkeztetése talán az lehet, hogy a Kárpátalján élő magyar közösség akar és tud tenni anyanyelve megtartásáért, ám ebben a munkában szüksége van Magyarországnak, a magyar állam segítségére. Szem előtt kell tartanunk azonban, hogy ez a segítségnyújtás csak akkor lehet igazán hatékony, ha lesz végre összehangolt, a tudósok által kidolgozott, a pillanatnyi politikai érdekeken felül emelkedő nemzeti nyelvstratégia, amelyben helyet kapnak a határon túl élő magyar milliók is.

JEGYZETEK

¹ Romániában és Szlovákiában a magyar pártok részei a kormánykoalíciónak; a jugoszláviai magyar közösséggel számolnia kell a szerb vezetésnek, ha Vajdaság ügyében hoz döntéseket; Ukrajnában a magyarságnak immár három cikluson át társadalmi parlamenti képviselője van.

² Minden kárpátaljai magyar számára érthetetlen, hogy a budapesti Nyugati pályaudvarról Kárpátaljára induló gyorsvonatot úgy említik a hangosbeszélőben, mint amelyik nem Csapra, hanem Chop-ra (Csopra) indul.

³ Az esetet röviden Sebestyén Árpád is összefoglalja a kárpátaljai magyarság helyzetéről írott kéziratot jelentésében. A tanár nevét pedig ennyi év elteltével talán már közölhetjük: Csirpák Emil.

⁴ A kultúrpolitikában és az oktatásban egyedül Petőfi Sándor alakja állt minden gyanún felül, Ady Endre vagy József Attila költészete már csak részleteiben jelent meg az oktatásban. Nem eshetett szó például Ady istenes verseiről, József Attila pedig egyértelműen proletár költőként elevenedett meg a tankönyvek lapjain (vö. Balla 2000, Fedinec 2001).

⁵ A területi székváros, Ungvár egyetlen magyar tannyelvű iskolája évtizedekig, a 80 éves legvégéig Zalka Máté nevét viselte. 1993-ban Dayka Gábor nevét vette fel.

⁶ Dupka György: Egy távoli ismerősnek. In. Berniczky szerk. 1994.

⁷ Kőszeghy Elemér: (Egyetlen). In. Berniczky szerk. 1994.

⁸ Balla D. Károly: Szigeten. In. Berniczky szerk. 1994.

⁹ Kőszeghy Elemér: Házi himnusz. In. Berniczky szerk. 1994.

¹⁰ Czébel Lajos: Kérés. In. Berniczky szerk. 1994.

¹¹ Kőszeghy Elemér: Úton. In. Berniczky szerk. 1994.

¹² Horváth Sándor: Átok. In. Berniczky szerk. 1994.

¹³ Ez alól tulajdonképpen csak a kárpátaljai magyar irodalomnak az avantgard-posztmodern vonalon haladó negyedik nemzedéke kivétel (vö. Balla 2000), akik mind az irodalomról vallott nézeteikben, mind költői attitűdjeikben élesen elhatárolódnak az elmúlt évtizedek irodalmától.

¹⁴ A tanszék hivatalos neve: Magyar Filológiai Tanszék. Erre utal a szerző.

¹⁵ Valójában transliterációs. A szláv nyelvtudomány nem tesz különbséget a transzkripció és a transliteráció között (lásd. Pl. Ahmanova 1969: 478-479).

¹⁶ A bizottság jegyzőkönyvét Balogh Lajos jóvoltából ismerhettem meg. A kérdés részletes összefoglalását lásd Cserniczkó (1997a)-ban.

¹⁷ A magyarországi és határon túli magyar közösségek némileg különböző névhasználati szokásairól, problémáiról többen írtak már, például Kontra (1990: 105–112), Lanstyák (1991: 26–28, 1993: 138) stb.

¹⁸ Megdöbbenő az a tájékozatlanság, ami Magyarországon a határon túli magyarság névhasználatát (is) illeti. Az *Új magyar utónévkönyvben* (BM Kiadó, Budapest, 1997) a BM Állampolgársági Főosztálya például az előszóban megjegyzi, hogy „A nemzeti, etnikai kisebbségekhez tartozó magyar állampolgároknak, a külföldön élő magyaroknak és az itt élő külföldieknek *joguk van a szabad utónévválsztáshoz*” (kiemelés tőlem). Ez nyilvánvalóan nem igaz. Aminthogy nyelvi tervezési probléma az is, hogy bár a névhasználatról szóló törvény Ar. 47 § (2) bekezdése szerint a Magyarországon élő külföldi magyarok az utónévüknek megfelelő magyar utónevet viselhetnek, a magyar hatóságok ezt általában nem teszik lehetővé, amint erről számos

Kárpátaljáról áttelepült magyar is beszámolt. Ennek valószínűleg az az oka, hogy a külföldi állampolgárságú magyar nemzetiségű személy magyarországi okmányait nem az anyakönyvi hivatal, hanem az idegenrendészeti hatóságok állítják ki, s itt rendszerint (saját tapasztalatunk alapján is) nem határon túli magyarként, hanem külföldi ügyfélként tekintenek mindenkire. Reményeink ezen a téren is pozitív változásokat hozhat a kedvezménytörvény.

¹⁹ Érdekes az is, hogy a magyarországi névhasználati/családjogi törvény nem ismeri el azt a névváltozatot, amely Ukrajnában törvényes, s amely szerint a házasságkötés után a házastársak a két családi név összekapcsolásával képzett nevet (pl. Böröndi-Farkas) viseljenek (lásd *Új magyar utónévkönyvben* (BM Kiadó, Budapest, 1997, 27. old.). Az Alkotmánybíróság 2001. decemberében hozott határozata az Európai Unió joghatármonizáció keretében új törvény kidolgozására tesz javaslatot, melyben a kötőjeles névformák is szerepelnek majd (lásd Magyar Hírlap 2002. augusztus 26., 6. lap).

²⁰ Az asszonynévformákról a Magyar Nyelvőr lapjain folyt hosszas polémia részvevőinek többsége is hasonlóan vélekedett erről a névformáról, vö. Benkő (1962), Hexendorf (1963), J. Soltész (1963), Lőrincze (1963) stb.

²¹ A kérdés részletes összefoglalását lásd Csernicskó (1997b) és (1999: 266–274).

²² Abból, hogyan szerepel a képviselő-jelölt apai neve a listán, itt is megállapítható a nemzetisége. Aki „beavatott” a kárpátaljai magyarok apanévhasználati szokásaiba, könnyen megállapíthatja, hogy Kovács Miklóssal versenybe szálló jelöltek közül ki magyar nemzetiségű.

²³ A nyelvtörvény 3. cikkelye, a nemzetiségi törvény 8. cikkelye, az önkormányzati törvény 26. cikkelye 1. pontjának 50. bekezdése szintén lehetőséget teremt arra, hogy azokon a területeken, ahol a nemzetiségi kisebbségek többséget alkotnak, az államnyelv mellett a kisebbségi nyelv is használható hivatali nyelvként. Ezek érvényben lévő dokumentumok, ám gyakorlati alkalmazásuk egyelőre többek között azért is nehéz, mert egyik dokumentumban sincs tisztázva, mit is kell érteni a *nemzetiségi többségű terület* kifejezés alatt (lásd Csernicskó 1998: 147-152). Az alábbi elemzés talán ennek tisztázásához is hozzájárulhat valamelyest.

²⁴ Ebben a hat járásban él a kárpátaljai magyarok 97%-a (Csernicskó 1998: 43, 1999: 38), és ezen járásokon kívül nincs magyar tannyelvű középiskola Kárpátalján (Beregszászi – Csernicskó – Orosz 2001: 41).

²⁵ Összesen 675 adatközlőnk volt. Ebből 30 ukrán tannyelvű osztályban/iskolában tanult, 19-en pedig a Munkácsi Tanítóképző magyar csoportjának diákjai voltak: tehát $675 - (30 + 19) = 626$ adatközlő.

²⁶ A nyelvi jelenségek leírását lásd alább.

²⁷ Meg kell jegyeznünk, hogy a hagyományos magyar leíró nyelvészeti felfogással ellentétben Kiefer Ferenc (1998: 215) amellett érvel, hogy jelen időben „A feltételes mód jele *-n*, és nem a nyelvtanainkban említett *-na/-ne*, *-ná/-né*”. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy az illeszkedő alak – bár szabályos – nem-standard.

²⁸ Az atlasz 305. térképlapján a 36 kutatópont közül 35-ről adatolja a szerkesztő a *bulocska* előfordulását.

²⁹ Az idézett helyen tévesen harmadik személy szerepel.

³⁰ Erről a kérdéstről részletesebben lásd Csernicskó – Márku (2001).

³¹ A $p < 0,01$ azt jelenti, hogy a statisztikai próba által regisztrált különbség 99%-os bizonyossággal fennáll, és nem a véletlen műve. Ha $p < 0,05$, akkor ennek az esélye 95%.

³² Volt szerencsém találkozni olyan iskolai magyar ellenőrző dolgozattal, melyben a suksükölő formák igen, a szuksükölők ellenben nem voltak javítva.

³³ Ukrajnában a 2000/2001. tanévig négy érdemjeggyel osztályoztak az iskolákban: 2-es, 3-as, 4-es és 5-ös, ahol az 5-ös a legmagasabb osztályzat. A 2000/2001. tanévben áttértek az 1-től 12-ig terjedő skálán való osztályozásra. Vizsgálatunk az 1999/2000. tanév végén zajlott, így még a négyes skálát tükrözi. A minta 21,1%-ának 3-as, 47,1%-ának 4-es, 31,7%-ának 5-ös osztályzata volt magyarból. Egy főnek (0,1%) volt kettese, őt a hármassal rendelkezők közé soroltuk be az elemzés során.

³⁴ Látszólag paradox módon ez a hivatalosan intézményesített kétnyelvűség a gyakorlatban az egynyelvűségnek, s így az általában veszélyeztetettebb kisebbségi nyelvek megmaradásának kedvez. Azáltal ugyanis, hogy az országban vagy az ország egy bizonyos részén a kisebbségi nyelv a többséggel azonos státusban és funkciókban használható, sem a többségiek, sem a kisebbségiek nem kényszerülnek arra, hogy kétnyelvűek legyenek, s ha mégis elsajátítják egymás nyelvét, azt természetes módon vagy önként teszik, s nem azért, mert valaki ezt megköveteli tőlük (vö. pl. Svejcer 1975: 78, Lanstyák 1993: 12).

³⁵ Ü: ügyfél, H: hivatalnok.

³⁶ Szögletes zárójelben az elhangzottak magyar nyelvű, illetve standard megfelelői olvashatók.

³⁷ A nemzeti kisebbségek oktatásáról szólva Szépe György (2001: 64) is megjegyzi: „kívánatos, hogy a tanulók külön tantárgy keretében tanulják az állam nyelvét is, mégpedig lehetőleg olyan kétnyelvű nevelőktől, akik jól ismerik a gyermekek kulturális és nyelvi hátterét.”

³⁸ Nem véletlen, hogy a KMTF-en angol–történelem és angol–földrajz szakpárokon indult be a tanárképzés.

³⁹ Azért éppen ez a négy nyelv szerepel a felsorolásban, mert az angol, a német és francia az a három idegen nyelv, amelyet oktatnak a kárpátaljai iskolákban, az orosz pedig mint regionális lingua franca, illetve mint a kárpátaljaiak többsége által valamilyen szinten ismert nyelv kerülhet be az oktatandó nyelvek közé.

⁴⁰ A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (korábban Anyanyelvi Konferencia) is foglalkozott a kérdéssel, 2001. októberében Szatmárnémetiben ötnapos konferenciát tartott, melynek fő témája az internetes magyar-magyar kapcsolattartás volt. (lásd NyÉK 2001/6.)

⁴¹ Ide illik Balázs Géza (2001: 87) megjegyzése is: „a szocializmus időszakában eleinte sehogy, később csak erősen ellenőrizve lehetett foglalkozni a határon kívüli magyarság problémáival”.

MELLÉKLETEK

1. A kárpátaljai magyarlakta települések névmutatója

Névazonosító		
Kárpátalja települései magyar és ukrán nyelven		
Magyar név	Ukrán név	Járás
Ábránka	Абранка	Volóci
Akli	Клинове	Nagyszőlősi
Aklihegy	Клиновецька Гора	Nagyszőlősi
Aklitanya	Нове Клинове	Nagyszőlősi
Aklos	Уклин	Szolyvai
Aknaszlatina	Солотвино	Técsői
Almáspatak	Стримба	Rahói
Alsó- és Felsőroztoka	Костринська Розтока	Nagybereznai
Alsóapsa	Діброва	Técsői
Alsóbisztra	Нижній Бистрий	Huszi
Alsóhatárszeg	Розтока	Volóci
Alsóhidegpatak	Нижній Студений	Ökörmezői
Alsókálinfalva	Калини	Técsői
Alsókalooca	Колочава	Ökörmezői
Alsókaraszló	Заріччя	Ilosvai
Alsókerepec	Нижній Коропець	Munkácsi
Alsópásztély	Бегендяцька Пастіль	Nagybereznai
Alsóremete	Нижні Ремети	Beregszászi
Alsósárad	Нижне Болотне	Ilosvai
Alsóschönborn	Шенборн	Munkácsi
Alsószeliscse	Нижне Селище	Huszi
Alsószinevér	Синевир	Ökörmezői
Alsószlatina	Нижне Солотвино	Ungvári
Alsóverecke	Нижні Ворота	Volóci
Alsóveresmart	Мала Копаня	Nagyszőlősi
Andrásháza	Андріївка	Ungvári
Antalóc	Анталовці	Ungvári
Árdánháza	Арданове	Ilosvai
Árok	Ярок	Ungvári
Asztély	Астей	Beregszászi
Bábakút	Бабичі	Munkácsi
Bacsó	Чабанівка	Ungvári
Badaló	Бадалово	Beregszászi
Badótanya	Бадів	Beregszászi
Bagolyháza	Біласовиця	Volóci
Balazsér	Балажер	Beregszászi
Baranya	Баранинці	Ungvári
Bárdháza	Барбово	Munkácsi
Barkaszó	Баркасове	Munkácsi
Barnabás	Костилівка	Rahói
Batár	Братове	Nagyszőlősi
Bátfa	Батфа	Ungvári

Bátyú	Батіве	Beregszászi
Bedőháza	Бедевля	Técsői
Bene	Бене	Beregszászi
Benedeki	Бенедиківці	Munkácsi
Bercsényifalva	Дубринич	Perecsenyi
Beregbárdos	Буковець	Volóci
Beregbükkös	Буковинка	Munkácsi
Beregdéda	Дейда	Beregszászi
Beregfogaras	Зубівка	Munkácsi
Beregforrás	Родниківка	Szolyvai
Bereghalmos	Шкурятівці	Munkácsi
Beregi	Берегі	Ökörmezői
Beregkisalmás	Залужжя	Munkácsi
Beregkisfalud	Сільце	Ilosvai
Beregkövesd	Кам'янське	Ilosvai
Beregleányfalu	Лалове	Munkácsi
Beregnagyalmás	Яблунів	Munkácsi
Beregpálfalva	Воловиця	Ilosvai
Beregpapfalva	Ділок	Munkácsi
Beregrákos	Ракошин	Munkácsi
Beregsárrét	Кальник	Munkácsi
Beregsom	Шом	Beregszászi
Beregszász	Берегове	Ter. alárend., járási központ
Beregsziklás	Щербовець	Volóci
Beregszilvás	Кузьмине	Munkácsi
Beregszóllós	Лохове	Munkácsi
Beregújfalva	Берегуйфалу	Beregszászi
Beregvár	Карпати	Munkácsi
Berezna	Березове	Husztói
Bereznek	Березники	Szolyvai
Bértelek	Бреболя	Rahói
Bilin	Білін	Rahói
Bilke	Білки	Ilosvai
Blizsnygilok	Ділок	Husztói
Bobovoje	Бобове	Técsői
Borhalom	Бобовище	Munkácsi
Boród	Брід	Ilosvai
Botfalva	Ботфалва	Ungvári
Bótrágy	Батрадь	Beregszászi
Börvinges	Барвінок	Ungvári
Brusztura	Лопухів	Técsői
Bustyaháza	Буштино	Técsői
Bükköskő	Потік	Ökörmezői
Bükkőspatak	Буковець	Ökörmezői
Cigányos	Циганівці	Ungvári
Csabina	Чабин	Munkácsi
Csap	Чоп	Ungvári
Csapolc	Чопівці	Munkácsi
Csarnató	Чорна	Nagyszőlősi
Császlóc	Часлівці	Ungvári
Csendes	Тишів	Volóci

Csepe	Чепа	Nagyszőlősi
Cserhalom	Дубрівка	Ilosvai
Cserház	Черевці	Munkácsi
Cserjés	Лозянський	Ökörmezői
Cserlenő	Червене	Munkácsi
Csernik	Черник	Szolyvai
Csertés	Чертіж	Huszt
Cservona	Червоне	Ungvári
Csetfalva	Четфалва	Beregszászi
Csikósgorond	Чикош Горонда	Beregszászi
Csillagfalva	Княгиня	Nagybereznai
Csomafalva	Затисівка	Nagyszőlősi
Csománfalva	Чумале	Técsői
Csongor	Чомонин	Munkácsi
Csonkapapi	Попове	Beregszászi
Csonkás	Вербове	Nagyszőlősi
Csonkás	Притисянське	Nagyszőlősi
Csontos	Кострина	Nagybereznai
Csuszka	Тюшка	Ökörmezői
Danilovka	Данилівка	Beregszászi
Darázsvölgy	Осава	Huszt
Darva	Колодне	Técsői
Dávidfalva	Завидове	Munkácsi
Dercen	Дерцен	Munkácsi
Deskófalva	Дешковиця	Ilosvai
Dimicső	Демечі	Ungvári
Dobrikdülő	Добрік	Rahói
Dolha	Довге	Ilosvai
Domafalva	Домашин	Nagybereznai
Dombó	Дубове	Técsői
Dombokpuszta	Домбоки	Munkácsi
Dombostelek	Плоске	Szolyvai
Domhát	Стебний	Rahói
Drágabártfalva	Доробратове	Ilosvai
Draginya	Драгиня	Munkácsi
Drugetháza	Зарічеве	Perecsenyi
Dubi	Дуби	Ilosvai
Dubina	Дубине	Munkácsi
Dubrovka	Дібрівка	Ilosvai
Dubrovka	Дубрівка	Técsői
Dulfalva	Дулове	Técsői
Dunkófalva	Обава	Munkácsi
Égermező	Вільшани	Huszt
Egreshát	Вільшинки	Perecsenyi
Erdőludas	Гусний	Nagybereznai
Erdőpatak	Лісарня	Munkácsi
Eszeny	Есень	Ungvári
Eszterág	Стричава	Nagybereznai
Fagyalos	Медведівці	Munkácsi
Fakóbükk	Букове	Nagyszőlősi
Falucska	Богаревия	Ilosvai

Fancsika	Фанчикове	Nagyszőlősi
Fedelesfalva	Крите	Munkácsi
Feketeadó	Чорнотисів	Nagyszőlősi
Feketepatak	Чорний Потік	Nagyszőlősi
Feketetisza	Чорна Тиса	Rahói
Felsőapsa	Верхне Водяне	Rahói
Felsődomonya	Оноківці	Ungvári
Felsőgereben	Верхня Грабівниця	Volóci
Felsőhatárszeg	Мала Розтока	Ilosvai
Felsőhidegpatak	Верхній Студений	Ökörmezői
Felsőkalocsa	Негровець	Ökörmezői
Felsőkaraszló	Гребля	Ilosvai
Felsőkerepec	Верхній Коропець	Munkácsi
Felsőpásztély	Розтоцька Пастіль	Nagybereznai
Felsőpatak völgy	Верхній Дубовець	Técsői
Felsőremete	Верхні Ремети	Beregszászi
Felsősárad	Широке	Nagyszőlősi
Felsősebes/Sebesfalva	Верхній Бистрий	Ökörmezői
Felsőszinevér	Синевирська Поляна	Ökörmezői
Felsőszlatina	Верхне Солотвино	Ungvári
Felsőverecke	Верхні Ворота	Volóci
Felsőveresmart	Велика Копаня	Nagyszőlősi
Felsőviznice	Верхня Визниця	Munkácsi
Félszeg	Противень	Husztí
Fenes	Яблунівка	Husztí
Fenyvesvölgy	Ставне	Nagybereznai
Fenyvesvölgy	Стригальня	Ökörmezői
Fertősalmás	Заболоття	Nagyszőlősi
Fontenyásza	Фонтиняси	Técsői
Forduló	Облаз	Husztí
Forgolány	Дівичне	Nagyszőlősi
Fornos	Форнош	Munkácsi
Forráshuta	Родникова Гута	Szolyvai
Frigyesfalva	Кленовець	Munkácsi
Fülöpfalva	Пилипець	Ökörmezői
Füzesmező	Лоза	Ilosvai
Galampos	Голубине	Szolyvai
Gálfalva	Кобалевиця	Ilosvai
Gálocs	Галоч	Ungvári
Gancos	Гонцош	Husztí
Gánya	Ганичі	Técsői
Gát	Гать	Beregszászi
Gázló	Велика Розтока	Ilosvai
Gázló	Забрідь	Husztí
Gernyés	Копашневе	Husztí
Gernyésmező	Поляна	Husztí
Gombás	Грибівці	Munkácsi
Gombástelek	Запереділля	Ökörmezői
Gorb	Горб	Ökörmezői
Gorond	Горонда	Munkácsi
Gödényháza	Гудя	Nagyszőlősi

Grunyiki	Груники	Técsői
Gút	Гут	Beregszászi
Gyertyánliget	Кобилецька Поляна	Rahói
Hajasd	Волосянка	Nagybereznai
Halábor	Галабор	Beregszászi
Hárs	Липовець	Perecsenyi
Hársfalva	Неліпине	Szolyvai
Hárspatak	Липовець	Husztí
Határhegy	Загорб	Nagybereznai
Határhegy	Загорб	Ökörmezői
Határszög	Верховина-Бистра	Nagybereznai
Határvölgy	Завийка	Ökörmezői
Hátmeg	Загаття	Ilosvai
Havasalja	Тибава	Szolyvai
Havasköz	Люта	Nagybereznai
Hegyfark	Підгорб	Ungvári
Hegyfok	Діл	Ökörmezői
Hegyrét	Герцівці	Munkácsi
Herincse	Горінчеве	Husztí
Hetyen	Гетен	Beregszászi
Hidegrét	Пашківці	Volóci
Hlinyáni	Глиняний	Técsői
Homok	Холмок	Ungvári
Horlyó	Худлове	Ungvári
Hoverla	Говерла	Rahói
Hömlóc	Холмовець	Nagyszőlősi
Hunyadi	Гуняді	Beregszászi
Huszt	Хуст	Ter. alárend., járási központ
Husztbaranya	Боронява	Husztí
Husztcpatak	Хустець	Husztí
Husztköz	Нанкове	Husztí
Husztófalva	Данилове	Husztí
Ignéc	Зняцеве	Munkácsi
Ilkó	Ільківці	Munkácsi
Ilonca	Ільниця	Ilosvai
Ilonokújfalu	Онок	Nagyszőlősi
Ilosva	Іршава	Járási központ
Irhóc	Вільхівці	Técsői
Irhóc-Lázi	Вільхівці-Лази	Técsői
Iszka	Ізки	Ökörmezői
Iványi	Іванівці	Munkácsi
Iváskófalva	Івашковиця	Ilosvai
Iza	Іза	Husztí
Izbonya	Збини	Volóci
Izsnyéte	Жнятине	Munkácsi
Jakuszki	Яківське	Szolyvai
Jávor	Ялове	Volóci
Kajdanó	Кайданове	Munkácsi
Kálló	Крайне	Husztí
Kálovi	Каллів	Husztí
Kanora	Канора	Volóci

Kapuszög	Ворочеве	Perecsenyi
Karácsfalva	Карачин	Nagyszőlősi
Kárpótlás	Карповлаш	Husztí
Kaszómező	Косівська Поляна	Rahói
Katlanfalu	Котельниця	Volóci
Kékesfüred	Синяк	Munkácsi
Kelecsény	Келечин	Ökörmezői
Kelemenfalva	Климовиця	Ilosvai
Kendereske	Кендерешів	Munkácsi
Kenézpatak	Чорний Потік	Ilosvai
Kerecke	Керецьки	Szolyvai
Kerekhegy	Округла	Técsői
Kereknye	Коритняни	Ungvári
Keselymező	Кошелеве	Husztí
Ketergény	Розівка	Ungvári
Kicserela	Кічерели	Husztí
Kiesvölgy	Лубня	Nagybereznai
Kigyós	Кідьош	Beregszászi
Kincsestanya	Кінчеш	Ungvári
Kinlódj	Кінлодь	Munkácsi
Királyfiszállás	Солочин	Szolyvai
Királyháza	Королеве	Nagyszőlősi
Királymező	Усть- Чорна	Técsői
Királyvölgy	Солоне	Técsői
Kisábránka	Смологовиця	Ilosvai
Kisanna	Ганьковиця	Szolyvai
Kisapsa	Водиця	Rahói
Kisbakos	Бакош	Beregszászi
Kisbégány	Мала Бігань	Beregszászi
Kisberezna	Малий Березний	Nagybereznai
Kiscserjés	Вільховатий	Rahói
Kiscsongova	Завадка	Volóci
Kisdobrony	Мала Добронь	Ungvári
Kisgejőc	Малі Геївці	Ungvári
Kisharangláb	Горонглаб	Beregszászi
Kishídvég	Пасіка	Szolyvai
Kiskirva	Біловарці	Técsői
Kislécfalva	Лецовиця	Munkácsi
Kislonka	Лунка	Husztí
Kismogyorós	Микулівці	Munkácsi
Kispálos	Павлове	Szolyvai
Kispásztély	Пастілки	Perecsenyi
Kispatak	Поточок	Husztí
Kispatak	Річка	Ökörmezői
Kisrákóc	Малий Раковець	Ilosvai
Kisrétfalu	Новоселиця	Munkácsi
Kissarkad	Горбок	Ilosvai
Kisszelmenc	Малі Селменці	Ungvári
Kisszolyva	Скотарське	Volóci
Kistar	Завбуч	Perecsenyi
Kistarna	Хижа	Nagyszőlősi

Kistécső	Тячівка	Técsői
Kistéglás	Тийглаш	Ungvári
Kisturjaszög	Турички	Perecsenyi
Kisugolyka	Мала Уголька	Técsői
Klacsanó	Клячанове	Munkácsi
Klastromfalva	Гандеровиця	Munkácsi
Kockaszállás	Косино	Munkácsi
Komlós	Хмелів	Rahói
Komlós	Хмільник	Ilosvai
Koncháza	Концове	Ungvári
Kopár	Росош	Szolyvai
Korláthelmeç	Холмець	Ungvári
Koszóver	Косів Верх	Ökörmezői
Kovácsrét	Кушниця	Ilosvai
Kovászó	Квасове	Beregszászi
Köblér	Кибляри	Ungvári
Kökényes	Гернове	Técsői
Kölcsény	Кольчине	Munkácsi
Kőrösmező	Ясіня	Rahói
Kőrösös	Кіреші	Husztii
Körtelep	Круглий	Rahói
Kövesliget	Драгове	Husztii
Középpasa	Середне Водяне	Rahói
Kricsfalu	Кричове	Técsői
Krivi	Кривий	Husztii
Kurucvár	Лікіцари	Perecsenyi
Kustánfalva	Куштановиця	Munkácsi
Kutlas	Кутлаш	Husztii
Laborcbér	Брестів	Munkácsi
Lakatosfalva	Клочки	Munkácsi
Laposmező	Луги	Rahói
Latorczafő	Латірка	Volóci
Lázi	Лази	Técsői
Lehóc	Ляхівці	Ungvári
Lengyelszállás	Лісковець	Ökörmezői
Leveles	Лопушне	Ökörmezői
Ligetes	Луг	Nagybereznai
Lipcse	Липча	Husztii
Lipcsemező	Липецька Поляна	Husztii
Lóka	Лавки	Munkácsi
Lombos	Лопушанка	Szolyvai
Lonka	Луг	Rahói
Lukova	Лукове	Ilosvai
Macsóla	Мочола	Beregszászi
Magastető	Ожовех	Husztii
Magyarkomját	Великі Ком'яти	Nagyszőlősi
Majdánka	Майдан	Ökörmezői
Majorka	Маюрки	Perecsenyi
Makarja	Макарове	Munkácsi
Makkosjánosi	Яноші	Beregszászi
Makkosjánosi	Яноші	Beregszászi

Malmos	Стройне	Szolyvai
Malomrét	Жорнава	Nagybereznai
Mártonka	Мала Мартинка	Szolyvai
Maszárfalva	Негрове	Ilosvai
Mátyfalva	Матієве	Nagyszőlősi
Medence	Мідяниця	Ilosvai
Medvefalva	Медвежий	Huszti
Mélyút	Глибоке	Ungvári
Mércse	Мирча	Nagybereznai
Mezőgecse	Геча	Beregszászi
Mezőhát	Лазещина	Rahói
Mezőhuta	Полянська Гута	Perecsenyi
Mezőkaszony	Косонь	Beregszászi
Mezőterebes	Страбичове	Munkácsi
Mezővári	Вари	Beregszászi
Mihálka	Крайникове	Huszti
Minaj	Минай	Ungvári
Misztice	Імстичеве	Ilosvai
Mogyorós	Модьорош	Huszti
Mokra	Мокра	Perecsenyi
Monostor	Монастирець	Huszti
Munkács	Мукачеве	Ter. alárend., járási központ
Nádaspatak	Гростяниця	Munkácsi
Nagyábránka	Локіть	Ilosvai
Nagybakta	Велика Бакта	Beregszászi
Nagybégány	Велика Бігань	Beregszászi
Nagybereg	Великі Береги	Beregszászi
Nagyberezna	Великий Березний	Járás központ
Nagybocskó	Великий Бичків	Rahói
Nagyborzsova	Боржава	Beregszászi
Nagycserjés	Заверхня Кичера	Ökörmezői
Nagycserjés	Кічерний	Volóci
Nagycsongova	Боржавське	Nagyszőlősi
Nagydobrony	Велика Добронь	Ungvári
Nagygajdos	Гайдош	Ungvári
Nagygejőc	Великі Геївці	Ungvári
Nagykirva	Крива	Técsői
Nagyláz	Великі Лази	Ungvári
Nagylucska	Великі Лучки	Munkácsi
Nagymogyorós	Копинівці	Munkácsi
Nagymuzsaly	Мужієве	Beregszászi
Nagypalád	Велика Паладь	Nagyszőlősi
Nagypásztély	Костева Пастіль	Nagybereznai
Nagyrákóc	Великий Раковець	Ilosvai
Nagyszőlős	Виноградів	Járás központ
Nagyturjászög	Туриця	Perecsenyi
Nagyugolyka	Велика Уголька	Técsői
Németkucsova	Кучава	Munkácsi
Németmokra	Комсомольськ	Técsői
Nevetlenfalu	Дякове	Nagyszőlősi
Nevicke	Невицьке	Ungvári

Nyágova	Добрянське	Técsői
Nyéresháza	Нересниця	Técsői
Nyilas	Розтоки	Rahói
Nyíresújfalu	Дунковиця	Ilosvai
Nyírhalom	Березинка	Munkácsi
Ódáviháza	Старе Давидкове	Munkácsi
Ókemence	Кам'яниця	Ungvári
Oláhcsertész	Підгірне	Ilosvai
Olhovcsik	Вільхівчик	Técsői
Olhovica	Вільховиця	Munkácsi
Oroszgejóc	Руські Геївці	Ungvári
Oroszkomoróc	Руські Комарівці	Ungvári
Oroszkucsova	Руська Кучава	Munkácsi
Oroszmocsár	Руський Мочар	Nagybereznai
Oroszmokra	Руська Мокра	Técsői
Orosztelek	Руське	Munkácsi
Oroszvölgy	Руська Долина	Nagyszőlősi
Ósándorfalva	Олександрівка	Husztii
Ószemere	Сімер	Perecsenyi
Ökörmező	Міжгір'я	járási központ
Ölyvös	Вільхівка	Ilosvai
Órdarma	Сторожниця	Ungvári
Ötvösfalva	Золотареве	Husztii
Padóc	Подобовець	Ökörmezői
Palágykomoróc	Паладь Комарівці	Ungvári
Palló	Палло	Ungvári
Papitanya	Мале Попове	Beregszászi
Patakófalva	Стужиця	Nagybereznai
Patakos	Пацканьове	Ungvári
Pataktanya	Плоский Потік	Szolyvai
Pelesalja	Підплеша	Técsői
Perecseny	Перечин	Járási központ
Pereháza	Перехресний	Volóci
Pereszlő	Присліп	Ökörmezői
Pescsera	Пещера	Técsői
Petrusó	Петрушів	Técsői
Pisztraháza	Пістрялове	Munkácsi
Plajuc	Плаюць	Rahói
Ploszkánfalva	Плоскановиця	Munkácsi
Podcsumály	Підчумаль	Ökörmezői
Podisor	Подішор	Técsői
Polena	Поляна	Szolyvai
Poroskő	Порошкове	Perecsenyi
Póсахáza	Павшин	Munkácsi
Poszics	Посіч	Husztii
Prihud	Пригідь	Técsői
Puskino	Пушкіне	Nagyszőlősi
Rafajnaújfalu	Рафайнове	Beregszászi
Rahó	Рахів	Járási központ
Rahonca	Оріховиця	Ungvári
Rakasz	Рокосів	Husztii

Rakó	Ракове	Técsői
Rákó	Ракове	Perecsenyi
Rákos	Ракош	Huszt
Rákospatak	Горбки	Nagyszőlősi
Rápigy	Ряпідь	Huszt
Rászocska	Росішка	Rahói
Rát	Ратівці	Ungvári
Rekesz	Задільське	Volóci
Rekettye	Рекіти	Ökörmezői
Repede	Бистриця	Munkácsi
Repenye	Репінне	Ökörmezői
Révhely	Забрідь	Nagybereznai
Rókamező	Лисичеве	Ilosvai
Rókarét	Мерешор	Ökörmezői
Romocsfalva	Ромочевия	Munkácsi
Rónafalu	Жборівці	Munkácsi
Rónafüred	Лумшори	Perecsenyi
Rosszos	Росош	Técsői
Rosztoka	Розтока	Ökörmezői
Rosztovátovci	Ростов'ятиця	Munkácsi
Rovne	Рівне	Técsői
Runya	Руня	Técsői
Saján	Шаян	Huszt
Salánk	Шаланки	Nagyszőlősi
Sárdik	Заболотне	Ilosvai
Sárosoroszi	Оросієве	Beregszászi
Siróka	Широке	Huszt
Sislóc	Шишлівці	Ungvári
Sóhát	Чорноголова	Nagybereznai
Sósfalu	Новоселиця	Nagyszőlősi
Sóslak	Сіль	Nagybereznai
Szajkófalva	Осій	Ilosvai
Szakadék	Залом	Huszt
Száldobos	Стеблівка	Huszt
Szálláspatak	Сасове	Técsői
Szalóka	Соловка	Ungvári
Szánfalva	Станове	Munkácsi
Szárazpatak	Сухий	Ökörmezői
Szarvasháza	Жденієве	Volóci
Szarvaskút	Оленеве	Szolyvai
Szarvasrét	Пузняківці	Munkácsi
Szászóka	Сасівка	Szolyvai
Szeklence	Сокирниця	Huszt
Széleslonka	Широкий Луг	Técsői
Szemerekő	Смерекове	Nagybereznai
Szénástelek	Завосина	Nagybereznai
Szentmihálykörtvélyes	Грушеве	Técsői
Szentmiklós	Чинадієве	Munkácsi
Szerednye	Середне	Ungvári
Szerencsefalva	Щасливе	Munkácsi
Szernye	Серне	Munkácsi

Szernyehát	Петрівка	Ungvári
Szidorfalva	Грабове	Munkácsi
Szitni	Сітний	Rahói
Szlopony	Слоповий	Huszti
Szolyva	Свалява	járási központ
Szombati	Собатин	Ilosvai
Szopkó	Сопки	Ökörmezői
Szorospatak	Глибокий Потік	Técsői
Szólósegres	Олешник	Nagyszőlősi
Szólósgyula	Дюла	Nagyszőlősi
Szólósvégardó	Підвиноградів	Nagyszőlősi
Sztanovec	Становець	Huszti
Sztrippa	Стрипа	Ungvári
Szuha	Суха	Ilosvai
Szuhabaranka	Бронька	Ilosvai
Szuhapatak	Сухий	Nagybereznai
Szurjuk	Сюрюк	Huszti
Szuzskóújfalu	Сускове	Szolyvai
Szürte	Сюрте	Ungvári
Szvalyavka	Свалявка	Perecsenyi
Szvoboda	Свобода	Ökörmezői
Talaborfalva	Теребля	Técsői
Taracköz	Тересва	Técsői
Tarackraszna	Красна	Técsői
Taracújfalu	Новоселиця	Técsői
Tarfalu	Голятин	Ökörmezői
Tarújfalu	Новоселиця	Ökörmezői
Tasnád	Затишне	Beregszászi
Técső	Гячів	Beregszászi
Tekeháza	Текове	Nagyszőlősi
Terebesfehérpatak	Ділове	Rahói
Tereselpatak	Тарасівка	Técsői
Tiha	Тихий	Nagybereznai
Timsor	Лази	Volóci
Tiszaágtelek	Тисаагтелек	Ungvári
Tiszaásvány	Тисаашвань	Ungvári
Tiszabogdány	Богдан	Rahói
Tiszaborkút	Кваси	Rahói
Tiszabökény	Бобове	Nagyszőlősi
Tiszacsoma	Чома	Beregszászi
Tiszafejéregyháza	Біла Церква	Rahói
Tiszahetény	Гетиня	Nagyszőlősi
Tiszakeresztúr	Перехрестя	Nagyszőlősi
Tiszakirva	Крива	Huszti
Tiszaló	Тисолове	Técsői
Tiszapéterfalva	Петрове	Nagyszőlősi
Tizasalamon	Соломонове	Ungvári
Tizasásvár	Тросник	Nagyszőlősi
Tizaszászfalu	Сасове	Nagyszőlősi
Tizaszirna	Дротинці	Nagyszőlősi
Tiszaújfalu	Тисауйфалу	Ungvári

Tiszaújhely	Нове Село	Nagyszőlősi
Tiszaújlak	Вилок	Nagyszőlősi
Titokvölgy	Тітківці	Ökörmezői
Topcsino	Топчине	Técsői
Topolin	Тополин	Husztí
Toronya	Торунь	Ökörmezői
Trosztyanec	Тростянець	Rahói
Tulanagyágtelep	Зарічне	Husztí
Turjamező	Тур'я Поляна	Perecsenyi
Turjaremete	Тур'ї Ремети	Perecsenyi
Turjasebes	Тур'я Бистра	Perecsenyi
Turjavágás	Тур'я Пасіка	Perecsenyi
Uglya	Угля	Técsői
Újbárd	Новобарове	Técsői
Újdávidháza	Нове Давидкове	Munkácsi
Újkemence	Новоселиця	Perecsenyi
Újszemere	Сімерки	Perecsenyi
Újtővisfalva	Драчини	Szolyvai
Ungbükkös	Буківцeve	Nagybereznai
Ungcsertész	Чертіж	Ungvári
Unggesztenyés	Лінці	Ungvári
Unghosszúmező	Довге Поле	Ungvári
Unghuta	Гута	Ungvári
Ungordas	Вовкове	Ungvári
Ungsásfalva	Ірлява	Ungvári
Ungtarnóc	Тарнівці	Ungvári
Ungtölgyes	Дубрівка	Ungvári
Ungvár	Ужгород	Ter. alárend., ter. és járási székhely
Úrmező	Руське Поле	Técsői
Uzsok	Ужок	Nagybereznai
Vadastanya	Каштанове	Beregszászi
Vajnág	Вонігове	Técsői
Várkulcsa	Ключарки	Munkácsi
Végmártonka	Крайня Мартинка	Ilosvai
Veléte	Велятин	Husztí
Verbóc	Вербовець	Nagyszőlősi
Verebes	Верб'яж	Volóci
Veréce	Веряця	Nagyszőlősi
Vertepa	Вертеп	Husztí
Vezérszállás	Підполоззя	Volóci
Vidrásatak	Видричка	Rahói
Viharos	Вишка	Nagybereznai
Vinkó	Вінкове	Munkácsi
Visk	Вишкове	Husztí
Vízköz	Сойми	Ökörmezői
Vocsitelep	Вовчий	Szolyvai
Volóc	Воловець	Járási központ
Vosováti	Вишоватий	Técsői
Vucskómező	Вучкове	Ökörmezői
Zajgó	Дусина	Szolyvai

Zápszony	Залсонь	Beregszászi
Zárnya	Приборжавське	Posvai
Zsilip	Плав'я	Szolyvai
Zsófiafalva	Софія	Munkácsi
Zsovtneve	Жовтневе	Husztí
Zsukó	Жукове	Munkácsi
Zúgó	Гукливий	Volóci

Névazonosító
Kárpátalja települései ukrán és magyar nyelven

Ukrán név	Magyar név	Járás
Абранка	Ábránka	Volóci
Андріївка	Andrásháza	Ungvári
Анталовці	Antalóc	Ungvári
Арданове	Árdánháza	Ilosvai
Астей	Asztély	Beregszászi
Бадалово	Badaló	Beregszászi
Бабичі	Bábakút	Munkácsi
Бадів	Badótanya	Beregszászi
Бакош	Kisbakos	Beregszászi
Балажер	Balazsér	Beregszászi
Баранинці	Baranya	Ungvári
Барбово	Bárdháza	Munkácsi
Барвінок	Börvinges	Ungvári
Баркасове	Barkaszó	Munkácsi
Батіве	Bátyú	Beregszászi
Батрадь	Bótrágy	Beregszászi
Батфа	Bátfa	Ungvári
Бегендяцька Пастіль	Alsópásztély	Nagybereznai
Бедевля	Bedóháza	Técsői
Бене	Bene	Beregszászi
Бенедиківці	Benedeki	Munkácsi
Берегі	Beregi	Ökörmezői
Берегове	Beregszász	Ter. alárend., járási központ
Берегуйфалу	Beregújfalú	Beregszászi
Березинка	Nyírhalom	Munkácsi
Березники	Bereznék	Szolyvai
Березове	Berezna	Huszi
Бистриця	Repede	Munkácsi
Біла Церква	Tiszafejéregyháza	Rahói
Біласовиця	Bagolyháza	Volóci
Білин	Bilin	Rahói
Білкі	Bilke	Ilosvai
Біловарці	Kiskirva	Técsői
Бобове	Bobovoje	Técsői
Бобове	Tiszabökény	Nagyszőlősi
Бобовище	Borhalom	Munkácsi
Богаревиця	Falucska	Ilosvai
Богдан	Tiszabogdány	Rahói
Боржава	Nagyborzsova	Beregszászi
Боржавське	Nagycsongova	Nagyszőlősi
Боронява	Husztbaranya	Huszi
Ботфалва	Botfalva	Ungvári
Братове	Batár	Nagyszőlősi
Бребоя	Bértelek	Rahói
Брестів	Laborcbér	Munkácsi

Брід	Boród	Ilosvai
Бронька	Szuhabaranka	Ilosvai
Буківцеве	Ungbükkös	Nagybereznai
Букове	Fakóbükk	Nagyszőlősi
Буковець	Beregbárdos	Volóci
Буковець	Bükkőspatak	Ökörmezői
Буковинка	Beregbükkös	Munkácsi
Буштино	Bustyaháza	Técsői
Вари	Mezővári	Beregszászi
Велика Бакта	Nagybakta	Beregszászi
Велика Бігань	Nagybégány	Beregszászi
Велика Добронь	Nagydobrony	Ungvári
Велика Копаня	Felsőveresmart	Nagyszőlősi
Велика Паладь	Nagypalád	Nagyszőlősi
Велика Розтока	Gázló	Ilosvai
Велика Уголька	Nagyugolyka	Técsői
Великий Березний	Nagyberezna	Járási központ
Великий Бичків	Nagybocskó	Rahói
Великий Раковець	Nagyrákóc	Ilosvai
Великі Береги	Nagybereg	Beregszászi
Великі Геївці	Nagygejóc	Ungvári
Великі Ком'яти	Magyarkomját	Nagyszőlősi
Великі Лази	Nagyláz	Ungváри
Великі Лучки	Nagylucska	Munkácsi
Велятин	Veléte	Husztі
Вербове	Csonkás	Nagyszőlősi
Вербовець	Verbóc	Nagyszőlősi
Верб'яж	Verebes	Volóci
Вертеп	Vertepa	Husztі
Верхне Солотвино	Felsőszlatina	Ungváри
Верхне Водяне	Felsőapsa	Rahói
Верхні Ворота	Felsőverecke	Volóci
Верхні Ремети	Felsőremete	Beregszászi
Верхній Бистрий	Felsősebes/Sebesfalva	Ökörmezői
Верхній Дубовець	Felsőpatak völgy	Técsői
Верхній Коропець	Felsőkerepec	Munkácsi
Верхній Студений	Felsőhidegpatak	Ökörmezői
Верхня Визниця	Felsővíznice	Munkácsi
Верхня Грабівниця	Felsőgereben	Volóci
Верховина-Бистра	Határszög	Nagybereznai
Веряця	Veréce	Nagyszőlősi
Видричка	Vidráspatak	Rahói
Вилок	Tiszaújlak	Nagyszőlősi
Виноградів	Nagyszőlős	Járási központ
Вишка	Viháros	Nagybereznai
Вишкове	Visk	Husztі
Вишоватий	Vosováti	Técsői
Вільхівка	Ölyvös	Ilosvai
Вільхівці	Irhóc	Técsői
Вільхівці-Лази	Irhóc-Lázi	Técsői
Вільхівчик	Olhovcsik	Técsői

Вільховатий	Kiscserjés	Rahói
Вільховиця	Olhovica	Munkácsi
Вільшани	Égermező	Huszti
Вільшинки	Egreshát	Perecsenyi
Вінкове	Vinkó	Munkácsi
Вовкове	Ungordas	Ungvári
Вовчий	Vocsitelep	Szolyvai
Водиця	Kisapsa	Rahói
Воловець	Volóc	Járási központ
Воловиця	Beregpálfalva	Ilosvai
Волосянка	Hajasd	Nagybereznai
Вонігове	Vajnág	Técsői
Ворочеве	Kapuszög	Perecsenyi
Вучкове	Vucskómező	Ökörmezői
Гайдош	Nagyajdos	Ungváри
Галабор	Halábor	Beregszászi
Галоч	Gálocs	Ungváри
Гандеровиця	Klastromfalva	Munkácsi
Ганичі	Gánya	Técsői
Ганьковиця	Kisanna	Szolyvai
Гать	Gát	Beregszászi
Герцівці	Hegyrét	Munkácsi
Гетен	Hetyen	Beregszászi
Гетиня	Tiszahetény	Nagyszőlősi
Геча	Mezőgécse	Beregszászi
Глибоке	Mélyút	Ungváри
Глибокий Потік	Szorospatak	Técsői
Глиняний	Hlinyáni	Técsői
Говерла	Hoverla	Rahói
Голубине	Galambos	Szolyvai
Голятин	Tarfalu	Ökörmezői
Гонцош	Gancos	Huszti
Горб	Gorb	Ökörmezői
Горбки	Rákospatak	Nagyszőlősi
Горбок	Kissarkad	Ilosvai
Горінчеве	Herincse	Huszti
Горонглаб	Kisharangláb	Beregszászi
Горонда	Gorond	Munkácsi
Грабове	Szidorfalva	Munkácsi
Гребля	Felsőkaraszló	Ilosvai
Грибівці	Gombás	Munkácsi
Груники	Grunyiki	Técsői
Грушеве	Szentmihálykörtvélyes	Técsői
Гудя	Gödényháza	Nagyszőlősi
Гукливий	Zúgó	Volóci
Гуняді	Hunyadi	Beregszászi
Гусний	Erdőludas	Nagybereznai
Гут	Gút	Beregszásзи
Гута	Unghuta	Ungváри
Данилівка	Danilovka	Beregszásзи
Данилове	Husztófalva	Huszti

Дейда	Beregdéda	Beregszászi
Демечі	Dimicső	Ungvári
Дерцен	Dercen	Munkácsi
Дешковиця	Deskófalva	Ilosvai
Дібрівка	Dubrovka	Ilosvai
Діброва	Alsóapsa	Técsői
Дівичне	Forgolány	Nagyszőlősi
Діл	Hegyfok	Ökörmezői
Ділове	Terebesfehérpatak	Rahói
Ділок	Beregpapfalva	Munkácsi
Ділок	Blizsnigylók	Huszi
Добрік	Dobrikdülő	Rahói
Добрянське	Nyágova	Técsői
Довге	Dolha	Ilosvai
Довге Поле	Unghosszúmező	Ungvári
Домашин	Domafalva	Nagybereznai
Домбоки	Dombokpuszta	Munkácsi
Доробратове	Drágabártfalva	Ilosvai
Драгиня	Draginya	Munkácsi
Драгове	Kövesliget	Huszi
Драчини	Újtővisfalva	Szolyvai
Дротинці	Tiszaszirma	Nagyszőlősi
Дуби	Dubi	Ilosvai
Дубине	Dubina	Munkácsi
Дубове	Dombó	Técsői
Дубринич	Bercsényifalva	Perecsenyi
Дубрівка	Cserhalom	Ilosvai
Дубрівка	Dubrovka	Técsői
Дубрівка	Ungtölgyes	Ungvári
Дулове	Dulfalva	Técsői
Дунковиця	Nyíresújfalú	Ilosvai
Дусина	Zajgó	Szolyvai
Дюла	Szőlősgyula	Nagyszőlősi
Дякове	Nevetlenfalú	Nagyszőlősi
Есень	Eszeny	Ungváри
Жборівці	Rónafalu	Munkácsi
Жденієве	Szarvasháza	Volóci
Жнятинє	Izsnyéte	Munkácsi
Жовтневе	Zsovtnéve	Huszi
Жорнава	Malomrét	Nagybereznai
Жукове	Zsukó	Munkácsi
Зарічне	Tulanagyágtelep	Huszi
Заболотне	Sárdik	Ilosvai
Заболоття	Fertősalmás	Nagyszőlősi
Забрідь	Gázló	Huszi
Забрідь	Révhely	Nagybereznai
Завадка	Kiscsongova	Volóci
Завбуч	Kistar	Perecsenyi
Заверхня Кичера	Nagycserjés	Ökörmezői
Завидове	Dávidfalva	Munkácsi
Завийка	Határvölgy	Ökörmezői

Завосина	Szénástelek	Nagybereznai
Загаття	Hátmeg	Ilosvai
Загорб	Határhegy	Nagybereznai
Загорб	Határhegy	Ökörmezői
Задільське	Rekesz	Volóci
Залом	Szakadék	Husztі
Залужжя	Beregkisalmás	Munkácsi
Запереділля	Gombástelek	Ökörmezői
Запсонь	Zápszony	Beregszászi
Зарічеве	Drugetháza	Perecsenyi
Заріччя	Alsókaraszló	Ilosvai
Затисівка	Csomafalva	Nagyszőlősi
Затишне	Tasnád	Beregszászi
Збини	Izbonya	Volóci
Зняцеве	Ignéc	Munkácsi
Золотареве	Ötvösfalva	Husztі
Зубівка	Beregfogaras	Munkácsi
Іванівці	Iványi	Munkácsi
Івашковиця	Ivaskófalva	Ilosvai
Іза	Iza	Husztі
Ізки	Iszka	Ökörmezői
Ільківці	Ilkó	Munkácsi
Ільниця	Ilonca	Ilosvai
Імстичеве	Misztice	Ilosvai
Ірлява	Ungsasfalva	Ungvári
Іршава	Ilosva	Járási központ
Кайданове	Kajdanó	Munkácsi
Калини	Alsókálinfalva	Técsői
Каллів	Kálovi	Husztі
Кальник	Beregsárrét	Munkácsi
Кам'яниця	Ókemence	Ungvári
Кам'янське	Beregkövesd	Ilosvai
Канора	Kanora	Volóci
Карачин	Karácsfalva	Nagyszőlősi
Карпати	Beregvár	Munkácsi
Карповтлаш	Kárpótlás	Husztі
Каштанове	Vadastanya	Beregszászi
Кваси	Tiszaborkút	Rahói
Квасове	Kovászó	Beregszászi
Келечин	Kelecsény	Ökörmezői
Кендерешів	Kendereske	Munkácsi
Керецьки	Kerecke	Szolyvai
Кибляри	Köblér	Ungvári
Кідьош	Kígyós	Beregszászi
Кінлодь	Kinlódj	Munkácsi
Кінчеш	Kincsestanya	Ungvári
Кіреші	Kőrösös	Husztі
Кічерели	Kicserele	Husztі
Кічерний	Nagycserjés	Volóci
Кленовець	Frigyesfalva	Munkácsi
Климовиця	Kelemenfalva	Ilosvai

Клинове	Akli	Nagyszőlősi
Клиновецька Гора	Aklihegy	Nagyszőlősi
Клочки	Lakatosfalva	Munkácsi
Ключарки	Várkulcsa	Munkácsi
Клячанове	Klacsanó	Munkácsi
Княгиня	Csillagfalva	Nagybereznai
Кобалевиця	Gálfalva	Ilosvai
Кобилецька Поляна	Gyertyánliget	Rahói
Колодне	Darva	Técsői
Колочава	Alsókalocsa	Ökörmezői
Кольчине	Kölcvény	Munkácsi
Комсомольськ	Németmokra	Técsői
Концове	Koncháza	Ungvári
Копашневе	Gernyés	Huszti
Копинівці	Nagymogyorós	Munkácsi
Коритняни	Kereknye	Ungváри
Королеве	Királyháza	Nagyszőlősi
Косино	Kockaszállás	Munkácsi
Косів Верх	Koszóver	Ökörmezői
Косівська Поляна	Kaszómező	Rahói
Косонь	Mezőkaszony	Beregszászi
Костева Пастіль	Nagypásztély	Nagybereznai
Костилівка	Barnabás	Rahói
Кострина	Csontos	Nagybereznai
Костринська Розтока	Alsó- és Felsőroztoka	Nagybereznai
Котельниця	Katlanfalva	Volóci
Кошелеве	Keselymező	Huszti
Крайне	Kálló	Huszti
Крайникове	Mihálka	Huszti
Крайня Мартинка	Végmártonka	Ilosvai
Красна	Tarackraszna	Técsői
Крива	Nagykirva	Técsői
Крива	Tiszakirva	Huszti
Кривий	Krivi	Huszti
Крите	Fedelesfalva	Munkácsi
Кричове	Kricsfalva	Técsői
Круглий	Körtelep	Rahói
Кузьмине	Beregszilvás	Munkácsi
Кутлаш	Kutlas	Huszti
Кучава	Németkucsova	Munkácsi
Кушниця	Kovácsrét	Ilosvai
Куштановиця	Kustánfalva	Munkácsi
Лавки	Lóka	Munkácsi
Лазещина	Mezőhát	Rahói
Лази	Lázi	Técsői
Лази	Timsor	Volóci
Лалове	Beregleányfalva	Munkácsi
Латірка	Latorczafő	Volóci
Лецовиця	Kislécfalva	Munkácsi
Липецька Поляна	Lipcsemező	Huszti
Липовець	Hárs	Perecsenyi

Липовець	Hárspatak	Husztí
Липча	Lipcse	Husztí
Лисичеве	Rókamező	Ilosvai
Лікіцари	Kurucvár	Perecsenyi
Лінці	Unggesztenyés	Ungvári
Лісарня	Erdőpatak	Munkácsi
Лісковець	Lengyelszállás	Ökörmezői
Лоза	Füzesmező	Ilosvai
Лозянський	Cserjés	Ökörmezői
Локіть	Nagyábránka	Ilosvai
Лопухів	Brusztura	Técsői
Лопушанка	Lombos	Szolyvai
Лопушне	Leveles	Ökörmezői
Лохове	Beregszöllős	Munkácsi
Лубня	Kiesvölgy	Nagybereznai
Луг	Ligetes	Nagybereznai
Луг	Lonka	Rahói
Луги	Laposmező	Rahói
Лукове	Lukova	Ilosvai
Лумшори	Rónafüred	Perecsenyi
Лунка	Kislonka	Husztí
Люта	Havasköz	Nagybereznai
Ляхівці	Lehóc	Ungvári
Мале Попове	Papitánya	Beregszászi
Майдан	Majdánka	Ökörmezői
Макарове	Makarja	Munkácsi
Мала Бігань	Kisbégány	Beregszászi
Мала Добронь	Kisdobrony	Ungvári
Мала Копаня	Alsóveresmart	Nagyszőlősi
Мала Мартинка	Mártonka	Szolyvai
Мала Розтока	Felsőhatárszeg	Ilosvai
Мала Уголька	Kisugolyka	Técsői
Малий Березний	Kisberezna	Nagybereznai
Малий Раковець	Kisrákóc	Ilosvai
Малі Геївці	Kisgejóc	Ungvári
Малі Селменці	Kisszelmenc	Ungvári
Матієве	Mátyfalva	Nagyszőlősi
Маюрки	Majorka	Perecsenyi
Медведівці	Fagyalos	Munkácsi
Медвежий	Medvefalva	Husztí
Мерешор	Rókarét	Ökörmezői
Микулівці	Kismogyorós	Munkácsi
Минай	Minaj	Ungváри
Мирча	Mércse	Nagybereznai
Мідяниця	Medence	Ilosvai
Міжгір'я	Ökörmező	járási központ
Модьорош	Mogyorós	Husztí
Мокра	Mokra	Perecsenyi
Монастирець	Monostor	Husztí
Мочола	Macsola	Beregszászi
Мужієве	Nagymuzsaly	Beregszászi

Мукачеве	Munkács	Ter. alárend., járási központ
Нанкове	Husztköz	Husztі
Невицьке	Nevicke	Ungvári
Негрове	Maszárfalva	Ilosvai
Негровець	Felsőkalocsa	Ökörmezői
Неліпине	Hársfalva	Szolyvai
Нересниця	Nyéresháza	Técsői
Нижне Солотвино	Alsószlatina	Ungváри
Нижне Болотне	Alsósárad	Ilosvai
Нижне Селище	Alsószeliscse	Husztі
Нижні Ворота	Alsóverecke	Volóci
Нижні Ремети	Alsóremete	Beregszászi
Нижній Бистрий	Alsóbisztra	Husztі
Нижній Коропець	Alsókerepec	Munkácsi
Нижній Студений	Alsóhidegpatak	Ökörmezői
Нове Давидкове	Újdávidháza	Munkácsi
Нове Клинове	Aklitanya	Nagyszőlősi
Нове Село	Tiszaújhely	Nagyszőlősi
Новобарове	Újbárd	Técsői
Новоселиця	Kisrétfalu	Munkácsi
Новоселиця	Sósfalu	Nagyszőlősi
Новоселиця	Taracújfalu	Técsői
Новоселиця	Tarújfalu	Ökörmezői
Новоселиця	Újkemence	Perecsenyi
Обава	Dunkófalva	Munkácsi
Облаз	Forduló	Husztі
Ожовех	Magastető	Husztі
Округла	Kerekhegy	Técsői
Олександрівка	Ósándorfalva	Husztі
Оленеве	Szarvaskút	Szolyvai
Олешник	Szőlősegres	Nagyszőlősi
Онок	Ilonokújfalu	Nagyszőlősi
Оноківці	Felsődomonya	Ungváри
Оріховиця	Rahonca	Ungváри
Оросієве	Sárosoroszi	Beregszászi
Осава	Darázsvölgy	Husztі
Осїй	Szajkófalva	Ilosvai
Павлове	Kispálos	Szolyvai
Павшин	Póсахáza	Munkácsi
Паладь Комарівці	Palágykomoróc	Ungváри
Палло	Palló	Ungváри
Пасіка	Kishídvég	Szolyvai
Пастілки	Kispáztély	Perecsenyi
Пацканьове	Patakos	Ungváри
Пашківці	Hidegrét	Volóci
Перехресний	Pereháza	Volóci
Перехрестя	Tiszakeresztúr	Nagyszőlősi
Перечин	Perecseny	Járási központ
Петрівка	Szernyehát	Ungváри
Петрове	Tiszapéterfalva	Nagyszőlősi
Петрушів	Petrusó	Técsői

Пещера	Pescsera	Técsői
Пилипець	Fülöpfalva	Ökörmezői
Підвиноградів	Szőlősvégarató	Nagyszőlősi
Підгірне	Oláhcsertész	Ilosvai
Підгорб	Hegyfark	Ungvári
Підпleshа	Pelesalja	Técsői
Підполоззя	Vezérszállás	Volóci
Підчумаль	Podcsumály	Ökörmezői
Пістрялове	Pisztraháza	Munkácsi
Плав'я	Zsilip	Szolyvai
Плаюць	Plajuc	Rahói
Плоскановиця	Ploszkánfalva	Munkácsi
Плоске	Dombostelek	Szolyvai
Плоский Потік	Pataktanya	Szolyvai
Подішор	Podisor	Técsői
Подобовець	Padóc	Ökörmezői
Поляна	Gernyésmező	Husztі
Поляна	Polena	Szolyvai
Полянська Гута	Mezőhuta	Perecsenyi
Попове	Csonkapapi	Beregszászi
Порошкове	Poroskó	Perecsenyi
Посіч	Poszics	Husztі
Потік	Bükköskő	Ökörmezői
Поточок	Kispatak	Husztі
Приборжавське	Zárnya	Ilosvai
Пригідь	Prihud	Técsői
Присліп	Pereszlő	Ökörmezői
Притисянське	Csonkás	Nagyszőlősi
Противень	Félszeg	Husztі
Пузняківці	Szarvasrét	Munkácsi
Пушкіне	Puskino	Nagyszőlősi
Ракове	Rakó	Técsői
Ракове	Rákó	Perecsenyi
Ракош	Rákos	Husztі
Ракошин	Beregrákos	Munkácsi
Ратівці	Rát	Ungvári
Рафайнове	Rafajnaújfalva	Beregszászi
Рахів	Rahó	Járási központ
Рекіти	Reketye	Ökörmezői
Репінне	Repenye	Ökörmezői
Рівне	Rovne	Técsői
Річка	Kispatak	Ökörmezői
Родниківка	Beregforrás	Szolyvai
Родникова Гута	Forráshuta	Szolyvai
Розівка	Ketergény	Ungvári
Розтока	Alsóhatárszeg	Volóci
Розтока	Rosztoka	Ökörmezői
Розтоки	Nyilas	Rahói
Розтоцька Пастіль	Felsőpásztély	Nagybereznai
Рокосів	Rakasz	Husztі
Ромочевиця	Romocsfalva	Munkácsi

Росішка	Rászocska	Rahói
Росош	Kopár	Szolyvai
Росош	Roszos	Técsői
Ростов'ятиця	Rosztovátovci	Munkácsi
Руня	Runya	Técsői
Руська Долина	Oroszvölgy	Nagyszőlősi
Руська Кучава	Oroszkucsova	Munkácsi
Руська Мокра	Oroszmokra	Técsői
Руське	Orosztelek	Munkácsi
Руське Поле	Úrmező	Técsői
Руський Мочар	Oroszmocsár	Nagybereznai
Руські Геївці	Oroszgejőc	Ungvári
Руські Комарівці	Oroszkomoróc	Ungvári
Ряпідь	Rápigy	Husztі
Сасівка	Szászóka	Szolyvai
Сасове	Szálláspatak	Técsői
Сасове	Tiszaszászfalu	Nagyszőlősi
Свалява	Szolyva	járási központ
Свалявка	Szvalyavka	Perecsenyi
Свобода	Szvoboda	Ökörmezői
Середнє	Szerednye	Ungvári
Середнє Водяне	Középpapsa	Rahói
Серне	Szemye	Munkácsi
Синевир	Alsószinevér	Ökörmezői
Синевирська Поляна	Felsőszinevér	Ökörmezői
Синяк	Kékesfüred	Munkácsi
Сіль	Sóslak	Nagybereznai
Сільце	Beregkisfalud	Ilosvai
Сімер	Ószemere	Perecsenyi
Сімерки	Újszemere	Perecsenyi
Сітний	Szitni	Rahói
Скотарське	Kisszolyva	Volóci
Слоповий	Szlopony	Husztі
Смерекове	Szemerekő	Nagybereznai
Смологовиця	Kisábránka	Ilosvai
Собатин	Szombati	Ilosvai
Сойми	Vízköz	Ökörmezői
Сокирниця	Szeklence	Husztі
Соловка	Szalóka	Ungvári
Соломонове	Tiszasalamon	Ungváри
Солоне	Királyvölgy	Técsői
Солотвино	Aknaszlatina	Técsői
Солочин	Királyfiszállás	Szolyvai
Сопки	Szopkó	Ökörmezői
Софія	Zsófiafalva	Munkácsi
Ставне	Fenyvesvölgy	Nagybereznai
Станове	Szánfalva	Munkácsi
Становець	Sztanovec	Husztі
Старе Давидкове	Ódavidháza	Munkácsi
Стеблівка	Száldobos	Husztі
Стебний	Domhát	Rahói

Сторожниця	Ördarma	Ungvári
Страбичове	Mezőterebes	Munkácsi
Стригальня	Fenyvesvölgy	Ökörmezői
Стримба	Almáspatak	Rahói
Стрипа	Sztrippa	Ungvári
Стричава	Eszterág	Nagybereznai
Стройне	Malmos	Szolyvai
Стужиця	Patakófalú	Nagybereznai
Сускове	Szuskóújfalu	Szolyvai
Суха	Szuha	Ilosvai
Сухий	Szárazpatak	Ökörmezői
Сухий	Szuhapatak	Nagybereznai
Сюрте	Szürte	Ungvári
Сюрюк	Szurjuk	Husztói
Тарасівка	Tereselpatak	Técsői
Тарнівці	Ungtarnóc	Ungvári
Текове	Tekeháza	Nagyszőlősi
Теребля	Talaborfalú	Técsői
Тересва	Taracköz	Técsői
Тернове	Kökényes	Técsői
Тибава	Havasalja	Szolyvai
Тийглаш	Kistéglás	Ungvári
Тисаашвань	Tiszaásvány	Ungváри
Тисолове	Tiszaló	Técsői
Тихий	Tiha	Nagybereznai
Тишів	Csendes	Volóci
Тисаагтелек	Tiszaágtelek	Ungváри
Тисауйфалу	Tiszaújfalu	Ungváри
Тітківці	Titokvölgy	Ökörmezői
Тополін	Topolin	Husztói
Топчине	Topcsino	Técsői
Торунь	Toronya	Ökörmezői
Тросник	Tisasásvár	Nagyszőlősi
Тростянець	Trosztyanec	Rahói
Тростяниця	Nádaspatak	Munkácsi
Туриця	Nagyturjaszög	Perecsenyi
Турички	Kisturjaszög	Perecsenyi
Тур'ї Ремети	Turjaremete	Perecsenyi
Тур'я Бистра	Turjasebes	Perecsenyi
Тур'я Пасіка	Turjavágás	Perecsenyi
Тур'я Поляна	Turjamező	Perecsenyi
Тюшка	Csuszka	Ökörmezői
Тячів	Técső	Beregszászi
Тячівка	Kistécső	Técsői
Угля	Uglya	Técsői
Ужгород	Ungvár	Ter. alárend., ter. és járási székhely
Ужок	Uzsok	Nagybereznai
Уклин	Aklos	Szolyvai
Усть-Чорна	Királymező	Técsői
Фанчикове	Fancsika	Nagyszőlősi
Фонтиняси	Fontenyásza	Técsői

Форнош	Fornos	Munkácsi
Хижа	Kistarna	Nagyszőlősi
Хмелів	Komlós	Rahói
Хмільник	Komlós	Ilosvai
Холмець	Korláthelmec	Ungvári
Холмовець	Hömlöc	Nagyszőlősi
Холмок	Homok	Ungvári
Худлове	Horlyó	Ungvári
Хуст	Huszt	Ter. alárend., járási központ
Хустець	Husztcepatak	Huszt
Циганівці	Cigányos	Ungvári
Чабанівка	Bacsó	Ungvári
Чабин	Csabina	Munkácsi
Часлівці	Császlóc	Ungvári
Чепа	Csepe	Nagyszőlősi
Червене	Cserlenő	Munkácsi
Червоне	Cservona	Ungváри
Черевці	Cserház	Munkácsi
Черник	Csernik	Szolyvai
Чертіж	Csertés	Huszt
Чертіж	Ungcsertész	Ungváри
Четфалва	Csetfalva	Beregszászi
Чикош Горонда	Csikósgorond	Beregszászi
Чинадієве	Szentmiklós	Munkácsi
Чома	Tizacsoma	Beregszászi
Чомонин	Csongor	Munkácsi
Чоп	Csap	Ungváри
Чопівці	Csapolc	Munkácsi
Чорна	Csarnató	Nagyszőlősi
Чорна Тиса	Feketetisza	Rahói
Чорний Потік	Feketepatak	Nagyszőlősi
Чорний Потік	Kenézpatak	Ilosvai
Чорноголова	Sóhát	Nagybereznai
Чорнотисів	Feketeardó	Nagyszőlősi
Чумале	Csománfalva	Técsői
Шаланки	Salánk	Nagyszőlősi
Шаян	Saján	Huszt
Шенборн	Alsóschönborn	Munkácsi
Широке	Felsőárad	Nagyszőlősi
Широке	Siróka	Huszt
Широкий Луг	Széleslonka	Técsői
Шишлівці	Sislóc	Ungváри
Шкурятівці	Bereghalmos	Munkácsi
Шом	Beregsom	Beregszászi
Щасливе	Szerencsefalva	Munkácsi
Щербовець	Beregszikkás	Volóci
Яблунів	Beregnagyalmás	Munkácsi
Яблунівка	Fenes	Huszt
Яківське	Jakuszk	Szolyvai
Ялове	Jávor	Volóci
Яноші	Makkosjánosi	Beregszászi

Яноші	Makkosjánosi	Beregszászi
Ярок	Árok	Ungvári
Ясіня	Kőrösmező	Rahói

A kárpátaljai magyarlakta településekhez kapcsolt viszonyragok

Magyar név	Ukrán név	Általánosan vagy gyakran használt név	Hová?	Hol?	Honnan?
A vastag betűvel szedett településnevekhez (pl. Bányó) a lista végén megjegyzés tartozik.					
Akli	Клинове		BA	BAN	BÓL
Aklihegy	Клиновецька Гора		RE	EN	RÓL
Aknaszlatina	Солотвина	Szlatina	RA	N	RÓL
Asztély	Астей		BA	BAN	BÓL
Badaló	Бодолів		BA	BAN	BÓL
Balazsér	Балажер		RA	ON	RÓL
Barkaszó	Баркасове		RA	N	RÓL
Batár	Братове		RA	ON	RÓL
Bátfa	Деревці		RA	N	RÓL
Bányó	Батьове		BA	BAN	BÓL
Bene	Бене		BE	BEN	BÓL
Beregdéda	Дейда	Déda	BA	BAN	BÓL
Beregrákos	Ракошин	Rákos	RA	ON	RÓL
Beregsom	Шом	Som	BA	BAN	BÓL
Beregszász	Берегове		RA/BA	ON/BAN	RÓL/BÓL
Beregújfalu	Берегуйфалу		BA	BAN	BÓL
Botfalva	Ботфалва		RA	N	RÓL
Bótrágy	Батрадь		RA	ON	RÓL
Bustyaháza	Буштина		RA	N	RÓL
Csap	Чоп		RA/BA	ON/BAN	RÓL/BÓL
Cservona	Червоне		RA	ÁN	RÓL
Császlóc	Часлівці		RA	ON	RÓL
Csepe	Чепа		BE	BEN	BÓL
Csetfalva	Четфалва		RA	N	RÓL
Csongor	Чомонин		RA	ON	RÓL
Csonkapapi	Попове	Papí	BA	BAN	BÓL
Dercen	Дерцен		BE	BEN	BÓL
Eszeny	Есень		BE	BEN	BÓL
Fancsika	Фанчикове		RA	N	RÓL
Feketeardó	Чорнотисів	Ardó	BA	BAN	BÓL
Feketepatak	Чорний Потік	Patak	RA	ON	RÓL
Fertősalmás	Заболоття	Almás	RA	ON	RÓL
Forgolány	Дівичне		BA	BAN	BÓL
Fornos	Форнош		RA	ON	RÓL
Gálocs	Галоч		RA	ON	BÓL
Gát	Гать		RA	ON	RÓL
Gödényháza	Гудя		RA	N	RÓL
Gút	Гут		RA	ON	RÓL
Gyertyánliget	Кобилецька Поляна		RE	EN	RÓL
Halábor	Галабор		RA	ON	RÓL
Hetyen	Гетен		BE	BEN	BÓL
Homok	Холмок		RA	ON	RÓL
Huszt	Хуст		RA	ON	RÓL

Izсныéте	Жнятыне		RE	N	RÓL
Karácsfalva	Карачин		RA	N	RÓL
Kerekhegy	Округла		RE	EN	RÓL
Kereknye	Коритняни		RE	N	RÓL
Ketergény	Розівка		BE	BEN	BÓL
Kígyós	Кідьош		RA	ON	RÓL
Kincsestanya	Кінчеш	Kincses	RE	EN	RÓL
Királyháza	Королеве		RA	N	RÓL
Kisbakos	Бакош	Bakos	BA	BAN	BÓL
Kisbégány	Мала Бігань		BA	BAN	BÓL
Kisdobrony	Мала Добронь		BA	BAN	BÓL
Kisgejőc	Малі Геївці		RE	ÖN	RÓL
Kisharangláb	Горонглаб		RA	ON	RÓL
Kisszelmenc	Малі Селменці	Szelmenc	RE	EN	RÓL
Kistécső	Тячівка		RE	N	RÓL
Koncháza	Концове		RA	N	RÓL
Korláthelmec	Холмець	Helmec	RE	N	RÓL
Kőrösmező	Ясіня		RE	N	RÓL
Macsóla	Мочола		RA	N	RÓL
Makkosjánosi	Яноші	Jánosi	BA	BAN	BÓL
Mátyfalva	Матісве		RA	N	RÓL
Mezőgecse	Геча	Gecse	BE	BEN	BÓL
Mezőkaszony	Косини	Kaszony	BA	BAN	BÓL
Mezővári	Вари	Vári	BA	BAN	BÓL
Mínaj	Минай		BA	BAN	BÓL
Munkács	Мукачеве		RA	ON	RÓL
Nagybakta	Велика Бакта		RA	N	RÓL
Nagybégány	Велика Бігань		BA	BAN	BÓL
Nagybereg	Берегі	Bereg	RE	EN	RÓL
Nagybocskó	Великий Бичків		RA	N	RÓL
Nagyborzsova	Боржава	Borzsova/Borzsava	RA	N	RÓL
Nagydobrony	Велика Добронь		BA	BAN	BÓL
Nagygejőc	Великі Геївці		RE	ÖN	RÓL
Nagymuzsaly	Мужісве	Muzsaly	BA	BAN	BÓL
Nagypalád	Велика Паладь	Palád	RA	ON	RÓL
Nagyszőlős	Виноградів	Szőlős	RE	ÖN	RÓL
Nevetlenfalu	Дякове	Nevetlen	BA	BAN	BÓL
Órdarma	Сторожниця	Ór	RA	N	RÓL
Palágykomoróc	Паладь Комарівці	Palágy	RA	ON	RÓL
Palló	Палло		BA	BAN	BÓL
Rafajnaújfalu	Рафайнове	Rafajna, esetleg Újfalu	BA	BAN	BÓL
Rahó	Рахів		RA	N	RÓL
Rát	Ратівці		BA/RA	BAN/ON	BÓL/RÓL
Saján	Шаян		BA	BAN	BÓL
Salánk	Шаланки		RA	ON	RÓL
Sárosoroszi	Оросісве	Oroszi	BA	BAN	BÓL
Sislóc	Шишлівці		RA	ON	RÓL
Szalóka	Соловка		RA	N	RÓL
Szernye	Серне		RE	N	RÓL
Szolyva	Свалява		RA	N	RÓL
Szőlősgyula	Дюла	Gyula	RA	N	RÓL

Szőlősvégárdó	Підвиноградів	Végárdó	BA	BAN	BÓL
Szürte	Сюрте		BE/RE	BEN/N	BÓL/RÓL
Técsó	Тячів		RE	N	RÓL
Téglás	Тийглаш		RA	ON	RÓL
Tekeháza	Текове		RA	N	RÓL
Terebesfehérpatak	Ділове		RA	ON	RÓL
Tiszaágtelek	Тисаагтелек	Telek	RE	EN	RÓL
Tiszaásvány	Тисаашвань	Ásvány	BA	BAN	BÓL
Tiszabogdány	Богдан	Bogdány	BA	BAN	BÓL
Tiszabökény	Бобове	Bökény	BE	BEN	BÓL
Tiszacsoma	Чома	Csoma	RA	N	RÓL
Tiszakeresztúr	Перехрестя	Keresztúr	BA	BAN	BÓL
Tiszapéterfalva	Петрове	Péterfalva	RA	N	RÓL
Tizasalamon	Соломонове	Salamon	BA	BAN	BÓL
Tizasásvár	Тросник	Sásvár	RA	ON	RÓL
Tiszaújhely	Нове Село	Újhely	BE	BEN	BÓL
Tiszaújlak	Вилок	Újlak	RA	ON	RÓL
Ungtarnóc	Тарнівці	Tarnóc	RA	ON	RÓL
Ungvár	Ужгород		RA	ON	RÓL
Verbóc	Вербовець		RE	ÖN	RÓL
Visk	Вишкове		RE	EN	RÓL
Zápszony	Запсонь		BA	BAN	BÓL

Megjegyzés	
Bátyú	Ritkán: Bátyún; de a Bátyúra alak nem használatos.
Beregszász	A kárpátaljai magyar nyelvűvelés szerint a -ra, -on rag ajánlott mint választékos, de a -ba, -ban gyakoribb. Mindkettő használható. A Beregszászt alak is előfordult már a sajtóban, ennek használata azonban teljesen indokolatlan.
Csap	A csapiak általában a -ra, -on ragot használják, de a környező falvakban a -ba, -ban gyakoribb. Mindkettő használható.
Ördarma	A teljes, Ördarma névhez a -ra, -n ragot kapcsolják inkább, de gyakrabban használják a rövidebb névformát, s ahhoz pedig a -be, -ben ragot illesztik.
Palágykomoróc	A Palágykomoróc alakhoz a -ra, -on, ám a gyakrabban használt Palágy változathoz a -ba, -ban rag kapcsolódik.
Rafajnaújfalva	A Rafajnaújfalva alakhoz a -ba, -ban rag, de a Rafajna változathoz a -ra, -n rag kapcsolódik. Említik azonban Újfaluként is a települést, s ehhez a -ba, -ban ragot illesztik. Itt mindkét változatot feltüntettük.
Rát	Mindkét változatot használják.
Szürte	Mindkét változatot használják. A külviszonyragot (-n) általában a helybeliek használják.
a -ban/-ben rag	A ragot a kárpátaljai magyar beszélt nyelvben is rendszerint -ba/-be alakban említik.

2. Ukrainian–English Transliteration table

UKRAINIAN-ENGLISH TRANSLITERATION TABLE

For download Windows' Cyrillic fonts [click here](#)

On 19 April 1996, an official Ukrainian-English transliteration system was adopted by the Ukrainian Legal Terminology Commission (Decision N 9).

- Use of the approved system is not mandatory for the transliteration of foreign names into Ukrainian.
- Transliteration should be made directly between Ukrainian and English without the use of any intermediary languages.
- Decision 9 9, in accordance with the Legal Terminology Commission's express authority, is binding only for the transliteration of Ukrainian names in English in legislative and official acts.
- For brevity's sake, the system routinely allows for names such as the city of 'Zaporizhzhia' to be given as 'Zaporizhia,' 'L'viv' as 'Lviv,' etc. Also included is a short list of official spellings for miscellaneous terms: 'Ukraine' (no use of the article 'the'), 'Crimea' (as opposed to 'Крым'), 'Black Sea,' and 'Sea of Azov'. In certain cases, 'traditional' forms may be shown in parentheses after the official form: 'Dnipro (Dnieper).'
- In addition, apostrophe marks and softening marks may be omitted upon transliteration into English.

Ukrainian letter	English letter	Note	Example
А	A	-	Алушта - Alushta
Б	B	-	Борщатівка - Borschahivka
В	V	-	Вишгород - Vyshhorod
Г	H, gh	H - in most cases, gh - when recreating the combination "зr"	Гадач - Hadiach, Згорани - Zghorany
Ґ	G	-	Ґалаган - Galagan
Д	D	-	Дон - Don
Е	E	-	Рівне - Rivne
Є	Ye, ie	Ye - at the beginning of words, ie - in other positions	Єнакієве - Yenakieue, Наєнко - Naenko
Ж	Zh	-	Житомир - Zhytomyr
З	Z	-	Закарпаття - Zakarpattia
И	Y	-	Медвин - Medvyn
І	I	-	Іршава - Irshava
Й	I	Yi - at the beginning of words, - in other positions	Йжакевич - Yizhakevych, Кадіївка - Kadivka
Й	Y, i	Y - at the beginning of words, i - in other positions	Йосипівка - Yosyivka, Стрий - Striy
К	K	-	Київ - Kyiv
Л	L	-	Лебедін - Lebedyn

М	M	-	Миколаїв - Mykolaiv
Н	N	-	Ніжин - Nizhin
О	O	-	Одеса - Odesa
П	P	-	Полтава - Poltava
Р	R	-	Ромни - Romny
С	S	-	Суми - Sumy
Т	T	-	Тетерів - Teteriv
У	U	-	Ужгород - Uzhhorod
Ф	F	-	Фастів - Fastiv
Х	Kh	-	Харків - Kharkiv
Ц	Ts	-	Біла Церква - Bila Tserkva
Ч	Ch	-	Чернівці - Chernivtsi
Ш	Sh	-	Шостка - Shostka
Щ	Sch	-	Гоща - Hoscha
Ь	'	(see commentary)	Русь - Rus'; Львів - L'viv
Ю	Yu, iu	Yu - at the beginning of words, iu - in other positions	Юрій - Yuri; Крюківка - Krukivka
Я	Ya, ia	Ya - at the beginning of words, ia - in other positions	Яготин - Yahotyn; Ічня - Ichnia
' (apostrophe)	"	(see commentary)	Знам'янка - Znamianka

This Server is supported by
Verkhovna Rada Internet team
Comments: webmaster@Alpha.rada.kiev.ua

3. Ukrajnai hivatalos útlefélkérő űrlap

Дан службових пашіток

Начальнику управління (відділу) паспортної, реєстраційної і міграційної роботи
В З І Р У М В С України в **Закарпатській області**
(найменування органу внутрішніх справ)

ЗАЯВА-АНКЕТА № _____
 на отримання паспорта громадянина України для виїзду за кордон
 для тимчасової поїздки

УМВД міста **_____** (країна) (забач закреслити)

ФОТО
3,5 x 4,5 см

Цю частину заповнювати великими друківаними літерами

серія номер
 Паспорт **_____ВО_____6650123**
 Коли і ким виданий **29 грудня 1999 року, Березівським РВ УМВС України в Закарпатській області**

Прізвище **СІВІЛОВ**
 Ім'я **ЮЛІЯ**
 По батькові **ПЕТРИНА** Стать **ЖІН**
(забач закреслити)

Дата і місце народження
13 07 1970

Держава, республіка колишнього Союзу РСР
 область **ЗАКАРПАТСЬКА**
 район **БЕРЕГІВСЬКИЙ**
 місто/село **СІСОУДА**

Прізвище, ім'я, по-батькові, яким Ви користувалися раніше **ПРИВИЩЕ** **ПОМІНЯВ НА СВОЄ**
1988 році в зв'язку з заключенням шлюбу.

Місце постійного проживання **снт. Батьково, вул. Муняччі М. № 36 кв. 13, Березівського району, Закарпатської області.**

Телефон _____ (домашній) _____ (службовий)

Прощу внести у паспорт відомості про моїх дітей (відповідно до копій їхніх свідоцтв про народження, що додаються).
 Наявність закордонного паспорта (серія, номер, коли і ким виданий) _____

4. Egy magyar igazolvány első lapja

Ezer évvel ezelőtt első királyunk, Szent István megerősítésével a magyar nép a keresztény hitben egyesült Európa népével. Azóta Magyarország a keresztény Európa szerves része. Ez biztosította a magyarság fennmaradását és évszázadokon át betöltött meghatározó szerepét. ...

...Az eltelt ezer év alatt kialakítottuk a magunk összetéveszthetetlenül egyéni kultúráját, amely egyszermind elválaszthatatlan része az európai nemzetek sokszínű közösségének.

Szent István államalapításának emlékére
és a Szent Koronáról szóló 2000. évi I. törvény, preambulum

MA178999

MAGYAR IGAZOLVÁNY

Családi és utónév:

BEREHSASI ELEONORA

Családi és utónév magyarul:

BEREGSZÁSZI ELEONÓRA

Leánykori családi és utónév:

BEREHSASI ELEONORA

Leánykori családi és utónév magyarul:

BEREGSZÁSZI ELEONÓRA

Születési hely:

BEREHOVO

Születési hely magyar megnevezése:

BEREGSZÁSZ

Születési idő:

1977.05.11

Neme:

NŐ

Anya neve:

NESATE VILMA

Anya neve magyarul:

NYESTE VILMA

Kiállítás hatálya: **BM KÖZPONTI HIVATAL**

Saját kezű aláírás:

Beregszászi Eleonóra

Állampolgárság:

UKR

Okmányszám:

MA178999

Kiállítás idő:

2002.04.03.

Érvényességi idő:

2007.04.03.

5. A KMKSZ választási szóróanyaga

2. KOVÁCS
Mikola Ivánovics

Született 1942-ben. Beregszászi lakos, Kárpátalja. A „Kovács” farmgazdaság vezetője, pártönkivüli. Önjelölt.

3. KOVÁCS

Született 1967-ben. Szürtei lakos, Kárpátalja. Ukrajna népképviselője, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke. Önjelölt.

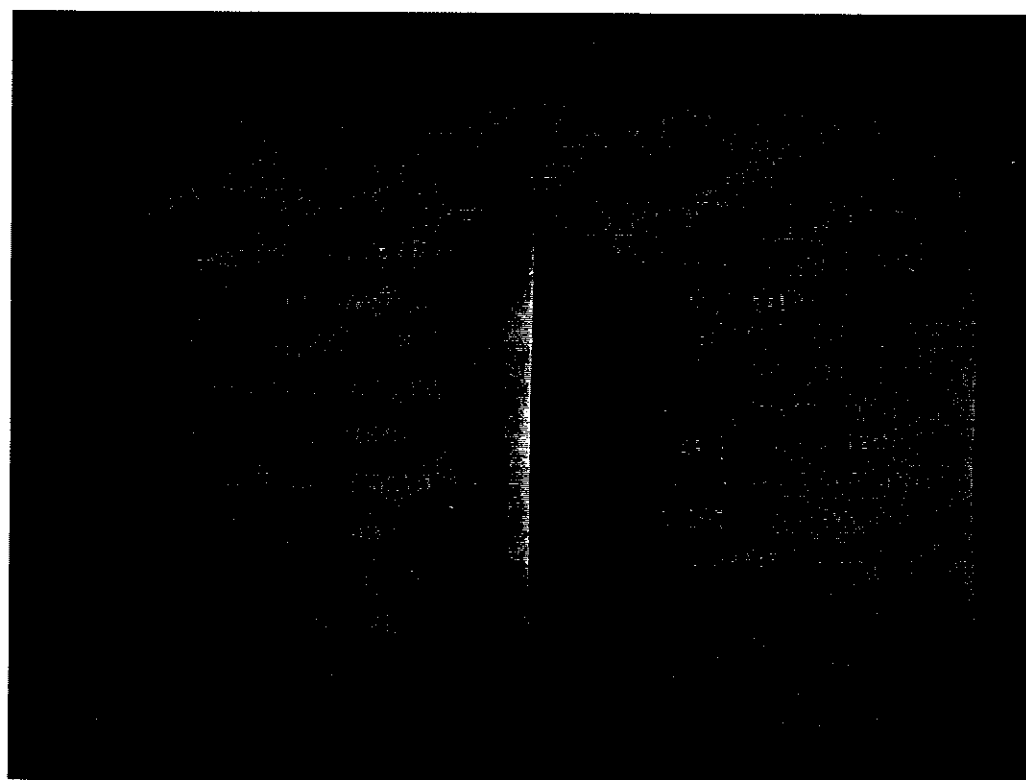
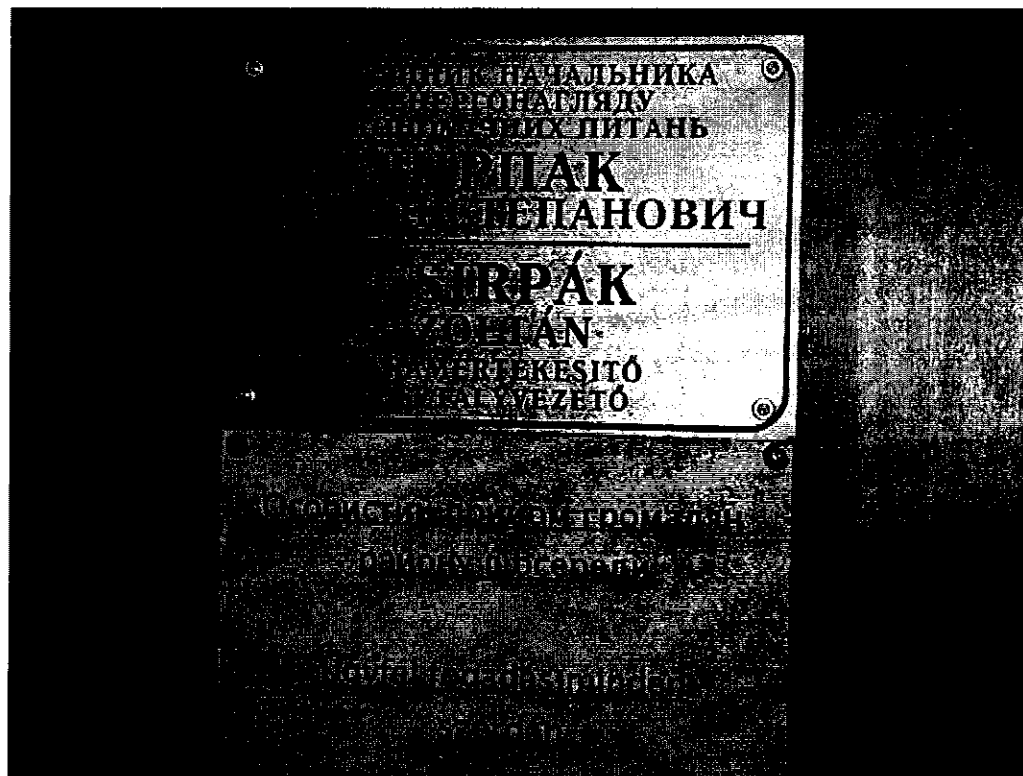
Miklós Miklóse

4. KOLOMIJEC
Viktor Vaszilevics

Született 1978-ban, Kijev lakos, az Állami Kommunális Lakásgazdálkodási Akadémia harmadéves hallgatója, pártönkivüli. Önjelölt.

6. Kétnyelvű feliratok a hivatalokban

7. Egy ukrainai személyigazolvány első két lapja

<p>ПАСПОРТ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ПАСПОРТ ГРАЖДАНИНА УКРАИНЫ</p>	<p>БО 099269</p>
	
	<p>Ференсаси Прізвище/Фамилия Аніко</p>
	<p>Ім'я Ференцівна</p>
	<p>12 вересня 1972 року Дата народження/Дата рождения</p>
	<p>місто Ферегово Місце народження</p>
	<p>Закарпатської області Місце народження</p>
	<p><i>[Signature]</i> Підпис власника паспорту</p>

<p>БО 099269</p>	<p>БО 099269</p>
<p>Ференсаси</p>	
<p>Прізвище/Фамилия</p>	
<p>Аніко</p>	
<p>Ім'я/Имя</p>	
<p>Ференцівна</p>	
<p>по батькові/отчеству</p>	
<p>12 септембрія 1972 года</p>	
<p>Дата народження/Дата рождения</p>	
<p>місто Ферегово</p>	
<p>Місце народження/Место рождения</p>	
<p>Закарпатської області</p>	
<p>жіноча / женский</p>	
<p>Стать/Пол</p>	
<p>Ференсаси РВ УМВС</p>	
<p>Код видавця/податок/Без видан паспорту</p>	
<p>України в Закарпатській</p>	
<p>Ференсаси РО УМВД</p>	
<p>України в Закарпатській</p>	
	
<p>Підпис/подпись/Подпись 26 лютого/февраля 1996</p>	
<p>2</p>	<p>3</p>

8. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola hivatalos

leckönyvének néhány lapja

№/n Sorszám	Nevén А gyakorlat megnevezése	Kurs Eötvös	Műve А gyakorlat helye	Folyam Milyen munkát végeztél	Tartalom А gyakorlat időtartama		Előzetes А gyakorlat vezeti előadó neve	Előzetes Bünyítés Befejezés	Értékelés А gyakorlat értékelése	Tudás А gyakorlat eredménye
					Datum (dd)	Idő (óra)				
1.	Általános pedagógia	1/2	Kezdeti pedagógia	Kezdeti pedagógia	1999.07.17	10:00-11:00	Wolfgang Jankovics	keves	100%	100%
2.	Magyar történelem	2/4	Kárpátalja	Magyar történelem	1999.07.18		Wolfgang Jankovics	keves	100%	100%
3.	Magyar történelem	2/4	Magyarország (Magyarország)	Magyar történelem	1999.07.18		Wolfgang Jankovics	keves	100%	100%
4.	Magyar történelem	3/6	Magyarország (Magyarország)	Magyar történelem	1999.07.18		Wolfgang Jankovics	keves	100%	100%
5.	Magyar történelem	1/2	Magyarország (Magyarország)	Magyar történelem	1999.07.18		Wolfgang Jankovics	keves	100%	100%
6.	Magyar történelem	1/4	Magyarország (Magyarország)	Magyar történelem	1999.07.18		Wolfgang Jankovics	keves	100%	100%

Szerkesztés

PELÉGIKAI PRAKTIKA / SZAKMAI GYAKORLAT

(írásbeli, az a. az általános iskolák / a. általános iskolák)

IRODALOM

- Ahmanova, O. Sz. (Ахманова, О. С.) 1969. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Советская энциклопедия.
- A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984.
- A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája*. Pro Minoritate 1996/Nyár.
- A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Alkotmánya (Alaptörvénye)*. Uzshorod: Kárpáti Könyvkiadó, 1977.
- A Szovjetunió Kommunista Pártjának Programja*. Uzsgorod: Kárpáti Kiadó, 1986.
- Balla D. Károly 1993. *Kis(ebbbségi) magyar skizofrénia*. Ungvár–Budapest: Galéria Kiadó.
- Balla D. Károly szerk. 1994. *A Lendület évei*. Ungvár–Budapest: Galéria–Ecriture.
- Balla D. Károly 2000. *A hontalanság metaforái*. Budapest: A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.
- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia
- Balogh Lajos 1991. A suksükölés. *Kárpáti Igaz Szó* 1991. november 12., 3. lap.
- Balogh Lajos 1993a. Néhány megjegyzés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. *Magyar Nyelv* LXXXIX: 225–229.
- Balogh Lajos 1993b. A magyar nyelv Kárpátalján. In: *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, 107–121. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Baráth József 2002. A képviselők a jövőben magyarul is felszólalhatnak. *Kárpátalja* 81. szám (II. évf.), 3. lap.
- Bartha Csilla 1993. *Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítései*. Kandidátusi értekezés. Budapest: kézirat.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha Magdolna – Stephanides Éva szerk., 2001. *X. Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. A nyelv szerepe az információs társadalomban*. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola.
- I. Beadvány*. In: Botlik – Dupka 1991: 160–166.
- II. Beadvány*. In: Botlik – Dupka 1991: 167–175.
- Benkő Loránd 1962. Hogy nevezzük a nőket? *Magyar Nyelvőr* 86: 169–171.
- Benkő Loránd 1996. Több központú-e a magyar nyelv? *Magyar Tudomány* 1996/3: 310–318.
- Beregszászi Anikó 1995-1996. Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica*, Vol. 43, pp. 1-8. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Beregszászi Anikó 1997a. Magyar helységnevek Kárpátalján a nyelvi tervezés tükrében. In: B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia Előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. szám.) I.

- kötet, 356–361. Budapest–Miskolc: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete.
- Beregszászi Anikó 1997b. Kárpátaljai szavak a Magyar Értelmező Kéziszótárban? *Pánsíp* V/2: 24–27.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 1996. A magyar nyelv változatai és stílusrétegei a kárpátaljai magyarnyelv-tankönyvekben. In: Csernicskó István – Váradi Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 29–38. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Berniczky Éva szerk. 1994. *Töredék hazácska*. Ungvár–Budapest: Galéria–Écriture.
- Bíró Andor 1993. Kárpátalja településeinek földrajzi neveiről. In: Lizanec Péter–Horváth Katalin szerk., *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, 134–143. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Borbély Anna 2001. *Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya.
- Botlik József – Dupka György 1991. *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Budapest–Szeged: Mandátum – Universum.
- Botlik József – Dupka György 1993. *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Böhm Edit 1995. A hiány versei. *Pánsíp* 1995/2: 18-19.
- Candelier és mtsai 1999. Candelier, Michael – Batley, Edward – Hermann-Brenecke, Gisella – Szépe György. Nyelvpolitikai irányelvek a jövő évezred számára. Idegen nyelvek az oktatásban. In: Szépe György_Derényi András szerk. *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*, 251-271. Corvina.
- Cobarrubias, J. 1983. Ethical Issues in Status Planning. In: Cobarrubias, J. and Fishman, A. eds. *Progress in Language Planning: International Perspectives*. The Hague: Mouton Publishers.
- Cooper, Robert L. 1989. *Language planning and social change*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Csepeli György 1997. *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Csernicskó István 1997a. Meddig terjed a nyelvművelés kompetenciája? *Pánsíp* V/1: 26–27.
- Csernicskó István 1997b. „Imja otcsesztvo” (Az apai név használatáról a kárpátaljai magyarok körében) In: B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia Előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. szám.) I. kötet, 162–167. Budapest–Miskolc: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete.
- Csernicskó István 1997c. Kárpátaljai szójegyzék. *Pánsíp* V/2: 28–29.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.

- Csernicskó István 1999a *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Nyelvkörnyezettani és kontaktusnyelvészeti helyzetkép.* Doktori értekezés: kézirat.
- Csernicskó István 1999b. A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződéséről. In: *Közoktatás* 99/2: 19-20.
- Csernicskó István 1999c. Egy jelenség és ami mögötte van: az ukrán nyelv és a kárpátaljai magyarság. In: *Közoktatás* 1999/1: 3-7.
- Csernicskó István 2001a. A nyelvek helyzetére vonatkozó dokumentumok Ukrajnában. *Nyelvünk és Kultúránk* 2001/4: 65-73.
- Csernicskó István 2001b. Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban. *Nyelvünk és kultúránk* 2001/2: 15-23.
- Csernicskó István szerk. 2002. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.* Megjelenés alatt.
- Csernicskó István – Beregszászi Anikó 1994. Magyar nyelvi tervezés Kárpátalján. Előadásként elhangzott a 7. Élőnyelvi konferencián a szlovákiai Nagymegyeren, 1994. októberében. Kézirat.
- Csernicskó István – Márku Anita 2001. Hatékonyság a nyelvhelyességi kérdések oktatásában. In: *11. Élőnyelvi Konferencia*, 97-103. Újvidék: Újvidéki Egyetem.
- Csernicskó István – Soós Kálmán 2002. Mozaik 2001. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*, 91-135. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Debreceni Anikó – Balogh Lajos 1995. Magyar asszonynevek a Kárpátalján. *Magyar Nyelv* XCI: 340–345.
- Deme László 1995. Nyelvünk többközpontúságának kérdéséhez (tekintettel a mai történelmi helyzetre). *Magyar Nyelvőr* 119: 357–365.
- Di Pietro, Robert J. 1994. *Szerepjátékok a nyelvórán.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Dupka György 2002. Magyar polgári mozgalom a kollektív jogokért. In: *Együtt* 2002/1: 40-46.
- Dupka György – Horváth Sándor – Móricz Kálmán 1990. *Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén.* Ungvár: Kárpáti Kiadó.
- Évgyűriük '89. *Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány.* Ungvár
- Fedinec Csilla 2001. Petőfiász, avagy adalékok a kárpátaljai magyartanítás történetéhez. *UngBereg* 2001: 94-100.
- Ferenczy Géza 1972. Asszonyneveinkről. In: Lőrincze Lajos szerk., *Édes anyanyelvünk*, 161–162. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Földi Ervin 1993. Kárpátalja 1939. évi hivatalos helységnevei. *Névtani Értesítő* 15: 106-108.
- G. Varga Györgyi 1990. Presztízsváltozat, stigmatizált változat. In: Balogh Lajos – Kontra Miklós szerk., *Élőnyelvi tanulmányok*, 178-181. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Gal, Susan 1991. Mi a nyelvcseré és hogyan történik? *Regio* 1991/1: 66–76.
- Garvin, Paul 1998. A nyelvi sztenderdizáció. In. Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *Nyelvi tervezés.* Budapest: Universitas.
- Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség.* Budapest: Osiris.
- Glatz Ferenc szerk., 1999. *A magyar nyelv az informatika korában.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Glatz Ferenc 2001. Hét tézis az Európai Unióról és a nyelvekről. *Magyar Tudomány* 2001/7.

- Gombocz Zoltán 1931. Nyelvhelyesség és nyelvtudomány. *Magyar Nyelv* XXVII:1-11.
- Göncz Lajos 1985. *A kétnyelvűség pszichológiája. A magyar–szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Göncz Lajos 1995. A tannyelv hatása a tanulók személyiségfejlődésére többnyelvű környezetben. In: Kassai Ilona szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 65–81. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Gulácsi Géza 1995. Az önálló nemzetiségi oktatási rendszerről. In: Orosz Ildikó szerk., *A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Gulácsy Géza 2000. Egy újabb lépés Európa felé. *Kárpáti Igaz Szó* 2000. január 6., 2. lap.
- Hamers, Josiane F. and Blanc, Michel H. A. 1989. *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haugen, Einar 1959. Language Planning in Modern Norway. *Anthropological Linguistics* 8-21.
- Haugen, Einar 1972. *The Ecology of Language*. Stanford: Stanford University Press.
- Hazanarov, K. H. (Хазанаров, К. Х.) 1982. *Решение национально-языковой проблемы в СССР*. Москва: Издательство политической литературы.
- Herman József – Imre Samu 1987. Nyelvi változás – nyelvi tervezés Magyarországon. *Magyar Tudomány* 1987/7: 513–531.
- Hexendorf Edit 1963. Hogy nevezzük a nőket? *Magyar Nyelvőr* 87: 422–435.
- Hoffmann, Charlotte 1991. *An Introduction to Bilingualism*. London and New York: Longman.
- Horváth Katalin 1991. Szebben beszélünk, mint Magyarországon? *Kárpáti Igaz Szó* 1991. november 13., 8. lap.
- Imre Éva 1987. *Tanterv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskolái számára. Magyar nyelv 4-8. osztály*. Kijev–Uzsgorod: Ragyanszka Skola Kiadó.
- Imre Samu 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- J. Soltész Katalin 1963. Hogy nevezzük a nőket? *Magyar Nyelvőr* 87: 291–292.
- Kacsur Gusztáv 1999. Kisebbségi komplexus. *Kárpátaljai Szemle* 1999/1: 14.
- Kálmán Béla 1966. *Nyelvjárásaink*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Kálmán Béla 1989. *A nevek világa*. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Kálmán László szerk. 2001. *Magyar leíró nyelvtan. Mondattan I*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kárpátalja 1991. Kárpátalja településneveiről (Állásfoglalás). *Kárpátalja*, II/9:4.
- Kárpáti Igaz Szó 1995. Jegyzőkönyv a Nemzeti Kisebbségek Jogainak Biztosításával Foglalkozó Ukrán-Magyar Vegyes Bizottság V. üléséről. *Kárpáti Igaz Szó* 1995. április 4., 3. lap.
- Kernya Róza szerk. 1999. *Az anyanyelvi nevelés módszerei. Általános iskola 1-4. osztály*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Kiefer Ferenc 1998. Alaktan. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*, 187–289. Budapest: Osiris Kiadó.

- Kiefer Ferenc 2001. *Nyelvtudomány*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Kiss Jenő 1994. *Magyar anyanyelvűek – magyar nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 1998. A magyar dialektológia s újabb feladatai az ezredfordulón. *Magyar Tudomány* 1998/8: 929-935.
- Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris.
- Kloss, Heinz 1967. Types of Multilingual Communities: A discussion of ten variables. In: Stanley Lieberman ed., *Explorations in Sociolinguistics*, 7–17. Bloomington: Indiana University.
- Kobály József 2000. A magyar tudományosság helyzete Kárpátalján. *INFO – Társadalomtudomány* 51. sz.: 17-27.
- Kocsis Károly – Kocsis-Hodosi Eszter 1998. *Ethnic Geograpy of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*. Budapest: Geographical research Institute and Minority Studies Programme.
- Kontra Miklós 1990. *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Kontra Miklós 1992. Fonológiai általánosítás és szociolingvisztikai realitás. In: Kontra Miklós szerk., *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*, 87–95. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Kontra Miklós 1994. Szubjektív megjegyzések a magyar nyelvi tervezésről. In: *Irodalmi Szemle* 1994/21: 72-81.
- Kontra Miklós 1997 a. Kell-e félnünk a „kétnyelvű oktatástól”? *Korunk* 1997/1: 75-79.
- Kontra Miklós 1997b. Magyar vonatkozású széljegyzetek A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához. *Iskolakultúra* 97/11: 122–127.
- Kontra Miklós 1998. Gondolatok a (-bVn) és a (-bV) nyelvi változókról. In: Sándor Klára szerk., *Nyelvi változó – nyelvi változás*, 9–22. Szeged: JGYF Kiadó.
- Kontra Miklós 2001. Nyelv, oktatás, emberi jogok. In: Sándor Klára szerk. *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Kontra Miklós – Saly Noémi szerk., 1998. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Budapest: Osiris.
- Kossa János 1978. *A mi nyelvünk*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Kótyuk István 1995. *Anyanyelvünk peremén*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Kovács Vilmos – Benedek András 1970. Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában I. *Tiszatáj* 1970/10: 961–966.
- Kozma Endre 1993. Kafedra Uhorszkoji Filolohiji, Uzshorod. Egy túlélő magyar tanszék emlékére. *Pro Minoritate* 1993/6: 28–36.
- Kozma Endre 1995. Áldozat a fennmaradásért (Magyar iskolák Kárpátalján). *Magyar Szemle* IV/2: 200–211.
- Közeghy Elemér 1995. Huszonhét település régi nevén. *Kárpáti Igaz Szó*, 1995. március 11. 1. lap.
- Lanstyák István 1991. A szlovák nyelv árnyékában (A magyar nyelv helyzete Csehszlovákiában 1918–1991). In: Kontra Miklós szerk., *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, 11–72. Budapest: Magyarságkutató Intézet.

- Lanstyák István 1993. *A szlovákiai magyar nyelvváltozatok nyelvkörnyezettani és kontaktusnyelvészeti kérdései*. Kandidátusi értekezés. Pozsony: kézirat.
- Lanstyák István 1994. Kétnyelvűség és nemzeti nyelv. *Irodalmi Szemle* XXXVII/2: 63–75.
- Lanstyák István 1995a. A magyar nyelv központjai. *Magyar Tudomány* 1995/10: 1170–1185.
- Lanstyák István 1995b. A szlovákiai magyar argó néhány kérdéséről. In: Kassai Ilona szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 189–201. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Lanstyák István 1995c. Többközpontú nyelv-e a magyar? *Irodalmi Szemle* XXXVIII/1: 72–83.
- Lanstyák István 1996. A magyar nyelv állami változatainak kodifikálásáról. *Magyar Nyelvőr* 120: 125–151.
- Lanstyák István – Szabómihály Gizella 1994. Standard – köznyelv – nemzeti nyelv. *Szabad Újság* 1994. december 7., 9.
- Lanstyák István – Szabómihály Gizella 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Le Vine, R. A. – Campbell, Dt. T. 1972. *Ethnocentrism*. New York: Wiley.
- Lesznyák Márta 1996. Kétnyelvűség és kéttannyelvű oktatás. *Magyar Pedagógia* 1996/3: 217–230.
- Lizanec Péter 1990. Helységnevek Kárpátalján. *Ung-vidéki hírek*, 1990. december 25., 3. lap.
- Lizanec Péter 1991. A nép kultúráját, hagyományát őrzik. *Kárpáti Igaz Szó*, 1991. január 19. 4. lap.
- Lizanec, Petro 1992. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lizanec, Petro – Gortvay Erzsébet – Vaszócsik Vera 1985. *Sugaras utakon*. Uzshorod: Kárpáti Kiadó.
- Lizanec Petro – Horváth Katalin 1981. A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. *Magyar Nyelvjárások* XXIV: 3–18.
- Lőrincze Lajos 1963. Néhány adat és megjegyzés a nők megnevezéséről való vitához. *Magyar Nyelvőr* 87: 169–173.
- Mackey, William 1987. Bilingualism and Multilingualism. In: Ammon, U. – Dittmar, N. – K. J. Mattheier eds., *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Vol. 1: 699–713. Berlin: Walter de Gruyter.
- Margitics Katalin 1998. *Ukrán-magyar szótár*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola
- Margitics Katalin (МАРГИТИЧ, К. І.) 2001. *Методичні рекомендації по розвитку зв'язного мовлення для шкіл з угорською мовою навчання* (Módszertani ajánlások az ukrán nyelvi beszédképesség fejlesztéséhez a magyar tannyelvű iskolákban) Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola
- Márku Anita – Karmacs Zoltán 2002. Egy kis séta. Hogyan boldogulunk Beregszászban, ha csak magyarul beszélünk. *Kárpátalja* II/24:11.
- Mikesy Gábor 1996. A térképi névírás napjainkban és a FÖMI földrajzinév-tár adatbázisa. *Névtani Értesítő* 1996/18.
- MMNyR. I–II. Tompa József szerk., *A mai magyar nyelv rendszere* I. (1969), II. (1970). Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Molnár Csikós László 1998. A középfok melletti *-nál, -nél* ragot helyettesítő *-tól, -től* rag régen és ma. In: Sándor Klára szerk., *Nyelvi változó – nyelvi változás*, 229-234. Szeged: JGYF Kiadó.
- Molnár József – Molnár D. István 2002. *A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai*. Megtalálható a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola honlapján (hhrf.org/kmtf/docu/tanulmany/molnar-molnar/nepessegfoldrajz/nepessegfoldrajz.htm).
- Móricz Kálmán 1989. A KMKSZ megalakulása. *Hatodik Síp* 1989. augusztus (Próbaszám): 19–22.
- Móricz Kálmán 1990. Hogyan helyes? Megérkezett az MTA Nyelvtudományi Intézetének állásfoglalása a kárpátaljai magyar helységnevekről. *Kárpáti Igaz Szó* 1990. december 2., 3. lap.
- Móricz Kálmán 1991. Térjünk vissza a természetes állapothoz. *Kárpátalja*, II/9:4.
- Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Gyorsjelentés*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- M. Takács Lajos 1989. Regénysors, írórsors, sorsregény (Utószó). In: Kovács Vilmos. *Holnap is élünk*. Debrecen–Ungvár: Csokonai–Kárpáti.
- M. Takács Lajos szerk. 1990. *Vergődő szél. A kárpátaljai magyar irodalom antológiája (1953–1988)*. Budapest–Ungvár: Magvető–Kárpáti.
- Nagy J. József szerk. 1993. *Anyanyelvi tantárgypedagógia*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- NyKk. I–II. Grétsy László és Kovalovszky Miklós szerk., *Nyelvművelő kézikönyv* I. (1983), II. (1985). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- NymKsz. Grétsy László és Kemény Gábor szerk., *Nyelvművelő kézisótár*. Budapest: Auktor Könyvkiadó, 1996.
- Olasz Tímea 2002. Volt egyszer egy beadvány. *Kárpátalja* II/73:5.
- Orosz Ildikó 2001. Anyanyelvi/anyanyelvű oktatás. *Regio* 2001/4. 159-180.
- Orosz Ildikó – Csermicskó István 1999. *The Hungarians in Transcarpathia*. Budapest: Tinta Publishers.
- P. Csige Katalin 2000. Tulajdonnevek használata a kárpátaljai magyar nyelvű sajtótermékekben. In: Fábrián Miroszlava és Horváth Katalin szerk., *Jubileumi kötet Lizanec Péter professzor 70. születésnapjára*. Ungvár: UÁE, Magyar Filológiai Tanszék, Hungarológiai Központ.
- P. Lakatos Ilona – Tukácsné Károlyi Margit 1997. Gondolatok egy most induló kutatássorozathoz. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 1997/4: 487-493.
- Pete István 1988. A magyar nyelv állami változatai (Kárpátukrán változat). In: Kiss Jenő – Szűts László szerk., *A magyar nyelv rétegződése*, 779–789. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Phillipson, Robert – Rannut, Mart – Skutnabb-Kangas, Tove 1994. Introduction. In: Skutnabb-Kangas, T. – Phillipson, R. eds., *Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination*, 1–22. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Pléh Csaba 1990. A stigmatizáció és a hiperkorrekció dinamikájáról. In: Balogh Lajos – Kontra Miklós szerk., *Élőnyelvi tanulmányok*, 55–75. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Pusztai Ferenc 1994. Leíró lexikográfiánk változó és változatlan feladatai. *Magyar Nyelv* XC: 413–421.

- Dr. Rónai András szerk., 1945/1993. *Közép-Európa Atlasz*. Budapest: Szent István Társulat – Püski Kiadó (az 1945. évi változat faksimile kiadása).
- Sándor Klára 2001. Nyelvművelés és ideológia. In: Sándor Klára szerk., *Nyelv: nyelvi jogok, oktatás*, 153-216. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Sebestyén Árpád: *A kárpátaljai magyarság nyelvhasználatának kérdései napjainkban: a magyar nyelv helyzete és fejlődésének főbb kérdései a területen*. Kézirat év és hely nélkül. (Megtalálható Budapesten a Teleki László Alapítvány archívumában.)
- Siselina, Ljuba 1992. A volt Szovjetunió nemzeti politikája és a kárpátaljai magyarság. *Regio* 1992/2: 166–174.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1990. *Language, Literacy and Minorities. A Minority Rights Group Report*. London: The Minority Rights Group.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1998. Nyelvi sokféleség, emberi jogok és a „szabad piac”. *Fundamentum* II/1-2. 7-25.
- Svejcer, Alekszandr D. 1975. A szociolingvisztika néhány időszerű kérdése. In: Pap Mária – Szépe György szerk., *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*, 65–88. Budapest: Gondolat.
- Szabó Géza 1979. *A magyar nyelvjárások*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szépe György 1984. Jegyzetek a nyelvi tervezésről és a nyelvpolitikáról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XV.* 303-329.
- Szépe György 2001. *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Pécs: Iskolakultúra.
- Tanterv 1981. *Tanterv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskolái számára. Magyar nyelv 4-8. osztály*. Kijev–Uzsgorod: Ragyanszka Skola Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1994. Nyelvárulás vagy nyelvmentés: kánon vagy diskurzus. In: *Irodalmi Szemle* 1994/9: 73–85.
- Tolcsvai Nagy Gábor szerk., 1998. *Nyelvi tervezés*. Universitas Kiadó, Budapest.
- The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note*. The Hague: Foundation on Inter-Ethnic Relations, October 1996.
- Tóth István 1991. Szempontok a kárpátaljai magyar kisebbség önszerveződésének történetéhez. *Regio* 1991/2: 130–147.
- Tóth Istvánné 1999. Olvasástanítás és olvasóvá nevelés kísérleti vizsgálata. In: *Közoktatás* 1999/1: 12-13.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Tur, Jevgenyij (Тур, Евгений) 1996. Карта национальностей Украины или национальная карта. *Регион* 16 января 1996 г., 17.
- Új Magyar Lexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ukrajna Alkotmánya*
- Ukrajna nyelvtörvénye*
- Új magyar utónévkönyv*. Budapest: BM Kiadó, 1997.
- Várad Tamás – Kontra Miklós 1994. A stigmatizált magyar kijelentő mód társadalmi disztribúciójáról. In: Kemény Gábor és Kardos Tamás szerk. *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*, 115-124. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.

- Váradí Tamás – Kontra Miklós 1995. Degrees of stigmatization: t-final verbs in Hungarian. In: Vierech, Wolfgang ed., *Proceedings of the International Congress of Dialectologists*. Bamberg, 29.7.-4.8. 1990, Vol. 4. Zeitschrift für Dialektologie und Linguistic. Beiheft 77. Stuttgart, 132-142.
- Vörös Ottó 1996. A szlovéniai kétnyelvű oktatás és tankönyvei. In: Csernicskó István és Váradí Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 79-84. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris – Századvég.
- Бюллетень Статистики 1990/10: 76–79. Москва.
- Статистичний збірник. Населення Закарпатської області за даними всесоюзного перепису населення 1989 року. Ужгород, 1990.
- www.bereginfo.ua
- www.karphetlap.ua
- <http://hhrf.org/kmtf>
- alpha.rada.kiev.ua